

**IZVJEŠTAJ
O STANJU
LJUDSKIH
PRAVA
KORISNIKA
DROGA U
CRNOJ
GORI**

2011/2012.

Urednice:

Ivana Vujović*
Tijana Žegura*

Autori/ke tekstova:

Ivana Vujović*
Tijana Žegura*
Mensur Bajramspahić*
Vlado Dedović**
Snežana Mićanović**
Tatijana Đurišić***
Merima Kurtagić**
Jasmina Đukić***
Ana Vojvodić**
Milorad Marković**

Istraživački tim:

Tijana Žegura*
Ivana Vujović*
Vlado Dedović**
Boško Nenezić**
Snežana Mićanović**
Mensur Bajramspahić*
Dražen Žegura*
Martina Markoč*
Admir Hadžibegović*
Ranko Dacić*
Davor Karadžić*
Merima Kurtagić**
Ana Vojvodić**
Julijana Milošević***
Ranko Dacić*

Izdavač:

Juventas

Za izdavača:

Ivana Vujović
Josipa Broza 23/A, 81000 Podgorica
juventas@t-com.me
www.juventas.co.me

* Juventas

** CeMI

*** saradnici/ce na projektu

Publikacija predstavlja dio projekta "Dokumentovanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore" koji realizuju NVO Juventas partnerstvu sa NVO Centar za monitoring i istraživanje - CeMI.

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS

Ova publikacija je nastala uz podršku Fondacije "Institut za otvoreno društvo" iz Budimpešte. Stavovi izrečeni u publikaciji ne oslikavaju nužno stavove donatora.

Podgorica, 2013.

IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA KORISNIKA DROGA U CRNOJ GORI

2011/2012.

SADRŽAJ

UVOD	8
1. ANALIZA PRAVNOG I INSTITUCIONALNOG OKVIRA U VEZI SA DROGAMA, TRETMANOM I REHABILITACIJOM KORISNIKA DROGA	9
1.1. Pravni okvir u oblasti droga i tretmana bolesti zavisnosti u Crnoj Gori	10
1.2. Strateški dokumenti na području droga u Crnoj Gori	23
1.3. Institucionalni okvir tretmana bolesti zavisnosti u Crnoj Gori	24
1.3.1. Vaninstitucionalni tretman zavisnika od psihoaktivnih supstanci	33
1.3.2. Sprovođenje sudske mjere “obavezno liječenje narkomana” u Crnoj Gori	34
1.4. Institutucionalni okvir za prevenciju narkomanije	37
1.5. Preporuke	37
2. KORISNICI DROGA I RAD POLICIJE	41
2.1. Normativni okvir koji reguliše rad policije	42
2.1.1. Zakonik o krivičnom postupku	42
2.1.2. Pravilnik o uslovima koje moraju ispunjavati prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode	46
2.2. Rezultati istraživanja među korisnicima droga	47
2.2.1. Metodologija	47
2.2.2. Percepcija i iskustva korisnika droga u okviru rada policije	48
2.3. Korišćenje metode poligrafa	51
2.3.1. Davanje iskaza korisnika opojnih droga u toku apstinencijalne krize	52
2.4. Monitoring posjete područnim jedinicama i ispostavama policije	53
2.4.1. Područna jedinica policije u Podgorici	54
2.4.2. Ispostava policije u Danilovgradu	56
2.4.3. Ispostava policije na Cetinju	56
2.4.4. Ispostava policije u Kolašinu	57
2.4.5. Područna jedinica Nikšić	58
2.4.6. Ispostava policije u Plužinama	59
2.4.7. Područna jedinica policije u Baru	60
2.4.8. Ispostava policije u Ulcinju	61
2.4.9. Područna jedinica u Herceg Novom	62
2.4.10. Ispostava policije u Kotoru	62
2.4.11. Područna jedinica u Beranama	63

2.4.12. Ispostava policije u Andrijevi	64
2.4.13. Ispostava policije u Rožajama	64
2.4.14. Ispostava policije u Plavu	64
2.4.15. Područna jedinica policije u Bijelom Polju	66
2.4.16. Ispostava policije u Mojkovcu	66
2.4.17. Područna jedinica policije u Pljevljima	67
2.4.18. Ispostava policije u Žablaku	67
2.4.19. Područna jedinica Budva	68
3. MONITORING SUĐENJA	71
3.1. Metodologija	72
3.2. Pretpostavka nevinosti	75
3.3. Pravo na nepristrasan i nezavisan sud	77
3.4. Pravo na javnu raspravu	79
3.5. Pravo na javno izricanje presude	81
3.6. Pravo na tumača	82
3.7. Pravo na odbranu	83
3.8. Pravo na suđenje u razumnom roku	84
3.9. Ponašanje suda i ostalih učesnika krivičnog postupka	86
3.10. Pravo da se prisustvuje suđenju	87
3.11. Pritvor	88
4. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA U ZATVORIMA	91
4.1. Zavod za izvršenje krivičnih sankcija	91
4.1.1. Organizacione jedinice	92
4.1.2. Pravilnici o postupanju sa pritvorenim i osuđenim licima	93
4.1.3. Kapaciteti, standardi i uslovi smještaja	94
4.2. Struktura osuđenih lica	95
4.2.1. Osuđena lica - žene	95
4.3. Zdravstvena zaštita u ZIKS-u	96
4.3.1. Principi i načela	97
4.3.2. Evropska zatvorska pravila - zdravstvena zaštita	97
4.3.3. Profesionalna nezavisnost osoblja koje pruža zdravstvenu zaštitu u zatvoru	98
4.3.4. Odnos prema specifičnim kategorijama ugroženih zatvorenika	98
4.3.5. Prijem u zatvor i dostupnost lekara	99
4.3.6. Preventivna zaštita	101

4.3.7. Društvene i porodične veze	102
4.4. Pružanje zdravstvenih usluga u zatvorima Crne Gore	103
4.4.1. Kratak prikaz rezultata projekta „Istraživanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore”	103
4.4.2. Istraživanje među zatvorenicima o prevalenci HIV-a i hepatitisa C	103
4.4.3. Tretiranje virusa hepatitisa C u zatvorima Crne Gore	104
4.4.4. Zakonski okvir, standardi i preporuke	105
4.5. Specijalna psihijatrijska bolnica u Kotoru sa svrhom obezbjeđivanja sudske mjere mandatornog liječenje narkomana	106
4.5.1. Smještajni uslovi u bolnici	106
4.5.2. “Mandatorno liječenje narkomana” u Specijalnoj bolnici	106
4.6. Preporuke za unaprjeđenje zdravstvene zaštite u ZIKS-u	107
5. PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA I ZAPOSŁJAVANJE BIVŠIH ZATVORENIKA I BIVŠIH KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI	112
5.1. Trenutno stanje	113
5.1.1. Opšte odrednice rada sa nezaposlenima	113
5.1.2. Teško i teže zaposliva lica	113
5.2. Pravna regulativa	115
5.2.1. Pregled značajnijih zakona iz oblasti psihosocijalne podrške i zapošljavanja	115
5.2.2. Zaključci u vezi sa pravnom regulativom	116
5.3. Prijedlozi za unaprjeđenje politika psihosocijalne podrške i zapošljavanja određenih kategorija iz grupe teško zaposljivih lica	117
5.4. Prijedlozi za uključivanje bivših zatvorenika i bivših korisnika psihoaktivnih supstanci na tržište rada	117
5.5. Zaključak	119
6. PRIMJERI SLUČAJEVA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA PREMA IZJAVAMA KORISNIKA DROGA	121
6.1. Siže normativnog okvira – Napomene i sugestije	123
6.2. Slučajevi kršenja ljudskih prava prema izjavama korisnika droga	125

UVOD

Projekat "Dokumentovanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore" realizuje NVO *Juventas* od marta 2011. godine, u partnerstvu sa NVO *Centar za monitoring - CeMI*, a uz finansijsku podršku *Instituta za otvoreno društvo* iz Budimpešte. Osnovni cilj ovog projekta je da doprinese smanjenju kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori, kroz identifikovanje i dokumentovanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga pred crnogorskim pravosudnim organima.

Trenutna situacija u Crnoj Gori govori da se broj korisnika droga povećava, a sa tim povećanjem usko je povezan i porast broja krivičnih djela počinjenih od strane ove kategorije lica. U isto vrijeme se *Juventas*, koji populaciji korisnika droga godinama pruža različite servise psihosocijalne i zdravstvene zaštite, susrijeće sa sve većim brojem korisnika spremnih da podijele iskustva kršenja prava od strane institucija pravosudnog sistema. Odatle i motivacija za pokretanje projekta.

Ovaj projekat ima za cilj da kroz prikupljanje i analiziranje podataka, odnosno izradom sveobuhvatnog izvještaja, kreira objektivnu sliku o problematici ljudskih prava korisnika droga u Crnoj Gori, te da da konkretne preporuke za rješavanje uočenih problema i unaprjeđenje stanja koje će se u narednom periodu zastupati. Mnogobrojne aktivnosti uključuju: monitoring sudskih postupaka, monitoring medija, intervjuisanje pripadnika ciljne grupe projekta i donosilaca odluka, sakupljanje i analiziranje dostupnih izvještaja Vladinih institucija i nevladinih organizacija, analizu pravnog okvira, monitoring postupanja prema korisnicima droga u zatvorima i policijskim prostorijama i monitoring korišćenja medicinskih usluga korisnika droga u zatvorima. Finalni proizvod ovog projekta je izvještaj sa konkretnim zaključcima i preporukama za unaprjeđenje postojećeg stanja po pitanju promocije i poštovanja ljudskih prava korisnika droga pred pravosudnim organima u Crnoj Gori.

Podgorica, jul 2013.

ANALIZA PRAVNOG I
INSTITUCIONALNOG
OKVIRA U VEZI
SA DROGAMA,
TRETMANOM I
REHABILITACIJOM
KORISNIKA DROGA

1. ANALIZA PRAVNOG I INSTITUCIONOG OKVIRA U VEZI SA DROGAMA, TRETMANOM I REHABILITACIJOM KORISNIKA DROGA

Analiza pravnog i institucionalnog okvira sprovedena je tokom 2012. godine, dok su u periodu april – jun 2013. obavljane konsultacije sa predstavnicima nadležnih institucija. Analiza se sastoji iz prikaza važeće zakonske regulative, postojećeg institucionalnog okvira, te strategija koje definišu položaj korisnika droga, prije svega, u zdravstvenom i pravosudnom sistemu Crne Gore. Na osnovu analize date su i preporuke za unaprjeđenje stanja koje se u objedinjenom obliku nalaze u zaključku. Iako nije detaljno obrađena tematika prevencije upotrebe psihoaktivnih supstanci, dat je kratak osvrt, prvenstveno u domenu institucionalnog okvira, i s tim u vezi date su i preporuke.

1.1. PRAVNI OKVIRI U OBLASTI DROGA I TRETMANA BOLESTI ZAVISNOSTI U CRNOJ GORI

Kao i drugi korisnici zdravstvenih usluga zavisnici o drogama, koji se javljaju na tretman, podliježu odredbama **Zakona o pravima pacijenata**¹ kojim se propisuje da svako lice, bolesno ili zdravo, koje u zdravstvenoj ustanovi zatraži ili kome se pruža zdravstvena usluga u cilju očuvanja i unaprjeđenja zdravlja, sprječavanja bolesti, liječenja i zdravstvene njege i rehabilitacije, ima prava kojima se obezbjeđuje **poštovanje ljudskog dostojanstva i fizičkog i psihičkog integriteta**. Zakon svakom pacijentu garantuje, na svim nivoima zdravstvene zaštite, jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, opšteprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, uz pravo na ublažavanje patnje i bola u svakoj fazi bolesti i stanja.

Jedno od prava propisanih Zakonom je **pravo na privatnost i povjerljivost** tokom posjete doktoru, sprovođenje dijagnostičkih ispitivanja i/ili terapijskih procedura. **Lični podaci i informacije koje je pacijent saopštio nadležnom zdravstvenom radniku**, uključujući i one koji se odnose na njegovo zdravstveno stanje i potencijalne dijagnostičke i terapijske procedure, kao i podaci iz medicinske dokumentacije, **predstavljaju profesionalnu tajnu**. Pregledu pacijenta, preduzimanju medicinskih intervencija nad njim i prilikom pružanja lične njege, mogu prisustvovati samo zdravstveni radnici, odnosno zdravstveni saradnici koji obavljaju određenu medicinsku intervenciju uz prethodno obezbijeđene uslove za privatnost. Pacijent može pak dati saglasnost za prisustvo drugih lica prilikom pregleda i preduzimanja medicinskih intervencija nad njim u skladu sa medicinskim standardima i praksom.

Kao i druge bolesti zavisnost o drogama podliježe i propisima **Zakona o zdravstvenoj zaštiti**². Zdravstvena zaštita se definiše kao skup mjera i aktivnosti na očuvanju, zaštiti i unaprjeđenju zdravlja, sprječavanju i suzbijanju bolesti i povreda, ranom otkrivanju bolesti, pravovremenom liječenju i rehabilitaciji.

Zakon propisuje vrste **zdravstvenih ustanova**: dom zdravlja, ambulanta, laboratorija, apoteka, bolnica, zavod, prirodno liječilište, klinika, klinički centar, institut i institut za javno zdravlje.

Zakonom se građaninu garantuje pravo na zdravstvenu zaštitu i propisuje da je svako dužan da se brine o svom zdravlju, te da niko ne smije da ugrozi zdravlje drugih, kao i da su u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu građani jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, starost, jezik, vjeru, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovinsko stanje i drugo lično svojstvo. Zdravstvena zaštita se sprovodi na načelima sveobuhvatnosti, kontinuiranosti, dostupnosti i cjelovitog pristupa u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i specijalizovanog pristupa u specijalističko-konzilijarnoj i bolničkoj zdravstvenoj zaštiti. Prilikom ostvarivanja zdravstvene zaštite odnosi između zdravstvenih radnika i građanina zasnivaju se na međusobnom uvažavanju, povjerenju i očuvanju dostojanstva ličnosti. U toku sprovođenja zdravstvene zaštite **moraju se poštovati lična uvjerenja građanina koja se odnose na njegova vjerska, kulturna, moralna i druga opredjeljenja**.

¹ Zakon o pravima pacijenata, Službeni list Crne Gore, br. 40/2010.

² Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni list RCG, br. 39/2004.

Zakon definiše i prioritetne mjere zdravstvene zaštite, a kao jedna od njih navodi se “podizanje nivoa mentalnog zdravlja građana, liječenje i rehabilitacija duševno oboljelih koji nisu osigurani po drugom osnovu, kao i smještaj i liječenje oboljelih od duševnih bolesti koji mogu da ugroze sebe i okolinu u kojoj žive, u skladu sa Zakonom”. Imajući u vidu da deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema (ICD-X)³ zavisnost o drogama svrstava u poglavlje „Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja usljed upotrebe psihoaktivnih supstanci“, **može se smatrati da je Zakon definisao i tretman zavisnika od psihoaktivnih supstanci kao jednu od prioritetnih mjera zdravstvene zaštite.**

Zakon propisuje da se sredstva za planiranje, organizovanje i implementaciju **aktivnosti na suzbijanju alkoholizma, pušenja, upotrebe droge i drugih bolesti zavisnosti obezbjeđuju iz budžeta**, kao i sredstva za zdravstvenu zaštitu lica koja su na izdržavanju kazne zatvora, **te lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i liječenja alkoholičara i narkomana.**

U određenim slučajevima korisnici droga, kao i svi drugi pacijenti, mogu se uputiti na **prinudno liječenje**, odnosno liječenje bez njihovog pristanka. Zakon o zdravstvenoj zaštiti to definiše ovako: “Doktor medicine, u slučaju kad procijeni da je priroda duševne bolesti kod bolesnika takva da može da ugrozi sopstveni život ili život drugih lica ili imovinu, može bolesnika da uputi na bolničko liječenje, a nadležni doktor medicine te zdravstvene ustanove dužan je da to lice primi na bolničko liječenje, bez prethodnog pristanka bolesnika, odnosno punoljetnog člana njegove porodice”. Doktor medicine koji takvog bolesnika uputi u psihijatrijsku ustanovu može da zatraži pomoć organa državne uprave nadležnog za unutrašnje poslove, ukoliko procijeni da je bolesnik u takvom stanju da može ugroziti bezbjednost ljudi i okoline. Zakon propisuje kaznene odredbe - novčanu kaznu zdravstvenoj ustanovi u iznosu od dvadesetostrukog do tristostrukog iznosa najniže cijene rada, ako ne primi na privremeno stacionarno liječenje duševnog bolesnika koji može ugroziti svoj život ili život drugih lica.

Zakonom je jasno definisana **obaveza čuvanja profesionalne tajne kod zdravstvenih radnika, i izuzeci od ove obaveze** (član 24): “Zdravstveni radnici dužni su da čuvaju, kao profesionalnu tajnu, sve što znaju o zdravstvenom stanju građanina. Na čuvanje profesionalne tajne obavezni su i drugi zaposleni u zdravstvu koji za nju saznaju u obavljanju svojih dužnosti, studenti i učenici škole zdravstvenog usmjerenja. Izuzetno, lica iz stava 1 ovog člana mogu biti oslobođena čuvanja profesionalne tajne, ako za to imaju saglasnost lica o čijem se zdravstvenom stanju radi ili je to neophodno učiniti u javnom interesu ili u interesu drugog lica. U javnom interesu ili interesu drugog lica, u smislu stava 3 ovog člana, je: otkrivanje ili suđenje za najteža krivična djela, ako bi ono bilo znatno usporeno ili onemogućeno bez otkrivanja podataka o zdravstvenom stanju građanina; zaštita javnog zdravlja i bezbjednosti; izlaganja drugog lica neposrednoj i ozbiljnoj opasnosti za njegov život ili zdravlje.”

Iako **Zakon o zdravstvenom osiguranju**⁴ propisuje pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na naknadu zarade za vrijeme privremene spriječenosti za rad i pravo na naknadu putnih troškova u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite (kao osnovna prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja), propisuje, takođe, i da **osiguraniku ne pripada naknada zarade ako je spriječenost za rad prouzrokovana dejstvom alkohola ili psihoaktivnih supstanci**. Naknada zarade ne pripada ni licima na izdržavanju kazne zatvora i licima prema kojima se sprovodi mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, kao i licima kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja i čuvanja alkoholičara i narkomana (čl. 31).

Premda Zakon (član 61) propisuje da osigurana lica učestvuju u **troškovima korišćenja zdravstvene zaštite (participacija), postoje i izuzeci**, a jedan od njih odnosi se na lica sa duševnim poremećajima i nedovoljno mentalno razvijena lica (za troškove liječenja osnovne bolesti). Kako zavisnost o drogama (F11-F19) prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti i srodnih zdravstvenih problema MKB-10 pripada dijagnostičkoj kategoriji F00-F99 „mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja“, ova odredba Zakona se odnosi i na korisnike droga.

Postupak prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu propisan je **Zakonom o vanparničnom postupku**. U ovom postupku sud odlučuje o prisilnom smještaju mentalno oboljelog lica u odgovarajuću

³ Sistem kodiranja bolesti i znakova, simptoma, abnormalnih nalaza, žalbi, socijalnih okolnosti i vanjskih uzroka povreda ili bolesti, sačinjen je od strane Svjetske zdravstvene organizacije.

⁴ Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službeni list Republike Crne Gore, br. 39/2004, 09.06.2004.

psihijatrijsku ustanovu kada je zbog prirode bolesti neophodno da to lice bude ograničeno u slobodi kretanja ili opštenja sa spoljnim svijetom, kao i o njegovom otpuštanju, kada prestanu razlozi zbog kojih je smješteno. Kada sud odluči da mentalno oboljelo lice bude smješteno u psihijatrijsku ustanovu, odrediće vrijeme prisilnog smještaja, koje ne može biti duže od 30 dana, računajući od dana kada je psihijatar donio odluku o prisilnom zadržavanju (čl. 51). Sud može i prije isteka vremena određenog za smještaj u psihijatrijskoj ustanovi, na prijedlog te ustanove, da odluči o puštanju mentalno oboljelog lica, ako utvrdi da se njegovo zdravstveno stanje poboljšalo u tolikoj mjeri da su prestali razlozi za dalji smještaj (čl. 52). Protiv rješenja o smještaju u psihijatrijskoj ustanovi i otpuštanju iz ove ustanove žalbu mogu podnijeti: psihijatrijska ustanova u kojoj boravi mentalno oboljelo lice, smješteno lice, njegov staralac, odnosno privremeni zastupnik i organ starateljstva, a u roku od tri dana od dana prijema rješenja.

Zakonom o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica⁵ uređuje se način obezbjeđivanja zaštite i ostvarivanja prava mentalno oboljelih lica, organizovanje i sprovođenje zaštite, kao i stvaranje uslova za primjenu mjera zaštite tih lica od diskriminacije. Zakon definiše mentalno oboljelo lice kao „lice sa mentalnim poremećajima, lice ometeno u razvoju, zavisnik od psihoaktivnih supstanci (alkoholičari i narkomani) ili lice sa drugim poremećajima ponašanja“. Mentalno oboljelo lice ima pravo da bude liječeno u najmanje ograničavajućoj okolini i sa najmanje ograničavajućim, nametljivim i prinudnim metodama. Liječenje mentalno oboljelog lica mora da bude usmjereno na čuvanje i jačanje integriteta ličnosti. Mentalno oboljelo lice, odnosno njegov zakonski zastupnik, ukoliko ono nije sposobno, ima pravo da bira doktora koji će da ga liječi u centru za mentalno zdravlje, u skladu sa Zakonom. Mentalno oboljelo lice ima pravo da bude liječeno i zbrinuto u zajednici, osim ako to objektivno nije moguće, kao i pravo da se liječi u centru za mentalno zdravlje, odnosno psihijatrijskoj ustanovi koja je najbliža njegovom mjestu stanovanja ili mjestu stanovanja srodnika ili prijatelja i ima pravo da se vrati u zajednicu čim se utvrdi da njegovo zdravstveno stanje to dozvoljava.

Zakonom o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica zabranjena je diskriminacija mentalno oboljelih lica. Diskriminacijom se ne smatraju posebne mjere koje se preduzimaju da bi se zaštitilo zdravlje ili bezbjednost tih lica, odnosno obezbjedilo unaprjeđenje njihovog zdravlja. Niko ne smije da kvalifikuje lice kao mentalno oboljelo, niti na drugi način da ukazuje na njegov mentalni poremećaj, izuzev ako je to u cilju preduzimanja mjera zaštite ovih lica u skladu sa Zakonom.

Mentalno oboljela lica imaju pravo na: dostupnu i efikasnu zaštitu mentalnog zdravlja i dostupne osnovne psihotropne lijekove, pod jednakim uslovima; zdravstvenu i socijalnu zaštitu primjerenu zdravstvenim potrebama i liječenje pod jednakim uslovima i u skladu sa jednakim standardima kao i druga lica koja se liječe u zdravstvenim ustanovama; zaštitu od ekonomske, seksualne i drugih oblika eksploatacije, tjelesne ili druge zloupotrebe, svakog oblika zlostavljanja, ponižavajućeg postupanja i drugog tretmana kojim se vrijeđa lično dostojanstvo i koje stvara neugodno, agresivno, ponižavajuće ili uvrjednivo stanje; zaštitu ličnog dostojanstva, human tretman i poštovanje njegove ličnosti i privatnosti.

Mentalno oboljelo lice smješteno u psihijatrijsku ustanovu ima pravo da: bude upoznato sa svojim pravima u vrijeme prijema, a i kasnije na svoj izričit zahtjev, kao i da bude poučeno kako da ostvari svoja prava, na način i na jeziku koji razumije; da bude upoznato sa razlozima i svrhom njegovog smještaja, kao i sa svrhom, prirodom, posljedicama, korisnošću i opasnostima sprovođenja predloženog oblika liječenja i drugih mogućih oblika liječenja; da aktivno učestvuje u planiranju i sprovođenju svog liječenja, oporavka i resocijalizacije; da se obrazuje i radno osposobljava prema opštem i posebnom programu za mentalno oboljela lica ometena u razvoju i sa poteškoćama u učenju; da podnosi prigovore ovlašćenom licu u psihijatrijskoj ustanovi, kao i nezavisnom multidisciplinarnom tijelu na način liječenja, dijagnostifikovanja, otpuštanja iz ustanove i povrede njegovih prava i sloboda; da bez nadzora i ograničenja podnosi zahtjeve i izjavljuje prigovore, žalbe i druge pravne lijekove nadležnim pravosudnim i drugim državnim organima; da se savjetuje, o svom trošku, nasamo sa doktorom medicine ili advokatom, po svom izboru; da se druži sa drugim licima, bavi rekreativnim aktivnostima i učestvuje u radno-terapijskim aktivnostima u skladu sa svojim mogućnostima i prima posjete; da o svom trošku, šalje i prima, uz punu privatnost, bez nadzora i ograničenja, poštu, pakete, novine i da telefonira; da prati radio i televizijske programe; drži kod sebe predmete za ličnu upotrebu; bude smješteno i da spava u odvojenoj prostoriji od lica drugog pola; da izražava svoja vjerska opredjeljenja, u okviru mogućnosti koje ima psihijatrijska ustanova; da zahtijeva premještaj

⁵ Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, Službeni list Republike Crne Gore, br. 32/2005.

u drugu psihijatrijsku ustanovu; da bude otpušteno iz psihijatrijske ustanove uz bezbjednu podršku za prihvrat u zajednici.

Pojedina od navedenih prava mogu se ograničiti kad postoji osnovana sumnja da **mentalno oboljelo lice namjerava da nabavi oružje, opojne droge ili psihoaktivne supstance**, da se dogovara o bježanju, da planira izvršenje krivičnog djela ili kad to zahtijeva zdravstveno stanje mentalno oboljelog lica.

Liječenje mentalno oboljelog lica sprovodi se u psihijatrijskoj ustanovi koja se nalazi u mjestu njegovog prebivališta ili u mjestu njegovog boravišta ili u mjestu gdje je zatečeno. U slučaju da u mjestu boravišta/prebivališta nema psihijatrijske ustanove, liječenje će se sprovesti u najbližoj psihijatrijskoj ustanovi određenoj u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Liječenje mentalno oboljelog lica može se sprovesti i u drugoj psihijatrijskoj ustanovi, uz pisani pristanak tog lica, odnosno zakonskog zastupnika lica kome je oduzeta poslovna sposobnost ili maloljetnog mentalno oboljelog lica.

Liječenje maloljetnih mentalno oboljelih lica u psihijatrijskoj ustanovi sprovodi se odvojeno od liječenja punoljetnih mentalno oboljelih lica.

Zakon se bavi i obavezom čuvanja profesionalne tajne. U izuzetnim slučajevima zdravstveni radnici i saradnici za mentalno zdravlje mogu i bez saglasnosti mentalno oboljelog lica, a uz saglasnost njegovog zastupnika, otkriti ono što saznaju tokom liječenja (kako bi zaštitili to lice), i to: drugom psihijatru ili doktoru medicine, ako je to potrebno za pružanje medicinske pomoći tom licu; službenim licima u centru za socijalni rad i državnim organima, kad je to potrebno da bi mogli sprovesti postupak u vezi sa mentalno oboljelim licem na osnovu i u okviru svojih ovlašćenja i to samo kada to lice nije u mogućnosti da dâ pisani pristanak, a zdravstveni radnici/saradnici su ubijeđeni da se mentalno oboljelo lice ne bi protivilo otkrivanju takvih podataka; ako je to neophodno učiniti u javnom interesu ili interesu drugog lica, u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Klinički i drugi materijali koji se koriste na predavanjima ili u naučnim publikacijama moraju sakriti identitet mentalno oboljelog lica.

Mentalno oboljelo lice ima pravo uvida u svoju medicinsku dokumentaciju, pod uslovima da to neće ozbiljno uticati na pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja ili na zaštitu drugih lica. Mentalno oboljelo lice koje može razumjeti svrhu i posljedice smještaja u psihijatrijskoj ustanovi i koje je na osnovu toga sposobno da donese odluku, može se, uz njegov pisani pristanak, smjestiti u psihijatrijsku ustanovu. Teže oboljelo lice koje usljed mentalnog poremećaja i poremećaja ponašanja ozbiljno i direktno ugrožava sopstveni život, zdravlje ili sigurnost, odnosno život, zdravlje ili sigurnost drugog lica, može se zadržati i smjestiti u psihijatrijsku ustanovu bez njegovog pristanka, u skladu sa Zakonom. Mentalno oboljelo lice - učinilac krivičnog djela ili prekršaja, okrivljeni sa mentalnim poremećajem koji se nalazi u pritvoru, kao i osuđeno lice koje za vrijeme izdržavanja kazne mentalno oboli, može se smjestiti u psihijatrijsku ustanovu, u skladu sa Zakonom, a biće otpušteno iz psihijatrijske ustanove po završetku liječenja, opet u skladu sa tim aktom. Mentalno oboljelo lice za koje se osnovano sumnja da može ugroziti sopstveni život ili zdravlje, odnosno život ili zdravlje drugih, u naročito hitnim slučajevima, službena lica organa uprave nadležnog za unutrašnje poslove mogu dovesti u psihijatrijsku ustanovu. Prisilno smještenim licima psihijatrijska ustanova može odobriti izlazak zbog oporavka, medicinske terapije i ličnih razloga, osim ako se radi o prisilno smještenim mentalno oboljelim učiniocima krivičnih djela ili prekršaja.

Kaznenim odredbama predviđene su kazne u iznosu od dvadesetostrukog do tristostrukog iznosa najniže cijene rada u državi za kršenje Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica.

Skupština Crne Gore je u junu 2011. godine donijela **Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga**⁶, kojim se utvrđuju mjere za prevenciju i sprječavanje zloupotrebe droga, uslovi za proizvodnju i promet droga, mjere za pružanje stručne pomoći zavisnicima od droga i druga pitanja od značaja za sprječavanje zloupotrebe droga.

Zakon definiše droge kao *“bilje ili supstance prirodnog ili sintetičkog porijekla, kao i psihotropne supstance koje mogu da izazovu promjenu ili poremećaj fizičkog i mentalnog zdravlja čovjeka, a koje su obuhvaćene Spiskom droga, psihotropnih supstanci i bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga. Drogom,*

⁶ Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga, Sl. list Crne Gore, br. 28/2011, 10.06.2011.

u smislu ovog zakona, smatra se i preparat koji sadrži jednu ili više droga”.

Zabranjena je upotreba, proizvodnja, promet, posjedovanje droga za **ličnu upotrebu** i sredstava za proizvodnju droga, kao i gajenje bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga, osim pod uslovima propisanim ovim zakonom.

Zabranjeno je izdavati lijekove koji sadrže droge licima mlađim od 18 godina.

Zloupotreba droga se definiše kao gajenje ili prerada bilja za dobijanje droga, posjedovanje sredstava za izradu droga, namjerna i prekomjerna upotreba droga van terapijskih indikacija, kao i proizvodnja i promet droga suprotno odredbama ovog zakona.

Mjere za prevenciju i zloupotrebe droga definišu se kao skup stručno osmišljenih, sistematizovanih i planiranih mjera i postupaka usmjerenih ka sprječavanju pojave zloupotrebe droga, kao i smanjenju ponude i potražnje droga. Roditelji, usvojioci, staratelji, nastavnici, vaspitači, zdravstveni radnici, radnici u socijalnim službama, sportski radnici i poslodavci, dužni su da preduzmu mjere za prevenciju i suzbijanje zloupotrebe droga kod djece i omladine. U cilju suzbijanja zloupotrebe droga državni organi, organi državne uprave i lokalne uprave, obrazovne i vaspitne, kulturne, naučne i druge ustanove i udruženja, kao i pravna lica koja obavljaju ugostiteljsku djelatnost - organizuju kulturno-zabavne i sportske priredbe, obavljaju turističku djelatnost, fizička lica, odgovorna lica u pravnim licima, zaposleni u poštama i druga lica koja učestvuju u prenosu i dostavljanju stvari, agenti, špediteri, transportni i skladišni radnici i sva druga lica koja učestvuju u prevozu lica i stvari, dužni su da svaku okolnost koja izaziva sumnju u zakonitost postupanja u vezi sa drogom, a koju saznaju tokom obavljanja svojih dužnosti i poslova, odmah prijave policiji. Posada broda ili aviona, kao i putnici na tim objektima, dužni su da u slučaju pronalaska droge, bilja ili dijela bilja iz koga se može dobiti droga, ili sumnje da je postupljeno suprotno odredbama ovog zakona, odmah obavijeste kapetana broda ili aviona, koji će nakon prijema obavještenja prijaviti policiji.

Zakon definiše **zavisnika** kao *“lice koje se zloupotrebom droga dovelo u stanje zavisnosti od droga, odnosno nekontrolisane fizičke i psihičke potrebe za upotrebom droga”*. Zavisniku od droga pomoć se pruža u skladu sa stručnim smjernicama, koja obuhvata postupke i mjere zdravstvene i socijalne zaštite, kao što su: detekcija, dijagnostika, urgentne intervencije, detoksikacija, psihofarmakološko liječenje osnovne bolesti i komorbiditeta, produženo liječenje, socijalna rehabilitacija i resocijalizacija, obezbjeđenje stalne stručne pomoći, savjetovanje, prevencija i saniranje štetnih posljedica nastalih zloupotrebom droga, praćenje, kao i porodična terapija. Pomoć zavisniku, koja obuhvata postupke i mjere zdravstvene zaštite, pružaju zdravstvene ustanove u skladu sa stručnim smjernicama koje propisuje Ministarstvo zdravlja. Zdravstvene ustanove i nevladine organizacije registrovane za pružanje pomoći zavisniku mogu da pružaju pomoć i sprovođenjem programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga, u skladu sa stručnim smjernicama koje propisuje Ministarstvo zdravlja. Ministarstvo još uvijek nije izradilo stručne smjernice za sprovođenje programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga.

Zakon propisuje da se zavisnicima koji su liječeni od bolesti zavisnosti obezbjeđuje **rehabilitacija i resocijalizacija** u posebnim ustanovama, u skladu sa Zakonom. U tim ustanovama, zavisnicima koji su liječeni od bolesti zavisnosti, pruža se pomoć u rehabilitaciji i resocijalizaciji primjenom metoda i postupaka, u skladu sa programima za ostvarivanje ciljeva Nacionalne strategije za droge, i u skladu sa stručnim smjernicama koje donosi organ državne uprave nadležan za poslove socijalnog staranja, uz mišljenje Ministarstva zdravlja. Uslove koje moraju da ispunjavaju ustanove koje se bave rehabilitacijom i resocijalizacijom korisnika droga, u pogledu prostora, kadra i opreme, propisuje organ državne uprave nadležan za poslove socijalnog staranja.

Zakon zabranjuje posjedovanje droga za ličnu upotrebu. Član 45 propisuje: “Zabranjena je upotreba, proizvodnja, promet, posjedovanje droga za ličnu upotrebu i sredstava za proizvodnju droga, kao i gajenje bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga, osim pod uslovima propisanim ovim zakonom”. Predviđena kazna za posjedovanje droga za ličnu upotrebu je od 30 do 2000 eura. Zakonom nije predviđeno koja je količina droge koja se može naći kod lica, a koja se može definisati kao količina narkotika za “ličnu upotrebu”.

Za korisnike supstitutivnog opijatskog tretmana, od kojih je u našoj zemlji za sada **dostupan samo metadonski supstitutivni tretman**, propisani su uslovi za posjedovanje droga. Lice koje prelazi državnu granicu može da posjeduje lijek koji sadrži drogu u količini potrebnoj za ličnu terapiju **najduže za 15 dana**, uz ljekarsku potvrdu o neophodnosti korišćenja lijeka. Lice je dužno da prilikom prelaska državne granice prijavi carinskom organu ljekarsku potvrdu. Prema informacijama dobijenim tokom 2012. godine iz Ministarstva zdravlja, u procedri su izmjene zakona koje će omogućiti da lice posjeduje lijek koji sadrži drogu u količini potrebnoj za ličnu terapiju **najduže za 30 dana**.

Propisivanje lijekova na teret sredstava Fonda za zdravstveno osiguranje, pa i onih koji se koriste u liječenju zavisnosti od droga i koji sadrže opijate, predmet je **Odluke o utvrđivanju Liste lijekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava Fonda**⁷. Prema ovom dokumentu, metadon je jedan od lijekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava Fonda⁷. **Pravilnik o bližim uslovima i načinu ostvarivanja određenih prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja**⁸ propisuje da se recept, kojim se propisuje lijek koji sadrži opojne droge i psihotropne supstance, ispisuje u dva primjerka, sa oznakom "kopija" na drugom primjerku, i sa naznakom rednog broja posebne evidencijske knjige o izdatom receptu. *Ovakav recept važi pet dana od dana propisivanja*. Izabrani doktor koji je propisao lijek obavezan je da ga upiše u posebnu knjigu evidencije o opojnim drogama i psihotropnim supstancama.

Dakle, **ne postoji zakonsko ograničenje za propisivanje metadona za liječenje zavisnosti na droge, ali su dokazi iz prakse pokazali da, kada se ovako propisuje, postoji tendencija da se javljaju zloupotrebe, u smislu neadekvatne i medicinski neindikovane konzumacije metadona, ili pak njegove preprodaje i formiranje crnog tržišta**. Stoga se metadon u Crnoj Gori izdaje u okviru programa metadonske supstitucije, pri čemu pacijent svakodnevnim dolaskom dobija propisanu dozu lijeka u rastvoru koji unaprijed priprema medicinsko osoblje. Iako ne postoje zakonska ograničenja, u praksi postoje liste čekanja za otpočinjanje metadonske terapije. Poseban problem predstavlja nemogućnost otpočinjanja metadonske terapije u zatvorima.

Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga bavi se i **oglašavanjem droga**, propisujući zabranu direktnog i indirektnog oglašavanja i davanja informacija posredstvom medija, Interneta ili na bilo koji drugi način (poštom, posjetom i sl), koje se odnose na proizvodnju, promet, upotrebu droga i metodu pomoći.

U mjerama **nadzora Zakona o sprječavanju zloupotrebe droga** propisuje se da nadzor nad sprovođenjem Zakona i propisa donijetih na osnovu njega, u odnosu na pružanje pomoći zavisnicima u skladu sa stručnim smjernicama; sprovođenje programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga od strane registrovanih nevladinih organizacija; proizvodnju, uvoz, promet, tranzit, korišćenje, posjedovanje i uništavanje, obavlja Ministarstvo zdravlja preko zdravstvene inspekcije (član 50).

U odjeljku **Kaznene odredbe Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga**⁹ propisuje da će se, između ostalog, novčanom kaznom od 2.000 eura do 20.000 eura kazniti za prekršaj pravno lice, novčanom kaznom od 200 eura do 2.000 eura odgovorno lice u pravnom licu, i novčanom kaznom od 600 eura do 6.000 eura preduzetnik ako: prilikom pružanja pomoći zavisnicima zdravstvena ustanova ne primjenjuje metode i postupke koji su u skladu sa stručnim smjernicama koje utvrđuje Ministarstvo, te ako sprovodi programe smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga koji nisu u skladu sa stručnim smjernicama. Ista kazna je predviđena i za pravno lice koje direktno ili indirektno oglašava ili daje informacije posredstvom medija, Interneta ili na bilo koji drugi način, koje se odnose na proizvodnju, promet, upotrebu droga i metodu pomoći. Novčanom kaznom od 30 eura do 2.000 eura kazniće se fizičko lice ako, između ostalog, posjeduje drogu za ličnu upotrebu suprotno ovom zakonu, te ako izda lijek koji sadrži droge licu mlađem od 18 godina.

Uslovi pod kojima se utvrđuje prisustvo alkohola i/ili psihoaktivnih supstanci kod učesnika u saobraćaju

⁷ Odluka o utvrđivanju Liste lijekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava Fonda za zdravstveno osiguranje, Sl. list Crne Gore, br. 4/2012.

⁸ Pravilnik o bližim uslovima i načinu ostvarivanja određenih prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, Sl. list RCG, br. 69/06.

⁹ Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga, Sl. list Crne Gore, br. 28/2011, 10.06.2011.

određeni su **Zakonom o bezbjednosti saobraćaja na putevima**¹⁰. Prema odredbama ovog zakona ovlašćeni policijski službenik može, radi provjere prisustva alkohola u organizmu ili postojanja znakova alkoholne poremećenosti, odnosno da li se nalazi pod dejstvom opojnih droga ili drugih psihoaktivnih supstanci, vozača ili instruktora vožnje da podvrgne ispitivanju pomoću odgovarajućih sredstava i aparata za mjerenje alkoholisanosti (alkometar i dr), *odnosno pomoću odgovarajućih sredstava i metoda za utvrđivanje prisustva psihoaktivnih supstanci (test za utvrđivanje prisustva psihoaktivnih supstanci)*. Vozač ili instruktor vožnje je dužan da, bez odlaganja, postupi po nalogu ovlašćenog policijskog službenika i omogući ispitivanje. *Ukoliko se, iz očigledno opravdanih razloga, ne može obaviti ispitivanje, policijski službenik može vozača ili instruktora vožnje da dovede u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu kako bi se obavio stručni pregled. Vozač, odnosno instruktor vožnje, dužan je da se podvrgne takvom pregledu.* Kod vozača ili instruktora vožnje koji poriče da se nalazi pod dejstvom alkohola, opojnih droga ili drugih psihoaktivnih supstanci ili koji poriče da je pod dejstvom alkohola, opojnih droga ili drugih psihoaktivnih supstanci čije je prisustvo u organizmu utvrđeno, odnosno odbije da potpiše zapisnik o alkokotestiranju ili drugoj vrsti ispitivanja, izvršiće se analiza krvi i urina, osim ako bi zbog toga nastupile štetne posljedice po njegovo zdravlje. Ako je sprovedenim ispitivanjem utvrđeno da vozač ili instruktor vožnje u organizmu ima alkohola, opojnih droga ili drugih psihoaktivnih supstanci, troškove ispitivanja snosi vozač, odnosno instruktor vožnje koji je podvrgnut ispitivanju. Ove odredbe primjenjuju se i na vozače tramvaja, kandidata za vozača tokom praktične obuke i polaganja vozačkog ispita i člana komisije na praktičnom dijelu vozačkog ispita (član 291). Stručni pregled obuhvata zdravstveni pregled kojim se utvrđuju znaci poremećenosti u ponašanju koji mogu da prouzrokuju nebezbedno postupanje u saobraćaju, i analizu krvi, urina i drugih tjelesnih tečnosti radi utvrđivanja prisustva alkohola, droge ili drugih psihoaktivnih supstanci. Kad zbog zdravstvenog stanja ili drugih objektivnih razloga ne može da se obavi kompletan stručni pregled, obaviće se dio pregleda koji je moguće odraditi. O izvršenom pregledu zdravstvena ustanova je dužna da odmah dâ pisano mišljenje i nalaz, a krv i urin da preda ovlašćenom policijskom službeniku koji je dužan da ih odnese u najbližu zdravstvenu ustanovu, odnosno laboratoriju gdje se može obaviti analiza, u skladu sa propisima o zdravstvenoj zaštiti. O rezultatima analize zdravstvena ustanova, odnosno laboratorija, dužna je da, najkasnije u roku od tri dana, dâ pisani nalaz (čl. 292).

Korisnici droga koji se javljaju u zdravstveni sistem zbog tretmana, u skladu sa **Zakonom o zbirkama podataka u oblasti zdravstva**¹¹, moraju biti prijavljeni u registar korisnika droga (registar narkomanije, kako ga je Zakon definisao).

Zakon o zbirkama podataka u oblasti zdravstva prepoznaje da registri u ovoj oblasti, Zbirke podataka, služe za: "praćenje i proučavanje zdravstvenog stanja stanovništva; planiranje i programiranje zdravstvene zaštite; sprovođenje statističkih i naučnih istraživanja; izvršavanje obaveza svih subjekata u oblasti zdravstva i kao pomoć državnim organima u vođenju zdravstvene politike".¹² Vođenjem zbirke podataka obezbjeđuju se uslovi za dobijanje kvantitativne i kvalitativne informacije o zdravstvenom stanju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva, obimu i kvalitetu rada zdravstvene službe i drugih relevantnih informacija neophodnih za vođenje zdravstvene politike i standardizaciju izvještavanja relevantnim nacionalnim i međunarodnim institucijama. Upravljač zbirke podataka je Institut za javno zdravlje.

Registar narkomanije je jedan od registara bolesti koji su od većeg sociomedicinskog značaja, i on sabira podatke o zaraznim bolestima i drugim stanjima vezanim za zdravlje stanovništva čije je vođenje predviđeno ovim zakonom. Registar je u septembru 2012. godine bio u završnoj fazi izrade, nakon čega se očekivalo prijavljivanje korisnika droga koji se javljaju na tretman u zdravstvene institucije Institutu za javno zdravlje, u skladu sa Zakonom o zbirkama podataka u oblasti zdravstva. Prema poslednjim informacijama koje posjedujemo, primjena je odložena za 2014. godinu.

Skupština Crne Gore je u julu 2010. godine donijela **Zakon o zabrani diskriminacije**¹³ kojim se zabranjuje svaki oblik diskriminacije, po bilo kom osnovu. Diskriminacija se definiše kao svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje,

¹⁰ Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima, Službeni list Crne Gore, br. 33/2012.

¹¹ Zakon o zbirkama podataka u oblasti zdravstva, Službeni list Crne Gore, broj 80/2008, 26.12.2008.

¹² Ibid.

¹³ Zakon o zabrani diskriminacije, http://www.skupstina.me/cms/site_data/SKUPSTINA_CRNE_GORE/ZAKONI/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije.pdf

odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.

U posebne oblike diskriminacije Zakon ubraja uznemiravanje, mobing, segregaciju, diskriminaciju u korišćenju objekata i površina u javnoj upotrebi, u pružanju javnih usluga, po osnovu zdravstvenog stanja, po osnovu starosne dobi, političku diskriminaciju, diskriminaciju u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog usavršavanja, u oblasti rada, po osnovu vjere i uvjerenja, diskriminaciju lica sa invaliditetom i diskriminaciju po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.

Poseban oblik diskriminacije korisnika droga sa kojim se, na žalost, često srijeću, je diskriminacija po osnovu zdravstvenog stanja. Zakon definiše ovaj vid diskriminacije kao *onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje zapošljavanja, rada, školovanja ili bilo koje drugo neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema licu ili grupi lica, po osnovu zdravstvenog stanja (čl. 12).*

Donošenje ovog zakona je značajno za osjetljive grupe jer je uspostavljen zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda kojem/joj se građani mogu obratiti ako su njihova prava ugrožena.

Krivičnim zakonikom Crne Gore¹⁴ utvrđena su dva krivična djela koja se odnose na zloupotrebu droga: ***neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (član 300) i omogućavanje uživanja opojnih droga (član 301).***

Izvršenje osnovnog oblika ovog krivičnog djela iz člana 300 sastoji se u neovlašćenoj proizvodnji, preradi, prodaji ili nuđenju na prodaju, te kupovini radi prodaje, držanju ili prenošenju, odnosno posredovanju u kupovini ili na drugi način stavljanju u promet supstanci koje su proglašene za opojne droge, ili biljke koje sadrže takve supstance. Za navedene radnje predviđena je kazna zatvora od dvije do deset godina. Za unošenje supstanci u Crnu Goru koje su proglašene za opojne droge ili biljke koje sadrže takve supstance, u namjeri vršenja djela iz gore navedenog stava, predviđena je zatvorska kazna od dvije do dvanaest godina. Ako je učinilac djela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika, predviđena je zatvorska kazna od tri do petnaest godina. Kazna od tri do petnaest godina zatvora predviđena je i za: prodaju, nuđenje na prodaju ili bez naknade, radi daljeg stavljanja u promet opojne droge maloljetnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ***ili licu koje se liječi od zavisnosti od opojnih droga;*** za stavljanje u promet opojnu drogu pomiješanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili za izvršavanje ovog djela u vaspitnoj ili obrazovnoj ustanovi ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi; kazna je predviđena i ako djelo iz ovog člana učini službeno lice, ljekar, socijalni radnik, sveštenik, nastavnik ili vaspitač iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog djela koristi maloljetno lice. Predviđene su i okolnosti za olakšanje pronalaženja učinilaca ovog krivičnog djela, pa učinilac pomenutih djela koji otkrije od koga nabavlja drogu može biti oslobođen kazne. Zakon, takođe, propisuje kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina za neovlašćeno pravljenje, nabavku, posjedovanje, prevoz ili davanje na upotrebu opreme, materijala ili supstanci za koje zna da su namijenjene za proizvodnju opojnih droga. Na kraju, posljednji stav ovog člana propisuje da će se opojne droge i sredstva za njihovo pravljenje oduzeti i uništiti.

Što se tiče *omogućavanja uživanja opojnih droga*, propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina za onoga ko navodi drugog na uživanje opojne droge ili daje opojnu drogu da je uživa on ili drugo lice, ili stavi na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge ili na drugi način omogućuje drugom da uživa opojnu drogu. Ako je ovo djelo učinjeno prema maloljetnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se liječi od zavisnosti od opojnih droga, ili prema više lica, ili ko to djelo izvrši u vaspitnoj ili obrazovnoj ustanovi ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako to djelo učini službeno lice, ljekar, socijalni radnik, sveštenik, nastavnik ili vaspitač, iskorišćavanjem

¹⁴ Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list RCG, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službeni list CG, br. 40/2008.

svog položaja, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do deset godina. Opojne droge oduzeće se i uništiti.

U odnosu na kategoriju **uračunljivosti, upotreba droga je predmet Krivičnog zakonika** u članu 14, u dijelu gdje se propisuje da se krivica učinioca krivičnog djela, koji se upotrebom alkohola, droga ili na drugi način doveo u stanje u kom nije mogao da shvati značaj svog djela ili da upravlja svojim postupcima, utvrđuje prema vremenu neposredno prije dovođenja u takvo stanje. Onom koji je pod navedenim okolnostima učinio krivično djelo u stanju bitno smanjene uračunljivosti ne može se ublažiti kazna.

Krivičnim zakonikom nije sankcionisana lična upotreba droge, kao ni posjedovanje droge radi lične upotrebe. No, u Zakonu o sprječavanju zloupotrebe droga je predviđena zabrana upotrebe droga: "Zabranjena je upotreba, proizvodnja, promet, posjedovanje droga za ličnu upotrebu i sredstava za proizvodnju droga, kao i gajenje bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga, osim pod uslovima propisanim ovim zakonom". Kršenje navedenog člana Zakona sankcionisano je novčanom kaznom od 30 do 2.000 eura.

Krivičnim zakonikom je propisano i da se od učinioca krivičnog djela može oduzeti imovinska korist za koju postoji osnovana sumnja da je stečena kriminalnom djelatnošću. Oduzimanje imovinske koristi iz ovog člana može se primijeniti, između ostalog, i ako je učinilac pravosnažno osuđen za krivično djelo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga.

Osim proizvodnje, posjedovanja i stavljanja u promet samih droga, zakonskom regulativom je definisano i **posjedovanje, proizvodnja i promet supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, tzv. prekursora**. Skupština Crne Gore je 2009. godine usvojila **Zakon o kontroli proizvodnje i prometa supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci**¹⁵ kojim se uređuje praćenje i kontrola proizvodnje i prometa supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci - prekursora, radi sprječavanja njihove zloupotrebe ili korišćenja u nedozvoljene svrhe, kao i zaštite života i zdravlja ljudi, i zaštite životne sredine od štetnog uticaja prekursora. Ovim se zakonom zabranjuje proizvodnja i promet prekursora, kao i sredstava za njihovu proizvodnju i prerađu suprotno odredbama Zakona. Prekursori se razvrstavaju u prvu, drugu i treću kategoriju. Prvu kategoriju čine prekursori koji se koriste kao osnovna i najvažnija sirovina u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci. Drugu kategoriju čine prekursori koji se koriste kao pomoćne sirovine u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, dok treću čine prekursori koji se koriste kao pomoćne sirovine u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, a koji se, u tom procesu, mogu zamijeniti i drugim odgovarajućim sirovinama. Zakon propisuje i da je zabranjeno oglašavanje u medijima ili na bilo kom drugom nosiocu oglasne poruke, ponude i potražnje prekursora, kao i sredstava za njihovu proizvodnju i prerađu ili posredovanje u ovim poslovima.

Zakon prati i **Pravilnik o Spisku supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci**¹⁶, koji specifikuje listu prekursora čija su proizvodnja, promet i reklamiranje zabranjeni tim zakonskim aktom. Na osnovu **Odluke o kontrolnoj listi za izvoz, uvoz i tranzit robe**¹⁷ sačinjen je spisak opojnih droga i spisak prekursora.

Prema **Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija**¹⁸ (čl. 42) osuđenici imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, a troškovi zaštite ulaze u troškove izvršenja kazne zatvora. Ova odredba ne odnosi se na osuđena lica koja se nalaze na uslovnom otpustu i u toku odobrenog prekida kazne zdravstvena zaštita osuđenim licima pruža se u specijalnoj bolnici, ambulanti i drugim prostorijama u okviru organizacije, odnosno organizacione jedinice, koje ispunjavaju uslove u skladu sa propisima o zdravstvenoj zaštiti. Ako ne postoje uslovi za uspješno liječenje određenih bolesti, **osuđeni se upućuju u drugu ustanovu u kojoj postoje odgovarajući uslovi. U slučaju hitnosti ili kad postoji opasnost zbog dužeg prevoza** do odgovarajuće ustanove, kao i kad ne postoji mogućnost potrebnog specijalizovanog liječenja u toj ustanovi, oboljeli osuđenik će se uputiti u javnu zdravstvenu ustanovu.

¹⁵ Zakon o kontroli proizvodnje i prometa supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, Sl. list Crne Gore, broj 83/09.

¹⁶ Pravilnik o Spisku supstanci koje se mogu upotrijebiti u proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, Sl. list Crne Gore, br.12/2010.

¹⁷ Odluka o kontrolnoj listi za izvoz, uvoz i tranzit robe, Sl. list CG, br. 82/08, 31.12.2008.

¹⁸ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni list CG, br. 25/94, br. 29/94, br. 69/03, br. 65/04; Sl. list Crne Gore, br. 32/1, br. 73/10, br. 40/11).

Osuđeno lice koje za vrijeme izdržavanja kazne duševno oboli ili pokazuje znake težih psihičkih smetnji ili se kao takvo javi na izdržavanje kazne, a u organizaciji nema uslova za liječenje, smjestiće se u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu, radi liječenja i čuvanja. Osuđeno lice kojem u toku liječenja u zdravstvenoj ustanovi istekne kazna evidentiraće se kao otpušteno, a nadležna ustanova socijalne zaštite će biti obaviještena o mjestu njegovog prebivališta ili boravišta kako bi preduzela dalje mjere u cilju nastavka liječenja ili prihvata. U slučaju **sumnje na zarazne bolesti ili uzimanje opojnih droga ili psihoaktivnih supstanci** dozvoljeno je testirati osuđeno lice uzimanjem uzoraka krvi ili mokraće prema pravilima medicinske struke, odnosno korišćenjem odgovarajućeg testa.

Zakonik o krivičnom postupku¹⁹ propisuje u kojim slučajevima se sprovodi psihijatrijsko vještačenje (čl. 153). Ako se pojavi sumnja da je isključena ili smanjena računljivost okrivljenog usljed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže duševne poremećenosti, odrediće se psihijatrijski pregled.

Ako je prema mišljenju vještaka potrebno duže posmatranje, okrivljeni će biti poslat na posmatranje u psihijatrijsku ustanovu. Rješenje o tome donosi sudija za istragu ili vijeće. Posmatranje se može produžiti na više od dva mjeseca samo uz obrazloženi prijedlog rukovodioca psihijatrijske ustanove, a po prethodno pribavljenom mišljenju vještaka, ali ne može ni u kom slučaju trajati duže od šest mjeseci.

Ako vještaci ustanove da je duševno stanje okrivljenog poremećeno, odrediće prirodu, vrstu, stepen i trajnost poremećenosti i dati svoje mišljenje o tome kakav je uticaj takvo duševno stanje imalo i kakav još ima na shvatanje i postupke okrivljenog, kao i da li je, i u kojoj mjeri, poremećaj duševnog stanja postojao u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

Ako se u psihijatrijsku ustanovu upućuje okrivljeni koji se nalazi u pritvoru sudija za istragu ili predsjednik vijeća će obavijestiti tu ustanovu o razlozima zbog kojih je određen pritvor, da bi se preduzele mjere potrebne za obezbjeđenje svrhe pritvora.

Vrijeme provedeno u psihijatrijskoj ustanovi uračunaće se okrivljenom u pritvor, odnosno u kaznu zatvora ako bude izrečena.

Zakon o javnom redu i miru²⁰ propisuje prekršajnu novčanu kaznu u iznosu od 100 do 1.000 eura ili kaznu zatvora od 30 dana za prekršaj - uživanje opojnih droga ili drugih zabranjenih psihoaktivnih supstanci na javnom mjestu (čl. 26).

Sudske mjere upozorenja koje se mogu propisati korisnicima droga

Mjere upozorenja definisane Krivičnim zakonikom Crne Gore su **uslovna osuda i sudska opomena**. **Uslovnom osudom** sud učiniocu krivičnog djela utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti ako osuđeni za vrijeme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne, niti duže od pet godina (vrijeme provjeravanja), ne učini novo krivično djelo. Sud može u uslovnoj osudi odrediti da će se kazna izvršiti i ako osuđeni u određenom roku ne vrati imovinsku korist pribavljenu izvršenjem krivičnog djela, ne nadoknadi štetu koju je prouzrokovao krivičnim djelom ili ne ispuni druge obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama. Rok za ispunjenje tih obaveza utvrđuje sud u okviru određenog vremena provjeravanja. Mjere bezbjednosti, izrečene uz uslovnu osudu, izvršavaju se. Kada izrekne uslovnu osudu sud može da odredi da se učinilac stavi pod **zaštitni nadzor**, ako se, s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje poslije izvršenog krivičnog djela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog djela i okolnosti izvršenja djela, može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpuno ostvariti svrha uslovne osude.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija²¹ propisuje da sprovođenje zaštitnog nadzora tokom boravka osuđenog na slobodi, a za vrijeme uslovnog otpusta, obavlja posebna organizaciona jedinica Ministarstva pravde, Odsjek za uslovnu slobodu. O uslovnom otpustu osuđenih lica

¹⁹ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list Crne Gore, br. 57/2009.

²⁰ Zakon o javnom redu i miru, Službeni list Crne Gore, broj 64/2011.

²¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni list CG, 32/2011.

odlučuje Komisija za uslovni otpust koja utvrđuje, između ostalih, i jednu ili više sljedećih obaveza:

- 1) Uzdržavanje od kontakata sa određenim licem;
- 2) Uzdržavanje od kontakata sa određenom kategorijom lica;
- 3) Uzdržavanje od upotrebe droge i alkoholnih pića;**
- 4) Uzdržavanje od posjećivanja određenih mjesta, lokala, prostorija i javnih skupova;
- 5) Nastavak liječenja;
- 6) Posjećivanje određenih profesionalnih i drugih savjetovališta ili ustanova i postupanje po njihovim uputstvima.**

Prilikom izbora obaveza ovog zakonika i određivanja njihovog trajanja, sud će naročito uzeti u obzir godine života učinioca, njegovo zdravstveno stanje, sklonosti i navike, pobude iz kojih je izvršio krivično djelo, držanje poslije izvršenog krivičnog djela, raniji život, lične i porodične prilike, uslove za ispunjenje naloženih obaveza, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca, a od značaja su za izbor mjera zaštitnog nadzora i njihovo trajanje. Vrijeme trajanja mjera zaštitnog nadzora određuje se u okviru roka provjeravanja utvrđenog u uslovnoj osudi. Zaštitni nadzor prestaje opozivanjem uslovne osude. U toku trajanja zaštitnog nadzora sud može, s obzirom na ostvarene rezultate, pojedine obaveze ukinuti ili zamijeniti drugim. Ako u toku trajanja zaštitnog nadzora sud utvrdi da je ispunjena svrha ove mjere, može zaštitni nadzor ukinuti prije isteka određenog vremena. Ako osuđeni, kome je izrečen zaštitni nadzor, ne ispunjava obaveze koje mu je sud odredio, sud ga može opomenuti ili može ranije obaveze zamijeniti drugim ili produžiti trajanje zaštitnog nadzora u okviru vremena provjeravanja ili opozvati uslovnu osudu.

Sudska opomena može se izreći za krivična djela za koja je propisan zatvor do jedne godine ili novčana kazna, a učinjena su pod takvim olakšavajućim okolnostima koje ih čine naročito lakim. Za određena krivična djela i pod uslovima predviđenim Zakonom, sudska opomena može se izreći i kad je propisan zatvor do tri godine. Pri odlučivanju da li će izreći sudsku opomenu sud će, vodeći računa o svrsi sudske opomene, posebno uzeti u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo ponašanje poslije izvršenja krivičnog djela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog djela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je djelo učinjeno.

Sudske mjere bezbjednosti koje se mogu propisati korisnicima droga

U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija iz Krivičnog zakonika, svrha mjere bezbjednosti je da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši krivična djela, a neke od mjera bezbjednosti su: 1) obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; 2) obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; 3) obavezno liječenje narkomana; 4) obavezno liječenje alkoholičara.

Mjera obaveznog liječenja narkomana (član 67, stav 3) može se izreći ako je učiniocu izrečena kazna, uslovna osuda, sudska opomena ili je učinilac oslobođen od kazne (član 68 stav 2).

Član 71 (obavezno liječenje narkomana) propisuje da osobi koja je učinila krivično djelo usljed zavisnosti od upotrebe opojnih droga i kod koje postoji ozbiljna opasnost da će usljed ove zavisnosti i dalje da vrši krivična djela, sud izriče mjeru obavezno liječenje. Ova mjera izvršava se u ustanovi za izvršenje kazne ili u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi i traje dok postoji potreba za liječenjem, ali ne duže od tri godine. Kada je ova mjera izrečena uz kaznu zatvora, ona može trajati duže od vremena izrečene kazne, ali njeno ukupno trajanje ne može biti duže od tri godine. Vrijeme provedeno u ustanovi za liječenje uračunava se u kaznu zatvora. Kada je ova mjera izrečena uz novčanu kaznu, uslovnu osudu, sudsku opomenu ili oslobođenje od kazne, izvršava se na slobodi i ne može trajati duže od tri godine. Ako se učinilac, bez opravdanih razloga, ne podvrgne liječenju na slobodi ili liječenje samovoljno napusti, sud će odrediti da se mjera prinudno izvrši u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija²² u članu 93 propisuje da se ova mjera, izrečena uz bezuslovnu kaznu zatvora, izvršava u organizaciji, ukoliko postoje uslovi za takvo liječenje. Po

²² Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni list CG, br. 25/94, br. 29/94, br. 69/03, br. 65/04; Sl. list Crne Gore, br. 32/1, br. 73/10, br. 40/11.

dovršenom liječenju osuđeno lice kojem kazna još traje upućuje se na izdržavanje ostatka kazne zatvora. Ako u organizaciji ne postoje uslovi za liječenje, ove mjere, izrečene uz безусловnu kaznu zatvora, izvršavaju se **u ustanovama u kojima se izvršava mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi**. Ako su ove mjere izrečene uz novčanu kaznu ili uz uslovnu osudu, izvršavaju se u javnoj zdravstvenoj ustanovi u kojoj postoji mogućnost takvog liječenja.

Zakon propisuje, ukoliko je optuženom uz безусловnu kaznu zatvora izrečena mjera bezbjednosti obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana, **da se on se ne može uputiti na izdržavanje kazne zatvora prije izvršenja mjere bezbjednosti**.

Upućivanje na izvršenje mjera obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana obavlja osnovni sud nadležan po mjestu prebivališta osuđenog lica, a ako se osuđeno lice nalazi u pritvoru, osnovni sud u čijem sjedištu se pritvor izvršava. Ako su mjere bezbjednosti obaveznog liječenja alkoholičara i obaveznog liječenja narkomana izrečene uz uslovnu osudu, sud upućuje osuđeno lice u određenu javnu zdravstvenu ustanovu u kojoj će se sprovesti bolničko ili ambulantno liječenje. O upućivanju na izvršenje ovih mjera bezbjednosti sud obavještava javnu zdravstvenu ustanovu u koju je osuđeno lice upućeno. Ako se osuđeni ne javi zdravstvenoj ustanovi na liječenje ili samovoljno napusti započeto liječenje, ta ustanova će o tome odmah obavijestiti nadležni sud. O uspjehu liječenja zdravstvena ustanova će obavijestiti sud koji je donio odluku u prvom stepenu. Mjere bezbjednosti obaveznog liječenja alkoholičara i obaveznog liječenja narkomana upisuju se u kaznenu evidenciju. Troškove obaveznog liječenja alkoholičara i obaveznog liječenja narkomana u organizaciji snosi organizacija. Troškovi obaveznog liječenja alkoholičara i obaveznog liječenja narkomana u zdravstvenoj ustanovi, za lica koja su zdravstveno osigurana, padaju na teret sredstava Fonda zdravstva u skladu sa posebnim propisima, a za lica koja nisu zdravstveno osigurana troškove snosi organ uprave nadležan za poslove zdravstva.

Novčanom kaznom od 800 eura do 15.000 eura kazniće se za prekršaj zdravstvena ustanova određena za izvršenje mjere bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja ili obaveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi, odnosno obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana, ako bez opravdanog razloga odbije da primi na psihijatrijsko liječenje i čuvanje, odnosno obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi ili liječenje alkoholičara ili narkomana, propisno upućeno lice kome je izrečena jedna od ovih mjera bezbjednosti. Za prekršaj ovog člana kazniće se i odgovorno lice u organu, organizaciji ili preduzeću, novčanom kaznom od 50 eura do 800 eura.

Jedna od mogućih kazni koje sud može da odredi je i **kazna rada u javnom interesu**. Sud koji je izrekao kaznu rada u javnom interesu, po službenoj dužnosti pokreće postupak za izvršenje kazne rada u javnom interesu pred nadležnom javnom službom za zapošljavanje ili nadležnom agencijom za zapošljavanje. Kazna rada u javnom interesu izvršava se kod pravnog lica koje se bavi djelatnošću od javnog interesa, kao što su: humanitarna, socijalna, komunalna, zdravstvena, ekološka ili druga slična djelatnost. Obaveza osuđenog lica je da, u roku koji je određen, izvrši kaznu rada u javnom interesu, kao i da ispunji druge obaveze predviđene individualnim programom radnih aktivnosti. Ako osuđeno lice ne ispunjava svoje radne obaveze ili ih grubo zanemaruje, poslodavac je dužan da, u roku od tri dana, o tome obavijesti Odsjek za uslovnu slobodu. Gruba zanemarivanja radnih obaveza su: nepoštovanje radne discipline i radnog vremena, **dolazak na posao pod dejstvom alkohola ili opojnih droga**, oštećenje sredstava za rad ili prouzrokovanje druge štete poslodavcu, zaposlenima ili korisnicima usluga poslodavca, nasilničko, nedolično ili uvrjedljivo ponašanje ili iskazivanje bilo kakvog oblika netrpeljivosti prema zaposlenima ili korisnicima usluga poslodavca.

Zakonik o krivičnom postupku²³ propisuje i postupak u slučaju prijedloga za izricanje mjere bezbjednosti - obavezno liječenje alkoholičara ili obavezno liječenje narkomana (član 476). O izricanju mjere bezbjednosti obavezno liječenje alkoholičara i obavezno liječenje narkomana sud odlučuje nakon što pribavi nalaz i mišljenje vještaka. Vještak treba da se izjasni i o mogućnostima liječenja okrivljenog. Ako je uslovnom osudom učiniocu određeno liječenje na slobodi, a on se nije podvrgao liječenju ili ga je samovoljno napustio, sud može, po službenoj dužnosti ili na prijedlog ustanove u kojoj se učinilac liječio ili je trebalo da se liječi, a po saslušanju državnog tužioca i učinioca, da odredi opozivanje uslovne osude ili prinudno izvršenje izrečene mjere obavezno liječenje alkoholičara ili obavezno liječenje narkomana u zdravstvenoj ustanovi ili drugoj specijalizovanoj ustanovi. Prije donošenja odluke sud će, po potrebi, pribaviti i mišljenje vještaka.

²³ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list Crne Gore, br. 57/2009.

Usljed ograničenih kapaciteta, u praksi se dešava da se osobe smještaju u psihijatrijsku ustanovu radi izvršenja mjere obaveznog liječenja narkomanije i onda kada je osoba nakon višegodišnjeg odsluženja zatvorske kazne postigla apstinenciju. Ne postoji mogućnost ponovnog vještačenja, te oslobađanja osobe mjere obaveznog liječenja narkomanije kada je za tim objektivno prestala potreba.

Ove zaštitne mjere propisane su i Zakonom o prekršajima²⁴ i mogu biti izrečene i od strane organa za prekršaje u prekršajnom postupku. Zakonom o prekršajima, koji se primjenjuje od 1. septembra 2011. godine, uređuju se uslovi za propisivanje prekršaja i prekršajnih sankcija, prekršajna odgovornost, prekršajni postupak i postupak izvršenja prekršajnih sankcija. Prekršaj je radnja koja predstavlja povredu javnog poretka koja je utvrđena Zakonom i za koju je propisana sankcija. Prekršajne sankcije su: kazne, mjere upozorenja, zaštitne mjere i vaspitne mjere. Opšta svrha propisivanja, izricanja i primjene prekršajnih sankcija je da građani poštuju pravni sistem, da se izrazi društveni prekoračini zbog izvršenog prekršaja i da se utiče na njega i sva ostala lica da ubuduće ne čine prekršaj.

Zaštitne mjere mogu se propisati sa svrhom da se njihovom primjenom otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši prekršaje. **Jedna od vrsta zaštitnih mjera koje se mogu propisati za prekršaj (čl. 42) je i obavezno liječenje narkomana od zavisnosti.** Zaštitne mjere propisane ovim i posebnim zakonom mogu se propisati i primijeniti u trajanju koje **ne može biti kraće od 30 dana niti duži od dvije godine.**

Shodno uslovima, rokovima i načinu izricanja zaštitnih mjera, u koje se ubraja i obavezno liječenje narkomana od zavisnosti, primjenjuju se i odredbe Krivičnog zakonika koje se odnose na određivanje mjera bezbjednosti (čl. 49). Shodno izvršenju zaštitnih mjera iz člana 42 ovog zakona primjenjuju se odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija koje se odnose na mjere bezbjednosti.

Dakle, i Organ za prekršaje ima mogućnost izricanja mjere obaveznog liječenja narkomana u trajanju do dvije godine.

Na tretman zavisnosti o psihioaktivnim supstancama odnose se i pojedine odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u porodici²⁵. Naime, ovim zakonom je propisano da se učiniocu nasilja u porodici može izreći jedna ili više vrsta **zaštitnih mjera** radi sprječavanja i suzbijanja nasilja, otklanjanja posljedica učinjenog nasilja i preduzimanja efikasnih mjera prevaspitanja učinioca i otklanjanja okolnosti koje pogoduju ili podstiču vršenje novog nasilja. Među ovim mjerama je i **obavezno liječenje od zavisnosti.** Obavezno liječenje od zavisnosti (član 24) može se izreći učiniocu nasilja koji usljed zavisnosti od alkohola, opojnih droga ili psihotropnih supstanci učini nasilje, a postoji opasnost da zbog te zavisnosti ponovi nasilje. Ova zaštitna mjera traje sve dok postoji potreba za liječenjem, **ali ne duže od jedne godine.** Obavezni psihosocijalni tretman može se izreći učiniocu nasilja radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja i prevaspitanja, odnosno u cilju smanjivanja i otklanjanja opasnosti od ponovnog nasilja. Ova zaštitna mjera traje do prestanka razloga zbog kojeg je izrečena, ali **ne duže od šest mjeseci.**

Na osnovu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Ministarstvo zdravlja je u aprilu 2012. donijelo **Pravilnik o bližem načinu izvršenja zaštitne mjere - obavezno liječenje od zavisnosti²⁶.** Zaštitna mjera se izvršava u zdravstvenim ustanovama koje su obuhvaćene mrežom zdravstvenih ustanova kao vanbolničko liječenje (u ambulantnim uslovima) ili kao bolničko liječenje zavisnosti (u zdravstvenoj ustanovi koja je najbliža mjestu prebivališta, odnosno boravišta učinioca nasilja u porodici), a koje sprovode dijagnostiku i liječenje bolesti zavisnosti. Zaštitnu mjeru obavezno liječenje od zavisnosti, izvršava doktor specijalista iz oblasti psihijatrije ili terapijski tim koji odredi nadležni organ zdravstvene ustanove. Doktor, odnosno terapijski tim izrađuje individualni plan liječenja učinioca nasilja u porodici, a u izradi tog plana učestvuje u učinilac nasilja.

U odredbama Krivičnog zakonika koje se odnose na maloljetnike propisano je da se prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela može izreći jedan ili više **vaspitnih naloga** za krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Uslovi za primjenu vaspitnog naloga su priznanje

²⁴ Zakon o prekršajima, Službeni list Crne Gore, br. 1/2011.

²⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni list Crne Gore, broj 46/2010.

²⁶ Pravilnik o bližem načinu izvršenja zaštitne mjere obavezno liječenje od zavisnosti, Službeni list Crne Gore, broj 21/2012.

krivičnog djela od strane maloljetnika i njegov odnos prema krivičnom djelu i oštećenom. Svrha vaspitnih naloga je da se ne pokreće krivični postupak protiv maloljetnika ili da se obustavi postupak, odnosno da se primjenom vaspitnog naloga utiče na njegov pravilan razvoj i jačanje lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela. Vaspitni nalozi su: 1) poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u cjelini ili djelimično, štetne posljedice djela; 2) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao; 3) uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; **4) podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; 5) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savjetovalištu.**

1.2 Strateški dokumenti na području droga u Crnoj Gori

Pored nacionalnog zakonodavstva, politiku Crne Gore u oblasti smanjenja potražnje za drogama (kroz oblast prevencije, tretmana, rehabilitacije i smanjenja štetnih posljedica uzimanja droga), odnosno smanjenja ponude droga, do 2013. godine definiše dokument **Nacionalni strateški odgovor na droge 2008-2013, usvojen od strane Vlade Crne Gore u maju 2008. i Akcioni plan 2008/2009. za primjenu Strategije.**

Od 2000. godine područje zavisnosti o drogama regulisano je i strateškim dokumentima. Krajem 2000. i početkom 2001. godine stručni tim Vlade Crne Gore izradio je petogodišnji "Plan i program za borbu protiv bolesti zavisnosti u Crnoj Gori"²⁷. Nakon toga, Vlada je usvojila Dugoročni plan i program za borbu protiv bolesti zavisnosti nakon kojeg je uslijedio Akcioni plan za suzbijanje zloupotrebe droga kod djece i omladine²⁸. Konačno, 2008. godine usvojen je "Nacionalni strateški odgovor na droge 2008-2013" i "Akcioni plan 2008/2009. za sprovođenje Strategije"²⁹.

Opšti ciljevi Nacionalnog strateškog odgovora na droge 2008-2013. su *smanjenje potražnje za drogama i smanjenje ponude droga.*

Strategijom su definisani sljedeći ciljevi: 1. Osigurati integralno, konstantno i pristupačno liječenje zavisnika; 2. Osigurati kvalitetnu i kontinuiranu saradnju različitih pružalaca zdravstvene zaštite u zemlji; 3. Omogućiti jednaku dostupnost liječenja pacijentima oba pola i pacijentima različitih starosnih grupa, kao i korisnicima svih vrsta droga; 4. Osigurati raznolikost i visoki kvalitet kapaciteta i programa liječenja zavisnosti o drogama uvođenjem različitih pristupa liječenju zavisnosti o drogama; 5. Podržavati razvoj programa koji će doprinijeti stabilizaciji ili smanjivanju broja osoba zaraženih HIV-om, HCV-om i HBV-om, kao i broja predoziranja koja uzrokuju smrt; 6. Stvoriti uslove za intenziviranje institucionalnih programa liječenja u kaznenim ustanovama, itd.

Akcioni plan za implementaciju Strategije 2008/2009. precizno utvrđuje raspored aktivnosti i dužnosti svih strana odgovornih za implementaciju zadataka iz Strategije.

Ciljna populacija ovog dokumenta je cjelokupna populacija Crne Gore, sa posebnim naglaskom na djecu i mlade.

Pri Ministarstvu zdravlja, u skladu sa Strategijom, formirana je Nacionalna kancelarija za droge, a Vlada Crne Gore je formirala Nacionalni savjet za zloupotrebe droga, kojim predsjedava predsjednik države³⁰ (Sl. list CG, br. 11/10, 28. januar 2010), koji je naknadno, Zakonom o sprječavanju zloupotrebe droga, preimenovan u Državni savjet za prevenciju narkomanije. Potpredsjednik Savjeta je ministar zdravlja,

²⁷ Izvještaj o evaluaciji, implementaciji i pregled sprovođenja „Nacionalnog strateškog odgovora na droge 2008-2012“, Podgorica, februar 2013.

²⁸ *Akcioni plan za prevenciju narkomanije kod djece i omladine u Crnoj Gori 2003–2006*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 2003.

²⁹ *Nacionalni strateški odgovor na droge 2008-2012. i Akcioni plan 2008/2009*, Vlada Crne Gore. Podgorica, 2008.

³⁰ *Odluka o obrazovanju Nacionalnog savjeta za zloupotrebe droga*, Službeni list Crne Gore, br. 11/10 i 75/10.

a članovi su ministar pravde, ministar unutrašnjih poslova i javne uprave, ministar rada i socijalnog staranja, direktor Uprave policije, gradonačelnik glavnog grada, ministar rada i socijalnog staranja, direktor Instituta za javno zdravlje, rukovodilac Nacionalne kancelarije za droge i koordinator Kancelarije za prevenciju narkomanije Opštine Nikšić.

Ministarstvo zdravlja, uz učešće domaće stručne javnosti i podršku međunarodnih eksperata, izradilo je nacrt dokumenata „Strategija Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013-2020” i Akcioni plan 2013-2016.

Korisnici droga, i to oni koji injektiraju narkotike, jedna su od ciljnih grupa Strategije za borbu protiv HIV/AIDS-a (2010-2014), pri čemu su principi pružanja usluga u cilju smanjenja prevalencije HIV-a među ovom populacijom usklađeni sa vrijednostima programa smanjenja štete: distribucija sterilne opreme za injektiranje, lakši pristup zdravstvenim servisima, olakšan pristup substitucijskoj terapiji, podrška programima u zajednici i sl.

Kada je u pitanju prevencija važno je napomenuti da zdravi stilovi života predstavljaju predmet mnogih strateških dokumenata i programa u oblasti zdravstva. Na primjer, **Programom zdravstvene zaštite u Crnoj Gori**³¹, za posljednju dostupnu godinu u trenutku pisanja izvještaja (2012), definisani su ciljevi koji se ostvaruju u 2012. godini na svim nivoima zdravstvene zaštite, sa posebnim ciljnim grupama - djeca do 15 godina i odrasli preko 15 godina. Tako je na primarnom nivou kao jedan od ciljeva zdravstvene zaštite djece do 15 godina zacrtano smanjenje broja djece koja puše, uživaju alkohol, droge, itd. Zdravstvena politika u Crnoj Gori do 2020. godine³² nije, međutim, utvrdila vrijednosti za smanjenje stope, odnosno vrijednosti za pojedine indikatore, uključujući i pomenuti. *Pod pokroviteljstvom SZO u narednim godinama će se utvrditi set indikatora kojima će se pratiti zdravstveni status stanovništva.*

Smanjenje broja mladih i odraslih osoba koje puše, uživaju alkohol, drogu, itd. jedan je od ciljeva programa zdravstvene zaštite odraslih, tj. osoba starijih od 15 godina. Takođe, jedan od ciljeva je i da se kroz sistemski organizovan zdravstveno-vaspitni rad (Centar za prevenciju), sa stanovništvom starijim od 15 godina, podigne nivo znanja i motivacije za zdravo ponašanje i usvajanje pozitivnih i suzbijanje negativnih oblika ponašanja u vezi sa zdravljem.

1.3. INSTITUTUCIONALNI OKVIR TRETMANA BOLESTI ZAVISNOSTI U CRNOJ GORI

Organizacija zdravstvene zaštite u Crnoj Gori

Zdravstvena služba u Crnoj Gori organizovana je na tri nivoa. Prvi nivo je **nivo primarne zdravstvene zaštite** koji bi trebalo da obezbijedi najmanje 80% potreba za zdravstvenom zaštitom. Nosilac primarne zdravstvene zaštite je izabrani doktor u ambulanti, odnosno timovi izabranih doktora. Drugi nivo je sekundarna zdravstvena zaštita koji se obezbjeđuje preko specijalističkih ambulanti i bolničkih odjeljenja. Tercijarni nivo zdravstvene zaštite se ostvaruje u uže specijalističkim ambulantama, dijagnostičkim centrima i bolničkim odjeljenjima koja su visoko specijalizovana u pogledu kadra, prostora i opreme. Specijalističko – konsultativna i dijagnostička djelatnost odvija se u okviru opštih i specijalnih bolnica i Kliničkog centra Crne Gore, sa jasno definisanim radnim vremenom.

Prema **Zakonu o hitnoj medicinskoj pomoći**³³, hitna medicinska pomoć, kao posebna oblast zdravstvene djelatnosti koja se obavlja na primarnom nivou, organizuje se radi preduzimanja neophodne i neodložne medicinske intervencije, čije bi nepreduzimanje ugrozilo život i zdravlje građana ili izazvalo trajno oštećenje (čl. 1). Hitna pomoć je hitno medicinsko zbrinjavanje lica kojima je zbog bolesti, stradanja

31 Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore i Institut za javno zdravlje, Program zdravstvene zaštite u Crnoj Gori za 2012. godinu, Podgorica, 2012.

32 Zdravstvena politika u Republici Crnoj Gori do 2020. godine, Ministarstvo zdravlja Crne Gore, Podgorica, 2001.

33 Zakon o hitnoj medicinskoj pomoći, Sl. list Crne Gore, br. 49/08.

ili ozljede neposredno ugrožen život, pojedini organ ili djelovi tijela, odnosno kod kojih bi u kratkom vremenskom periodu moglo da dođe do ugroženosti osnovnih životnih funkcija, disanja i srčanog rada, a u svrhu maksimalnog skraćivanja vremena od nastanka hitnog stanja do potpunog zbrinjavanja, odnosno do upućivanja na dalje liječenje. Hitna pomoć se pruža na mjestu događaja, tokom primarnog sanitetskog transporta, kao i u jedinicama hitne pomoći, neprekidno 24 sata (čl. 2). Zavod organizuje jedinice i podstanice za hitnu pomoć, u zavisnosti od broja stanovnika, geografske specifičnosti, saobraćajnih veza i udaljenosti od bolnice. Jedinice za hitnu pomoć organizuju se u: Baru, Beranama, Bijelom Polju, Budvi, Cetinju, Danilovgradu, Herceg Novom, Kolašinu, Kotoru, Mojkovcu, Nikšiću, Plavu, Pljevljima, Podgorici, Rožajama, Tivtu, Ulcinju i Žablaku. Podstanice za hitnu pomoć se organizuju u: Andrijevići, Plužinama i Šavniku (čl. 9).

Primarna zdravstvena zaštita je prioritet u razvoju zdravstvenog sistema, a u okviru nje promocija zdravih stilova života i preventivna zdravstvena zaštita. Organizaciono, dom zdravlja je ustanova koja je, preko ambulanti izabranog doktora, odnosno timova izabranih doktora medicine i centara i jedinica za podršku izabranim doktorima, nosilac primarne zdravstvene zaštite. U 2008. godini domovi zdravlja su reformisani i promijenjena im je organizacija i sadržaj rada. Dom zdravlja ima tri osnovne cjeline: **ambulantu izabranog doktora, odnosno timove izabranih doktora, centre za podršku izabranim doktorima koji se organizuju na lokalnom i regionalnom nivou i jedinice za patronažu, fizikalnu terapiju primarnog nivoa i sanitetski prevoz.**

Pravilnik o bližim uslovima u pogledu standarda, normativa i načina ostvarivanja primarne zdravstvene zaštite preko izabranog tima doktora ili izabranog doktora³⁴ propisuje formiranje, na lokalnom i regionalnom nivou, a u skladu sa gravitacionim područjem koji pokriva određeni dom zdravlja, sljedećih centara:

- **Centar za plućne bolesti i TBC** (organizuje se na regionalnom nivou u: Baru sa jedinicom u Ulcinju, Cetinju, Kotoru sa jedinicom u Tivtu, Herceg Novom, Podgorici, Nikšiću, Pljevljima, Bijelom Polju sa jedinicom u Mojkovcu, Beranama sa jedinicom u Andrijevići, Rožajama i Plavu);
- **Centar za dijagnostiku:**
 - a) laboratorijska dijagnostika,
 - b) mikrobiološka dijagnostika (organizuje se na regionalnom nivou u: Baru, Ulcinju, Cetinju, Budvi, Kotoru, Herceg Novom, Podgorici, Nikšiću, Pljevljima, Bijelom Polju, Beranama i Rožajama),
 - c) radiološka dijagnostika (rendgen i ultrazvuk);
- **Centar za mentalno zdravlje** (organizuje se na regionalnom nivou u: Baru sa jedinicom u Ulcinju, Kotoru sa jedinicama u Herceg Novom i Budvi, Podgorici sa jedinicama u Danilovgradu i Cetinju, Nikšiću, Pljevljima, Bijelom Polju sa jedinicom u Mojkovcu i Beranama sa jedinicama u Rožajama i Plavu);
- **Centar za djecu sa posebnim potrebama** (organizuje se na regionalnom nivou u: Baru, Herceg Novom, Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju sa jedinicom u Pljevljima i Beranama sa jedinicom u Rožajama);
- **Centar za prevenciju:**
 - a) *populaciono savjetovalište* (organizuje se u svakom domu zdravlja),
 - b) *savjetovalište za djecu* (organizuje se u svakom domu zdravlja),
 - c) *savjetovalište za mlade* (organizuje se u svakom domu zdravlja),
 - d) *savjetovalište za reproduktivno zdravlje* (organizuje se u svakom domu zdravlja, a regionalni centri su u Beranama, Nikšiću i Baru),
 - e) *higijensko-epidemiološka služba* (organizuje se na regionalnom nivou u: Pljevljima, Bijelom Polju, Beranama, Rožajama, Nikšiću, Podgorici, Budvi, Tivtu, Herceg Novom, Kotoru, Baru i Ulcinju);
- **Dnevni centar.**

U Crnoj Gori, kao i u većini drugih država, rad izabranog ljekara podrazumijeva aktivnosti na dijagnostikovanju i identifikaciji problema, daljem upućivanju ljudi sa problemima mentalnog zdravlja, kao i redovnom pružanju tretmana osobama sa uobičajenim problemima mentalnog zdravlja. U slučaju težih poremećaja mentalnog zdravlja izabrani ljekari imaju suportativnu ulogu, ali tretman pružaju i vode specijalisti.

³⁴ Pravilnik o bližim uslovima u pogledu standarda, normativa i načina ostvarivanja primarne zdravstvene zaštite preko izabranog tima doktora ili izabranog doktora, Službeni list Crne Gore, broj 10/2008, 15.02.2008.

Aktivnosti centra za mentalno zdravlje su: promocija zdravlja, prevencija bolesti, rano otkrivanje poremećaja, dijagnostika, terapijski tretman (svi oblici medikamentozne, psiho i socioterapije), rehabilitacija, resocijalizacija, kreiranje politike i planiranje aktivnosti za unaprjeđenje i očuvanje zdravlja, saradnja sa ostalim institucijama, izrada baze podataka, monitoring i evaluacija sprovedenih aktivnosti³⁵.

Odlukom o mreži zdravstvenih ustanova³⁶, kao i **Strategijom za unaprjeđenje mentalnog zdravlja u Crnoj Gori**³⁷ predviđeno je uspostavljanje centara za mentalno zdravlje. Osnovni paket usluga na ovom nivou podrazumijeva isključivo aktivnosti unutar samog centra kroz kontrolne preglede i prepisivanje lijekova, psihološka testiranja i rad socijalnog radnika. Specifične vrste pregleda, kao ni suštinski neophodne aktivnosti koncepta komunalne psihijatrije, nisu predviđene osnovnim paketom usluga iako se i dalje realizuju na ovom nivou.

Za razliku od drugih država u okruženju, u Crnoj Gori **ne postoje visoko specijalizovani centri za liječenje zavisnosti na primarnom nivou zdravstvene zaštite, niti su ovakvi centri planirani reformom zdravstvenog sistema**. Postojeći i planirani regionalni centri za mentalno zdravlje imaju u praksi nekoliko problema kada je u pitanju tretman zavisnika od droga:

- Premda znatno poboljšana posljednjih godina, i dalje je značajno prisutna nedovoljna edukovanost kadra za rad sa korisnicima droga;
- Slaba motivisanost ljekara specijalista i ostalog zdravstvenog kadra za rad sa korisnicima psihoaktivnih supstanci, koji je specifičan i vrlo zahtjevan, a sa druge strane pruža slabu profesionalnu satisfakciju, usljed čestih recidiva;
- U praksi je evidentna i situacija da pojedini ljekari specijalisti u javnim zdravstvenim ustanovama jednostavno ne rade sa korisnicima psihoaktivnih supstanci;
- Tehnička i kadrovska nemogućnost sprovođenja dodatnih programa i intervencija, izuzev ambulantnog – simptomatskog liječenja (na primjer terapijskih grupa, porodične psihoterapije i sl);
- Preopterećenost postojećeg kadra u centrima za mentalno zdravlje koji se osim tretmana zavisnika, bave i tretmanom svih drugih kategorija mentalnih poremećaja;
- Nepostojanje univerzalnog protokola liječenja bolesti zavisnosti na različitim nivoima zdravstvene zaštite.

U vezi sa nabrojanim, treba reći da je **Akcionim planom za mentalno zdravlje za period 2011-2014. godine**³⁸ za prvi kvartal 2013. predviđena izrada i usvajanje nacionalnih smjernica dijagnostifikovanja i liječenja bolesti zavisnosti.

Na sekundarnom nivou zdravstvene zaštite korisnici droga se za tretman, usljed zavisnosti o drogama, mogu javiti u sljedeće institucije zdravstvenog sistema:

- Specijalna bolnica za psihijatriju Kotor;
- Klinički centar Crne Gore;
- Psihijatrijsko odjeljenje Opšte bolnice Nikšić;
- U slučaju predoziranja drogama: zavod za hitnu medicinsku pomoć i opšte bolnice - jedinice za detoksikaciju pri internim odjeljenjima (Cetinje, Kotor, Berane, Bijelo Polje, Bar, Pljevlja i Nikšić). Cilj ovih jedinica je pružanje hitne medicinske pomoći osobama koje su u stanju predoziranja drogama. Ove su jedinice uglavnom uspostavljene u okviru internih odjeljenja. Funkcionalnost ovih jedinica nije do sada bila predmet monitoringa i evaluacije, pa nije poznato koliko su opravdale svrhu postojanja.

³⁵ Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore i Institut za javno zdravlje, Program zdravstvene zaštite u Crnoj Gori za 2012. godinu, Podgorica, 2012.

³⁶ Odluka o Mreži zdravstvenih ustanova, Službeni list Crne Gore, broj 52/2010.

³⁷ Vlada Republike Crne Gore, Strategija za unaprjeđenje mentalnog zdravlja u Republici Crnoj Gori, Podgorica, 2004.

³⁸ Akcioni plan za mentalno zdravlje za period 2011-2014. godine, Vlada Crne Gore, Ministarstvo zdravlja, Podgorica, 2011.

Na tercijarnom nivou zdravstvene zaštite tretman osoba sa poremećajima mentalnog zdravlja, uključujući korisnike psihoaktivnih supstanci, obavlja Klinika za psihijatriju Kliničkog centra Crne Gore.

Specijalna bolnica za psihijatriju, Kotor

Specijalna bolnica za psihijatriju u Kotoru je ustanova paviljonskog tipa koju čini devet bolesničkih odjeljenja smještenih u šest objekata, gdje su bolesnici međusobno razdvojeni po polu i prirodi same bolesti:

- **Urgentno odjeljenje** - odjeljenje otvorenog tipa, kapaciteta 10 kreveta;
- **Odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti** - odjeljenje otvorenog tipa, sastoji se od dvije cjeline: Odjeljenja za alkoholizam, kapaciteta 11 kreveta i Odjeljenja za narkomaniju, kapaciteta 9 kreveta;
- **Akutno muško odjeljenje** - zatvoreno psihijatrijsko odjeljenje, kapaciteta 30 kreveta;
- **Akutno žensko odjeljenje** - zatvoreno psihijatrijsko odjeljenje, kapaciteta 21 krevet;
- **Sudsko odjeljenje** - odjeljenje zatvorenog tipa, kapaciteta 21 krevet;
- **Hronično muško odjeljenje**: odjeljenje zatvorenog tipa, kapaciteta 46 kreveta;
- **Hronično žensko odjeljenje**: odjeljenje zatvorenog tipa, kapaciteta 40 kreveta;
- **Rehabilitaciono odjeljenje**: sastoji se od dvije cjeline - otvorenog i zatvorenog dijela, ukupnog kapaciteta 52 bolesnička kreveta.³⁹

Ukupni kapacitet bolnice je 241 krevet⁴⁰. Bolnica uglavnom zbrinjava pacijente sa bolestima iz kruga psihoza (F20-F29), oba pola, u akutnoj i hroničnoj fazi bolesti, kao i zavisnike od alkohola (F10) i droga (heroina-F11, uz komorbiditet, najčešće F60), ali isključivo muškog pola.⁴¹

Specijalna bolnica za psihijatriju je jedina bolnica u Crnoj Gori koja hospitalizuje pacijente koji se upućuju u bolnicu na izvršenje mjere bezbjednosti - mandatorno liječenje bolesti zavisnosti. Ova mjera propisana je članom 67 Krivičnog zakonika Crne Gore, a izriče se u krivičnom postupku, dok se njeno izvršenje odvija na Sudskom odjeljenju u ovoj zdravstvenoj ustanovi. Budući da je Specijalna bolnica jedina zdravstvena institucija u kojoj se ova bezbjednosna mjera može sprovesti, te uzimajući u obzir ograničen smještajni kapacitet za ove pacijente (21 krevet na Odjeljenju), značajan broj pacijenata čeka na izvršenje ove bezbjednosne mjere. Pored toga, broj pacijenata sa izrečenom sudskom mjerom znatno premašuje kapacitete ovog odjeljenja, zbog čega veliki dio njih biva smješten na drugim odjeljenjima bolnice. To za posledicu ima da izvršenje bezbjedonosne mjere često prethodi izvršenju krivične kazne u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, te se ograničenim smještajnim kapacitetima u bolnici ograničava kako pravo na zdravstvenu zaštitu, tako i ostvarivanje pravde u društvu.

Rad ovog odjeljenja još uvijek nije standardizovan usvajanjem odgovarajućih protokola. Time je budžetsko upravljanje značajno ograničeno, što za posledicu ima neadekvatne bezbjednosne uslove zbog nedostatka odgovarajućeg osoblja i opreme. Naime, sredstva za rad Odjeljenja ne izdvajaju se zasebno, već se obezbjeđuju iz godišnjeg budžeta ustanove. Ministarstvo zdravlja, kao ni Ministarstvo pravde, nisu predvidjeli posebna sredstva za ovu namjenu.

Akcioni plan za unaprjeđenje mentalnog zdravlja 2011-2014, koji je usvojen 2011. godine na osnovu Strategije za unaprjeđenje mentalnog zdravlja, predvidio je kao jednu od prioritarnih aktivnosti da intersektorska radna grupa izradi prijedlog za unaprjeđenje forenzičkog servisa od strane iste te radne grupe.

Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo pravde najavljivali su u nekoliko navrata izgradnju Specijalne bolnice do 2020. godine, kapaciteta 150 kreveta, koja bi se nalazila u okviru ZIKS-a u Podgorici, a u kojoj bi bila smještena lica kojima je izrečena mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja, uključujući i žene i maloljetnike. Kompleks bolnice bio bi fizički odvojen od zgrade Istražnog zatvora i KP doma, i tamo bi se, u zasebnim paviljonima, nalazili pacijenti sa mjerom obaveznog liječenja u psihijatrijskoj ustanovi, odnosno lica kojima je izrečena mjera i kazna.

³⁹ Specijalna Bolnica za psihijatriju, "Odjeljenja", <http://www.psihijatrijakotor.me/page16.html>

⁴⁰ Poštovanje ljudskih prava pacijenata smještenih u psihijatrijskim ustanovama, Akcija za ljudska prava, Centar za antidiskriminaciju „Ekviva“, Centar za građansko obrazovanje, Sigurna ženska kuća, Podgorica, mart 2013.

⁴¹ Poštovanje ljudskih prava pacijenata smještenih u psihijatrijskim ustanovama, Akcija za ljudska prava, Centar za antidiskriminaciju „Ekviva“, Centar za građansko obrazovanje, Sigurna ženska kuća, Podgorica, mart 2013.

U posljednje vrijeme Sudsko odjeljenje se suočava sa situacijom da korisnici droga, misleći da je period čekanja na prijem dugotrajan, a i iz razloga bezbjednosti (budući da su smješteni na istom odjeljenju kao i oni kojima je izrečena sudska mjera obaveznog liječenja narkomana), sve se manje javljaju na tretman.⁴² Međutim, uprava i osoblje Odjeljenja i Specijalne bolnice trude se da smještajne kapacitete rasporede tako da uvijek postoji dostupan krevet za korisnike droga koji se dobrovoljno javljaju na liječenje, sa minimalnim periodom čekanja. Lista čekanja postoji, dakle, samo za sudske pacijente. Lista se objavljuje na veb sajtu bolnice i transparentna je.

Osnovni problem u prijemu pacijenata predstavlja trenutna situacija sa velikim brojem sudskih pacijenata kojima se izriče mjera obaveznog liječenja narkomana. Ovo odjeljenje formirano je kao organizaciona jedinica bolnice u okviru kojeg se pružaju medicinske usluge sa ciljem kupiranja apstinencijalne krize i uvođenja u početnu apstinenciju od psihoaktivnih supstanci, kao i pružanje medicinskih usluga koje će olakšati ovo zdravstveno stanje. Shodno aktivnostima, struktura i kapaciteti Odjeljenja projektovani su kako bi zadovoljili potrebe korisnika droga koji zahtijevaju tretman i koji im se pruža na dobrovoljnoj osnovi. Zbog toga su projektovani kapaciteti usmjereni na pružanje medicinskih usluga u otvorenom, deinstitutionalizovanom okruženju. U skladu sa slovenačkim modelom, koji podrazumijeva tretiranje apstinencijalne krize, za potrebe pružanja takvih zdravstvenih usluga korisnicima droga projektovano je 9 kreveta, što je za crnogorske potrebe sasvim dovoljno, uzimajući u obzir da takav tretman traje uglavnom od deset dana (ukoliko kod pacijenta nema komorbiditeta) do jednog mjeseca, a najduže tri mjeseca, u slučaju postojanja komorbiditeta sa poremećajima iz kruga psihoza.⁴³

U suštini, prilikom projekcije aktivnosti, kapaciteta i strukture Odjeljenja, nije se uzimala u obzir (potencijalna) implementacija mjere bezbjednosti obavezno liječenje narkomana. Zbog toga je adekvatna implementacija ove mjere u Specijalnoj bolnici nemoguća, a uz to se krše i prava redovnih pacijenata, dok se usljed neadekvatnih kapaciteta ugrožava bezbjednost zaposlenih, ali i građana uopšte. Zato je značajan broj osuđenih lica na slobodi čekajući na izvršenje mjere bezbjednosti, dok se sa druge strane ugrožava pružanje medicinskih usluga redovnim pacijentima koji ne žele tretman u okruženju koje ne zadovoljava osnovne bezbjednosne kriterijume.

Osnovni problem za korisnike droga po izlasku sa tretmana predstavlja nemogućnost adekvatne resocijalizacije, nemogućnost pronalaženja posla, distanciranja od društva sa kojim su zajedno konzumirali droge, nemogućnost strukturisanja slobodnog vremena, što sve vodi u opasnost od ponovnog uzimanja droga nakon jednom uspostavljene apstinencije.

Psihijatrijsko odjeljenje Opšte bolnice Nikšić

Psihijatrijsko odjeljenje je u Opštoj bolnici u Nikšiću uspostavljeno u okviru Internog odjeljenja. Odjeljenje se tretira kao „akutno odjeljenje otvorenog tipa koje se fazno zatvara“⁴⁴. Premda ovo odjeljenje formalno nije zasebno, a s obzirom da trenutni zakonski okvir⁴⁵ koji ne dozvoljava uspostavljanje psihijatrijskih odjeljenja pri opštim bolnicama, u praksi ono ipak funkcioniše kao zasebno i pokriva oko 150.000 korisnika iz Nikšića i sa sjevera države.

Psihijatrijsko odjeljenje Opšte bolnice Nikšić pruža akutnu bolničku njegu osobama sa ozbiljnim problemima mentalnog zdravlja - mentalnim poremećajima iz kruga psihoza, pokušaja suicida, pacijentima sa poremećajem ličnosti u fazi dekompenzacije, kao i nepsihotičnim poremećajima, uglavnom depresije.⁴⁶ Pacijenti sa bolestima zavisnosti se, takođe, hospitalizuju na ovom odjeljenju. Ukoliko postoji jaka motivacija liječenje traje do 3 sedmice, a ukoliko pacijent nije motivisan da se odrekne zavisnosti i uspostavi nove obrasce razmišljanja i ponašanja i trajno se odrekne zavisnosti, onda se otpust sprovodi kada se zbrinu znaci apstinencijalne krize, što je obično nakon 10-12 dana.⁴⁷

⁴² Intervju sa predstavnicima Bolnice, jun 2012. godine.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ JZU Opšta bolnica Nikšić, pristup ostvaren 08.11.2012. godine.

⁴⁵ Odluka o Mreži zdravstvenih ustanova, Službeni list Crne Gore, broj 52/2010, 02.09.2010.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Izvještaj „Poštovanje ljudskih prava pacijenata smještenih u psihijatrijskim ustanovama“, dostupan na: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Postovanje_ljudskih_prava_pacijenata-decembar_2011.pdf

Odjeljenje raspolaže sa 15 muških i 15 ženskih kreveta. Broj postelja je dovoljan i nema potrebe za povećanjem. Problem dugotrajne hospitalizacije „socijalnih pacijenata“ nije izražen na ovom odjeljenju. Svaki pacijent u toku svoje prve hospitalizacije biva psihološki testiran. Svi pacijenti, takođe, učestvuju u radu socioterapijske grupe koja ima dugu tradiciju na Odjeljenju i sprovodi se od 1992. godine.

Pacijenti nakon otpusta nastavljaju tretman u Centru za mentalno zdravlje u Nikšiću. Ne postoji ambulanta u okviru bolnice.

Klinički Centar Crne Gore – Klinika za psihijatriju

Tercijarni nivo zdravstvene zaštite osoba oboljelih od poremećaja mentalnog zdravlja podrazumijeva pružanje usluga na Psihijatrijskoj klinici u Podgorici koja organizaciono pripada najvećoj zdravstvenoj ustanovi u državi – Kliničkom centru Crne Gore. Psihijatrijska klinika sarađuje sa Medicinskim fakultetom u Podgorici čija je naučno-nastavna baza za predmet psihijatrija, što je regulisano i zakonom.⁴⁸ Budući da je Psihijatrijska klinika u Podgorici zdravstvena ustanova otvorenog tipa, medicinska zaštita, odnosno prijem i otpust se organizuju isključivo uz saglasnost pacijenta, na dobrovoljnoj osnovi.

Kliniku organizaciono sačinjavaju:

- Odjeljenje za liječenje psihotičnih poremećaja – kapaciteta 25 postelja;
- Odjeljenje za liječenje neurotskih poremećaja – 10 postelja;
- Odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti – 5 postelja;
- Dnevna bolnica (koja se u praksi isključivo koristi za administraciju i kao depo preparata antipsihotika).⁴⁹

Sve organizacione jedinice ove klinike smještene su u dotrajalom i neuslovnom prizemnom objektu, gdje se zajedno nalaze pacijenti oba pola. Loši materijalni uslovi ugrožavaju pružanje medicinske zaštite, pa ih je u predstojećem periodu neophodno poboljšati.

Klinički centar, shodno zakonu, pruža sveobuhvatnu medicinsku zaštitu. Na nivou primarne zdravstvene zaštite, Psihijatrijska klinika obavlja ambulantne preglede, a ukoliko je potrebno i usmjerava pacijente u Specijalnu bolnicu za psihijatriju u Kotoru. Time se obavlja upućivanje pacijenata u institucije koje obezbjeđuju zdravstvenu zaštitu na sekundarnom nivou.

Zaštitom i promocijom mentalnog zdravlja, te naučno-istraživačkim radom u oblasti upotrebe psihoaktivnih supstanci u Crnoj Gori, bavi se i **Institut za javno zdravlje**, koji je od 2000. godine do danas nosilac velikog broja značajnih aktivnosti u ovoj oblasti: izrade „Akcionog plana za prevenciju narkomanije za djecu i omladinu 2002-2006“; projekta „Prevencija narkomanije“ u školama koji je podrazumijevao sprovođenje edukativnih radionica o narkomaniji kod učenika osnovnih i srednjih škola; projekta „Zdravi stilovi života“ kojim je u osnovne škole uveden istoimeni izborni predmet i izrađeni udžbenici za nastavnike i učenike; izrade „Nacionalnog strateškog odgovora na droge 2008-2012“ i „Akcionog plana za implementaciju Strategije 2008/2009“; sprovođenja dva kruga internacionalnog ESPAD istraživanja o upotrebi psihoaktivnih supstanci kod srednjoškolaca; dva kruga bio-bihejvioralnog istraživanja o seroprevalenci HIV-a, hepatitis B i C virusa u populaciji intravenskih korisnika droga; izrade „Nacionalne strategije za prevenciju štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja 2013-2020“, itd.

Javna ustanova za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica

Pored ustanova zdravstvenog sistema, korisnici droga se mogu javiti za tretman i u Javnu ustanovu za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica. Ustanova koja pripada sistemu socijalne zaštite je otvorena 2008. godine, a prvi klijenti su primljeni u septembru iste godine.

⁴⁸ Zakon o zdravstvenoj zaštiti 14/10, član 47, stav 2.

⁴⁹ Klinički centar Crne Gore, Klinika za psihijatriju, pristup ostvaren 04.07.2012. godine.

Ustanova je predviđena za tretman **muških zavisnika**, a optimalan kapacitet je 60 klijenata. Sobe su dvokrevetne i trokrevetne, sa kupatilom. Klijenti imaju dnevni boravak, prostorije za grupnu terapiju i rad sa porodicom, restoran sa ustanovljenim jelovnikom, zatim teretanu, sobu za zabavu u kojoj mogu da se rekreiraju uz bilijar i pikado, kao i atelje.

Na početku tretmana klijenti prvo prolaze tzv. adaptacioni period. To je period prvih mjesec dana kada su štićenici izolovani od spoljašnjeg svijeta. Nemaju nikakvih kontakata, ni posjeta, a nisu dozvoljeni ni odlasci kući. Drugim riječima, u ovoj fazi boravka u ustanovi klijentima se daje prostora da preispitaju sopstvenu motivaciju i ciljeve, nakon obično dugogodišnjeg perioda uzimanja droga i niza bezuspješnih pokušaja apstinencije. Po isteku ovih mjesec dana i nakon procjene stručnog tima, ali i na osnovu želje samog klijenta da nastavi sa programom, potpisuje se jednogodišnji ugovor sa klijentom o tretmanu u JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika droga.

Tretman se sastoji iz *dvije jednogodišnje faze: rezidencijalne i nerezidencijalne*. U prvoj rezidencijalnoj fazi sprovodi se stručni program koji se sastoji od pojedinačnih, grupnih i porodičnih terapija, radno-okupacionih aktivnosti: rad u plasteniku, oplemenjivanje i održavanje kruga ustanove, rad u ateljeu, pomoć u kuhinji, sportske aktivnosti, izleti, kao i praćenje kulturnih dešavanja.

Druga jednogodišnja faza sastoji se iz nerezidencijalnog tretmana u kojoj klijenti nakon uspješno završenog prvog dijela odlaze kućama uz obavezu da periodično dolaze na grupne terapije i na nenajavljena testiranja. Pruža im se mogućnost da se uključe i u programe psihosocijalne podrške i profesionalne rehabilitacije koju organizuje Zavod za zapošljavanje, što podrazumijeva kurseve engleskog jezika i računara.

Jedan od ključnih problema u radu ove ustanove leži u motivaciji za ovaj vid tretmana kod zavisnika. *Najveći broj zavisnika se na tretman rehabilitacije i resocijalizacije odlučuje tek nakon više godina, pa čak i decenija aktivne faze bolesti zavisnosti. Pored toga, proces rehabilitacije i resocijalizacije, koji slijedi nakon uspostavljenе apstinencije od psihoaktivnih supstanci, jeste veoma kompleksan i sveobuhvatan proces, te se mnogi zavisnici radije opredjeljuju za „brže“ načine rješavanja problema (blokatori i slično).* Ipak, svako liječenje zavisnosti na psihoaktivne supstance je praktično nedovršeno ako ne uslijedi resocijalizacija, a pored toga, veoma je teško održati apstinenciju bez adekvatne mreže socijalne i profesionalne podrške.

Drugi problem je činjenica da tretman u ovoj ustanovi nije pokriven sredstvima obaveznog osiguranja kao što je to slučaj kod tretmana u zdravstvenim ustanovama, pa je svaki štićenik, odnosno njegova porodica, u obavezi da plati mjesečnu participaciju u iznosu od 333 eura⁵⁰. Štićenici iz inostranstva, koji bi bili zainteresovani za tretman u Ustanovi, kompletne troškove tretmana pokrivaju sopstvenim sredstvima, jer ovaj vid tretmana nije regulisan ni međunarodnih ugovorima o osiguranju.

Prilikom prijema u ustanovu pravilo je da štićenici treba da budu negativni na testu na sve droge. U interesu klijenta, ukoliko nije postigao potpunu apstinenciju, a procijeni se da je njegova motivacija u trenutku dolaska adekvatna, ili da bi se odbijanjem prijema u datom momentu klijent izgubio za proces tretmana, njemu se izlazi u susret i apstinencija se uspostavlja u samoj Ustanovi. Pozitivan nalaz na hepatitis B ili C virus ili HIV nije prepreka za prijem, ali je bitno da klijenti urade ogovarajuće analize i prilože medicinsku dokumentaciju, kako bi se u slučaju pozitivnog nalaza planirao tretman.

U Ustanovi se sprovodi Program 12 koraka. Treba istaći da osnovu stručnog rada čini grupni rad, odnosno terapijske **grupe koje su namijenjene obavljanju različitih aktivnosti** (rekreativne, debatne grupe, to jest grupe gdje je sama aktivnost ljekovito dejstvo), **socioterapijske grupe** (koje podrazumijevaju učestvovanje u dinamici grupnog života koji je osnovni terapijski agens) i **psihoterapijske grupe** koje podrazumijevaju različite terapijske tehnike (grupa je osnovno terapijsko sredstvo, vrši se tretman klijenta pomoću grupe, vodeći računa i o grupi). Grupne psihoterapije sprovode oni članovi stručnog tima koji su, pored visokoškolskog obrazovanja, stekli dodatne edukacije iz oblasti psihoterapije - *transakciona analiza, sistemska porodična terapija i slično*.

Pored grupnog rada psihijatrijsko praćenje klijenta sprovodi se odmah po dolasku na tretman i sprovodi ga psihijatar u Javnoj ustanovi. Na ovaj način se klijentima omogućava pomoć i podrška koja im je potrebna zbog kompleksnosti problema bolesti zavisnosti, a koju često prate i drugi psihijatrijski poremećaji i problemi. Osim toga, primjenjuju se i individualne psihoterapije sa psihologom.

Dan u Ustanovi je organizovan po Pravilniku o kućnom redu. Tabela 2 ilustruje kućni red JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica, što je ujedno i

⁵⁰ Troškovi tretmana po osobi u Ustanovi iznose 1000 eura, od čega, dakle, jednu trećinu snosi klijent, odnosno njegova porodica, jedna trećina se finansira iz budžeta glavnog grada.

ilustracija jednog radnog dana korisnika psihoaktivnih supstanci koji boravi u ovoj ustanovi.

Tabela 2. Kućni red JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica, ponedjeljak-petak

7.00	Ustajanje
7.00 – 7.30	Lična higijena i spremanje spavaće prostorije
7.30 – 8.00	Doručak
8.30 – 11.00	Radno-okupaciona terapija
11.00 – 11.30	Pauza za kafu i odmor
11.30 – 14.00	Grupna i individualna psihoterapija i sportsko-rekreativne aktivnosti (SLIKARSKA RADIONICA utorkom i četvrtkom od 12.30 do 14.00)
14.00 – 15.00	Ručak
15.00 – 16.00	Odmor
16.00 – 17.30	Grupna i individualna psihoterapija ili sportsko-rekreativne aktivnosti
17.30 – 18.30	Radna terapija
18.30 – 20.00	Grupna ili individualna psihoterapija ili sportsko-rekreativne aktivnosti
20.00 – 21.00	Večera
21.00	Slobodne aktivnosti

Subota je posvećena sportskim aktivnostima i posjetama porodica klijenata, dok je nedjelja predviđena, kako za posjete, tako i za slobodne aktivnosti.

U Ustanovi organizuju različite aktivnosti koje doprinose relaksaciji klijenata, kao i sadržajnosti tretmana. Organizuju se: izleti, pješačke ture, praćenje kulturno-umjetničkih dešavanja, kao i koncerti. Pored toga, dva puta nedjeljno se organizuje radionica crtanja i slikanja u trajanju od dva sata, a koju organizuje i sprovodi akademski slikar Vojo Rabrenović.

Klijentima su tokom tretmana dozvoljene posjete osoba koje se nalaze na listi posjetilaca. Osobe koje nisu na listi mogu posjetiti klijenta samo uz pratnju osoba od povjerenja.

Posjete su dozvoljene vikendom u vremenu od 12.00 do 18.00h u zimskom periodu, a u ljetnjem od 10.00 do 20.00 časova.

Klijenti mogu imati posjete i ostalim danima u nedjelji, uz odobrenje nadležne osobe.

Osobe od povjerenja koje dolaze klijentima u posjetu boraviće na mjestima i u prostorijama koje su za to predviđene.

Pravilnik o kućnom redu Javne ustanove za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica utvrđuje da se prostorije dnevnog boravka koriste u vremenu od 07.00 do 23.00 sata. Ustajanje za sve klijente je u 07.00 sati radnim danom, a subotom, nedjeljom i praznikom u 08.00 sati. Poslije ustajanja klijenti su dužni da uredno pospreme svoje sobe. Svjetlo u spavaonama se gasi u 23.00 sata.

Prilikom prijema obavlja se pregled i popis stvari koje je klijent sa sobom donio, te se vraćaju stvari koje nisu dozvoljene, kao što su: droga, alkohol, lijekovi, oružje, mobilni telefon. Posjete su dozvoljene nedjeljom u periodu od 12.30 do 20.00 sati. Klijenti mogu da imaju posjete i ostalim danima u nedjelji uz odobrenje nadležne osobe. Svi paketi ili druge stvari doneseni prilikom posjete ili upućeni klijentu detaljno se pregledaju od strane ovlašćenog službenika JU. Pušenje je dozvoljeno na za to predviđenim mjestima. Klijenti JU mogu upražnjavati vjerske obrede, a dužni su poštovati obavezu neometanja drugih klijenata u obavljanju vjerskih obreda.

U skladu sa planom tretmana i individualnim potrebama klijenta, odobrava se posjeta kući. Dužina boravka i broj odlazaka kući, uz ili bez pratnje profesionalca, u toku tretmana određuje nadležni vođa tima.

U JU Podgorica **nije dozvoljeno** unošenje i konzumiranje alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci; agresivno ponašanje prema sebi, drugim klijentima i osoblju, kao i ponašanje kojim se negativno utiče na

druge osobe iz okoline; otuđivanje i pozajmljivanje tuđe imovine bez odobrenja vlasnika; seksualni odnosi; samovoljno udaljavanje iz JU bez dozvole nadležnih.

Tokom boravka u JU **klijent se obavezuje na:** aktivno uključivanje u sve aktivnosti koje su predviđene programom; laboratorijske pretrage tjelesnih tečnosti, pri čemu klijent ima pravo da sazna od osoblja sve rezultate pretraga; razgovore o postojećem stanju u JU radi uspostavljanja što uspješnije terapijske atmosfere; održavanje lične higijene i čistoće u JU; obavljanje svih poslova i zadataka koje odredi odgovorno lice, a koji su u skladu sa programom rada JU.

Navedena pravila su **eliminatorska i u slučaju njihovog kršenja slijedi otpust iz JU.**

Klijent ima pravo na: podsticajno okruženje bez psihoaktivnih supstanci; prihvatljiv pristup tretmanu, adekvatne i humane usluge bez obzira na religiju, nacionalnost, starosnu dob, bračni status, seksualnu orijentaciju; posjetu lica od povjerenja koja su naznačena u Terapijskom ugovoru, osim ako nije kontraindikovana sa zdravljem i sigurnošću klijenta; dostupne informacije o svim pravilima i predviđenim programima u toku tretmana; povjerljivost podataka i privatnost; slobodno napuštanje programa na vlastitu odgovornost, dok mogućnosti povratka razmatra nadležni organ; iskazivanje ličnog vjerovanja, vrijednosti i tradicije, ali ta vjerovanja i aktivnosti ne smiju štetiti drugima ili ometati planirani tok aktivnosti; zaštitu od prijetnje ili izvršenja fizičke kazne, te zaštitu od fizičkog, emocionalnog i seksualnog zlostavljanja; adekvatan smještaj, zdravu i redovnu ishranu, fizičke vježbe, radno-okupacione aktivnosti, individualni i grupni rad, kao i odgovarajuću ličnu higijenu.

U slučaju da klijent **prekrši pravila i propise predviđene Pravilnikom izriču mu se sljedeće disciplinske mjere:** usmena opomena bez prisustva ostalih klijenata; ukor - javna opomena pred ostalim klijentima; pismena opomena pred isključenjem; isključenje. **Direktno isključenje će se izreći zbog:** unošenja i/ili konzumiranja psihoaktivnih supstanci i/ili alkohola; krađe; seksualnih odnosa; agresivnog ponašanja; samovoljnog udaljavanja.

U Javnoj ustanovi u najvećem procentu borave zavisnici od heroina, mada su na tretmanu bili i zavisnici od alkohola i kocke.

Jedan od ključnih problema po izlasku iz Ustanove je adekvatna resocijalizacija šticićenika. Naime, u uslovima ekonomske nestabilnosti države, nedostatak posla je nešto sa čime se klijenti suočavaju. Obrazovna struktura dugogodišnjih korisnika droga je takva da ne omogućava veliki izbor pri traženju posla, a radnog iskustva obično nemaju ili imaju vrlo malo. Pored toga, prisutna je i diskriminacija od strane poslodavaca kada saznaju da se radi o korisnicima droga. Javna ustanova za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci - Podgorica je za nekoliko svojih klijenata omogućila da rade u Ustanovi kao volonteri, tj. kao asistenti u tretmanu.

Smanjenje štete kod posljedica uzrokovanih korišćenjem droga - metadonski programi

Prvi metadonski program održavanja uspostavljen je u februaru 2005. godine u okviru Centra za mentalno zdravlje Doma zdravlja Podgorica. U avgustu 2010. godine otvorena su dva nova centra za supstitucionu terapiju – jedan u sjevernom regionu Crne Gore, u sklopu DZ Berane, i drugi u primorskom regionu, u sklopu DZ Kotor. Prema Strateškom odgovoru na HIV/AIDS u Crnoj Gori 2010-2014, planirano je unaprjeđenje obezbijedenosti metadonskih programa kroz uključivanje 3 dodatna doma zdravlja u pružanje metadonskog programa. Planirano je da do kraja 2014. godine u Crnoj Gori postoje dva centra za metadonsku terapiju u Podgorici, i po jedan u Pljevljima, Baru i Nikšiću.

Metadonski programi su u Crnoj Gori uspostavljeni kao programi visokog praga, sa strogim pravilima prijema i ostanka u programu, i čestim testiranjem na upotrebu droga. Namijenjeni su punoljetnim intravenskim korisnicima droga sa dugom istorijom upotrebe droga i prethodnim bezuspješnim pokušajima liječenja, kao i zavisnicima o metadonu. Metadon se pacijentima daje jednom dnevno u vidu oralnog rastvora pomiješanog sa sokom. Svaki pacijent ima člana porodice koji ga podržava i prati od prijema u program. S pacijentima se radi i na edukaciji o HIV/AIDS-u, polno prenosivim infekcijama, itd. Samo psihijatar koji vodi metadonski program liječenja može primati pacijente u program ili im mijenjati dozu metadona. Relevantni podaci o pacijentima (lični podaci, doze, zdravstveni status, itd) vode se u vidu medicinskih dosijea u papirnoj formi.

1.3.1. Vaninstitucionalni tretman zavisnika od psihoaktivnih supstanci

Terapijske zajednice/komune

Iako su u svijetu i u regionu prepoznate kao jedna od najuspješnijih formi pomoći zavisnicima kroz koju se postiže trajna promjena ponašanja, podizanje svijesti i sticanje novih, zdravih životnih vještina i stilova, terapijske zajednice u Crnoj Gori nisu još dovoljno zaživjele. Vrlo je vjerovatno da je tome doprinijela i činjenica da zakonska regulativa u Crnoj Gori nije prepoznala terapijske zajednice i komune kao jednu od priznatih i značajnih formi pružanja pomoći zavisnicima. Tako, Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga navodi (čl. 11): *“Zavisniku od droga se pruža pomoć, u skladu sa stručnim smjernicama, koja obuhvata postupke i mjere zdravstvene i socijalne zaštite, kao što su detekcija, dijagnostika, urgentne intervencije, detoksikacija, psihofarmakološko liječenje osnovne bolesti i komorbiditeta, produženo liječenje, socijalna rehabilitacija i resocijalizacija, obezbjeđenje stalne stručne pomoći, savjetovanje, prevencija i saniranje štetnih posljedica nastalih zloupotrebom droga, praćenje, kao i porodična terapija. Pomoć zavisniku koja obuhvata postupke i mjere zdravstvene zaštite pružaju zdravstvene ustanove u skladu sa stručnim smjernicama koje propisuje Ministarstvo. Zdravstvene ustanove i nevladine organizacije registrovane za pružanje pomoći zavisniku mogu da pružaju pomoć i sprovođenjem programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga, u skladu sa stručnim smjernicama koje propisuje Ministarstvo”*.

Zakon (u čl. 5) definiše resocijalizaciju kao *“planski i sistematski proces korigovanja društveno neprilagođenih stavova, uvjerenja, sistema vrijednosti i asocijalnog ponašanja, sa ciljem ponovnog integrisanja zavisnika u društvenu sredinu; a rehabilitaciju kao primjenu metoda psihofizičke i socijalne pomoći zavisnicima koja se oslanja na osposobljavanje zavisnika za optimalno korišćenje njihovih kapaciteta i sposobnosti, što zahtijeva timski rad stručnjaka različitih profila, a posebno socijalnih radnika”*.

Zvanično, u Crnoj Gori postoji samo jedna terapijska zajednica - **Reto centar**, stacioniran na seoskom području u blizini Danilovgrada. Reto centar je u potpunosti besplatan hrišćanski centar za liječenje i rehabilitaciju zavisnosti o drogama, alkoholu, tabletama i sl. U Crnoj Gori Centar je počeo sa radom 2007. godine, a reto centri postoje u mnogim državama Evrope i regiona. Budući da osnivanje i funkcionisanje terapijskih zajednica i komuna nije definisano zakonskim aktima Reto centar je u Crnoj Gori osnovan kao NVO. U ovoj zajednici sprovodi se terapijski program koji se sastoji od tri faze: adaptacija (15 dana), rehabilitacija sa radnom terapijom (do 18 mjeseci) i povratak *normalnom* životu. Boravak u ovoj terapijskoj zajednici je besplatan za šticeenike, a da bi se postigao terepeutski cilj, predviđena dužina boravka šticeenika je od 8 do 18 mjeseci. Funkcioniše na iskustvu ljudi koji su sami bili zavisnici, koji su svoj problem riješili po dolasku, i odlučili da ostanu da žive u Centru kako bi svojim iskustvom pomagali onima koji tek dolaze.

Reto terapijska zajednica je neprofitabilan Centar koji se finansira isključivo kroz sopstvene radne aktivnosti, što je ujedno i dio terapije (selidbe, transport, fizički poslovi, prodaja starog namještaja, bijele tehnike, moleraj, itd), i sporadičnim donacijama.

Što se prijema tiče, jedini uslov, pored motivacije i dobrovoljnosti, je svjež test na HIV i HCV, uz napomenu da pozitivan nalaz nije prepreka za prijem. Nije neophodno ni da je osoba u apstinenciji da bi ušla u program Centra, a apstinencija se postiže na početku boravka, bez upotrebe medikamenata.

Odlazak u program i boravak u istom su dobrovoljni, tj. osoba sama odlučuje hoće li ući u program, izaći iz njega ili ga pak nastaviti, pa i završiti. U terapijskim zajednicama nema zaključanih vrata, rešetaka, niti čuvara. Vrijeme u zajednici ispunjeno je uobičajenim dnevnim aktivnostima, radom, zabavom, druženjem, obavezama, vođenjem domaćinstva, te različitim grupama samopomoći i sastancima zajednice. Korisnici imaju pravo na posjete i telefonske pozive u skladu s programom pojedine zajednice.

Najveću *teškoću* u prijemu, odnosno ostanku zavisnika u terapijskim zajednicama, predstavlja činjenica da se radi o dugotrajnom procesu rehabilitacije, za koji šticeenici moraju da budu izuzetno motivisani. Naime, ovakav vid tretmana u zavisničkoj populaciji, a i mimo nje, slovi za najteži, najzahtjevniji, sa najviše odricanja, pa i “najbrutalniji” (uspostavljanje apstinencije bez medikamentozne terapije). Zavisnici/ce obično posežu za dugotrajnim stacionarnim tretmanom u terapijskim zajednicama tek na kraju svojih pokušavanja da riješe problem sa zavisnošću. Obično se prethodno odlučuju za višestruke pokušaje liječenja u okviru drugih, “komfortnijih” formi i programa tretmana, kojima se lakše uspostavlja apstinencija, ali je tako postignuta apstinencija teže održiva i često praćena recidivima.

U tom smislu, od velikog je značaja da prijemu u terapijsku zajednicu prethodi intenzivno motivaciono savjetovanje. U Crnoj Gori za sada postoji samo jedno savjetovalište za ovakav vid tretmana koje

funkcioniraju u okviru **NVO "Preporod"**. Zavisnicima iz Crne Gore, koji prođu kroz motivaciono savjetovanje u okviru ove NVO, na raspolaganju su, pored pomenutog Reto centra u Crnoj Gori, i razni slični centri regiona i Evrope, tako da, kada, i ako se uspješno prođe proces motivacije, gotovo u roku od 24 sata zavisnik iz Crne Gore svoj tretman može nastaviti stacionarno u zemlji, regionu, ili pak u Hamburgu, Milanu, Barseloni.

Kako u Crnoj Gori još uvijek ne postoje uslovi za dugotrajni stacionarni (besplatan) tretman zavisnika, značajno je napomenuti da je u okviru NVO *Preporod* tretman u terapijskim zajednicama dostupan i zavisnicima, kao i zavisnicima koje imaju djecu. Upućivanje na stacionarni tretman omogućeno je i kroz djelovanje drugih nevladinih organizacija. *Juventas* je tako od 2006. godine facilitirao prijem u komune 50 klijenata i 3 klijentkinje sa djecom.

Konačno, proces rehabilitacije nije zaokružen ukoliko ne uslijedi adekvatna **resocijalizacija** bivšeg korisnika droga. Za ljude koji prođu tretman u terapijskim zajednicama, u okviru NVO *Preporod* funkcioniše **Centar za resocijalizaciju rehabilitovanih zavisnika**, koji predstavlja mjesto prihvata nakon završetka procesa rehabilitacije u terapijskim zajednicama. Za zavisnike koji bivaju upućeni u terapijske zajednice uz pomoć ove NVO prati se kompletan tok stacionarne rehabilitacije, u kontaktu sa mentorima u centrima, da bi se na kraju tretmana organizovano obavljao prihvata ljudi koji uspješno završe program rehabilitacije i pružila pomoć u procesu **resocijalizacije, odnosno reintegracije u porodicu i društvo**, kroz grupno i individualno, iskustveno i stručno savjetovanje, pružanje mogućnosti doškolovanja (informatičko i jezičko opismenjavanje), porodično savjetovanje, zajedničko provođenje slobodnog vremena, facilitaciju kontakta sa eventualnim poslodavcima, sve do angažovanja u radu same organizacije. U planu je osnivanje ovakvih grupa za resocijalizaciju i u Podgorici.

Velika prednost cijelog procesa je što su zavisnicima i zavisnicima svi navedeni vidovi pomoći na raspolaganju potpuno besplatno.

Grupe samopomoći, NA grupe (Narcoticus Anonymous), predstavljaju u svijetu, takođe, uspješan vid vaninstitucionalnog psihosocijalnog tretmana korisnika droga. To su grupe građanske samopomoći koje se samofinansiraju dobrovoljnim priložima članstva, gdje bivši zavisnici pomažu aktivnima u izlječenju. Uspjeh ovih grupa zasniva se na činjenici da su neizliječeni zavisnici spremniji povjeriti se i povjerovati u poruku o životu bez droge ako im je prenosi neko ko govori iz svog iskustva i ko im apstinenciju svjedoči svojim životom, a ne samo teorijskim znanjem. Sa druge strane, za bivše zavisnike, najlakši i najsmisleniji način da apstiniraju je da pomažu drugima. NA grupe funkcionišu po programu 12 koraka. Od 2008. godine u Crnoj Gori funkcioniše Udruženje anonimnih narkomana Crne Gore koje sprovodi programe u zajednici, a sredinom 2013. godine počeli su sprovoditi i program u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija.

Grupe samopomoći bazirane na programu 12 koraka, u Podgorici sprovode još i organizacije **4Life** i **Naša stvar**.

Drop in centri predstavljaju vaninstitucionalne centre namijenjene zavisnicima od psihoaktivnih supstanci u cilju pružanja adekvatnih usluga koje su toj populaciji neophodne, sa glavnim ciljem prevencije HIV-a i hepatitisa A, B i C, smanjenja širenja polno prenosivih infekcija među ovom populacijom, kao i unaprjeđenja kvaliteta života korisnika droga, posredovanja u liječenju, testiranju i sl.

Zavisnici i članovi njihovih porodica u drop in centrima mogu potražiti savjet i informacije oko eventualnog liječenja. Drop in centri takođe upućuju korisnike droga u preventivne programe kroz aktivnosti kao što su: grupe za samopodršku; liječenje od posljedica dugotrajnog i nepravilnog injektiranja; brzi testovi i savjetovanje i psihosocijalna podrška korisnicima droga i njihovim porodicama; obezbjeđivanje tačnih informacija o prevenciji HIV-a i polno prenosivih infekcija i sigurnom ponašanju; distribucija kondoma i upućivanje na usluge koje su dostupne kao što su dobrovoljno savjetovanje i testiranje i liječenje polno prenosivih infekcija; obezbjeđivanje sterilnog materijala za injektiranje, itd. U centrima se može razgovarati sa psihologom i dobiti pomoć socijalnog radnika (zdravstveno osiguranje, prijavljivanje na biro rada, dobijanje ličnih dokumenta, itd).

Osnivanje ovih centara je predviđeno, kako Nacionalnim strateškim odgovorom na HIV/AIDS u Crnoj Gori 2010-2014, tako i Nacionalnim strateškim odgovorom na droge 2008-2012. U skladu sa ovim strateškim dokumentima, u Crnoj Gori su uspostavljena tri drop in centra - dva u Podgorici (jedan je osnovala **NVO Juventas**, a drugi **NVO Cazas**), a jedan u Baru (**NVO Cazas**).

1.3.2 Sprovođenje sudske mjere “obavezno liječenje narkoman” u Crnoj Gori

Izricanje mjere obaveznog liječenja narkomana regulisano je sljedećim zakonima:

Krivični zakonik (Sl. list RCG, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Sl. list CG, br. 40/2008, 25/2010 i 32/2011), članom 71 (st. 1 i 2) propisuje: “Učiniocu koji je učinio krivično djelo usljed zavisnosti od upotrebe opojnih droga i kod kojeg postoji ozbiljna opasnost da će usljed ove zavisnosti i dalje da vrši krivična djela, sud će izreći obavezno liječenje; Mjera se izvršava u ustanovi za izvršenje kazne ili u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi i traje dok postoji potreba za liječenjem, ali ne duže od tri godine.”

Zakon o prekršajima (Službeni list Crne Gore, br. 1/2011) propisuje da se zaštitne mjere mogu izreći sa svrhom da se njihovom primjenom otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši prekršaje. Jedna od vrsta zaštitnih mjera koje se mogu propisati za prekršaj (čl. 42) je i obavezno liječenje narkomana od zavisnosti. Zaštitne mjere propisane ovim zakonom mogu se propisati i primijeniti u trajanju koje **ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od dvije godine**. Shodno uslovima, rokovima i načinu izricanja zaštitnih mjera primjenjuju se i odredbe Krivičnog zakonika koje se uodnose na određivanje mjera bezbjednosti (čl. 49). Shodno izvršenju zaštitnih mjera iz člana 42 ovog zakona primjenjuju se odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija koje se odnose na mjere bezbjednosti.

Zakon o krivičnom postupku (Sl. list CG, 57/2009) članom 476 propisuje: “O izricanju mjere bezbjednosti obavezno liječenje alkoholičara i obavezno liječenje narkomana sud odlučuje nakon što pribavi nalaz i mišljenje vještaka. Vještak treba da se izjasni i o mogućnostima liječenja okrivljenog. Ako je uslovnom osudom učiniocu određeno liječenje na slobodi, a on se nije podvrgao liječenju ili ga je samovoljno napustio, sud može, po službenoj dužnosti ili na prijedlog ustanove u kojoj se učinilac liječio ili je trebalo da se liječi, a po saslušanju državnog tužioca i učinioca, odrediti opozivanje uslovne osude ili prinudno izvršenje izrečene mjere obavezno liječenje alkoholičara ili obavezno liječenje narkomana u zdravstvenoj ustanovi ili drugoj specijalizovanoj ustanovi. Prije donošenja odluke sud će, po potrebi, pribaviti i mišljenje vještaka”.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni list CG, br. 25/94, br. 29/94, br. 69/03, br. 65/04; Sl. list Crne Gore, br. 32/1, br. 73/10, br. 40/11) propisuje (čl. 93) da se ova mjera, izrečena uz bezuslovnu kaznu zatvora, **izvršava u organizaciji, ukoliko postoje uslovi za takvo liječenje**. Po dovršenom liječenju osuđeno lice kome kazna još traje upućuje se na izdržavanje ostatka kazne zatvora. Ako u organizaciji ne postoje uslovi za liječenje, ove mjere izrečene uz bezuslovnu kaznu zatvora izvršavaju se **u ustanovama u kojima se izvršava mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi**. Ako su ove mjere izrečene uz novčanu kaznu ili uz uslovnu osudu, izvršavaju se u javnoj zdravstvenoj ustanovi u kojoj postoji mogućnost takvog liječenja.

Zakon propisuje i da, ukoliko je optuženom uz bezuslovnu kaznu zatvora izrečena mjera bezbjednosti obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana, **on se ne može uputiti na izdržavanje kazne zatvora prije izvršenja mjere bezbjednosti (čl. 26)**.

Ova mjera može biti izrečena i na osnovu **Zakona o zaštiti od nasilja u porodici (Sl. list CG, 46/2010)**: “Učiniocu nasilja u porodici može se izreći jedna ili više vrsta zaštitnih mjera radi sprječavanja i suzbijanja nasilja, otklanjanja posljedica učinjenog nasilja i preduzimanja efikasnih mjera prevaspitanja učinioca nasilja i otklanjanja okolnosti koje pogoduju ili podstiču vršenje novog nasilja. Obavezno liječenje od zavisnosti (član 24) se može izreći učiniocu nasilja koji usljed zavisnosti od alkohola, opojnih droga ili psihotropnih supstanci učini nasilje, a postoji opasnost da zbog te zavisnosti ponovo učini nasilje”. Ova zaštitna mjera traje sve dok postoji potreba za liječenjem, ali **ne duže od jedne godine**. **Pravilnik o bližem načinu izvršenja zaštitne mjere obavezno liječenje od zavisnosti** (Službeni list Crne Gore, broj 21/2012) propisuje da se zaštitna mjera izvršava u zdravstvenim ustanovama koje su obuhvaćene mrežom zdravstvenih ustanova kao vanbolničko liječenje (u ambulantnim uslovima) ili kao bolničko liječenje zavisnosti (u zdravstvenoj ustanovi koja je najbliža mjestu prebivališta, odnosno boravišta učinioca nasilja u porodici), a koje sprovode dijagnostiku i liječenje bolesti zavisnosti (čl. 2). Zaštitnu mjeru obavezno liječenje od zavisnosti izvršava doktor specijalista iz oblasti psihijatrije ili terapijski tim koji odredi nadležni organ zdravstvene ustanove. Doktor, odnosno terapijski tim, izrađuje individualni plan liječenja učinioca nasilja u porodici, a u izradi tog plana učestvuje u učinilac nasilja.

U praksi se zavisnici od droga kojima je izrečena mjera „obavezno liječenje narkomana“ upućuju na izvršenje ove mjere u Specijalnu bolnicu za psihijatriju u Kotoru, što predstavlja značajan problem sa više aspekata – sa aspekta kapaciteta i strukture bolnice, same prirode deinstytucionalizovanog liječenja korisnika droga, bezbjednosti, te konačno same svrhe kaznene mjere, poštovanja osnovnih principa pravde,

prava pacijenata i prava na ostvarivanje zdravstvene zaštite.

Odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti u Specijalnoj bolnici **normativno nije uključeno u izvršenje mjere bezbjednosti obavezno liječenje narkomana, niti ima projektovane kapacitete i strukturu za implementaciju iste. Izvršenje mjere bezbjednosti u odjeljenju Specijalne bolnice besmisleno je i sa medicinskog aspekta i ne zadovoljava medicinske kriterijume i principe koje propisuje mjera bezbjednosti.** Naime, prilikom projekcije aktivnosti, kapacitet i struktura Odjeljenja projektovani su kako bi zadovoljili potrebe korisnika droga koji zahtijevaju tretman koji im se pruža na dobrovoljnoj osnovi, u **otvorenom, deinstitutionalizovanom okruženju**, što predstavlja jedini adekvatan okvir za pružanje medicinskog tretmana korisnicima droga. Nije uzeta u obzir potencijalna implementacija mjera bezbjednosti obavezno liječenje narkomana i obavezno liječenje alkoholičara. Odjeljenje je formirano kao organizaciona jedinica bolnice u okviru koje se pružaju zdravstvene usluge sa *ciljem kupiranja apstinencijalne krize i uvođenja u početnu apstinenciju od psihoaktivnih supstanci*, kao i usluge koje će olakšati ovo zdravstveno stanje. Drugim riječima, Odjeljenje ne pruža medicinske usluge koje su usmjerene na potpuno tretiranje bolesti zavisnosti, što podrazumijeva mjera bezbjednosti, već samo organizuje i pruža zdravstvenu uslugu kupiranja apstinencijalne krize i uvođenja pacijenta u inicijalnu apstinenciju, te kao takva nema kapacitete da ostvari ciljeve bezbjednosne mjere. Uvođenje u apstinencijalnu krizu se podrazumijeva samim izvršenjem kazne zatvora i može se sprovesti i u zatvoru. *Zbog toga je besmisleno institucionalizovati osuđeno lice u odjeljenje otvorenog tipa zarad pružanja tretmana koji se podrazumijeva i može obezbijediti samim izvršenjem kazne zatvora.*

Još jedan problem predstavlja i ograničenost kapaciteta Odjeljenja za liječenje bolesti zavisnosti pri Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Kotoru. Odjeljenje ima ukupni kapacitet od 19 kreveta, od kojih je 10 za zavisnike od alkohola i 9 kreveta za zavisnike od droga. U odnosu na broj stanovnika, ovaj broj kreveta je u vrijeme osnivanja Odjeljenja procijenjen kao dovoljan, budući da je inicijalna ideja bila da to bude mjesto na kojem se hospitalizuju pacijenti u stanju apstinencijalne krize, a da se nakon toga nastavi tretman u centrima za mentalno zdravlje ili ustanovama za rehabilitaciju. Tako se prijemom pacijenata, kojima je izrečena mjera bezbjednosti, *ograničava pružanje usluga redovnim pacijentima*, jer su od 9 kreveta samo 4 izdvojena za pacijente koji dobrovoljno dolaze na liječenje. Ovakvo rješenje je iznuđeno zbog dugačke liste čekanja na izvršenje mjere bezbjednosti, pa je izdvojeno 5 kreveta kako bi se izvršenje te mjere ubrzalo i suzbile posljedice njenog neizvršavanja. Ipak, 5 kreveta na Odjeljenju nije dovoljno da se zadovolje trenutne potrebe, pa se lica koja su počinila krivična djela, a čekaju izvršenje mjere prinudnog liječenja na ovom odjeljenju nalaze na slobodi. Naime, izvršenje mjere bezbjednosti prethodi izvršenju kazne zatvora, tako da sva lica koja čekaju na izvršenje ove mjere, to čine na slobodi. Ovim se ugrožava ostvarivanje pravde, ali i bezbjednost zajednice. Pored toga, *izdvajanjem značajnog broja kreveta za lica kojima je izrečena mjera bezbjednosti, ne samo da je ograničen prostor za pružanje medicinskih usluga redovnim pacijentima, već se isti ustručavaju da traže usluge bolnice, zbog dominantnog broja osuđenih lica koja su na tretmanu pri Odjeljenju*

Sljedeći problem predstavlja činjenica da sa izuzetkom Sudskog odjeljenja, gdje je obezbjeđenje povjereno privatnoj firmi, ostala odjeljenja Specijalne bolnice za psihijatriju, **uključujući Odjeljenje za liječenje zavisnosti, ne posjeduju nikakav vid obezbjeđenja.** Budući da je Odjeljenje otvorenog tipa, neophodnih bezbjednosnih mehanizama za izvršenje mjere bezbjednosti nema. Tako, pri Odjeljenju nema zaposlenih čuvara, a kako stvari stoje, ne mogu se ni zaposliti, jer bi se time ugrozilo pružanje tretmana redovnim pacijentima, koje podrazumijeva deinstitutionalizaciju na svakom nivou. Ovim se, pak, ugrožava bezbjednost kako redovnih pacijenata, tako i zaposlenih u bolnici. Nadzor nad pacijentima, kako dobrovoljnim, tako i onim koji su na Odjeljenju po nalogu suda, u potpunosti je prepušten medicinskom kadru. Većina pacijenata koji se na Odjeljenje primaju po nalogu suda, odnosno na osnovu izrečene mjere obaveznog liječenja, pored ove mjere, imaju izrečenu i kaznu zatvora. Ovim se direktno ugrožava bezbjednost pacijenata na dobrovoljnom tretmanu, zaposlenih u instituciji, ali i bezbjednost zajednice. ***Nepotrebno je, ali i potencijalno opasno, institucionalizovati osuđeno lice u odjeljenje otvorenog tipa zarad pružanja tretmana koji se podrazumijeva i koji se može obezbijediti samim izvršenjem kazne zatvora. Samom činjenicom da se radi o ustanovi otvorenog tipa, direktno se ugrožava sprovođenje mjere bezbjednosti mandatorno liječenje narkomana, koje podrazumijeva upućivanje lica u „odgovarajuću zdravstvenu ustanovu“, što za potrebe sprovođenja bezbjednosne mjere nedvosmisleno podrazumijeva instituciju zatvorenog, a ne otvorenog tipa.***

Konačno, pored navedenih problema, još jedan važan nedostatak u sistemu tretmana korisnika droga, dobrovoljnog ili po izrečenoj sudskoj kazni, je činjenica da Odjeljenje za odvikavanje od zavisnosti u Specijalnoj bolnici za psihijatriju nije predviđeno za **liječenje žena**, zbog čega se ni žene kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja narkomana u zdravstvenoj ustanovi ne mogu smjestiti na ovo odjeljenje, već se smještaju na Akutno žensko odjeljenje u okviru ustanove, zajedno sa pacijentkinjama oboljelim od psihoza (na isto odjeljenje se smještaju i zavisnice koje se dobrovoljno jave na liječenje). Osoblje bolnice im unaprijed

predoči sve okolnosti i, ukoliko se one odluče na liječenje pod navedenim uslovima, daju pismeni pristanak i bivaju smještene na ovo odjeljenje. Međutim, iako se ova mjera sprovodi u krajnjoj nuždi, odnosno u nedostatku drugog načina pružanja pomoći ženama zavisnicama, u krajnjoj konsekvenci predstavlja ugrožavanje prava na adekvatan tretman zavisnica i prava psihotičnih pacijentkinja - prve ne prolaze kroz adekvatan tretman, a druge bivaju često izložene manipulacijama od strane prvih.

Zaključak: *Adekvatna implementacija mjere obaveznog liječenja zavisnika u Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Kotoru je nemoguća. Izvršenje mjere bezbjednosti u odjeljenju Specijalne bolnice besmisleno je sa medicinskog aspekta, sa aspekta principa koje propisuje mjera bezbjednosti, a sprovođenjem ove mjere ograničava se tretman i krše prava, kako regularnih pacijenata, tako i lica kojima je izrečena mjera bezbjednosti; ugrožava se ostvarivanje pravde, ali i bezbjednost pacijenata, zaposlenih u bolnici, i zajednice. Nepotrebno je i potencijalno opasno institucionalizovati osuđeno lice u odjeljenje otvorenog tipa zarad pružanja tretmana koji se podrazumijeva i koji se može obezbijediti samim izvršenjem kazne zatvora.*

1.4. INSTITUTUCIONALNI OKVIR ZA PREVENCIJU NARKOMANIJE

Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga⁵¹ propisuje da se, radi sprovođenja aktivnosti iz oblasti prevencije zloupotrebe droga, u jedinicama lokalne samouprave formiraju **kancelarije za prevenciju bolesti zavisnosti**. Nevladine organizacije koje sprovode programe iz oblasti prevencije zloupotrebe droga sarađuju sa kancelarijama.

Radi praćenja i pružanja podrške aktivnostima koje su usmjerene na sprječavanje zloupotrebe droga, Vlada je osnovala **Državni savjet za sprječavanje zloupotrebe droga** koji: promoviše preventivne aktivnosti i javne informacije vezane za štete nastale zloupotrebom droga; prati sprovođenje Strategije; pruža podršku aktivnostima opštinskih kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti; razmatra i usvaja programske aktivnosti pojedinih organa i organizacija nadležnih za sprovođenje Strategije; razmatra prijedloge Komisije za droge; prati međunarodnu saradnju i razvoj sistema za prikupljanje podataka; predlaže unaprjeđenje zakonskih rješenja; obavlja i druge poslove u skladu sa Strategijom.

Zakon propisuje da obavljanje stručnih poslova u oblasti sprječavanja zloupotrebe droga vrši **Komisija za droge** koju obrazuje Ministarstvo zdravlja. Komisiju čine stručnjaci iz oblasti psihijatrije, narkologije, socijalne zaštite, farmakologije, toksikologije, obrazovanja, kao i predstavnici iz drugih oblasti. Komisija prati: stanje u oblasti prevencije i sprječavanja zloupotrebe droga; stanje koje se tiče zdravstvene i socijalne zaštite zavisnika; daje stručna mišljenja na prijedloge programskih aktivnosti organa i organizacija utvrđenih Strategijom, u cilju prevencije i sprječavanja zloupotrebe droga, pomoći licima koja su zavisnici i njihovim porodicama; predlaže Ministarstvu stručne smjernice za pomoć zavisnicima; sarađuje sa naučno-istraživačkim ustanovama, medijima, nevladinim organizacijama, pravnim licima u vezi sa prevencijom, liječenjem, pomoći, rehabilitacijom i socijalnom reintegracijom zavisnika i njihovih porodica; daje mišljenja u postupku inspeksijskog nadzora; prati savremena naučna i stručna dostignuća u oblasti droga, obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom.

1.5. PREPORUKE

PREVENCIJA:

Preporuka: Ojačati insititucionalne i vaninstitucionalne mehanizme prevencije bolesti zavisnosti, vodeći računa o pravima korisnika droga i njihovim potrebama iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite.

Preporuka: Ojačati kapacitete lokalnih kancelarija za prevenciju narkomanije. Iako *Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga* propisuje da se, radi sprovođenja aktivnosti iz oblasti prevencije zloupotrebe

⁵¹ *Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga, Sl. list Crne Gore, br. 28/2011, 10.06.2011.*

droga, u jedinicama lokalne samouprave formiraju **kancelarije za prevenciju bolesti zavisnosti, ove kancelarije su u praksi uglavnom osnovane kao kancelarije za prevenciju narkomanije**. Ovim se znatno sužava njihovo polje djelovanja i zanemaruje prevencija pušenja i naročito alkoholizma, koji predstavljaju, kako su pokazala relevantna istraživanja među mladima, veliki problem, a ujedno i olakšavajući faktor za eksperimentisanje sa drogama.

TRETMAN, REHABILITACIJA I RESOCIJALIZACIJA:

Preporuka: Uvesti programe senzibilizacije pružaoca usluga, posebno u oblasti zdravstvene zaštite, pravosuđa i socijalne zaštite, kako bi se izbjegla dalja izloženost diskriminaciji korisnika droga **po osnovu zdravstvenog stanja**.

Preporuka: Omogućiti jednaku zdravstvenu zaštitu za zavisnice i zavisnike. Naime, iako se u Zakonu ne pretpostavlja različit pristup zavisnicima u odnosu na pol, u implementaciji dolazi do diskriminacije zavisnica za koje ne postoje razvijeni programi rehabilitacije i resocijalizacije u obimu u kojem se pružaju osobama muškog pola. Preduzeti potrebne korake na **uspostavljanju kapaciteta za stacionarni tretman i rehabilitaciju žena zavisnica u okviru institucija sistema, i jačanje postojećih kapaciteta u okviru vaninstitucionalnog tretmana**, kada je u pitanju dobrovoljni tretman u zajednici, tako i tretman žena sa izrečenim sudskim kaznama obaveznog liječenja.

Preporuka: Razviti zasebne programe socijalne i zdravstvene zaštite za zavisnice, sa posebnim akcentom na zaštitu trudnica, majki i novorođenčadi.

Preporuka: Potrebno je unaprijediti kompletan ambijent u Crnoj Gori u odnosu na tretman zavisnika u vaninstitucionalnim formama tretmana, počev od regulisanja ove oblasti odgovarajućim propisima, do unaprjeđenja postojećeg i podsticanja formiranja novih kapaciteta ovog vida tretmana u Crnoj Gori i pružanja više pažnje i podrške od strane donosilaca odluka na svim nivoima.

Preporuka: Utvrditi kriterijume prema kojima osoba koja je privremeno spriječena za rad, a usljed činjenice da se nalazi na liječenju zavisnosti, može obezbijediti pravo na novčanu nadoknadu tokom trajanja privremene spriječenosti za rad.

Preporuka: Preduzeti potrebne korake za uvođenje buprenofinske terapije u tretmanu opijatskih zavisnika, a potom i na edukaciji zdravstvenih radnika i uvođenju programa **buprenorfinke supstitucije** u tretmanu korisnika droga. Buprenorfin se u Crnoj Gori još uvijek ne koristi kao supsticiona terapija, premda je njegovo uvođenje bilo planirano „Nacionalnim strateškim odgovorom na droge 2008-2012“.

Preporuka: Izraditi stručne smjernice za sprovođenje programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga. Naime, zdravstvene ustanove i nevladine organizacije registrovane za pružanje pomoći zavisniku mogu da pružaju pomoć i sprovođenjem programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga, u skladu sa stručnim smjernicama koje propisuje Ministarstvo zdravlja. Ministarstvo još uvijek nije izradilo stručne smjernice za sprovođenje programa smanjenja štetnih posljedica zloupotrebe droga.

Preporuka: Promovisati ciljeve i rezultate programa koji se zasnivaju na principu smanjenja štetnih posljedica upotrebe droga kod ključnih ljudi u zdravstvenom sistemu i među donosiocima odluka.

Preporuka: Renoviranje Specijalne psihijatrijske bolnice u Kotoru i prilagođavanje liječenju bolesti zavisnosti. Razmotriti i osnivanje zasebne klinike za liječenje zavisnika od psihoaktivnih supstanci.

Preporuka: Omogućiti kontinuiranu i uvezanu zdravstvenu zaštitu zatvorenika u obimu u kojem je ona dostupna licima u zajednici. Oblast zdravstvene zaštite zatvorenika je posebno obrađena u odjeljku *“Zdravstvena zaštita u zatvorima”*.

Preporuka: Omogućiti uspostavljanje metadonske supstitucione terapije u zatvorskim uslovima.

Preporuka: Otvoriti još jedan, planirani centar za supstitucionu terapiju opijatskih zavisnika u Podgorici.

Preporuka: Pospješivati programe zapošljavanja bivših korisnika droga nakon završenog programa rehabilitacije.

Preporuka: Pospješivati rad tarapeutskih zajednica sa ciljem rehabilitacije i resocijalizacije korisnika droga.

Preporuka: Osposobljavanje zdravstvene službe ZIKS-a za brzo reagovanje u slučaju predoziranja osuđenih lica.

Preporuka: Omogućavanje društveno korisne radne terapije zavisnicima u oporavku u JUSRS.

KAZNENA POLITIKA:

Preporuka: Obezbijediti mogućnost opoziva mjere obaveznog liječenja narkomanije koju je izrekao sud, kada za to postoji objektivna potreba. Naime, uslijed ograničenih kapaciteta u Specijalnoj bolnici u Kotoru, u praksi se dešava da se osobe smještaju u psihijatrijsku ustanovu radi izvršenja mjere obaveznog liječenja narkomanije i onda kada je osoba nakon višegodišnjeg odsluženja zatvorske kazne ili u zajednici već postigla apstinenciju. Ne postoji mogućnost ponovnog vještačenja, te oslobađanja osobe mjere obaveznog liječenja narkomanije kada je za tim objektivno prestala potreba.

Preporuka: Neophodno je intersektorskom saradnjom iznaći hitno i trajno rješenje pitanja smještaja i tretmana sudskih pacijenata u Crnoj Gori, odnosno pacijenata sa izrečenim sudskim mjerama, izgradnjom adekvatne ustanove, upućivanjem osuđenika u adekvatne ustanove u okruženju, ili na drugi način.

Preporuka: Do iznalaženja trajnog i adekvatnog rješenja pitanja sudskih pacijenata, preduzeti hitno korake na rješavanju pitanja upućivanja pacijenata sa izrečenom sudskom mjerom obaveznog liječenja narkomana u Specijalnu bolnicu za psihijatriju u Kotoru u smislu povećanja prostornih kapaciteta, unaprjeđenja kvaliteta smještajnih kapaciteta i mogućnosti revidiranja odluke o obaveznom liječenju kada za njom prestaje potreba.

Preporuka: Do iznalaženja trajnog i adekvatnog rješenja pitanja sudskih pacijenata, Ministarstvo pravde, u saradnji sa Ministarstvom zdravlja i Specijalnom bolnicom za psihijatriju treba da preduzme mjere u vidu edukacije sudija kako bi se dužina boravka pacijenata sa izrečenom sudskom mjerom obaveznog liječenja skratila u skladu sa oporavkom pacijenta, što bi omogućilo liječenje većeg broja ljudi u trenutnim kapacitetima.

Preporuka: *Kroz Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga uspostaviti jasne kriterijume kojim se utvrđuje količina posjedovanja droga za ličnu upotrebu.* Analizirati moguće benefite i negativne posljedice ukidanja zabrane posjedovanja droga za ličnu upotrebu. Naime, Zakon zabranjuje posjedovanje droga za ličnu upotrebu. Član 45 propisuje: "Zabranjena je upotreba, proizvodnja, promet, posjedovanje droga za ličnu upotrebu i sredstava za proizvodnju droga, kao i gajenje bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga, osim pod uslovima propisanim ovim zakonom". Predviđena kazna za posjedovanje droga za ličnu upotrebu (definisan kao prekršaj) je od 30 do 2.000 eura. Zakonom nije predviđena koja je količina droga koja se može naći kod lica, a koja se može definisati kao količina droge za "ličnu upotrebu". U toku je rad na izmjenama i dopunama ovog zakona.

Preporuka: Razmotriti mogućnost uspostavljanja specijalnih sudova za droge ili odjeljenja pri sudovima koja bi se bavila djelima u vezi sa drogama.

Preporuka: Ojačati institucionalne mehanizme za uvođenje alternativnih načina kažnjavanja. Omogućiti u značajnijoj mjeri alternativne kazne za korisnike droga.

Obrazloženje: I pored značajnog nastojanja da se zatvorske kazne u krivičnim postupcima ograniče uvođenjem alternativnih oblika kažnjavanja, kazna zatvora i dalje predstavlja najzastupljeniji oblik kazne u kaznenom sistemu Crne Gore. Tome u prilog ide i jedan od zaključaka izvještaja tima za praćenje suđenja prema kojem su optuženi osuđeni na kaznu zatvora u najvećem broju praćenih sudskih postupaka koji su okončani u toku posmatranog perioda. Činjenica je da kazna zatvora predstavlja "stub sistema krivičnih sankcija" i da se alternativni oblici kažnjavanja učinilaca krivičnih djela veoma rijetko koriste u praksi.

Pod alternativnim oblicima kažnjavanja, odnosno alternativnim sankcijama, podrazumijevamo sistem mjera koje se realizuju pod okriljem šire društvene zajednice, zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja u značajnoj mjeri mogu postići i u uslovima koji su manje restriktivni od kazne zatvora – odnosno da se svrha kažnjavanja može postići i primjenom drugih, po ličnost učinioca krivičnog djela, povoljnijih mjera i kazni. Kao osnovni argumenti koji se navode u prilog teoriji o alternativnim oblicima kažnjavanja, ističe se da se kazna lišavanja slobode često umjesto preventivnog karaktera pretvara u svoju

suprotnost – negativno utučući na učinioca krivičnog djela koji se udaljava od porodice i prijatelja, biva trajno obilježen kao “kriminalac”, potpadajući pod uticaj “negativnog okruženja” u zatvorima, čime se nerijetko samo povećava mogućnost da će ponoviti kriminalno ponašanje po izlasku na slobodu. Sa druge strane, primjenom alternativnih oblika kažnjavanja učinilaca krivičnih djela, izbjegavaju se negativni efekti kazni zatvora (odvajanje od porodice, gubitak posla, itd) i smanjuje se svojevrsna “društvena stigmatizacija” osuđenih lica.

Od alternativnih kazni najzastupljeniji oblik kazne je rad u javnom interesu. KZ propisuje u čl. 41 da se rad u javnom interesu može izreći za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Prema zakonskom određenju, rad u javnom interesu je svaki onaj društveno koristan rad kojim se ne vrijeđa ljudsko dostojanstvo i ne vrši se u cilju sticanja dobiti. Rad u javnom interesu ne može biti kraći od 60 časova, niti duži od 360 časova, i određuje se za vrijeme koje ne može biti kraće od trideset dana, niti duže od šest mjeseci. Jedna od karakteristika rada u javnom interesu je da se uvijek izriče uz pristanak učinioca krivičnog djela i ne može biti duža od šezdeset časova u toku jednog mjeseca. Svaki drugi društveno koristan rad, koji bi u svojstvu sankcije bio određen licu bez njegovog pristanka, imao bi obilježja prinudnog rada. Prilikom izricanja ove kazne sud će voditi računa o vrsti učinjenog krivičnog djela, kao i o ličnosti učinioca. Ukoliko učinilac ne obavlja rad u javnom interesu, ova kazna će se zamijeniti kaznom zatvora, tako što će svakih započetih šezdeset časova rada u javnom interesu zamijeniti kaznom zatvora u trajanju od jednog mjeseca.

Shodno Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, kojim se detaljnije uređuju postupci i načini izvršenja krivičnih sankcija, propisano je da se rad u javnom interesu izvršava na način koji obezbjeđuje poštovanje ljudskog dostojanstva, osnovnih prava i sloboda i privatnost osuđenog lica. Osuđeno lice ne smije biti upućeno na teške, rizične, ili poslove za koje je potrebna posebna stručna kvalifikacija koju to lice nema. Rad u javnom interesu se obavlja kod pravnog lica koje se bavi djelatnošću od javnog interesa, kao što su humanitarna, socijalna, komunalna, zdravstvena, ekološka ili druga slična djelatnost. Radi sprovođenja izrečenih kazni rada u javnom interesu Ministarstvo pravde može zaključiti sporazum sa pravnim licem, sa kojim će urediti način sprovođenja ove kazne, kao i druga međusobna prava i obaveze. Ministarstvo pravde za svaki pojedinačni slučaj izvršenja kazne rada u javnom interesu zaključuje poseban ugovor sa pravnim licem u koje se osuđeno lice upućuje radi izvršenja te kazne, kojim se utvrđuju međusobna prava i obaveze. Osuđeno lice koje izvršava kaznu rada u javnom interesu nema pravo na naknadu za rad, niti druga prava po osnovu rada, osim prava na zaštitu na radu. Izbor poslodavca, vrstu posla i individualni program radnih aktivnosti, uz obavještenje kada počinje sprovođenje tog programa, za svako osuđeno lice utvrđuje službenik u Odsjeku za uslovnu slobodu i o tome obavještava sud koji je izrekao presudu u prvom stepenu.

KORISNICI
DROGA I RAD
POLICIJE

2. KORISNICI DROGA I RAD POLICIJE

2.1. NORMATIVNI OKVIR KOJI REGULIŠE RAD POLICIJE

2.1.1. ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU

Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) objavljen je 18. avgusta 2009. godine u Službenom listu Crne Gore, broj 57/09, a stupio je na snagu 26. avgusta 2009. godine. ZKP-om su predviđeni brojni krivičnoprocesni instituti koji do sada nisu postojali u našem pravnom sistemu. Mnogi već postojeći instituti značajno su modifikovani. Najznačajnija novina jeste promjena koncepta istrage, odnosno njeno izmještanje iz suda i povjeravanje Državnom tužilaštvu. Ustanovljavanje sistema tužilačke istrage u ZKP-u je najdalekosežnija promjena krivičnog postupka.

Postepena primjena

Prvobitno je bilo predviđeno da se sa primjenom novog ZKP-a počne od 26. avgusta 2010. godine, tj. godinu dana od dana stupanja na snagu u svim državnim tužilaštvima i sudovima u Crnoj Gori. Međutim, sagledavanjem prostornih, tehničkih i kadrovskih kapaciteta Državnog tužilaštva utvrđeno je da su se potpuni uslovi za primjenu stekli samo u Odjeljenju za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, pri Vrhovnom državnom tužilaštvu, koje postupa pred specijalnim odjeljenjima viših sudova u Bijelom Polju i Podgorici.

Postepena primjena ZKP-a je predmet **Zakona o izmjenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku**, koji je objavljen u Službenom listu CG, broj 49/10, od 13.08.2010. godine. Dakle, umjesto u svim državnim tužilaštvima i sudovima u Crnoj Gori, ZKP se od 26. avgusta 2010. godine primjenjuje od strane specijalnog tužioca za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, tj. u dijelu tužilačke organizacije u čijoj nadležnosti su najteži oblici kriminala. Na ovaj način je obezbijeđeno da se novi koncept koji je sadržan u ZKP-u primijeni u krivičnim predmetima koji se odnose na organizovani kriminal, korupciju, terorizam i ratne zločine.

Puna primjena Zakonika o krivičnom postupku počela je 1. septembra 2011. godine.

Osnovne novine

ZKP-om su predviđeni brojni novi krivičnoprocesni instituti. Mnogi već postojeći instituti značajno su modifikovani, ali se pritom vodilo računa o očuvanju sopstvene pravne tradicije. Zato su zadržana do sada u praksi potvrđena i provjerena zakonska rješenja, a uz određena prilagođavanja, korišćeni su i neki dobri uzori iz komparativnog procesnog prava.

Najznačajnija novina jeste promjena koncepta istrage, odnosno njeno izmještanje iz suda i povjeravanje Državnom tužilaštvu. Ustanovljavanje sistema tužilačke istrage u ZKP-u je svakako najdalekosežnija promjena krivičnog postupka. Sporazum o priznanju krivice je još jedna od novina u Zakoniku. Radi se o institutu karakterističnom za anglosaksonske krivične postupke, ali je danas široko prihvaćen i u brojnim kontinentalno-evropskim krivičnoprocesnim zakonodavstvima. Modalitet koji je sadržan u ZKP-u predstavlja umjerenu varijantu koja se smatra prihvatljivom u našim uslovima i koja može dovesti do bržeg okončanja mnogih krivičnih postupaka i smanjenja troškova, a da se pri tom ne ugroze interesi zakonitosti i pravičnosti.

Treba imati u vidu da Zakonikom nisu predviđena mješovita vijeća, tj. učešće sudija porotnika u postupku. Dakle, ZKP ne predviđa učešće laičkog elementa (tzv. sudije neprofesionalci) u krivičnom postupku. Takođe, prije donošenja Zakona o izmjenama i dopuni ZKP-a, sudija - pojedinac bio je nadležan za djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 10 godina, osim za djela iz nadležnosti višeg suda. Međutim, Zakonom o izmjenama i dopuni ZKP-a intervenisano je u članu 24, stav 2 ZKP-a, na način što je predviđeno da viši sud sudi u vijeću od trojice sudija, a ako je u pitanju krivično djelo za koje je propisana

novčana kazna ili kazna zatvora do deset godina, koje je u nadležnosti višeg suda, sudi sudija pojedinac, osim za djela organizovanog kriminala.

Na ovaj način se izbjegava angažovanje sudija profesionalaca u tročlanom vijeću za sve prvostepene predmete koji se nalaze u nadležnosti višeg suda. Mjere tajnog nadzora (specijalna istražna sredstva) mogu se primijeniti u odnosu na veći broj krivičnih djela nego ranije, a među tim djelima taksativno su nabrojana, između ostalog, koruptivna krivična djela. Naime, prema prethodnom Zakoniku nije bilo moguće primijeniti mjere tajnog nadzora na neka krivična djela koja bi bez primjene ovih mjera bilo teže dokazati. Oduzimanje imovinske koristi i oduzimanje imovine čije zakonito porijeklo nije dokazano (prošireno oduzimanje) predstavljaju značajne institute krivičnog prava kojima se ostvaruje načelo da niko nema pravo da ima koristi od vršenja krivičnih djela.

Donošenjem ZKP-a dorađene su i poboljšane postojeće odredbe koje se odnose na oduzimanje imovinske koristi pribavljenje krivičnim djelom. Takođe, postupak za oduzimanje imovine čije zakonito porijeklo nije dokazano (prošireno oduzimanje i sa njim u vezi obrnuti teret dokazivanja) i finansijska istraga radi proširenog oduzimanja imovine, predstavljaju značajne novine u odnosu na raniji zakonski tekst što može biti od velikog uticaja na sudsku praksu.

POSTUPAK

Izviđaj

Svako treba da prijavi krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, a **dužan** je da prijavi krivično djelo čijim izvršenjem je oštećeno maloljetno lice. Službena i odgovorna lica u državnim organima, organima lokalne samouprave, javnim preduzećima i ustanovama, kao i sva fizička i pravna lica koja imaju određena javna ovlaštenja, ili se profesionalno bave zdravstvenom zaštitom ljudi, zaštitom i obezbjeđenjem ljudi i imovine, **dužni** su da prijave krivična djela za koja se goni po službenoj dužnosti, a o kojima su obaviještena ili za koja saznaju u toku obavljanja svoje dužnosti.

Prijava se podnosi nadležnom državnom tužiocu pisanim putem ili usmeno. Ako je prijava podnesena sudu, policiji ili nenadležnom državnom tužiocu oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom državnom tužiocu. Ako postoji osnovana sumnja da je izvršeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da obavijesti državnog tužioca i samoinicijativno, ili po njegovom zahtjevu, preduzme potrebne mjere da se pronađe učinilac krivičnog djela, da se učinilac ili saučesnik ne sakriju ili ne pobjegnu, da se otkriju ili obezbijede tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obavještenja koja bi mogla biti od koristi za uspješno vođenje krivičnog postupka.

Ovlašćeni policijski službenik ima pravo da lice zatečeno na mjestu izvršenja krivičnog djela uputi državnom tužiocu ili ga zadrži na mjestu izvršenja do njegovog dolaska, a najduže **šest sati**.

Policija može pozvati građane kako bi prikupila obavještenje o krivičnom djelu ili učiniocu. U pozivu se mora naznačiti razlog pozivanja. Prinudno se može dovesti lice koje se nije odazvalo pozivu, i to samo ako je u pozivu na to bilo upozoreno. Prikupljanje obavještenja od istog lica može trajati **najduže šest sati**. Službena zabilješka ili zapisnik o datom obavještenju pročit će se licu koje je obavještenje dalo. To lice može staviti primjedbe, a policija je dužna da ih unese u službenu zabilješku ili zapisnik. Kopije službene zabilješke ili zapisnika o datom obavještenju izdaće se građaninu **ako to zahtijeva**.

Ako policija u toku prikupljanja obavještenja ocijeni da pozvani građanin može biti osumnjičeni, dužna je da o tome odmah obavijesti državnog tužioca, koji će zatražiti od policije da mu dovede osumnjičenog, ukoliko ocijeni da je njegovo saslušanje prije donošenja naredbe o sprovođenju istrage neophodno. Osumnjičeni se obavještava o djelu koje mu se stavlja na teret i osnovama sumnje, da ne mora da daje nikakve izjave, niti da odgovara na postavljena pitanja, kao i da se sve njegove izjave mogu upotrijebiti kao dokaz protiv njega u krivičnom postupku, kao i o pravu da uzme branioca koji će prisustvovati njegovom saslušanju. Osumnjičenom će se omogućiti da telefonom ili drugim sredstvima telefonske komunikacije, ili pak posredstvom člana porodice, uspostavi kontakt pred braniocem, a državni tužilac može osumnjičenom pomoći da nađe branioca.

Ako u slučaju obavezne odbrane osumnjičeni sam ne uzme branioca ili branilac ne dođe u roku od četiri sata nakon što je osumnjičeni sa njim uspostavio kontakt, državni tužilac će osumnjičenom

postaviti branioca sa spiska Advokatske komore i bez odlaganja ga saslušati. **Izuzetno, policija može da sasluša osumnjičenog, po odobrenju državnog tužioca, a uz pristanak osumnjičenog.** O saslušanju osumnjičenog sačinjava se zapisnik. U zapisnik se unose i sve primjedbe koje je osumnjičeni dao. Tok saslušanja može se zabilježiti i uređajem za audio-vizuelno snimanje. Ako nakon saslušanja osumnjičenog državni tužilac ocijeni da postoji osnovana sumnja da je osumnjičeni učinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret, naredbom će odrediti sprovođenje istrage. Kada donese naredbu, državni tužilac može donijeti rješenje o zadržavanju osumnjičenog, a **najduže 48 sati od časa lišavanja slobode.**

Kada državni tužilac donese rješenje o zadržavanju, a ocijeni da i dalje postoje razlozi za određivanje pritvora, predložiće sudiji za istragu da osumnjičenom odredi pritvor. Ovaj prijedlog dostaviće se sudiji za istragu prije isteka roka za zadržavanje. U ovom roku sudiji za istragu mora biti dovedeno zadržano lice. Sudija za istragu će, u prisustvu državnog tužioca, saslušati lice o svim okolnostima koje su od značaja za donošenje odluke o određivanju pritvora, a odmah poslije, **najkasnije u roku od 24 sata** od kada mu je to lice dovedeno, odlučiti da li će odrediti pritvor ili odbiti prijedlog za određivanje pritvora. Ako državni tužilac u toku zadržavanja nije donio i sudiji predao naredbu za sprovođenje istrage, niti je to učinio **u roku od 48 časova** od časa određivanja pritvora, sudija za istragu će pritvoreno lice pustiti na slobodu.

Na osnovu prikupljenih obavještenja policija podnosi državnom tužiocu krivičnu prijavu, obavještava ga o preduzetim radnjama u izviđaju i navodi dokaze za koje je saznala prilikom prikupljanja obavještenja. Uz prijavu dostavljaju se i predmeti, skice, fotografije, audio i audio-vizuelni snimci, pribavljeni izvještaji, spisi o preduzetim mjerama i radnjama, zapisnici, službene zabilješke, izjave i drugi materijali koji mogu biti korisni za uspješno vođenje krivičnog postupka.

Ako policija poslije podnošenja krivične prijave sazna za nove činjenice, dokaze ili tragove krivičnog djela, dužna je da prikupi potrebna obavještenja i da izvještaj o tome, kao dopunu krivične prijave, dostavi državnom tužiocu.

Državni tužilac će rješenjem odbaciti prijavu ako iz nje proističe da prijavljeno djelo nije krivično djelo, ili nije krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, ako je nastupila zastarjelost ili je djelo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju gonjenje.

Akt o odbacivanju krivične prijave državni tužilac dostaviće **u roku od osam dana** podnosiocu krivične prijave, kao i oštećenom. Ako državni tužilac iz same prijave ne može da ocijeni da li su vjerovatni navodi prijave ili ako podaci u prijavi ne pružaju dovoljno osnova ni za donošenje naredbe o sprovođenju istrage, niti rješenja o odbacivanju prijave, a naročito ako je izvršilac nepoznat, državni tužilac će, sam ili posredstvom drugih organa, prikupiti potrebna obavještenja. U tu svrhu državni tužilac može pozvati podnosioca prijave, prijavljeno lice i druga lica za koja ocijeni da mogu pružiti relevantne podatke od značaja za donošenje odluke po prijavi. Ako nije u mogućnosti da to preduzme sam, državni tužilac će zahtijevati od policije da prikupi potrebna obavještenja i preduzme druge mjere radi otkrivanja krivičnog djela i učinio.

Radi razjašnjenja određenih stručnih pitanja koja se postavljaju kod odlučivanja o krivičnoj prijavi, državni tužilac može zatražiti od lica odgovarajuće struke da mu o tim pitanjima dâ potrebna objašnjenja. Ako ne postoji osnovana sumnja da je osumnjičeni izvršio krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, državni tužilac će odbaciti prijavu.

Državni tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina kad nađe da ne bi bilo cjelishodno da se vodi krivični postupak, ako osumnjičeni prihvati ispunjenje jedne ili više od sljedećih obaveza: da otkloni štetnu posljedicu nastalu izvršenjem krivičnog djela ili da nadoknadi pričinjenu štetu; da ispuni dospjele obaveze izdržavanja, odnosno druge obaveze utvrđene pravosnažnom sudskom odlukom; da plati određeni novčani iznos u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove; da obavi određeni društveno korisni ili humanitarni rad.

Osumnjičeni je dužan da prihvaćenu obavezu izvrši u roku koji ne može biti duži od **šest mjeseci**. Ako osumnjičeni izvrši ovu obavezu, državni tužilac će odbaciti krivičnu prijavu. Za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, državni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu, ako je osumnjičeni usljed stvarnog kajanja spriječio nastupanje štete ili je štetu u potpunosti već nadoknadio, a državni tužilac, prema okolnostima slučaja, ocijeni da izricanje krivične sankcije ne bi bilo pravično.

Istraga

Istraga se sprovodi na osnovu naredbe o sprovođenju istrage protiv određenog lica kad postoji **osnovana sumnja** da je učinilo krivično djelo. U istrazi će se prikupiti dokazi i podaci koji su potrebni državnom

tužiocu za donošenje odluke o podizanju optužnice ili o obustavi istrage i dokazi za koje postoji opasnost da se neće moći ponoviti na glavnom pretresu ili bi njihovo izvođenje bilo otežano, kao i drugi dokazi koji mogu biti od koristi za postupak, a čije se izvođenje, s obzirom na okolnosti slučaja, pokazuje cjelishodnim.

Naredbu o sprovođenju istrage donosi državni tužilac kad ocijeni da navodi u krivičnoj prijavi i prilozi uz krivičnu prijavu ukazuju da postoji osnovana sumnja da je osumnjičeni učinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret. Prije donošenja naredbe, državni tužilac će saslušati osumnjičenog, osim ako ga već u izviđaju nije saslušao, ili ako postoji opasnost od odlaganja. Ako to nalažu posebne okolnosti slučaja ili ako je ponovno saslušanje osumnjičenog neophodno radi prikupljanja dokaza u prilog njegovoj odbrani, državni tužilac može, prije donošenja naredbe o sprovođenju istrage, ponovo saslušati osumnjičenog koga je već saslušao u izviđaju.

U naredbi za sprovođenje istrage državni tužilac može **predložiti sudiji za istragu** da se okrivljenom izrekne **jedna ili više mjera**, kao što su: zabrana napuštanja stana, zabrana napuštanja boravišta, zabrana posjećivanja određenog mjesta ili područja, obaveza povremenog javljanja određenom državnom organu, zabrana pristupa ili sastajanja sa određenim licima, privremeno oduzimanje putne isprave, privremeno oduzimanje vozačke dozvole, ili da se okrivljenom koji je zadržan, odnosno lišen slobode, odredi **pritvor**.

Naredba o sprovođenju istrage dostavlja se okrivljenom i njegovom braniocu. **Istragu sprovodi državni tužilac**. Na zahtjev stranaka, određene dokazne radnje u istrazi može sprovesti **sudija za istragu** ako posebne okolnosti očigledno ukazuju da takve radnje neće moći da se ponove na glavnom pretresu ili bi izvođenje dokaza na glavnom pretresu bilo nemoguće, odnosno znatno otežano.

Ako se sudija za istragu ne saglasi sa zahtjevom, odluku o tome, **u roku od 24 sata**, donosi tročlano vijeće prvostepenog suda. Istragu može sprovesti jedno državno tužilaštvo za područje višeg tužilaštava. **Na zahtjev ili po odobrenju državnog tužioca policija će fotografisati okrivljenog, uzeti mu otiske prstiju ili uzorak pljuvačke radi obavljanja DNK analize, ako je to potrebno za svrhe krivičnog postupka.**

Državni tužilac kome je povjereno izvršenje pojedinih dokaznih radnji preduzeće po potrebi i druge dokazne radnje koje, sa radnjama koje su mu povjerene, stoje u vezi ili iz njih proističu. Naredbu za pretresanje stana, drugih prostorija i lica, kao i naredbu za privremeno oduzimanje predmeta, na prijedlog državnog tužioca, donosi sudija za istragu. Na zahtjev državnog tužioca sudija za istragu donosi naredbu za sprovođenje ekshumacije.

Ako se sudija za istragu ne saglasi sa gore navedenim prijedlogom, odnosno zahtjevom, odluku o tome donosi tročlano vijeće prvostepenog suda, **u roku od 24 sata**. Ako prije donošenja naredbe o sprovođenju istrage nije odredio zadržavanje okrivljenom, državni tužilac donosi rješenje o zadržavanju, ukoliko je našao da se drugim mjerama ne može obezbijediti nesmetano vođenje krivičnog postupka. Sudija za istragu će u toku zadržavanja **(48 sati)** saslušati okrivljenog i odlučiti da li će odrediti pritvor ili odbiti prijedlog za određivanje pritvora.

Ako sudija za istragu ne donese rješenje o određivanju pritvora prije isteka roka zadržavanja, okrivljeni se bez odlaganja pušta na slobodu. Na osnovu rješenja sudije za istragu okrivljeni se može zadržati u pritvoru najduže **mjesec dana od dana lišenja slobode**. Poslije tog roka okrivljeni se može zadržati u pritvoru samo na osnovu rješenja o produženju pritvora.

Pritvor se po odluci tročlanog vijeća prvostepenog suda može, na obrazloženi prijedlog državnog tužioca, **produžiti najduže za dva mjeseca**. Protiv rješenja vijeća dozvoljena je žalba koja ne zadržava izvršenje po rješenju. Ako se postupak vodi za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina, vijeće Vrhovnog suda može, na obrazloženi prijedlog državnog tužioca, iz važnih razloga, produžiti pritvor najduže za još **tri mjeseca**.

Ako se do isteka navedenih rokova ne podigne optužnica okrivljeni će se pustiti na slobodu. U toku istrage, sudija za istragu može ukinuti pritvor na prijedlog državnog tužioca ili okrivljenog, odnosno branioca. Žalba na rješenje o ukidanju pritvora ne zadržava izvršenje rješenja. Prije donošenja odluke o prijedlogu okrivljenog, odnosno branioca, za ukidanje pritvora, sudija za istragu će zatražiti mišljenje državnog tužioca. Istraga se vodi samo u vezi onog krivičnog djela i protiv onog okrivljenog na koje se odnosi naredba o sprovođenju istrage.

Državni tužilac je dužan da na pogodan način obavijesti branioca, oštećenog, punomoćnika oštećenog i okrivljenog o vremenu i mjestu sprovođenja dokaznih radnji kojima oni mogu prisustvovati, osim kad postoji opasnost od odlaganja. Ako okrivljeni ima branioca, državni tužilac će, po pravilu, obavještavati samo branioca. Ako je okrivljeni u pritvoru, a dokazna radnja se preduzima van sjedišta suda,

državni tužilac će odlučiti da li je potrebno prisustvo okrivljenog.

Državni tužilac, odnosno sudija za istragu je dužan da za vrijeme preduzimanja dokaznih radnji održava red, da učesnike postupka zaštiti od uvrede, prijetnje i svakog drugog napada. Učesnika postupka ili drugo lice koje za vrijeme preduzimanja dokaznih radnji i poslije opomene narušava red, vrijeđa učesnike postupka, prijeti im ili ugrožava njihovu bezbjednost, sudija za istragu može sam ili na prijedlog državnog tužioca kazniti novčanom kaznom do **1.000€**. Ako učešće takvog lica nije neophodno, ono može biti udaljeno sa mjesta gdje se preduzima dokazna radnja.

Ako sudija za istragu ne prihvati prijedlog zatražiće da o tome odluči tročlano vijeće koje je dužno da odluku o tome donese **u roku od tri dana**. Protiv odluke vijeća žalba nije dozvoljena.

Državni tužilac će prije završene istrage pribaviti podatke o okrivljenom, ako nedostaju ili ih treba provjeriti, kao i podatke o ranijim osudama okrivljenog, a ako okrivljeni još izdržava kaznu ili drugu sankciju koja je vezana za lišenje slobode i podatke o njegovom ponašanju za vrijeme izdržavanja kazne ili druge sankcije. Po potrebi, državni tužilac će pribaviti podatke o ranijem životu okrivljenog i o prilikama u kojima živi, kao i o drugim okolnostima koje se tiču njegove ličnosti. Državni tužilac može odrediti zdravstvene preglede ili psihološka ispitivanja okrivljenog kada je potrebno da se dopune podaci o ličnosti okrivljenog.

Državni tužilac završava istragu kada zaključi da je stanje stvari u istrazi dovoljno razjašnjeno i o tome sačinjava službenu zabilješku. On će nakon završene istrage **u roku od 15 dana podići optužnicu ili obustaviti istragu**. Ako se istraga ne završi **u roku od šest mjeseci**, državni tužilac je dužan da odmah neposredno obavijesti višeg državnog tužioca o razlozima zbog kojih istraga nije okončana. Neposredno, viši državni tužilac će preduzeti potrebne mjere da se istraga okonča.

Državni tužilac će naredbom obustaviti istragu, ako u toku istrage ili po njenom okončanju, nađe da: djelo koje se stavlja na teret okrivljenom nije krivično djelo ili krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti; da je nastupila zastarjelost krivičnog gonjenja ili je djelo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem; da postoje druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje; da ne postoje dokazi iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je okrivljeni učinio krivično djelo.

Ova naredba će se **u roku od osam dana** dostaviti oštećenom, zajedno sa uputstvom da **u roku od 15 dana** od dana kad mu je rješenje dostavljeno može preuzeti krivično gonjenje podizanjem neposredne optužnice. Naredba se dostavlja i okrivljenom i njegovom braniocu.

2.1.2. Pravilnik o uslovima koje moraju ispunjavati prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode (Službeni list RCG, broj 57/2006)

Ovim pravilnikom propisuju se neophodni higijensko-tehnički uslovi koje moraju ispunjavati prostorije namijenjene za zadržavanje lica lišenih slobode (u daljem tekstu: prostorije za zadržavanje). (Član 1)

Prostorije za zadržavanje moraju ispunjavati neophodne higijensko-tehničke uslove u pogledu odgovarajuće površine, opštih higijensko-sanitarnih zahtjeva, kubature vazduha, osvjetljenja, provjetravanja, zagađenosti i odgovarajućeg namještaja. (Član 2)

Prostorije za zadržavanje moraju imati adekvatnu površinu, zavisno od broja lica koja u njima borave. Površina po jednom licu ne može biti manja od 5m², pri čemu rastojanje od zida do zida mora biti najmanje 2m. Rastojanje od poda do plafona u prostoriji mora biti najmanje 2,5m kako bi se obezbijedila odgovarajuća kubatura vazduha. (Član 3)

Prostorije za zadržavanje moraju imati obezbijeđen sanitarni čvor, bilo u istoj prostoriji ili kao poseban dio. Licu lišenom slobode za vrijeme boravka u prostoriji za zadržavanje mora se omogućiti stalan pristup čistoj vodi. (Član 4)

Prostorije za zadržavanje moraju biti prirodno osvijetljene. Moraju biti dovoljno osvijetljene kako bi se omogućilo nesmetano čitanje, osim u vrijeme predviđeno za spavanje. (Član 5)

U prostorijama za zadržavanje mora biti omogućen dotok svježeg vazduha. Dotok svježeg vazduha obezbjeđuje se prirodnim provjetravanjem prostorije ili adekvatnim uređajem za ventilaciju. (Član 6)

Prostorije za zadržavanje moraju biti opremljene uređajima za zagrijavanje koji su obezbijeđeni od samovoljnog aktiviranja i oštećenja. (Član 7)

Prostorije za zadržavanje moraju biti opremljene fiksiranim klupama i stolicama, a za boravak preko noći, krevetom s čistom posteljinom.

Prostorije za zadržavanje moraju da budu okrećene neutralnim bojama. (Član 8)

2.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA MEĐU KORISNICIMA DROGA

2.2.1. METODOLOGIJA

NVO *Juventas* je za potrebe projekta *Istraživanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore* u periodu novembar 2011 - maj 2012. godine sproveo 115 strukturiranih „ulaznih“ (terenskih) intervjua i 56 dubinskih polustrukturiranih intervjua sa korisnicima droga. Bazu za izbor intervjuisanih predstavljali su korisnici droga koji su koristili servise socijalne i zdravstvene zaštite programa smanjenja štete u *Juventas*u, kao i osobe koje se nalaze na rehabilitaciji u Javnoj ustanovi za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju u Podgorici. Kada su u pitanju „ulazni“ intervjui, jedini kriterijum je bio da je osoba u dužem periodu aktivni korisnik droga, ili je trenutno u procesu rehabilitacije, te da je voljna da ispuni upitnik sa *Juventasovim* terenskim radnikom/com. Podaci dobijeni putem terenskih intervjua ne mogu se smatrati reprezentativnim u odnosu na cjelokupnu populaciju korisnika droga, iako daju dobre indicije o položaju prava ove kategorije građana. Dubinski intervjui su rađeni sa onim korisnicima droga kod kojih je u „ulaznom“ intervjuu evidentirano kršenje prava. Dubinski intervju je imao za cilj da istraži moguće obrasce diskriminacije korisnika droga u pravosudnom sistemu, opiše slučajeve kršenja prava i odredi oblasti posebne osjetljivosti prava korisnika droga u pravosudnom sistemu. Pored intervjua, za period od novembra 2011. godine do maja 2012, 780 klijenata je ostvarilo usluge u okviru *Juventasovog* programa Smanjenja štete, odnosno u okviru Dnevnog centra za aktivne korisnike droga u Podgorici ili putem kontakta sa terenskim radnicima/cama. Kad god je bilo moguće, komunicirano je sa klijentima o njihovim iskustvima koja se odnose na rad policije.

U okviru intervjua bavili smo se različitim pitanjima koja se odnose na rad policije, i koja uključuju:

- a) Privođenje na informativni razgovor: postupanje policijskih službenika u skladu sa ovlaštenjima; upotreba sile; vršenje torture nad korisnicima droga; nehumani tretman, koji uključuje skidanje odjeće na ulici od strane policijskih službenika, zabrana korišćenja toaleta, uskraćivanje vode i hrane; pogrдно nazivanje; ostvarivanje prava na telefonski poziv.
- b) Policijski pritvor: postupanje policijskih službenika u skladu sa ovlaštenjima; upotreba sile od strane policijskih službenika; fizičko zlostavljanje; psihičko zlostavljanje; emotivno zlostavljanje, koje uključuje ucjenu, prijetnje porodici korisnika droga; nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima; uskraćivanje medicinskog tretmana i medicinskog supstitucijskog tretmana.
- c) Uzimanje uzorka DNK-a i korišćenje metode poligrafa.

Podaci prikupljeni tokom sprovođenja intervjua pretežno opisuju iskustva korisnika droga u periodu od 2002. do 2012. godine. Prema podacima koje smo dobili, najznačajnija **kršenja prava** su se dešavala **prije 2006. godine**, dok je **u periodu nakon 2006, zabilježen trend sve boljeg poštovanja ljudskih prava** i ispunjavanja standarda od strane policije, a posebno u poslednje dvije godine. **Usvajanjem novog Zakonika o krivičnom postupku** značajno su sužene nadležnosti policije, posebno u istražnom postupku, pa je time **sužena i mogućnost kršenja prava i neispunjavanja propisanih standarda od strane policije**. Međutim, analiza pokazuje da i nakon izmjena Zakona **postoji prostor za kršenje prava** od strane policije, posebno u **dijelu sprovođenja operativnih radnji**.

Važno je napomenuti da su uočena kršenja prava prilikom privođenja na informativni razgovor i zadržavanja lica u policijskoj stanici značajno narušavali njihovo povjerenje u institut policije. Izmjenama Zakonika o krivičnom postupku policija nema pravo na saslušavanje osumnjičenog, osim u svojstvu građanina, dok je zakonskom promjenom delegiranja nadležnosti nad istražnim postupkom tužilaštvu, dodatno sužena mogućnost kršenja prava i standarda. Međutim, različite forme psihičkog i fizičkog zlostavljanja, iako dominantne u prošlosti, negativno utiču na povjerenje, kako korisnika droga, tako i drugih

lica u institut policije čime se otežava ostvarivanje prava i pravde. Ovo je posebno značajno jer korisnici droga predstavljaju značajan izvor operativnih podataka za policiju, kada je u pitanju suzbijanje puštanja u promet i krijumčarenje droge. **Zbog toga se preporučuju promotivne aktivnosti od strane policije, u okviru kojih bi se informisala šira javnost o primjenama novog zakonika, ali i promovisala dobra praksa policije, kako bi se jačalo povjerenje u institut policije.**

2.2.2. PERCEPCIJA I ISKUSTVA KORISNIKA DROGA U OKVIRU RADA POLICIJE

Većina ispitanika je privođena na informativni razgovor (98.3%), lišavana slobode (94.8%), a 91.7% njih je zadržavano u prostorijama policije. Najznačajnija kršenja, prema navodima korisnika droga, odnose se na fizičko i psihičko zlostavljanje od strane policijskih službenika, kao i nehuman tretman, u okviru kojeg je uskraćivanje korišćenja toaleta, pijaće vode ili hrane.

Nazivanje pogrdnim imenima je široko zastupljeno i primjenjuje se kako prilikom informativnog razgovora, tako i prilikom zadržavanja u prostorijama policije. U značajnom broju slučajeva (39.4%) korisnici droga izjavljuju i da im je uskraćivan adekvatan medicinski tretman. U osnovi zaključka stoji da što je lošiji socijalni i zdravstveni status korisnika droga, to su lica češće žrtve kršenja prava.

Kada govorimo o saslušavanju, korisnici droga ukazuju na visok stepen suočavanja sa prekomjernom primjenom sile, nehumanim tretmanom i vrijeđanjem dostojanstva. Preko dvije trećina ispitanika je izjavilo da su izloženi nekom vidu kršenja prava u bilo kom trenutku u okviru svojih kontakata sa policijom, što je i prikazano u tabeli 1. Važno je napomenuti da vremenski period u kom je došlo do mogućeg kršenja prava u ovom istraživanju nije bio ograničen.

Prilikom saslušanja, policijski službenici su:

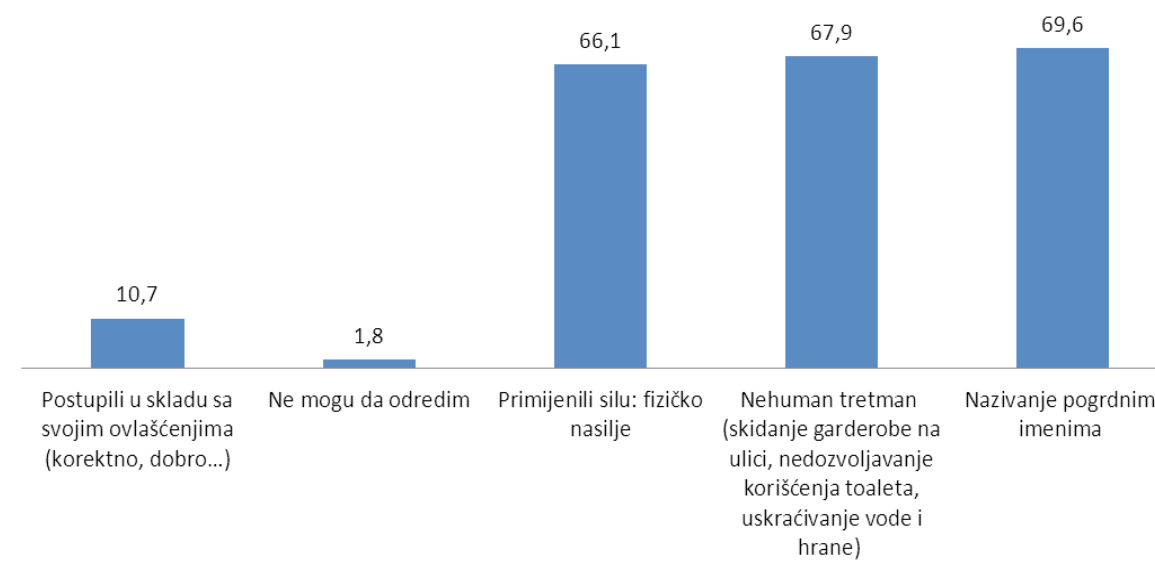

Tabela 1. Ostvarivanje, odnosno kršenje prava prilikom informativnog saslušanja

Kao što je već navedeno 94.8% ispitanika lišavano je slobode. Prilikom lišavanja slobode, kako navode korisnici droga, najviše su zastupljeni psihičko i fizičko zlostavljanje, a potom nehuman tretman i nazivanje pogrdnim imenima. Zabrinjavajući je i podatak da je u 40% slučajeva dobijena izjava da je uskraćivan medicinski tretman ovim licima. I ovdje napominjemo da vremenski period u kom je došlo do mogućeg kršenja prava u ovom istraživanju nije bio ograničen.

Tabela 2. Ostvarivanje prava prilikom lišavanja slobode

Nakon lišavanja slobode, zabrinjavajući podatak se odnosi na pravo korišćenja telefonskog poziva. U većini slučajeva (89,8%) ispitanici izjavljuju da im nije dozvoljeno korišćenje ovog prava, dok u polovini slučajeva lica izjavljuju da nisu ni informisana o ovom pravu. Važno je napomenuti da vremenski period u kom je došlo do mogućeg kršenja prava u ovom istraživanju nije bio ograničen. Takođe, zakon od 2004. godine podrazumijeva pravo na jedan telefonski poziv. Ipak, u brojnim izjavama korisnika droga, prikupljenih metodom dubinskih intervjua, ističe se da im nije dozvoljeno pravo na telefonski poziv, kao i da nisu upoznati da mogu iskoristiti ovo pravo.

Prilikom lišavanja slobode, da li Vam je dozvoljeno pravo na telefonski poziv?

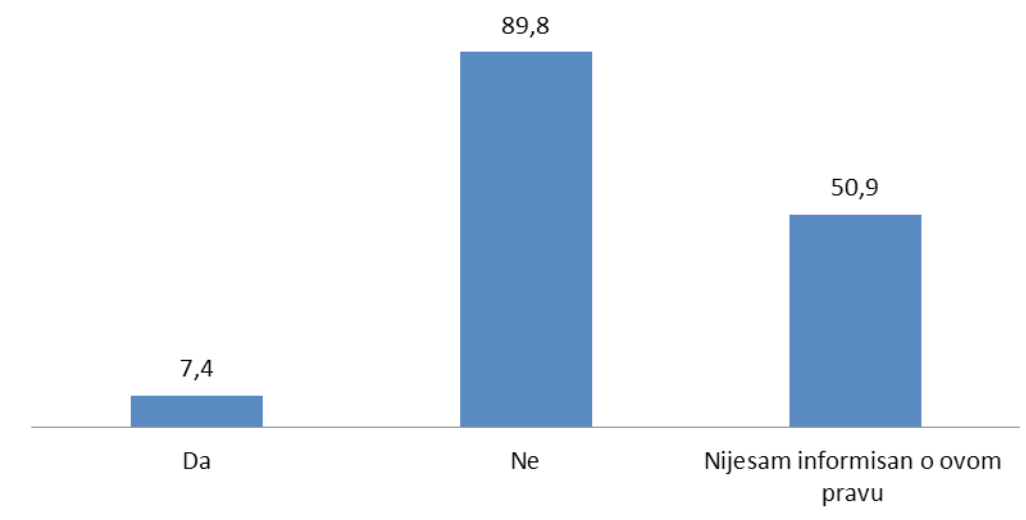

Tabela 3. Pravo na telefonski poziv

Prilikom pritvaranja, odnosno zadržavanja lica u prostorijama policije, najzastupljenija kršenja se odnose na psihičko i emotivno zlostavljanje, kao i nehuman tretman, odnosno uskraćivanje vode, hrane i toaleta. Pored zastupljenog nazivanja pogrđnim imenima, primjena fizičke sile i uskraćivanje medicinskog tretmana prijavljeni su u skoro polovini slučajeva (44%, odnosno 43%).

Prilikom zadržavanja u prostorijama policije, službenici su:

Tabela 4. Ostvarivanje, odnosno kršenje ljudskih prava u prostorijama za zadržavanje policije

Kako je i uređeno zakonima i relevantnim međunarodnim propisima, lica koja su lišena slobode ostvaruju najviše standarde zdravstvene zaštite. Licima kojima je potrebno, pruža se zdravstvena zaštita u okviru policijskih stanica, a ukoliko se adekvatni uslovi za pružanje zdravstvene zaštite ne ostvaruju, onda se lice upućuje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Prema navodima korisnika droga, ovo pravo je u nekom momentu uskraćivano za više od polovinu ispitanika (56.6%). Moguće je da pod uskraćivanjem medicinskog tretmana ispitanik podrazumijeva uskraćivanje tretmana za koji sam procjenjuje da je adekvatan, što ne mora odgovarati stvarnoj medicinskoj potrebi. Svakako, potrebno je obratiti dalju pažnju na ovaj segment u postupanju policije, kako bi se mogla dati konačna ocjena.

Da li su vas policijski službenici vodili u službu medicinske zaštite?

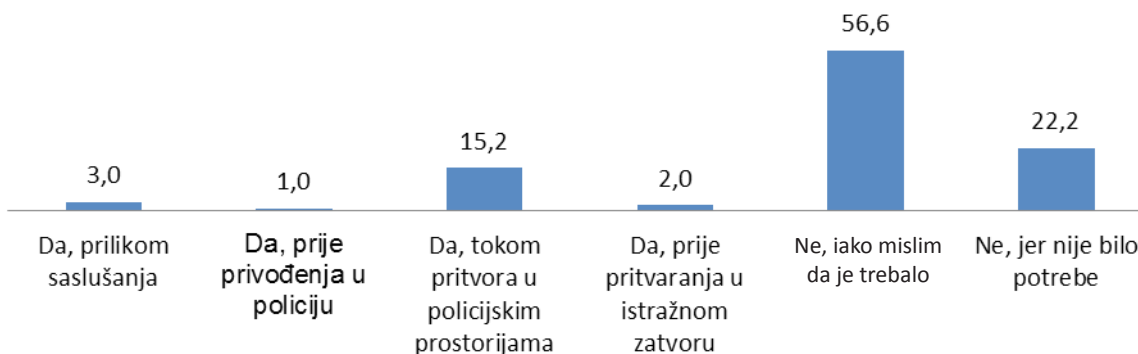

Tabela 5. Ostvarivanje zdravstvene zaštite lica koja su u pritvoru

Preporuka: Uzimajući u obzir da u većini prostorija za zadržavanje širom Crne Gore puštanje vode kontrolišu policijski službenici, potrebno je obezbijediti neometan pristup pijaćoj vodi zadržanim licima. Takođe, potrebno je omogućiti pristup toaletima.

Preporuka: Uzimajući u obzir dubinske intervjue sa korisnicima droga, kao i rezultate kvantitativnog istraživanja, potrebno je organizovati obuke policijskih službenika o postupanju prema korisnicima droga.

Preporuka: Video nadzorom pokriti sve prostorije stanice policije u kojima policajci dolaze u

kontakt sa drugim licima, uključujući kancelarije u kojima se obavlja saslušanje.

Preporuka: Izraditi i dijeliti informativne liflete sa sadržanim pravima lica u postupku saslušanja ili lišavanja slobode i ista prava saopštiti licima prilikom ovih postupaka. Ovi materijali treba da sadrže informaciju o načinima pokretanja žalbe na postupanje policije.

Preporuka: Izraditi materijal za policijske službenike o postupanju policije u kontaktu sa korisnicima droga.

Preporuka: Pokrenuti mehanizme kojima će se prevenirati ispitivanje i saslušanje korisnika droga tokom trajanja apstinencijale krize.

2.3. KORIŠĆENJE METODE POLIGRAFA

Poligraf je instrument koji se koristi u svrhe kriminalističke obrade kao pomoćno tehničko sredstvo, putem koga se ispituju emocionalne i druge specifične reakcije organizma osumnjičenog. Promjene poput - krvnog pritiska, pulsa, znojenja, koje se utvrde tokom ispitivanja (odnosno postavljanja tzv. "kritičnog pitanja"), evidentiraju se na pokretnoj traci i kasnije bivaju analizirane od strane posebno obučanih stručnjaka za čitanje poligraf traka.

Jedan od osnovnih principa poligrafskog ispitivanja je princip dobrovoljnosti. Da bi neko lice bilo ispitano putem poligrafa mora dati pristanak operativnom radniku i izložiti se tehnikama poligrafskog testiranja. Da bi se u punom kapacitetu poštovao princip dobrovoljnosti, sačinjava se zapisnik o poligrafskom testiranju koji sadrži izjavu o pristanku na poligrafsko testiranje. Ukoliko lice neće ili ne želi da potpiše izjavu o dobrovoljnosti, isto neće biti podvrgnuto poligrafskom testiranju. Međutim, tokom dubinskih intervjuja, pojedina lica su navodila da princip dobrovoljnosti nije bio poštovan, te da lica nisu unaprijed obaviještena o razlozima privođenja, kao ni o razlozima podvrgavanja poligrafskom testiranju. Korisnici droga navode i da su u određenim postupcima rješavanja operativno komplikovanijih slučajeva ubistava, bez posebne selekcije, pozivani i da im nije unaprijed saopštavano kojim povodom će biti ispitivani, niti smatraju da su na bilo koji način mogli biti dovedeni u vezu sa pomenutim slučajevima.

Treba istaći i to da pojedine kategorije lica nisu podobne za poligrafsko testiranje. U te kategorije lica spadaju i korisnici opojnih droga koji uslijed djelovanja narkotika ili stanja apstinencijalnih kriza, ispoljavaju različite psihofizičke promjene koje rezultiraju potpunom nepodobnošću za ispitivanje metodom poligrafa. Rezultati poligrafskog ispitivanja ne mogu biti korišćeni kao dokazno sredstvo, što znači da se na njima ne može zasnovati presuda u konkretnom krivičnom postupku.

U okviru terenskih istraživanja došlo se do podatka da je 14.8% ispitanika podvrgnuto poligrafskom ispitivanju, što nije u skladu sa napomenom da pojedine kategorije lica nisu podobne za poligrafsko testiranje. U tim okvirima, značajan broj korisnika droga tvrdi da je podvrgnut testu bez poštovanja principa dobrovoljnosti (68.8%), dok u većini slučajeva lice tvrdi da nije dobilo zapisnik kojim se potvrđuje podvrgavanje poligrafu.

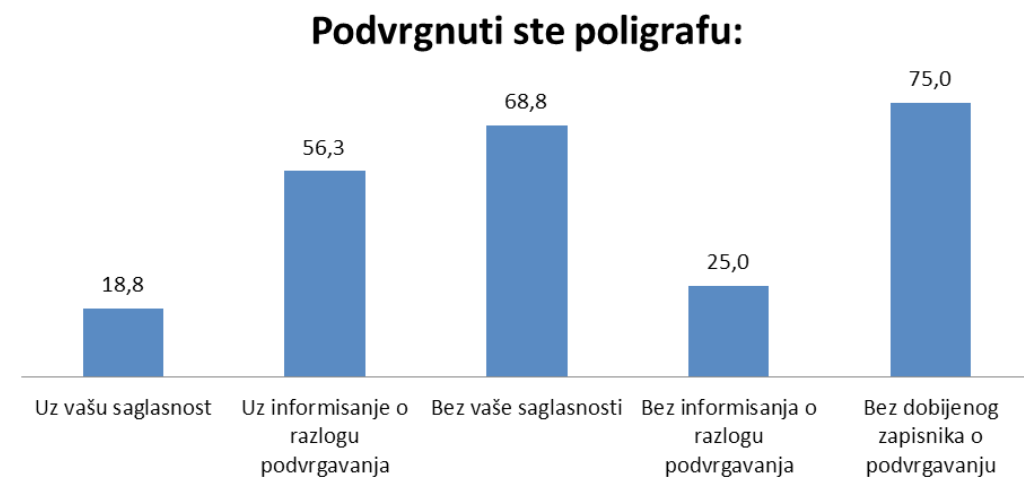

Tabela 6. Podvrgavanje poligrafu korisnika droga. Populacija - 17 ispitanika

Preporuka: Izbjegavati korišćenje metode poligrafa kada su u pitanju korisnici droga.

2.3.2. DAVANJE ISKAZA KORISNIKA OPOJNIH DROGA U TOKU APSTINENCIJALNE KRIZE

Postoje indicije da se u pojedinim slučajevima prava korisnika opojnih droga prilikom prvog saslušanja u svojstvu građana, osumnjičenog ili okrivljenog, zloupotrebljavaju ili ne poštuju, čime se od strane nadležnih organa (policije ili tužilaštva) krše procesne garancije sadržane u međunarodnim pravnim standardima i domaćem zakonodavstvu. Osnovna prava koja moraju biti dostupna prilikom prvog saslušanja predstavljaju tzv. set minimalnih procesnih prava koja su imperativnog karaktera, a ogledaju se u:

- pravu okrivljenog da od strane organa koji ga saslušava, na prvom saslušanju bude obaviješten o krivičnom djelu koje mu se stavlja na teret;
- pravu okrivljenog da ne mora da svjedoči protiv sebe ili da prizna krivicu;
- pravu okrivljenog da se brani ćutanjem;
- pravu okrivljenog da odabere da li će se braniti lično ili uz pomoć branioca;
- pravu na postavljanje branioca ex officio u slučajevima koji su predviđeni ZKP-om.

U kontekstu Ustavnog načela nepovrjedivosti fizičkog i psihičkog integriteta, u članu 11 ZKP-a kaže se da je zabranjeno prijetiti ili vršiti nasilje nad osumnjičenim, okrivljenim ili drugim licima koja učestvuju u postupku, kao i vršiti iznuđivanje priznanja ili drugih izjava od tih lica. U stavu 2 istog člana navodi se da se sudska odluka ne može zasnivati na priznanju ili drugoj izjavi pribavljenoj mučenjem, iznuđivanjem, nečovječnim ili ponižavajućim ponašanjem. U ovom smislu veoma je bitno spomenuti čl. 100, stav 8 ZKP-a, u kome se navodi da se prema okrivljenom prilikom prvog saslušanja ne smiju upotrijebiti sila, prijetnja, obmana, iznuda ili iznurivanje kako bi se došlo do njegove izjave, priznanja ili činjenja koje bi se protiv njega moglo upotrijebiti kao dokaz. Ukoliko bi se prilikom saslušanja okrivljenog pojavila neke od navedenih zloupotreba (npr. saslušanja uz primjenu sile, prijetnje, obmane, itd) njihovo postojanje bi rezultiralo time da takav iskaz okrivljenog nema dokazni značaj i na takvom iskazu se ne može zasnivati odluka u konkretnom krivičnom postupku.

Rezultati indikativnih i dubinskih istraživanja govore da korisnici opojnih droga u ranoj fazi krivičnog postupka često daju iskaze koji ne odgovaraju materijalnoj istini, iz razloga što bivaju primoravani od strane predstavnika nadležnih državnih organa da ih daju u obliku i formi koji bi išao u pravcu dokazivanja njihove krivice u konkretnom slučaju. Takođe, prilikom saslušanja, korisnici opojnih droga često bivaju izloženi raznim oblicima zloupotreba: saslušanja uz upotrebu sile, saslušanja pod prijetnjama upotrebe sile, prijetnje, prinude, različiti oblici iznuđivanja iskaza, itd. U vezi sa ovim treba navesti i primjere iz prakse kada pripadnici nadležnih državnih organa korisnike opojnih droga saslušavaju u svojstvu okrivljenog u stanju apstinencijalne krize, koristeći pritom njihovo teško psihofizičko stanje kako bi iznudili iskaz ili priznanje okrivljenog.

U ovom smislu veoma je bitno navesti odredbe iz čl. 154 prema kojima je zabranjeno korišćenje medikamenata ili drugih sredstava kojima se može djelovati na svijest i volju okrivljenog. Ovakva sredstva se zabranjuju iz dva osnovna razloga. Prije svega iz razloga što njihova primjena označava poseban oblik iznuđivanja iskaza od okrivljenog i zbog toga što se na ovaj način dobija iskaz koji nije "autentičan iskaz okrivljenog", već su to iskazi koji su dobijeni u teškim apstinencijalnim krizama pod dejstvom medikamenata ili pojedinih zabranjenih hemijskih supstanci. Ovi slučajevi proizvode dvije pravne posljedice - prvo, u krivičnoprocesnom smislu ovako dobijen iskaz ili priznanje ne može služiti kao dokaz u krivičnom postupku (tzv. pravno nevaljani dokazi) i drugo, u materijalnom smislu postojanje ovako dobijenog iskaza znači pokretanje krivičnog postupka protiv lica za koje se osnovano sumnja da je izvršilo krivično djelo.

Preporuka: Izbjegavati saslušanje osobe u apstinencijalnoj krizi.

Preporuka: Kao praksu uvesti pružanje medicinskog tretmana po zahtjevu zavisnika kako bi se izbjegle kasnije pravne posljedice u vidu dobijanja pravno nevaljanih iskaza.

2.4. Monitoring posjete područnim jedinicama i ispostavama policije

Predstavnici NVO *Juventas* i Centra za monitonig i istraživanje - CeMI, posjetili su sve područne jedinice i ispostave policije u Crnoj Gori u periodu od 10. do 30. jula 2012. godine. Cilj posjeta je bio ustanovljavanje činjeničnog stanja o uslovima boravka u prostorijama za zadržavanje, odnosno ispunjavanje uslova koje propisuje Pravilnik o uslovima koje moraju ispunjavati prostorije za zadržavanje lica lišenih slobode (u daljem tekstu: Pravilnik). Pored toga, sprovedeni su intervjui sa rukovodiocima područnih jedinica i ispostava, kao i razgovori sa inspektorima i službenicima policije koji se bave pitanjima droga.

Evidentirano je poboljšanje uslova boravka u prostorijama za zadržavanje u odnosu na minuli period, pa je u značajnom broju policijskih organizacionih jedinica ostvaren napredak u ispunjavanju odredbi iz Pravilnika. Sa druge strane, u određenim ispostavama i područnim jedinicama uslovi **nisu zadovoljeni**, a posebno su loši u sjevernom regionu Crne Gore, i to u ispostavama policije u Kolašinu, Plužinama, Plavu, Mojkovcu i Žablaku, kao i u Područnoj jedinici u Beranama. Veoma je važno napomenuti da su i uslovi u prostorijama Područne jedinice u Budvi izrazito nezadovoljavajući.

Problem prirodnog osvjetljenja i provjetravanja prostorija za zadržavanje zastupljen je u većini organizacionih jedinica policije. Takođe, neometan pristup vodi je donekle ograničen činjenicom da je puštanje vode kontrolisano od strane policijskih službenika. Izuzetak i dobar primjer predstavlja Područna jedinica u Podgorici, gdje puštanje vode kontrolišu zadržana lica. Pored toga, u značajnom broju organizacionih jedinica policije vidljiv je problem sa video nadzorom. Naime, iako su same prostorije pod nadzorom, nije pokriven prostor ispred prostorija za zadržavanje, odnosno dio u ili ispred hodnika. Takođe, u određenim prostorijama za zadržavanje primijetili smo „mrtve uglove“, čime je onemogućen potpun nadzor nad prostorijama, što može rezultirati zloupotrebom od strane zadržanih lica, ali i policijskih službenika.

U okviru posjeta bavili smo se položajem korisnika psihoaktivnih supstanci kada je u pitanju rad policije. Monitoring potvrđuje zaključak da je u prošlosti bilo kršenja prava korisnika psihoaktivnih supstanci, ali i da se od 2006. godine, a **posebno nakon što je stupio na snagu novi Zakonik o krivičnom postupku, evidentira napredak u ostvarivanju evropskih standarda i poštovanju ljudskih prava kada je u pitanju rad policije**. Tako, možemo konstantovati da je za minuli period karakteristično sve intenzivnije i sveobuhvatnije poštovanje ljudskih prava u radu policije Crne Gore, **dok kršenja prava predstavljaju izolovane slučajeve**.

U tom kontekstu, **potrebno je sveobuhvatnije sprovoditi disciplinske postupke protiv službenika koji krše ovlašćenja i propisane standarde**, kako bi se **poboljšalo povjerenje građana u rad policije**, a sa druge strane dodatno stvorili uslovi za poštovanje ljudskih prava kada je u pitanju rad policije. U odnosu na broj i obim kršenja prava o kojima govore korisnici droga u svojim izjavama (dubinski intervjui), zabrinjavajuće je gotovo odsustvo disciplinskih postupaka protiv službenika policije koji su prijavljeni zbog kršenja prava korisnika psihoaktivnih supstanci. Dakle, neophodno je pokrenuti disciplinske postupke kako bi se utvrdila eventualna odgovornost službenika policije, ukoliko su prekoračili ovlašćenja, odnosno kršili prava korisnika psihoaktivnih supstanci.

U prilog tome da postoji snažna volja za ostvarivanje najviših standarda kada je u pitanju rad policije govori i usvajanje novog Zakonika o krivičnom postupku, čija je puna primjena počela 1. septembra 2011. godine. Novim zakonom značajno su sužene nadležnosti policije u postupku istrage, pa samim tim i mogućnost zloupotrebe i kršenja prava od strane policijskih službenika. Ipak, potvrđeno je **da prostor za kršenja prava i dalje postoji u okviru sprovođenja operativnih radnji** od strane policije. Ovim se nameće potreba za **uvođenje kontrolnih mehanizama** prilikom sprovođenja radnji u okviru kojih su se koristila sredstva prinude.

Kada je u pitanju problem **droga** predstavnici policije tvrde da su u fokusu rada policije osobe koje droge krijumčare, proizvode i stavljaju u promet, dok su korisnici droga samo izvor informacija. S druge strane, korisnici droga navode da se koristi nešto grublji pristup prema njima kako bi se dobile informacije. Međutim, policijski službenici tvrde da značajan broj optužbi od strane korisnika droga na rad policije predstavlja samo pokušaj da poboljšaju svoj položaj u okviru istražnog ili sudskog postupka.

Kao značajno pitanje kada se govori o drogama nameće se dokazivanje izvršenja krivičnog djela. Naime, u određenim situacijama teško je dokazati obilježje bića krivičnog djela iz člana 300 i 301 Krivičnog zakonika. U takvoj situaciji policijski službenici imaju veću potrebu da sprovedu operativne radnje na oštrij način kako bi osigurali što više podataka. **U situacijama kada se sprovedu operativne radnje, u okviru kojih su se koristila sredstva prinude, potrebno je uvesti kao obavezu sprovođenje medicinskog pregleda.**

Kako bi se omogućilo što bolje ostvarivanje prava korisnika droga **potrebno je sprovoditi treninge i organizovati okrugle stolove** usmjerene na podizanje svijesti policijskih službenika o zdravstvenom stanju korisnika droga. **Medicinski pregledi** neposredno nakon privođenja korisnika droga su, takođe, predloženi od strane policijskih službenika, uzimajući u obzir zdravstveno stanje tih lica.

Neophodno je **uključivanje svih društvenih aktera** na polju prevencije korišćenja psihoaktivnih supstanci, jer iskustvo pokazuje da značajan postotak korisnika droga čini krivična djela. Zato se nameće potreba za organizovanjem **programa smanjenja štete** koji bi bio dostupan što većem broju korisnika droga na nivou svih opština gdje je problem zloupotrebe droga izraziti.

2.4.1. PODRUČNA JEDINICA POLICIJE U PODGORICI

Uslovi u prostorijama za zadržavanje u Podgorici su značajno unaprijeđeni i bolji u odnosu na druge jedinice na nivou Crne Gore. Sama zgrada Područne jedinice je moderna i omogućava sveobuhvatno sprovođenje aktivnosti policije, a u skladu sa evropskim standardima. Operativni centar Područne jedinice ima više od 150 kamera u okviru kojih se nadgledaju sve prostorije jedinice, kao i prostor ispred same zgrade.

Prostorije za zadržavanje se nalaze u suterenu, a ispred prostorija za zadržavanje se nalazi kancelarija službenika policije koji su nadležni za obezbjeđivanje pritvorenih, odnosno zadržanih lica. Po novom ZKP-u, kao što je i navedeno u analizi novog zakona, policija zadržava lica samo po naredbi suda za prekršaje i tužilaštva. Prilikom lišavanja slobode lica ono se predaje nadležnim službenicima koji prvenstveno od njega uzimaju podatke, a zatim ga upoznaju sa svim pravima koje ima. Nakon toga otvara se dosije gdje se konstantuje kompletno stanje zadržanog lica. Zadržavanje se obavlja u skladu sa rješenjem suda.

Na vratima svih prostorija za zadržavanje nalazi se dokument na kome su navedena sva prava zadržanog lica, dokument je na engleskom i maternjem jeziku, a po potrebi je preveden na još šest svjetskih jezika. Ovakvu praksu treba uvesti i u drugim jedinicama policije širom Crne Gore, što trenutno nije slučaj. Jedno lice može biti vraćeno policiji dva puta i to prilikom prvog privođenja i nakon davanja izjave kod tužioca, ukoliko tužilac odluči da se produži vrijeme zadržavanja.

U Područnoj jedinici policije u Podgorici postoji 10 prostorija sa 18 ležajeva. U jednoj prostoriji se nalazi 5 kreveta, u drugoj 3, dok se u ostalim prostorijama nalazi po 1 krevet. Sve prostorije imaju pijaću vodu, dovoljno vještačke i prirodne svjetlosti, interfon, ventilaciju. **Za razliku od većine ostalih jedinica, voda se pušta sa unutrašnje strane prostorije, čime se omogućava neometan pristup pijaćoj vodi.** Ovakvu praksu treba uvesti i u ostalim jedinicama policije širom Crne Gore. U svim prostorijama se nalazi i adekvatan broj fiksiranih klupa. Postoje i posebni sanitarni čvorovi za žene i za muškarce. Pomenuti sanitarni čvorovi, kao i prostorije za zadržavanje, u dosta su dobrom stanju jer je zgrada policije nova.

Trenutno stanje i rad kriminalističkog odjeljenja

Promjenom zakona nadležnosti policije iz oblasti kriminalistike značajno su smanjene, pa se aktivnosti ovog odjeljenja prvenstveno svode na privođenje lica u što kraćem roku (do 12 sati), pisanje krivične prijave i predavanje lica tužiocu.

Prema navodima predstavnika policije, pred sudom su vođenja dva postupka protiv službenika policije u toku 2010. i 2011. godine, a zbog sumnje da su prekoračili službena ovlašćenja, ali su oba postupka okončana oslobođajućom presudom. Takođe, izmjenama Zakona ne samo da su smanjene nadležnosti policije, a samim tim i mogućnost kršenja propisanih standarda i prava, već je umnogome i olakšan rad službenika, kako navode predstavnici policije. Tako, od usvajanja novog ZKP-a, dakle od septembra 2011. do juna 2012, nije bilo pritužbi na rad službenika policije.

Primjena sile uglavnom zavisi od situacije, pa se koristi kada je neophodno savladati otpor ili kada lice koje koristi drogu namjerava da je proguta, što policijski službenici navode da je čest slučaj. Međutim, prema navodima predstavnika policije, u takvim situacijama se koristi minimalna sila, kako je i propisano.

Od januara do jula 2012. godine podnijeto je oko 20 prekršajnih prijava zbog posjedovanja droge.

U ovom kontekstu, policijski službenici navode da su u fokusu rada policije dileri, dok su korisnici droga samo izvor informacija. **Budući da se lica koja konzumiraju drogu mogu goniti samo prekršajno, a da nadležnosti policije obuhvataju samo razgovor sa njima u svojstvu građana, dok su ostale aktivnosti, pa čak i samo saslušanje u nadležnosti tužioca, prema navodima predstavnika policije, u ovom spektru aktivnosti ne postoje mogućnosti kršenja njihovih prava. Sa druge strane, kršenja su moguća samo prilikom sprovođenja operativnih radnji,** ali ukoliko do takvih kršenja dođe, ista predstavljaju izolovane incidente, a ne sistemska kršenja.

U kontekstu kršenja prava lica službenici navode da se do sada nikada nije desilo da primoraju neko lice na davanje izjave. Takođe, postojale su pritužbe na korišćenje navodnih elektrošokova kojima su iznuđivane izjave, međutim, navode da takve metode rada ne postoje. Pored toga, davanje izjave policiji ne predstavlja valjan dokaz, budući da su sve nadležnosti prenesene na tužioca. Sa druge strane, predstavnici policije smatraju da ograničenje nadležnosti policije može dovesti do manjeg povjerenja građana u njihov rad, navodeći da se često dešava da tužilac pusti iz pritvora dilera, poslije čega policija ima pritužbe od strane građana kako ne rade svoj posao, jer ne znaju da policija nije nadležna za zadržavanje bilo kog lica i određivanje pritvora.

U Podgorici je najviše evidentiranih korisnika heroina. Viši sud u Podgorici je za krivično djelo držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 300 KZ:

- u 2008. godini podigao 224 optužnice protiv 354 lica, od kojih je završen 171 predmet protiv 258 lica;
- u 2009. godini podignute su 184 optužnice protiv 276 lica; završeno je 254 predmeta protiv 426 lica;
- u 2010. godini podignute su 183 optužnice protiv 275 lica; završeno je 239 predmeta protiv 372 lica;
- u 2011. godini podignuto je 128 optužnica protiv 215 lica; završen je 131 predmet protiv 189 lica;
- u prvoj polovini 2012. godine podignute su 33 optužnica protiv 44 lica; završena su 33 predmeta protiv 48 lica.

Aдекватna primjena člana 300 KZCG značajno je otežana kada je u pitanju rad policije. Naime, prilikom procesuiranja lica koja posjeduju drogu, teško je zaključiti da li ta osoba posjeduju drogu za ličnu upotrebu ili je namijenjena daljoj prodaji. U ovakvim slučajevima od presudnog značaja je količina droge koja je pronađena, jer je za manje količine teško dokazati da su namijenjene daljoj prodaji. S obzirom na to da se većina lica kod kojih je droga pronađena brani time da je droga namijenjena za ličnu upotrebu, to u većini slučajeva otežava procesuiranje lica, ali i otvara mogućnost zloupotrebe, odnosno kršenja prava kako bi se pribavili dokazi (npr. primjena pretjerane sile, zastrašivanje, ucjena, itd).

Imajući u vidu sve ovo, projektni tim predlaže sljedeća rješenja:

Preporuka: Shodno dobroj praksi Područne jedinice policije u Podgorici, potrebno je na vratima prostorija za zadržavanje na nivou svih jedinica policije u Crnoj Gori obezbijediti dokument u kome se navode sva prava zadržanog lica, na maternjem jeziku i jeziku manjina koji žive u Crnoj Gori, kao i na engleskom jeziku.

Preporuka: Shodno dobroj praksi u Područnoj jedinici policije u Podgorici, neophodno je obezbijediti pristup pijaćoj vodi koji bi se kontrolisao od strane zadržanog lica, a ne policijskog službenika.

Preporuka: Izmijeniti član 300 KZ kako bi se definisalo koja količina droge koja je nađena kod određenog lica može da se obuhvati prekršajnim postupkom, a koja količina droge je neophodna za pokretanje krivičnog postupka.

Preporuka: Uvesti kontrolni mehanizam kako bi se pratio rad policije u toku operativnih radnji i osiguralo poštovanje osnovnih ljudskih prava korisnika droga.

2.4.2. ISPOSTAVA POLICIJE U DANILOVGRADU

U Ispostavi policije u Danilovgradu u 2011. godini nije bilo zadržanih lica koja su korisnici droga, kao ni u prvih 6 mjeseci 2012. Dva lica su procesuirana za djelo iz člana 301 KZCG koji se odnosi na omogućavanje uživanja opojnih droga. U Ispostavi nema službenika koji se bave isključivo korisnicima droga, odnosno krivičnim djelima koja se odnose na droge, budući da je ovo pitanje centralizovano.

U Ispostavi Danilovgrad nalaze se dvije prostorije za zadržavanje - u jednoj su dva kreveta, dok je u drugoj prostoriji jedan krevet. Sve prostorije za zadržavanje su pod video nadzorom, dok kancelarije nisu pokrivene nadzorom. Kriterijumi koje propisuje Pravilnik većinom su ispunjeni, s tim što smo primijetili da su dušeci na krevetima u lošem stanju, kao i da u prostorijama nema dovoljno svježeg vazduha, iako službenici ističu da se prostorije stalno provjetravaju i da svaka prostorija ima ventilaciju.

Preporuka: Neophodno je ispuniti obavezu iz člana 6 koju propisuje Pravilnik u okviru Ispostave policije u Danilovgradu, a koja se odnosi na dotok svježeg vazduha, bilo prirodnim provjetravanjem ili adekvatnim uređajem za ventilaciju.

Preporuka: Redovno održavati prostorije za zadržavanje, te izvršiti zamjenu dotrajalih dušeka.

2.4.3. ISPOSTAVA POLICIJE NA CETINJU

U Ispostavi policije na Cetinju postoje tri prostorije u kojima se nalaze ukupno četiri kreveta. U odnosu na pređašnji period, uslovi u prostorijama su značajno unaprijeđeni, ali i dalje ne zadovoljavaju sve standarde. Jedna prostorija zadovoljava kriterijume, dok preostale dvije nisu adekvatnih prostornih kapaciteta. Takođe, prostorije nemaju adekvatno prirodno osvjjetljenje jer su prozori mali, a ispred prozora se nalazi i zid koji onemogućava da svjetlost dopre do prostorija. Video nadzor, takođe, nije adekvatan - u jednoj od prostorija je „mrtvi ugao“, pa se onemogućava cjelokupni nadzor nad prostorijom. Takođe, hodnik ispred prostorija nije pod video nadzorom.

U Ispostavi policije nema sistematizovanog radnog mjesta za pitanje droge. U 2011. godini 2 slučaja su procesuirana iz člana 300 KZCG, dok je do jula 2012. godine podneseno 5 prekršajnih prijava protiv korisnika droga. Većina operativnih podataka, prema izjavama predstavnika policije, ukazuje da pitanje droga ne predstavlja značajan problem na Cetinju, te da se većina lica ne može goniti krivično, već samo prekršajno. Na nivou Ispostave nije bilo prekoračenja službenih ovlašćenja, niti je podnošena prijava protiv njih u proteklih pet godina. Službenici ističu da nemaju razloga da zlostavljaju pritvorena lica, jer su ista po novom zakonu u nadležnosti državnog tužioca. Budući da je postupak istrage u nadležnosti tužioca policija više nema ni ovlašćenja da pritvori neko lice, već ga samo može saslušati u svojstvu građanina, pa je time dodatno smanjena mogućnost da dođe do kršenja prava od strane policije.

Policijski službenici navode da su ranije (prije izmjene Zakona) verbalno uticali na osumnjičene da priznaju izvršenje krivičnog djela, ali samo u slučaju kada je postojalo dovoljno dokaza koji terete osumnjičenog. Međutim, izmjenom Zakona iskaz dat pred policijom nema validnost, s obzirom na to da se novi iskaz daje pred sudom. U tom kontekstu, ne postoji prostor za kršenje prava od strane policijskih službenika koji bi se odnosio na iznuđivanje iskaza, bilo to prijetnjama ili pobuđivanjem apstinencijalne krize kod korisnika droga. Tako npr. u određenom broju slučajeva policijski službenici su imali operativna saznanja koja su ukazivala na izvršenje krivičnog djela, ali zbog nedostatka dokaza nije pokretan nikakav postupak. U takvim situacijama službenici policije imaju ovlašćenja samo da pozovu lice na razgovor u svojstvu građanina, dok to lice ima mogućnost da isto odbije.

Preporuka: Obezbijediti da prostorije za zadržavanje u Ispostavi policije na Cetinju imaju adekvatnu površinu, shodno Pravilniku, kako bi se obezbijedila adekvatna kubatura u prostorijama za zadržavanje.

Preporuka: Obezbijediti adekvatno prirodno osvjjetljenje u prostorijama za zadržavanje, shodno odredbama Pravilnika.

Preporuka: Obezbijediti adekvatan video nadzor u jednoj od prostorija za zadržavanje gdje postoji „mrtvi ugao“. Takođe, potrebno je uvesti video nadzor u hodniku ispred prostorija za zadržavanje.

2.4.4. ISPOSTAVA POLICIJE U KOLAŠINU

U Ispostavi policije u Kolašinu postoje dvije prostorije za zadržavanje koje se nalaze u suterenu, jedna sa jednim, a druga sa dva kreveta. **Problemi koje smo uočili kada su u pitanju propisani standardi u prostorijama za zadržavanje su sljedeći:**

- Površina prostorija za zadržavanje nije u skladu sa propisanim standardima;
- Sanitarni čvor postoji ali je veoma loš;
- Prirodnog osvijetljenja nema, pošto nema ni prozora;
- Iako ventilacioni sistem postoji, prostorije su zagušljive, odnosno nema adekvatnog dotoka svježeg vazduha;
- U prostorijama za zadržavanje nema ni fiksiranih klupa;
- Zidovi su vidno oštećeni, iako su okrećeni;
- Video nadzor neadekvatan. U prostoriji sa dva kreveta postoji mrtvi ugao, pa pola prostorije nije pod nadzorom. Takođe, prostor ispred samog ulaza u prostorije nije pod video nadzorom.

Za prvih šest mjeseci 2012. godine na nivou opštine Kolašin podnesena je jedna prekršajna prijava protiv korisnika droga, dok su za krivično djelo iz člana 300 KZCG podnesene 3 prijave u 2011. i jedna u 2012. godini. Ispostava policije u Kolašinu ostvaruje odličnu saradnju sa Kancelarijom za borbu protiv narkomanije.

U okviru te saradnje sproveden je niz aktivnosti koje su usmjerene na suzbijanje korišćenja droga, kao što su:

- Projekcija filma o štetnosti opojnih droga;
- Organizovanje seminara, treninga, distribucija flajera i postera;
- Organizovanje predavanja za osnovce i srednjoškolce o štetnosti droga.

U Kolašinu, prema operativnim podacima policije, ima oko 150 korisnika droga. Uglavnom se konzumira marihuana. U Kolašinu nema liječenih narkomana i nema zavisnika koji vrše krivična djela krađe i razbojništva. Takođe, prema operativnim podacima policije, u Kolašinu nema intravenoznih korisnika droga.

Podaci o korisnicima droga se dobijaju na nekoliko načina:

- po operativnim podacima;
- po izjavama određenih lica, na način što su neka lica označena kao korisnici droga;
- po ličnim izjavama korisnika.

Pretnje lica se, prema izjavama predstavnika policije, ne vrši na ulici, već se, u skladu sa odredbama Zakona o policiji, obavlja spoljašnji pregled lica (može mu se naložiti da izvrne džepove, da otvori šaku i slično). Na isti način se obavlja i pregled vozila. Za svaki detaljniji pregled lica mora postojati naredba suda za pretnje.

Od strane korisnika droga postoji jedna pritužba na rad policije. Naime, jedno od grupe lica koja su privedena, žalilo se da je zlostavljano od strane službenika policije, međutim, pritužba je odbijena jer je sa tim licima, kako tvrde pripadnici policije, samo obavljen „malo tvrđi“ policijski razgovor. Privatne tužbe protiv službenika policije nisu podnošene (pomenuta pritužba je podnijeta unutrašnjoj kontroli, a disciplinska komisija je utvrdila da nema mjesta daljem disciplinskom postupku).

U kontekstu kršenja prava korisnika droga predstavnici Ispostave tvrde da se svi relevantni standardi i procedure poštuju. Izjava koja se uzima od strane policije nije ključna za istražni postupak, već se koristi samo kao operativni podatak. Zbog toga, navodi da se iznuđuju izjave, izmjenom Zakona ne stoje,

budući da je nadležnost policije značajno ograničena kada je u pitanju istraga, pa samim tim i mogućnost kršenja prava.

Preporuka: Da površina prostorija za zadržavanje bude u skladu sa propisanim standardima.

Preporuka: Da se obezbijedi adekvatan sanitarni čvor.

Preporuka: Da se obezbijedi prirodno osvetljenje.

Preporuka: Da se omogući dotok svježeg vazduha.

Preporuka: Da se obezbijede fiksirane klupe.

Preporuka: Neophodno je riješiti pitanje mrtvog ugla u jednoj prostoriji za zadržavanje i obezbijediti video nadzor ispred prostorija za zadržavanje.

2.4.5. PODRUČNA JEDINICA NIKŠIĆ

Monitoring uslova u prostorijama za zadržavanje i intervjui vezani za rad policije kada su u pitanju droge, sproveden je i u Područnoj jedinici policije u Nikšiću. Prostorije su smještene u novoj zgradi i ima ih 5. Od tih 5 koriste se 4, jer jedna nije pod video nadzorom. Uslovi koji se obezbjeđuju u okviru prostorija su u skladu sa Pravilnikom, uz napomenu da postoji jedan mokri čvor koji koriste i muškarci i žene.

U 2011. godini u Nikšiću zadržano je ukupno 940 lica, od kojih 23 lica zbog osnovane sumnje da su počinila krivično djelo iz člana 300 KZCG. Tokom prve polovine 2012. godine lišena su slobode ukupno 602 lica, od kojih je zadržano ukupno 35 lica, i to:

- Po nalogu nadležnog tužilaštva lišeno je slobode i zadržano 26 lica;
- Zbog kršenja odredbi ZOBS-a lišeno je slobode 559 lica, od kojih je jedno lice zadržano po nalogu Tužilaštva;
- Zbog kršenja odredbi Zakona o zaštiti od nasilja u porodici lišena su slobode 4 lica, od kojih je dvoje zadržano;
- Po osnovi narušavanja JRM lišeno je slobode 6 lica;
- **Zbog osnovanje sumnje da su počinili krivično djelo iz člana 300 KZCG, u ovoj godini zadržano je 15 lica.**

Uslovi u prostorijama za zadržavanje

U Područnoj jedinici policije u Nikšiću postoji 5 prostorija namijenjenih za zadržavanje lica lišenih slobode, s tim što se jedna prostorija ne koristi, jer u njoj nema video nadzora. U preostale četiri prostorije nalaze se kreveti i drvene klupe. Kreveti, odnosno dušeci su u dobrom stanju, a u prostorijama postoje i uređaji za grijanje i hlađenje, kao i mokri čvor, uz napomenu da je zajednički za žene i muškarce. Po navodima službenika policije žene se veoma rijetko zadržavaju u prostorijama. U sobama se nalazi i lavabo, s tim što se voda pušta spolja, a to radi službenik policije. U jednoj prostoriji česma radi na senzore, pa se pokretom ruke pušta voda. U svim prostorijama za zadržavanje nalaze se interfoni. Prostorije u najvećem dijelu ispunjavaju kriterijume, dok su odstupanja minimalna u pogledu površine sobe i visine plafona.

Trenutno stanje: Rad policije u Nikšiću i korisnici droga

Kada su u pitanju korisnici droga, službenici Uprave policije protiv istih podnose prijave sudiji za prekršaje, jer je posjedovanje droge sada regulisano Zakonom o prekršajima, a ne Krivičnim zakonikom. U najvećem broju slučajeva, prema podacima policije, dileri droge nisu i korisnici, pa je posebna pažnja usmjerena ka njima, čije su radnje i predmet krivičnog djela. Tako, korisnici droga su predmet pažnje službenika policije samo prilikom sprovođenja operativnih radnji posmatranja i pretresa. Takođe, korisnici droga se eventualno mogu saslušati kako bi se došlo do informacija o samim dilerima, odnosno od koga su kupili drogu (u tom slučaju ih niko ne prisiljava da otkriju ko je njihov diler). Prema podacima službenika

policije, u najvećem broju slučajeva korisnici droga ne otkrivaju od koga su nabavili drogu, jer, kako kažu, strah od dilera je mnogo veći nego strah od policije. Sa druge strane, karakteristično je da uličnu prodaju uglavnom obavljaju zavisnici.

Većina posla, kada je u pitanju rad policije u kontekstu droga, službenici policije obavljaju na terenu, gdje se prikupljaju operativni podaci. U Nikšiću, najveći problem predstavlja prodaja heroina. Podatke u okviru operativnih poslova obezbjeđuju saradnici koji se upisuju u Registar operativnih saradnika koji vodi Uprava policije. Nakon dobijenih podataka, isti se provjeravaju na terenu. Interesantan je podatak da se operativne radnje usmjeravaju shodno korišćenju opojne supstance, tako da se više prate uživaoci heroina, zbog posljedica koje nastaju zbog upotrebe i stepena zavisnosti koji ova supstanca izaziva. Prije nego što se sprovede operativna radnja pretresa, kroz rad na terenu provjerava se tačnost operativnih saznanja.

Nakon što prikupi dovoljno podataka policija obavještava Tužilaštvo koje, ukoliko smatra da su navodi policije osnovani, podnosi istražnom sudiji zahtjev za sprovođenje odgovarajućeg postupka. Važno je napomenuti da službenici policije koji su nadležni za narkotike nisu prekoračivali ovlašćenja, te da je podnijeta jedna privatna tužba zbog postupanja službenika policije, u okviru koje je donijeta oslobađajuća presuda. Sila se upotrebljava samo kada je to neophodno radi savladavanja otpora.

Preporuka: Omogućiti odvojeno korišćenje sanitarnog čvora za muškarce i žene.

Preporuka: Da se dotok svježe vode reguliše od strane pritvorenih lica po ugledu na PJ Podgorica.

2.4.6. ISPOSTAVA POLICIJE U PLUŽINAMA

Shodno sprovedenom monitoringu možemo konstatovati da su uslovi u prostorijama za pritvor Ispostave policije Plužine u okviru propisanih standarda. U Ispostavi se nalazi jedna prostorija za zadržavanje u kojoj je nedostatak nedovoljna osvijetljenost, jer je prozor na prostoriji malih dimenzija. U toku budžetske 2013. godine planirana je izgradnja još jedne prostorije za zadržavanje, kao i mokrog čvora. Mehanizmi koji doprinose sprječavanju torture i zlostavljanja, kao i bilo kojeg vida prekoračenja ovlašćenja službenog lica policije, adekvatno su postavljeni, prvenstveno kroz dobro uređen video nadzor. Službenici Ispostave po sistematizaciji nemaju radno mjesto za tretiranje korisnika droga, tako da se sve aktivnosti u vezi sa njima obavljaju u saradnji sa Područnom jedinicom Nikšić.

Uzimajući u obzir postojanje volje da se ostvaruju svi relevantni standardi i poštuju propisi, renoviranjem zgrade Ispostave, a posebno prostorija za pritvor, značajno će se doprinijeti ostvarivanju evropskih standarda kada je u pitanju rad policije u Plužinama.

Trenutno stanje

Sa teritorije Plužina su u 2011. godini procesuirana 3 lica za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 300 Krivičnog zakonika). U 2012. godini u Plužinama nije bilo procesuiranih slučajeva vezanih za krivična djela iz čl. 300 i 301 KZCG. U periodu 2007-2011. godina, Osnovni sud u Nikšiću, koji je nadležan za teritoriju opštine Plužine, nije izricao mjeru bezbjednosti – obavezno liječenje narkomana, za lica iz Plužina. U periodu 2011-2012. godina, nisu pokretani krivični i disciplinski postupci, niti su podnošene žalbe protiv službenika Ispostave.

Treba napomenuti da su u toku 2011. godine službenici Ispostavi policije u Plužinama lišili slobode 26 lica, među kojima nije bilo korisnika droga, dok su u prvih šest mjeseci 2012. godine slobode lišene svega tri osobe, koje, takođe, nisu korisnici droga. To ukazuje na činjenicu da je na teritoriji opštine Plužine veoma mali broj korisnika droga, te da se u najvećem broju slučajeva koristi marihuana.

Zgrada u kojoj se nalazi Ispostava je u dobrom stanju, ali je ograničenog prostornog kapaciteta. Video nadzor postoji i njime se konstantno nadgledaju ulaz u Ispostavu, hodnik koji vodi ka prostoriji za zadržavanje i sama prostorija za zadržavanje. Ispostava ima jednu prostoriju za zadržavanje, koja se nalazi u prizemlju zgrade. U prostoriji se nalazi interfon, kako bi se obezbijedio neprekidan i konstantan kontakt između pritvorenika i službenika Ispostave. Kao što je već navedeno, prostorije za zadržavanje su pod konstantnim i kompletnim video nadzorom koji je povezan sa računarom, što je od velikog značaja za ostvarivanje relevantnih standarda i poštovanje ljudskih prava. Prostorije za zadržavanje su opremljene i uređajem za grijanje i ventilaciju, koji je osiguran od oštećenja i samovoljnog aktiviranja.

Problemi koje treba riješiti, a koji su uočeni tokom monitoringa su sljedeći:

1. Neadekvatni prostorni kapaciteti prostorije za zadržavanje, koji su manji od 5m². Rastojanje od poda do plafona zadovoljava kriterijum od najmanje 2.5m, rastojanje od zida do zida ne zadovoljava propisani kriterijum od minimum 2m. Kao rezultat, prostorija za zadržavanje je veoma uska i ne obezbjeđuje potrebnu kubaturu vazduha.
2. Na nivou prostorije za zadržavanje nije obezbijedjen sanitarni čvor, tako da u slučaju potrebe, zadržana lica koriste sanitarni čvor koji koriste i službenici policije, a koji se nalazi na drugom spratu. Potrebna je izgradnja još jednog sanitarnog čvora kako bi pristup bio odvojen za osobe različitog pola. Lavabo sa čistom vodom je postavljen u prostoriji za zadržavanje, uz napomenu da se isti može uključiti samo od strane službenika Ispostave, jer se slavine nalaze sa druge strane zida, u odnosu na prostoriju za zadržavanje.
3. U prostoriji za zadržavanje prirodno osvjetljenje je veoma loše jer je prozor na prostoriji malih dimenzija.
4. Prostorija za zadržavanje nije opremljena klupama i/ili stolicama.

Aktivnosti Ispostave policije u Plužinama

Kada je u pitanju obavljanje aktivnosti koje se odnose na droge, predstavnici Ispostave bave se operativnim radom, dok sprovođenje represivnih aktivnosti koordinira Područna jedinica Nikšić. Na nivou Ispostave, nema zaposlenih koji bi se bavili prevashodno ovom problematikom. Značajno pitanje predstavlja eventualna sistematizacija radnog mjesta na nivou Ispostave, kojom bi se pokrio ovaj vid aktivnosti. Međutim, eventualna potreba za takvom sistematizacijom uslovljena je porastom krivičnih djela koja se vezuju za droge na nivou opštine Plužine, dok je za trenutne potrebe sasvim dovoljna saradnja sa Područnom jedinicom Nikšić. Zbog toga, kao prioritet se nameće organizovanje preventivnih aktivnosti kojima se suzbija korišćenje droga.

U opštini Plužine nema nevladinih organizacija koje se bave pitanjem droga. Takođe, Dom zdravlja opštine Plužine ne sakuplja podatke i ne vodi evidenciju o zastupljenosti korišćenja droga. Međutim, podaci kojima Ispostava raspolaže, kroz operativne aktivnosti, pokazuju da se na nivou opštine dominantno upotrebljava marihuana.

Preporuka: Adaptirati prostorne kapacitete prostorije za zadržavanje, kako bi se proširili na više od 5m², a rastojanje od zida do zida ispunilo propisani kriterijum od minimum 2 metra.

Preporuka: Na nivou prostorije za zadržavanje obezbijediti sanitarni čvor, tako da u slučaju potrebe zadržana lica ne koriste sanitarni čvor koji koriste i službenici policije, a koji se nalazi na drugom spratu. Potrebna je izgradnja još jednog sanitarnog čvora, kako bi pristup bio razdvojen za osobe različitog pola.

Preporuka: Obezbijediti neometan pristup pijaćoj vodi koji ne zavisi od službenika Ispostave.

Preporuka: U prostoriji za zadržavanje obezbijediti bolji pristup prirodnom osvjetljenju, adaptacijom prozora.

Preporuka: Prostoriju za zadržavanje opremiti klupama i/ili stolicama.

2.4.7. PODRUČNA JEDINICA POLICIJE U BARU

U Područnoj jedinici policije Bar nalaze se dvije prostorije za zadržavanje sa 4 kreveta. Prostorije se nalaze u suterenu. **U prostorijama za zadržavanje je prilično zagušljivo**, a osim toga ostali uslovi su u skladu sa propisanim standardima.

Korisnici droga i rad policije u Baru

Tokom razgovora sa predstavnicima policije uočeno je posjedovanje diskutabilnih vrijednosnih stavova službenika koji uključuju viđenje da su korisnici droga „labilne osobe“. S obzirom na to da ovakvi

stavovi nisu rijetkost, oni ukazuju na potrebu da se službenici policije, iz svih opština na teritoriji Crne Gore, što bolje informišu o problematici bolesti zavisnosti, s akcentom na zdravstvene probleme koji proizilaze iz dugoročne upotrebe droga. To se može ostvariti organizovanjem okruglih stolova i treninga, u saradnji sa nevladinim organizacijama.

Prema navodima službenika, u Baru je najmanje zatvorenih korisnika droga na nivou Crne Gore s obzirom na broj stanovnika. Policija preduzima preventivne aktivnosti u borbi protiv narkomanije, kao što su tribine o štetnosti droga, distribucija brošura i flajera i ostalo.

Od primjene novog ZKP-a nije bilo mjere zadržavanja lica od strane policije. Takođe, od stupanja na snagu novog ZKP-a policija nema mogućnosti da primjeni silu ili da iznudi priznanje, jer se lice predaje nadležnom tužiocu najkasnije u roku od 8 sati, dok je sama izjava, kao što smo naveli, predmet rada tužioca, a ne policije.

Službenici Odjeljenja za narkotike, takođe, ukazuju na pozitivne strane donošenja novog ZKP-a, u okviru kojih su smanjena ovlašćenja policije i prebačena na tužilaštvo. Kako navode, u okviru tog rješenja policajci nisu predmet žalbi, čime je umnogome olakšan njihov rad i položaj. Kada je u pitanju upotreba sredstava prinude, službenici ove jedinice su koristili sredstva za vezivanje, dok druga sredstva nisu koristili. Što se tiče prekoračenja službenih ovlašćenja bio je prigovor od strane majke jednog lica kome je izvršen pretres stana. Međutim, unutrašnja kontrola je utvrdila da službenici policije nisu prekoračili ovlašćenja.

U toku 2011. godine procesuirano je 28 lica, i to za čl. 300 - 22 lica i za čl. 301 - 6 lica. Bilo je 11 krivičnih prijava i to za čl. 300 - 7 i za čl. 301 - 4 prijave. Ukupno 26 muškaraca i 3 žene, od čega je 8 povratnika.

U toku 2012. godine ukupno je procesuirano 10 krivičnih djela, od čega se na čl. 300 odnosi 6 djela, a za čl. 301 - 4 djela.

Preporuka: Ostvariti bolju provjetrenost **prostorija za zadržavanje**.

Preporuka: Organizovati obuke policijskih službenika na temu prava korisnika droga.

Preporuka: U saradnji PJ Bar, zdravstvenih ustanova i NVO-a, povećati dostupnost programa smanjenja štete.

2.4.8. ISPOSTAVA POLICIJE U ULCINJU

U Ispostavi policije u Ulcinju postoje tri prostorije za zadržavanje sa pet kreveta. **Stepenice koje vode do prostorija za zadržavanje nisu pokrivene video nadzorom. Osvjetljenje je loše**, dok su ostali uslovi u skladu sa propisanim standardima. Sve prostorije su pod video nadzorom. Službenici policije izjavljuju da veoma cijene uvođenje video nadzora, jer se sve snima, pa u slučaju da se neko požali na kršenje ljudskih prava, dostavljaju snimke, čime se lako može utvrditi, kako izjavljuju, da su prigovori na račun rada policije neosnovani.

Korisnici droga i rad policije u Ulcinju

Problem zadržavanja lica je tehničke prirode, jer kada je za određena krivična djela nadležno Tužilaštvo u Podgorici javlja se problem da lice prvo treba predati tom tužilaštvu, pa ako tužilac odredi zadržavanje isto lice treba vratiti u Ulcinj, a po pozivu tužioca ponovo sprovesti u Podgoricu. To je veoma komplikovano i zahtjevno s obzirom na mali broj službenika policije, posebno tokom ljeta.

U Ulcinju, prema operativnim saznanjima policije, ima oko 30 korisnika droga. Većina tih lica je osuđivana i većina su povratnici u izvršenju krivičnih djela. U posljednje vrijeme nije donijeto nijedno rješenje o obaveznom liječenju narkomana, što je zabrinjavajuće. Najzastupljenija droga je marihuana, a najveći problem predstavljaju sintetičke droge. U toku 2011. godine za čl. 300 procesuirano je 9 lica, dok je u toku 2012. godine za čl. 300 procesuirano 6.

Pritužbi na rad policije od strane lica nije bilo. U 2011. godini zaplijenjena je velika količina i preko 40 vrsta droge na festivalu *Sonica*. U vezi sa ovim festivalom organizatori su uložili pritužbu na rad policije, međutim ista je odbijena kao neosnovana.

Preporuka: Neophodno je osigurati što efikasniju saradnju između tužilaštva i policije tako da ona ne zahtijeva pretjerano korišćenje policijskih resursa. Izgradnjom prostorija za zadržavanje na nivou tužilaštva umnogome bi se rasteretio rad organa policije, što bi dovelo do značajnije uštede sredstava i vremena.

Preporuka: Pokriti stepenice video nadzorom.

Preporuka: Popraviti osvjetljenje prostorija za zadržavanje.

2.4.9. PODRUČNA JEDINICA U HERCEG NOVOM

Prostorije za zadržavanje u Područnoj jedinici policije u Herceg Novom uglavnom ispunjavaju propisane standarde. Dvije jednokrevetne prostorije za zadržavanje nemaju adekvatno prirodno osvjetljenje, i iako postoji ventilacija, u prostorijama je bilo zagušljivo. Ostali standardi su ispunjeni.

Poštovanje prava korisnika droga od strane policijskih službenika

Službenici policije u Herceg Novom naglasili su da je poštovanje prava svih lica, pa i korisnika droga apsolutni prioritet kada je u pitanju rad policije. Naglašeno je da su izmjene Zakona značajno suzile nadležnosti policije, a samim tim i mogućnost kršenja prava i propisanih standarda. Policijski službenici PJ Herceg Novi izjavljuju da se sva prava korisnika psihoaktivnih supstanci poštuju, a ukoliko je u prošlosti, dakle prije izmjene ZKP-a, bilo kršenja, ona predstavljaju izolovane slučajeve. Pored toga, službenici ukazuju na to da su korisnici droga skloni tome da govore o kršenju njihovih prava, pokušavajući tako da poboljšaju svoj položaj u okviru istražnog ili sudskog postupka.

Prije izmjene ZKP-a lica koja su bila zadržavana davala su izjave sudiji, pa su navodi da je policija iznuđivala dokaze neprecizni. Sada, policija privodi lica u svojstvu građana, u okviru čega policijski službenici nemaju nadležnost u smislu da ispituju. Razgovori sa licima u policijskim prostorijama, odnosno dobijene informacije, ne mogu da se koriste kao dokazi, već samo služe za usmjeravanje operativnih radnji policije. Samo ispitivanje predmet je rada tužioca. Tako, čak i da žele, ne postoji mogućnost kršenja prava od strane policijskih službenika, navode predstavnici Područne jedinice u Herceg Novom.

Sredstva prinude koriste se, između ostalog, prilikom operativnih radnji pretresa, u okviru kog se obezbjeđuju dokazi. Ove radnje predstavljaju delikatan proces, jer se prilikom njihovog sprovođenja osigurava, odnosno izbjegava uništavanje dokaza. Ovo je prije svega slučaj sa korisnicima droga koji opojne supstance ili bacaju ili gutaju. Jedino u okviru sprovođenja operativnih radnji postoji mogućnost prekoračenja službene dužnosti. Iz ovoga proizilazi sljedeća preporuka:

Preporuka: Nakon sprovođenja operativnih radnji od strane policijskih službenika, u okviru kojih su se koristila sredstva prinude, obavezno sprovoditi medicinske preglede. Na ovaj način se mogu izbjeći neosnovane prijave protiv službenika policije i sveobuhvatnije doprinijeti poštovanju prava i ostvarivanju standarda kada je u pitanju rad policije.

Preporuka: Obezbijediti adekvatno prirodno osvjetljenje u prostorijama za zadržavanje.

Preporuka: Poboljšati protok vazduha u prostorijama za zadržavanje.

2.4.10. ISPOSTAVA POLICIJE U KOTORU

U Ispostavi policije u Kotoru obezbijeđene su dvije dvokrevetne prostorije. Video nadzor je adekvatan. Prostorni kapaciteti ne zadovoljavaju propisane standarde, a karakteristično za većinu jedinica policije, prirodno osvjetljenje nije adekvatno obezbijeđeno. Ostali uslovi u prostorijama su zadovoljavajući i ispunjavaju propisane standarde.

Službenici policije u Kotoru su stali da je poštovanje prava svih lica, kada je rad policije u pitanju, apsolutno ostvareno. Međutim, policijski službenici izjavljuju da su zabrinuti za svoj položaj zbog mogućih manipulacija od strane pritvorenih lica, jer se u javnosti sve više promovise poštovanje prava pritvorenih,

dok niko ne govori o njihovim pravima. Sa druge strane, navode da lice koje je počinilo krivično djelo pokušava da izvuče što bolji položaj u okviru istražnog ili sudskog postupka time što ukazuje na kršenje njegovih ili njenih prava od strane policije, ili čak sudova.

Preporuka: Uvesti adekvatan video nadzor.

Preporuka: Adaptirati prostorije kako bi se zadovoljili propisani prostorni standardi.

Preporuka: Obezbijediti adekvatno prirodno osvetljenje.

Preporuka: Obezbijediti dodatne obuke za pripadnike policije o pravima i problematici korisnika droga.

2.4.11. PODRUČNA JEDINICA U BERANAMA

U područnoj jedinici u Beranama postoje dvije prostorije za zadržavanje. Video nadzor na nivou jedinice pokriva ulaz u zgradu, hodnik i same prostorije za zadržavanje, dok jedna prostorija, koja se nalazi ispred onih za zadržavanje, nije pod video nadzorom. Uslovi u prostorijama za zadržavanje u Područnoj jedinici u Beranama nisu na zadovoljavajućem nivou. Problemi i nedostaci koji su uočeni su sljedeći:

- Neadekvatni prostorni kapaciteti;
- Nedostatak pijaće vode, u prostorijama nema lavabo;
- Nedostatak svježeg vazduha;
- Nedostatak prirodnog osvetljenja, prozori u prostorijama su mali.

Tokom našeg razgovora sa predstavnicima policije rečeno nam je da će u predstojećem periodu biti sproveden projekat u okviru kojeg će prostorije za zadržavanje biti razmještene.

Korisnici droga i rad policije u Beranama

Prema navodima službenika kriminalistike, interes policije, kada su u pitanju droge, nisu korisnici droga, već dileri, pa su i represivne mjere usmjerene na ta lica. Shodno novom zakonu, razgovori sa korisnicima droga se obavljaju u svojstvu građana, kako bi se pribavile informacije o puštanju u promet opojnih supstanci. Kada je u pitanju rad policije u kontekstu korisnika droga, ta se lica gone prekršajno i u većini slučajeva se obavlja informativni razgovor i podnosi prekršajna prijava organu za prekršajne postupke.

Shodno novim nadležnostima policije, o kršenju prava korisnika droga od strane policije nemoguće je govoriti. Izmjenom ZKP-a, u okviru kojeg istražni postupak koordiniše tužilaštvo, značajno su smanjene nadležnosti policije. Iznuđivanje izjava, bilo prijetnjama, bilo pobuđivanjem apstinencijalne krize, sistemski je nemoguće uraditi, budući da izjave dobijene u policiji nemaju validnost u istražno-sudskom postupku. Pored toga, vrijeme zadržavanja lica ograničeno je na 6 sati u okviru kojeg je nemoguće izazvati apstinencijalnu krizu. Sve neophodne zdravstvene intervencije i tretmani se pružaju na blagovremen način, navode službenici policije. Pored toga, postojeći video nadzor predstavlja najadekvatniji mehanizam za suzbijanje torture i zlostavljanja. U posljednje dvije godine nije bilo pritužbi na rad policije.

I predstavnici policije u Beranama prepoznaju značaj pružanja medicinskih usluga, ali i sprovođenje programa smanjenja štete korisnicima droga.

Preporuka: Obezbijediti potpunu pokrivenost video nadzorom.

Preporuka: Adaptirati prostorne kapacitete da odgovaraju standardima.

Preporuka: Obezbijediti pristup pijaćoj vodi. U prostorijama obezbijediti lavabo.

Preporuka: Adaptirati prostor kako bi se obezbijedio nesmetani dotok svježeg vazduha.

Preporuka: Adaptirati prostor tako da se obezbijedi prirodno osvetljenje - prozori u prostorijama su

mali, treba ih povećati.

2.4.12. ISPOSTAVA POLICIJE U ANDRIJEVICI

U Ispostavi policije u Andrijevići postoji jedna prostorija za zadržavanje. Iako dvokrevetna, u prostoriji se zadržava samo jedno lice. Svi propisani standardi su ispunjeni, izuzev pristupa pijaćoj vodi.

Preporuka: Adaptirati prostorije tako da se obezbijedi nesmetani pristup pijaćoj vodi.

2.4.13. ISPOSTAVA POLICIJE U ROŽAJAMA

U Ispostavi policije u Rožajama postoje dvije dvokrevetne prostorije. Zgrada je prije godinu dana renovirana, pa su svi uslovi u prostorijama ispunjeni. Video nadzor pokriva prostorije za zadržavanje, ali ne i hodnik ispred prostorija.

Preporuka: Obezbijediti potpunu pokrivenost video nadzorom.

2.4.14. ISPOSTAVA POLICIJE U PLAVU

Shodno sprovedenom monitoringu, možemo konstatovati da su uslovi u prostorijama za pritvor Ispostave policije Plav ispod propisanih standarda, te da ih je neophodno renovirati u što kraćem roku. Sa druge strane, mehanizmi koji doprinose sprječavanju torture i zlostavljanja, kao i bilo kog vida prekoračenja ovlašćenja službenog lica policije, adekvatno su postavljeni, prvenstveno kroz dobro uređen video nadzor. U kontekstu tretiranja korisnika droga, službenici Ispostave bave se operativnim radom, dok represivne i druge aktivnosti sprovode službenici Područne jedinice Berane. U predstojećem periodu preostaje potencijalna sistematizacija makar jednog radnog mjesta u Ispostavi za potrebe tretiranja pitanja droga. Sa dobrom praksom uključenosti policijskih službenika Ispostave u aktivnosti prevencije korišćenja droga treba nastaviti i u predstojećem periodu. Uzimajući u obzir postojanje volje da se ostvaruju svi relevantni standardi i poštuju propisi, renoviranjem zgrade Ispostave, a posebno prostorija za pritvor, značajno će se doprinijeti ostvarivanju evropskih standarda kada je u pitanju rad policije u Plavu.

Trenutno stanje

U Plavu su u 2011. godini procesuirana četiri slučaja za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 300 Krivičnog zakonika). U 2012. godini u Plavu procesuiran je jedan slučaj vezan za droge, a odnosi se na krivično djelo omogućavanje uživanja opojnih droga (čl. 301 Krivičnog zakonika). U periodu 2007-2011. godina Osnovni sud u Plavu nije izricao mjeru bezbjednosti - obavezno liječenje narkomana. U periodu 2011-2012. godina nisu pokretani krivični i disciplinski postupci, niti su podnošene žalbe protiv službenika Ispostave. Od 2005. godine do danas, pokrenut je jedan postupak po privatnoj žalbi protiv službenika Ispostave, a odnosi se na krivično djelo zlostavljanje i mučenje, u okviru kojeg je donesena oslobađajuća presuda.

Zgrada u kojoj se nalazi Ispostava je stara i ograničenog je prostornog kapaciteta. Pored Ispostave, u istoj zgradi se nalaze još i državni tužilac, Pošta Crne Gore i Osnovni sud. Video nadzor postoji i njime se konstantno nadgledaju ulaz u Ispostavu, hodnik koji vodi ka prostorijama za zadržavanje i same prostorije za zadržavanje. Ispostava ima dvije prostorije za pritvor koje se nalaze u podrumu zgrade. U njima je postavljen po jedan interfon, kako bi se obezbijedio neprekidan i konstantan kontakt između pritvorenika i službenika Ispostave. Kao što je već navedeno, prostorije za zadržavanje su pod konstantnim i kompletnim video nadzorom, koji je povezan sa računarom, što je od velikog značaja za ostvarivanje relevantnih standarda i poštovanje ljudskih prava. Prostorije za zadržavanje su opremljene i uređajem za grijanje, koji je osiguran od oštećenja i samovoljnog aktiviranja.

Prostorije za zadržavanje nalaze se u podrumu zgrade i nisu adekvatne, jer su izložene poplavama. U trenutku sprovođenja monitoringa uočili smo da je hodnik ispred prostorija nedavno bio poplavljen,

čime se dodatno narušavaju ionako nešto lošiji smještajni uslovi u Ispostavi. Problemi koji su uočeni tokom monitoringa su sljedeći:

1. Neadekvatni prostorni kapaciteti prostorija za zadržavanje, koje su manje od 5m², dok rastojanje od poda do plafona zadovoljava kriterijum od najmanje 2.5m, a rastojanje od zida do zida ne zadovoljava propisani kriterijum od minimum 2m. Kao rezultat, prostorije za zadržavanje su veoma uske i ne obezbjeđuju potrebnu kubaturu vazduha.
2. Na nivou prostorija za zadržavanje obezbijeđen je **samo jedan** sanitarni čvor, u hodniku ispred prostorija, koji, pored pritvorenika, koriste i službenici policije. Potrebna je izgradnja još jednog sanitarnog čvora, kako bi pristup istom bio razdvojen za osobe različitog pola. Takođe, usljed lošije izolacije i blizine sanitarnog čvora, u prostorijama za zadržavanje se osjećao neprijatan miris. Lavabo i sa čistom vodom su postavljeni u prostorijama za zadržavanje, uz napomenu da se isti mogu uključiti samo od strane službenika Ispostave, jer se slavine nalaze sa druge strane zida, u odnosu na prostoriju za zadržavanje.
3. U prostorijama za zadržavanje nema prirodnog osvjetljenja – samim tim što su prostorije u podrumu nema ni prozora. Umjesto toga, postavljena je po jedna sijalica u svakoj prostoriji.
4. Prostorije nemaju ni dotok svježeg vazduha, bez prozora su i bez uređaja za ventilaciju.
5. Prostorije za zadržavanje nisu opremljene klupama i/ili stolicama. Kreveti su loši - dušeci za krevet su bili izbušeni, a od posteljine je u vrijeme monitoringa bilo obezbijeđeno samo čebe.
6. Zidovi prostorija su bili vidno oštećeni. Zid jedne prostorije je bio urušen, zbog vlage, dok je drugi zid bio izgraviran raznim natpisima.

Aktivnosti ispostave policije – dobra praksa

Kada je u pitanju obavljanje aktivnosti koje se odnose na droge, predstavnici Ispostave u Plavu bave se operativnim radom, dok sprovođenje represivnih aktivnosti koordinira Područna jedinica Berane. Na nivou Ispostave nema zaposlenih koji bi se bavili prevashodno ovom problematikom, usljed malog broja krivičnih djela na nivou opštine koja se vezuju za droge. Značajno pitanje predstavlja eventualna sistematizacija radnog mjesta na nivou Ispostave kojom bi se pokrio ovaj vid aktivnosti. Međutim, potreba za takvom sistematizacijom uslovljena je porastom krivičnih djela koja se vezuju za droge na nivou opštine Plav, dok je za trenutne potrebe sasvim dovoljna saradnja sa Područnom jedinicom Berane. Zbog toga, kao prioritet se nameće organizovanje preventivnih aktivnosti kojima se suzbija korišćenje droga.

U opštini Plav nema nevladinih organizacija koje se bave pitanjem droga. Takođe, Dom zdravlja opštine Plav ne sakuplja podatke i ne vodi evidenciju o zastupljenosti korišćenja droga. Međutim, podaci kojima Ispostava raspolaže, kroz operativne aktivnosti, pokazuju da se na nivou opštine dominantno upotrebljava marihuana. Službenici Ispostave uključeni su u organizovanje preventivnih aktivnosti kada su u pitanju droge već duži period. Tako su izrađeni flajeri koji su distribuirani po kafićima i organizovana predavanja u osnovnoj školi, na kojima učestvuju i službenici Ispostave. Potrebno je nastaviti sa dobrom praksom sprovođenja preventivnih aktivnosti kada su u pitanju droge, ali ih i proširiti, kako bi se ovom pitanju pristupilo sveobuhvatnije i time pospešila učinkovitost kada je prevencija u pitanju. Od velikog značaja za ovo pitanje je i vođenje evidencije o korišćenju droga od strane zdravstvenih institucija u Plavu. U razgovoru sa službenicima Ispostave, predložena je i preporuka da se uvede obavezan medicinski pregled za korisnike droga neposredno prije zadržavanja/pritvora, čime bi se značajno olakšao rad, kako policijskih službenika, tako i državnog tužioca.

Zaključci i preporuke

Dominantan problem kada je u pitanju rad Ispostave policije u Plavu odnosi se na lošije uslove u prostorijama za zadržavanje. Trenutno, ove prostorije ne ispunjavaju standarde, pa je neophodno što prije riješiti ovo pitanje, renoviranjem zgrade Ispostave i izmještanjem prostorija za zadržavanje iz podruma. Sa druge strane, konstatovan je adekvatan video nadzor u Ispostavi i adekvatno grijanje prostorija za zadržavanje. Takođe, neophodno je nastaviti sa dobrom praksom poštovanja standarda i ljudskih prava od strane službenika policije, te nastaviti sa organizovanjem aktivnosti koje su usmjerene na prevenciju korišćenja droga. Koliko god da je to moguće, potrebno je i proširiti spektar takvih aktivnosti. Na taj način će se, uz postojanje volje koja je evidentna, doprinijeti još boljem ostvarivanju relevantnih standarda i poštovanja ljudskih prava kada je u pitanju rad policije na nivou opštine Plav.

Preporuka: Proširiti prostorne kapacitete prostorija za zadržavanje tako da bude ispunjen standard rastojanja između zidova u iznosu od 2 metra.

Preporuka: Izgraditi makar još jedan sanitarni čvor, čime bi se pristup razdvojio za osobe oba pola.

Preporuka: Izmjestiti prostorije za zadržavanje iz podruma ili izgraditi prozore, kako bi bile prirodno osvijetljene.

Preporuka: Obezbijediti protok svježeg vazduha izgradnjom prozora ili ugrađivanjem adekvatnih uređaja za ventilaciju.

Preporuka: Proširivanjem prostornih kapaciteta u prostorijama za zadržavanje stvorili bi se uslovi i za obezbjeđivanje fiksiranih klupa i stolica. Takođe, potrebno je obezbijediti licima u pritvoru i pristup adekvatnom krevetu i čistoj posteljini.

Preporuka: Izmještanjem prostorija i/ili renoviranjem zgrade riješili bi se problemi urušenih zidova, poplava i izolacije.

2.4.15. PODRUČNA JEDINICA POLICIJE U BIJELOM POLJU

Prostorije za zadržavanje u Područnoj jedinici u Bijelom Polju su adekvatne i ispunjavaju sve propisane standarde, **izuzev pristupa pijaćoj vodi u okviru samih prostorija**. Prostorni kapaciteti su adekvatni i omogućavaju neophodnu kubaturu vazduha. Sanitarni čvor je adekvatan, dok je pristup vodi ograničen jer nema lavaboa. Prirodno osvijetljenje nije loše, ali je ipak ograničeno zbog nešto manjih dimenzija prozora. Svi ostali uslovi su ispunjeni, izuzev nepostojanja fiksiranih klupa.

Same prostorije za zadržavanje koristi bjelopoljsko Tužilaštvo. Na nivou Područne jedinice policije postoje 3 prostorije, što je ispod neophodnog minimuma, budući da Tužilaštvo koordiniše aktivnosti za potrebe cijelog sjevera. Na ovaj način se dovodi u pitanje i samo sprovođenje istražnog postupka, što je neprihvatljivo. Kako bi se principi pravde neometano ostvarivali **neophodna je izgradnja zgrade u okviru koje bi bio obezbijeđen adekvatan broj prostorija za zadržavanje, za potrebe rada Tužilaštva na sjeveru Crne Gore**.

Pitanje droga se koordiniše na nivou Odsjeka za droge iz Berana i obuhvata Bijelo Polje i Pljevlja.

Preporuka: Obezbijediti pristup pijaćoj vodi u okviru samih prostorija.

2.4.16. ISPOSTAVA POLICIJE U MOJKOVCU

U Ispostavi policije u Mojkovcu izdvojene su dvije prostorije za zadržavanje koje se nalaze na prvom spratu zgrade. Prostorije su pod video nadzorom, kao i hodnik koji vodi ka prostorijama. Međutim, manja prostorija ispred samog ulaza u prostorije za zadržavanje nije pod nadzorom, te to pitanje treba da se riješi u što skorijem roku. Službenici Ispostave su naglasili da su po pitanju video nadzora u međuhodniku već obavijestili Upravu policije, te da čekaju dalje instrukcije.

Prostorni kapaciteti prostorija za zadržavanje ne ispunjavaju standarde kada je u pitanju rastojanje od zida do zida. Pristup vodi je obezbijeđen, dok zadržana lica koriste sanitarni čvor koji koriste i zaposleni u Ispostavi. Prirodno osvijetljenje je nešto slabije, zbog manjih prozora. Ostali uslovi su ispunjeni, uz naznaku da u prostorijama za zadržavanje nema fiksiranih klupa.

Preporuka: Obezbijediti potpunu pokrivenost video nadzorom.

Preporuka: Proširiti prostorne kapacitete tako da zadovolje standarde kada je u pitanju rastojanje od zida do zida.

Preporuka: Prostor za zadržavanje opremiti fiksiranim klupama.

2.4.17. PODRUČNA JEDINICA POLICIJE U PLJEVLJIMA

Zgrada Područne jedinice u Pljevljima renovirana je u potpunosti 2010. godine. Kamere pokrivaju sve prostorije u zgradi, osim kancelarija. U zgradi postoje četiri prostorije za zadržavanje i to tri za muškarce i jedna za žene. Prostorije su u veoma dobrom stanju i ispunjavaju sve uslove koji su predviđeni standardima. Jedini nedostatak je to što je mokri čvor zajednički za muškarce i žene, ali žene po potrebi vode u mokri čvor koji se nalazi na spratu.

Korisnici droga i rad policije u Pljevljima

Prema riječima službenika policije u Pljevljima korisnici droga su skloni manipulacijama i po njihovom iskustvu svega je 1% tačnosti u izjavama korisnika droga. Ranije su se dešavali slučajevi da se sa korisnicima droga obavljaju „grublji policijski razgovori“, jer se uglavnom radi o licima koja su povratnici u izvršenju krivičnih djela. Međutim, od stupanja na snagu novog ZKP-a tvrde da ne postoji nikakva mogućnost da se krše prava korisnika droga od strane policije, jer policija nema nikakva ovlašćenja, već lica samo sprovodi nadležnom tužiocu koji preduzima dalje aktivnosti. U razgovoru sa službenicima policije u Pljevljima došli smo do informacije da je bilo propusta u radu, posebno prilikom hapšenja, no sada su i ti propusti ispravljeni, jer, kako kažu, ne žele da gube posao zbog korisnika droga. Službenici su saradnju sa Tužilaštvom ocijenili kao odličnu, uz naznaku da Tužilaštvo reaguje odmah po obaveštenju koje pruža policija.

U poslednje dvije godine napravljen je veliki pomak po pitanju suzbijanja zloupotrebe droga, pa je zaplijenjeno više od 80 kg narkotika. Kada je u pitanju krivično djelo iz čl. 300, lica u vezi sa ovim krivičnim djelom ne zadržavaju se u Pljevljima, jer je za to nadležno bjelopoljsko Više tužilaštvo, tako da i u slučaju kada se odredi zadržavanje, lica su zadržana u prostorijama u Bijelom Polju. Evidencija o korisnicima droga vodi se na osnovu izjava lica koja su se prijavila kao korisnici droga. Na osnovu tih podataka u Pljevljima ima oko 70 korisnika droga.

U 2011. godini službenici PJ Pljevlja registrovali su ukupno 14 krivičnih djela i podnijeli 14 krivičnih prijava protiv 16 lica, od čega je 12 krivičnih prijava podnijeto zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo iz člana 300 KZCG, dok su 2 krivične prijave podnijete zbog osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo iz člana 301 KZCG.

U prvoj polovini 2012. godini službenici Grupe za suzbijanje droga registrovali su 3 krivična djela, od čega su 2 iz člana 300, dok je podnijeta jedna krivična prijava za član 301. Procesuirane su prijave protiv 3 lica.

Predstavnici policije u Pljevljima ukazuju da upotreba sile od strane službenika policije zavisi od toga da li lice koje se lišava slobode pruža otpor, te da li je taj otpor pasivni ili aktivni. U svakom slučaju, kada je primijenjena sila sačinjava se službena zabilješka o sredstvima prinude. Službenici ukazuju da je nekada bilo „šamaranja, vezivanja i sličnog, ali da se to sada ne dešava“.

2.4.18. ISPOSTAVA POLICIJE NA ŽABLJAKU

Za Ispostavu policije Žabljak nadležna je Područna jedinica policije u Pljevljima, dok je za krivična djela koja su počinjena na teritoriji opštine Žabljak nadležno Tužilaštvo u Pljevljima.

Na Žabljaku nema registrovanih korisnika droga. Od 2008. godine nije procesuirano ni jedno lice za krivična djela iz člana 300 i 301 KZCG. Bez obzira što nema registrovanih korisnika droga, žabljačka policija, u saradnji sa Centrom za socijalni rad i Kancelarijom za borbu protiv narkomanije, sprovodi preventivne aktivnosti koje su usmjerene na suzbijanje korišćenje droga, putem podizanja svijesti o štetnosti ovih materija i sveukupnim problemima koje uzrokuju.

U prostorijama za zadržavanje veoma se rijetko zadržavaju lica, jer ih policija iz Žabljaka predaje tužiocu u Pljevljima koji preduzima dalje aktivnosti. Poslednji put lice je zadržano radi krađe novčanika i određen mu je pritvor u trajanju od 48h.

Prostorije za zadržavanje nalaze se u suterenu i u lošem su stanju, odnosno ne ispunjavaju propisane standarde. Postoje dvije prostorije sa dva kreveta. Video nadzor pokriva prostorije za zadržavanje, glavni hodnik i hodnik ispred prostorija za zadržavanje.

Problemi koji su uočeni i koje treba hitno riješiti su sljedeći:

- Nedostatak prirodnog osvjetljenja;
- Nedostatak svježeg vazduha;
- Nepostojanje ventilacije;
- Grijanje je obezbijeđeno samo u jednoj prostoriji za zadržavanje, kroz koju prolaze cijevi za parno grijanje, dok druga prostorija nema grijanje;
- Mokri čvor je neadekvatan i nije osvijetljen;
- U prostorijama je obezbijeđen dušek za samo jedan krevet.

Preporuka: Obezbijediti dostupnost prirodnog osvjetljenja.

Preporuka: Obezbijediti stalni pristup svježeg vazduha.

Preporuka: Adaptirati prostor tako da se obezbijedi ventilacija.

Preporuka: Obezbijediti grijanje u svim prostorijama za zadržavanje.

Preporuka: Adaptirati mokri čvor i adekvatno ga osvijetliti.

Preporuka: U prostorijama obezbijediti duške za sve krevete.

2.4.19. PODRUČNA JEDINICA BUDVA

U Područnoj jedinici u Budvi postoje 3 prostorije za zadržavanje, dvije su u suterenu a jedna na prvom spratu (koja se rijetko koristi). Prostorije u suterenu su jednokrevetne, dok je prostorija na prvom spratu dvokrevetna. Video nadzor pokriva prostorije za zadržavanje, ali ne i predhodnik, čime se ostavlja mogućnost zloupotrebe službenog položaja, pa je potrebno obezbijediti video nadzor i u ovoj prostoriji.

Uslovi u prostorijama su izuzetno loši i potrebno je što hitnije riješiti situaciju koja je neprihvatljiva:

- Prostorni kapaciteti su apsolutno neadekvatni i onemogućavaju neophodnu kubaturu vazduha.
- Sanitarni čvor se nalazi tik između dvije prostorije, pa se neprijatan miris iz sanitarnog čvora osjeća u prostorijama za zadržavanje. Pristup pijaćoj vodi je obezbijeđen u jednokrevetnoj prostoriji, dok u dvokrevetnoj prostoriji nema lavabo.
- U prostorijama nije obezbijeđeno adekvatno prirodno osvjetljenje, posebno u jednokrevetnim prostorijama.
- Budući da su prostorije u suterenu tik uz sanitarni čvor, izuzetno je neprijatno boraviti u njima. Pored toga, iako je obezbijeđena ventilacija, u prostorijama je veoma zagušljivo i slab je dotok svježeg vazduha. Prilikom monitoring posjete službenici policije nisu mogli da borave u prostorijama za zadržavanje duže od 10 sekundi, pa se onda postavlja pitanje kako lica koja su zadržana mogu boraviti u njima, ne duže od 6 sati.

Preporuka: Adaptirati prostorne kapacitete da bi se obezbijedila neophodna kubatura vazduha.

Preporuka: Adaptirati sanitarni čvor.

Preporuka: Pristup pijaćoj vodi obezbijediti u svim prostorijama za zadržavanje.

Preporuka: Obezbijediti adekvatno prirodno osvetljenje.

Preporuka: Obezbijediti ventilaciju i odgovarajuće standarde čistoće vazduha lišenog fekalnih isparenja.

MONITORING
SUĐENJA

3. MONITORING SUĐENJA

3.1. METODOLOGIJA

CeMI je na samom početku realizacije projektnih aktivnosti oformio tim posmatrača suđenja koji se sastojao od 5 članova. Njihov tim je u periodu od aprila 2011. do aprila 2012. godine, u okviru realizacije aktivnosti praćenja suđenja, izvršio monitoring sudskih postupaka u 60 predmeta, odnosno 120 glavnih pretresa u 9 sudova u Crnoj Gori u kojima su optuženi/okrivljeni korisnici opojnih droga. Aktivnosti praćenja suđenja nisu realizovane u svim sudovima u Crnoj Gori. Naime, CeMI je na zahtjev za dostavljanje spiska predmeta u kojima su optuženi korisnici droga od osnovnih sudova u Herceg Novom, Cetinju, Danilovgradu, Pljevljima, Plavu, Beranama, Kolašinu i Žabljaku, dobio odgovor da se kod njih ne vodi ni jedan postupak protiv lica koja su korisnici droga. Stoga su aktivnosti praćenja sudskih postupaka realizovane u sljedećim sudovima:

Osnovni sud u Baru	3 predmeta, 5 pretresa
Osnovni sud u Ulcinju	3 predmeta, 3 pretresa
Osnovni sud u Kotoru	2 predmeta, 3 pretresa
Osnovni sud u Nikšiću	4 predmeta, 4 pretresa
Osnovni sud u Rožajama	1 predmet, 2 pretresa
Osnovni sud u Bijelom Polju	1 predmet, 1 pretres
Viši sud u Bijelom Polju	5 predmeta, 7 pretresa
Viši sud u Podgorici	28 predmeta, 64 pretresa
Osnovni sud u Podgorici	13 predmeta, 31 pretresa

Tabela 1. Pregled prema strukturi krivičnih djela

Metodološki okvir realizacije aktivnosti dominantno se oslanjao na metodologiju koja je razvijena tokom realizacije projekta „Praćenje suđenja“ koji CeMI realizuje u saradnji sa misijom OSCE u Crnoj Gori od 2007. godine. Pomenuta metodologija obuhvata sljedeće tehnike praćenja suđenja:

- Prisustvo na glavnim pretresima je primarna tehnika prikupljanja informacija o realizaciji standarda prava na fer i pravično suđenje u sudovima u Crnoj Gori. Posmatrači se nisu fokusirali na meritum posmatranih sudskih postupaka, već je dominantna pažnja bila usmjerena na poštovanje procesnih garancija i sprovođenje postupaka u skladu sa međunarodnim standardima pravičnog suđenja i relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva;
- Pored prisustva na glavnim predmetima, CeMI-jevi posmatrači su u pojedinim slučajevima imali mogućnost neposrednog uvida u spise predmeta, prvenstveno u cilju analiziranja realizacije prava na suđenje u razumnom roku;
- U cilju što efikasnije realizacije svih aktivnosti CeMI-jevi posmatrači su imali priliku da organizuju sastanke sa brojnim subjektima – učesnicima u krivičnim postupcima (sudije, tužioci, advokati i drugi učesnici postupka);
- Metoda *press clippinga* korišćena je kako bi se na adekvatan način izvršio monitoring poštovanja pretpostavke nevinosti od strane štampanih medija.

U toku monitoringa sudskih postupaka CeMI-jevi posmatrači pratili su samo fazu glavnog pretresa u okviru koje je posebna pažnja bila posvećena analizi poštovanja standarda fer i pravičnog suđenja, i to:

- Pretpostavke nevinosti;
- Prava na nepristrasan i nezavisan sud;
- Prava na javnu raspravu;

- Prava na javno izricanje presude;
- Prava na tumača;
- Prava na suđenje u razumnom roku i
- Prava da se prisustvuje suđenju.

Pored standarda fer i pravičnog suđenja CeMI je tokom realizacije monitoring aktivnosti analizirao i ponašanje suda i ostalih učesnika krivičnog postupka. Takođe, posebna analiza izvršena je u pogledu učestalosti određivanja pritvora u praćenim sudskim postupcima, u kojima su optuženi korisnici opojnih droga.

Nakon praćenih suđenja CeMI-jevi posmatrači su popunjavali formular sa standardizovanim pitanjima i pripremali pojedinačne izvještaje o praćenim sudskim postupcima u kojima su predstavljeni svi relevantni podaci za konkretan slučaj, sa komentarima i uočenim nepravilnostima. Pravni - analitički tim CeMI-ja obrađivao je podatke i kreirao nalaze sa zaključcima i preporukama koji su predstavljeni u ovom izvještaju.

Opšti zaključci i preporuke

Na osnovu detaljnih nalaza, čija elaboracija je predstavljena u narednim odjeljcima Izveštaja, CeMI je izveo značajan broj zaključaka i preporuka opšteg karaktera. Zaključci su predstavljeni zbirno, dok su preporuke razvrstane prema organima, odnosno institucijama kojima su upućeni. Na osnovu praćenih sudskih postupaka u kojima su okrivljeni/optuženi korisnici opojnih droga, mogu se izvesti sljedeći zaključci i preporuke:

Zaključci

- Nije primijećeno da je bilo kršenja pretpostavke nevinosti **od strane suda ili drugih državnih organa tokom posmatranog perioda**. Pretpostavka nevinosti **nije u potpunosti poštovana od strane medija**;

- Praksa da sudije neposredno pred početak glavnog pretresa ili nakon završetka glavnog pretresa u svojim kancelarijama razgovaraju samo sa jednom strankom u postupku (predstavnikom državnog tužilaštva), negativno utiče na percepciju poštovanja garancije nepristrasnosti i nezavisnosti suda u javnosti i može ugrožavati istu;

Imajući u vidu praksu da **neki osnovni sudovi i dalje ne postavljaju liste zakazanih suđenja na oglasne table**, preporučuje se da se to radi, kao i da se oglasne table nedjeljno ažuriraju u skladu sa novouspostavljenom praksom velikog broja ostalih sudova. CeMI pozdravlja uspostavljanje veb portala www.sudovi.me koji je u značajnoj mjeri doprinio unaprjeđenju dostupnosti informacija o održavanju sudskih postupaka u svim sudovima u Crnoj Gori;

- Nedostatak prostornih kapaciteta u osnovnim sudovima ugrožava realizaciju načela javnosti suđenja;

- Zainteresovana javnost, naročito rodbina optuženih, u određenom broju slučajeva je onemogućena da prisustvuje objavljivanju presude zbog ograničenih prostornih kapaciteta;

- Uočena ponašanja učesnika u sudskim postupcima u sudnici (npr. razgovaranje preko mobilnog telefona tokom odvijanja glavnog pretresa) predstavljaju negativnu praksu i narušavaju sliku o profesionalizmu učesnika tih postupaka;

- U slučajevima u kojima je okrivljenima/optuženima dodijeljena službena odbrana, uočena je pasivnost branilaca po službenoj dužnosti na glavnim pretresima, što se kosi sa principom profesionalnog ponašanja advokata;

- U svim slučajevima kada se optuženi nalaze u pritvoru sudovi bi trebalo da postupaju sa naročitom hitnošću;

- Zabrinjava učestalost određivanja pritvora kao mjere obezbjeđenja prisustva okrivljenog na glavnom pretresu, posebno u Višem sudu u Podgorici, gdje se može izvesti zaključak da je određivanje pritvora pravilo, a ne izuzetak, kako je to zakonom predviđeno.

Preporuke

1. Sudovima:

- Dobra praksa poštovanja pretpostavke nevinosti od strane sudova treba da se nastavi;
- Sudovi moraju da obezbijede poštovanje principa nezavisnosti i nepristrasnosti u toku sudskih postupaka, prije svega u odnosu na prisustvo predstavnika tužilaštva u kancelarijama neposredno pred početak glavnog pretresa ili neposredno po završetku glavnog pretresa;
- Neophodno je razmotriti mogućnost izgradnje novih zgrada sudova ili rekonstrukciju postojećih kako bi se obezbijedili adekvatni prostorni kapaciteti koji će omogućiti unaprjeđenje uslova za rad i poštovanje načela javnosti suđenja u svim sudovima u Crnoj Gori;
- U slučajevima kada se prisustvo javnosti očekuje u većem broju na glavnom pretresu (npr. objava presude), preporučuje se preduzimanje adekvatnih mjera obezbjeđenja i organizacije, kako bi rodbina optuženih i sva zainteresovana javnost i mediji mogli da prisustvuju pretresu;
- Odgovarajuća i efikasna komunikacija, kao i saradnja između sudova i drugih državnih organa zaduženih za izvršavanje naloga sudova, treba da bude obezbijeđena u cilju izbjegavanja odlaganja postupaka zbog neizvršavanja naloga suda od strane ovih organa;
- Imajući u vidu uočenu učestalost određivanja pritvora, kao i nedovoljnu obrazloženost takvih odluka, svaki zakonom predviđeni razlog mora biti obrazložen, uz davanje dovoljno opravdanih činjenica za njegovo izricanje;
- Sudovi u praksi moraju koristiti i druge mjere za obezbjeđivanje prisustva osumnjičenog prilikom suđenja koje su propisane zakonom, a prije svega institut jemstva.

2. Državnom tužilaštvu:

- Predstavnici tužilaštva bi trebalo da početak glavnog pretresa i poziv strankama sačekaju u holu suda, zajedno sa ostalim strankama i javnošću;
- Imajući u vidu da je odsustvo državnog tužioca jedan od učestalih razloga odlaganja glavnih pretresa, preporučuje se bolja organizacija profesionalnih obaveza kako bi se obezbijedilo prisustvo suđenjima i izbjegla odlaganja;
- Tužilaštvo treba da obrati pažnju na pažljivu pripremu svih elemenata optužnice koji se odnose na predlaganje dokaza, a sve u cilju izbjegavanja grešaka koje se mogu pojaviti tokom glavnog pretresa.

3. Advokatskoj komori:

- Razmatrajući slučajeve kada branioци ne postupaju u skladu sa načelima profesionalizma, kompetencije, marljivosti i poštovanja suda, preporučuje se sankcionisanje advokata koji ne poštuju propisane standarde profesionalnog ponašanja;
- Imajući u vidu nedovoljnu angažovanost branilaca postavljenih od strane suda po službenoj dužnosti, trebalo bi preduzeti adekvatne mjere u cilju prevazilaženja ove negativne prakse. Advokatska komora trebalo bi stalno da kontroliše aktivnosti advokata postavljenih po službenoj dužnosti;
- Imajući u vidu da je jedan od učestalih razloga odlaganja suđenja odsustvo branioca, preporučuje se da, kada su spriječeni da prisustvuju glavnom pretresu i kada je to moguće, a okrivljeni je sa tim saglasan, advokati prenesu punomoć na svoje zamjenike i na taj način omoguće odvijanje suđenja.

4. Medijima:

- Potrebno je obezbijediti dodatne obuke za novinare i izdavače koje bi se odnosile na poštovanje pretpostavke nevinosti od strane medija tokom izvještavanja o sudskim postupcima.

U načelu, može se zaključiti da sistematsko kršenje ljudskih prava i sloboda korisnika droga u ovoj fazi krivičnog postupka ne postoji, ali određene nepravilnosti i nedostaci i dalje su prisutni i treba ih cijeliti sa posebnom pažnjom. Od 60 predmeta u kojima smo vršili monitoring u tri je izrečena uslovna osuda, u jednom predmetu je optuženi oslobođen optužbe, u jednom je tužilac odustao od gonjenja (presuda kojom se optužba odbija), dok su u ostalim predmetima, koji su okončani u toku posmatranog perioda, optuženi osuđeni na kaznu zatvora.

U narednom dijelu Izvještaja predstavljen je pravni okvir i primjeri iz prakse u kojima postoje određena kršenja prava korisnika droga. U cilju smanjenja kršenja prava korisnika droga navedeni su zaključci i preporuke za svaki standard pojedinačno.

3.2. PRETPOSTAVKA NEVINOSTI

Pravni okvir

Pravo na poštovanje pretpostavke nevinosti jedan je od osnovnih elemenata prava na pravično suđenje koje je garantovano Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (član 11) i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (član 14). Njima se propisuje da svako ko se tereti za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim sve dok njegova krivica ne bude dokazana u skladu sa zakonom. Takođe, pretpostavka nevinosti je garantovana članom 6, stav 2 Evropske konvencije, na način da se svako ko je optužen za krivično djelo smatra nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona. To pravo, kao i svako pravo koje garantuje Evropska konvencija, *mora biti tumačeno na način da garantuje prava koja su praktična i djelotvorna, a ne teoretska i iluzorna*. Princip pretpostavke nevinosti je, takođe, uključen u član 20, stav 3 Statuta Međunarodnog suda za Ruandu, član 21 stav 3 Statuta Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju i član 66, stav 1 Međunarodnog krivičnog tribunala.

Pretpostavka nevinosti, takođe, mora biti poštovana od strane medija, jer sloboda medija ne može uticati na pravo suda da zaštiti integritet svojih postupaka. *Poštovanje pretpostavke nevinosti je integralni dio prava na pravično suđenje. U skladu s tim, mišljenja i informacije koje se odnose na aktuelne krivične postupke mogu biti objavljeni u medijima samo ako se time ne ugrožava pretpostavka nevinosti osumnjičenog ili optuženog.*

Ustav Crne Gore članom 35 garantuje da se svako smatra nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom odlukom suda, te da okrivljeni nije obavezan da dokazuje svoju nevinost i da se sumnja, u pogledu krivice, obavezno tumači u korist okrivljenog.

Članom 3 ZKP-a garantuje se da se svako smatra nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom odlukom suda. Ovaj član nadalje utvrđuje da su **državni organi, mediji, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica, dužna da se pridržavaju ovog člana** i da svojim javnim izjavama o krivičnom postupku koji je u toku, ne vrijeđaju druga pravila postupka, prava okrivljenog i oštećenog i načelo sudske nezavisnosti. Sumnju u postojanje činjenice koja čini obilježje djela ili od koje zavisi primjena odredbe krivičnog zakonodavstva, sud rješava na način koji je povoljniji za okrivljenog.

U skladu sa crnogorskim **Kodeksom etike za novinare**, koji je usvojen u 2002. godini, novinari su obavezni da poštuju princip pretpostavke nevinosti kada izvještavaju o sudskim slučajevima.

Pretpostavka nevinosti je takođe pomenuta i u Zakonu o medijima u članu 25 koji glasi: "Mediji i novinari dužni su da objektivno i tačno izvještavaju o sudskim postupcima. Ukoliko je medij objavio da je protiv određene osobe pokrenut krivični postupak, ta osoba ima pravo, kada se postupak okonča, da zahtijeva objavljivanje informacije o pravosnažnom obustavljanju postupka, odbijanju optužbe, odnosno oslobađanju od optužbe. Zahtjev iz stava 2 ovog člana se podnosi mediju najkasnije 30 dana od dana pravosnažnog obustavljanja, odnosno okončanja krivičnog postupka. Medij nije dužan da objavi informaciju ili dio informacije iz stava 2 ovog člana, ukoliko uz zahtjev za objavljivanje informacije nije priloženo pravosnažno rješenje o obustavi krivičnog postupka, odnosno pravosnažna presuda kojom

se optužba odbija ili optuženi oslobađa od optužbe, a ovlašćena osoba ih ne dostavi prije isteka roka za podnošenje zahtjeva. Za sva ostala pitanja vezana za objavljivanje informacije, iz stava 2 ovog člana, shodno se primjenjuju odredbe ovog zakona koje se odnose na pravo na ispravku i odgovor”.

Uočena praksa

Prilikom ocjenjivanja poštovanja pretpostavke nevinosti u praksi uzeti su u obzir sljedeći kriterijumi:

- Da li se ona poštovala od strane *suda* tokom sudskog postupka?
- Da li se ona poštovala od strane *medija* tokom sudskog postupka?
- Da li se ona poštovala od strane *drugih državnih organa i javnih ličnosti* prilikom obraćanja javnosti tokom sudskog postupka?

Primjer 1:

U predmetu koji se vodi pred Osnovnim sudom u Podgorici vještak je u toku vještačenja, odnosno prilikom diktiranja svog nalaza i mišljenja za zapisnik, više puta izgovorio „djelo koje ste napravili“. On je na taj način doveo u pitanje pretpostavku nevinosti, pa ga je s tim u vezi postupajući sudija upozorio u pogledu terminologije koju koristi, jer se ovakvim izjavama dovodi u pitanje poštovanje pretpostavke nevinosti.

Primjer 2:

Mediji nisu u dovoljnoj mjeri pratili sudske postupke u kojima su okrivljeni/optuženi korisnici opojnih droga. Međutim, i pored malog broja tekstova u štampanim medijima o ovim sudskim postupcima, u pojedinim tekstovima, odnosno u njihovim naslovima, kršila se pretpostavka nevinosti okrivljenih/optuženih. Na primjer:

- Dnevni list “Dan” od 26.11.2011. godine: *Dilovao heroin;*
- Dnevni list “Vijesti” od 20.10.2011. godine: *A.B. kolovođa grupe;*
- Dnevni list “Dan” od 29.02.2012. godine: *Uz tikovinu prodavali drogu.*

Primjer 3:

U svim posmatranim predmetima nije primijećeno da su optuženima ruke bile vezane lisicama tokom odvijanja glavnih pretresa, već su im lisice skinute neposredno prije ulaska u sudnicu/kancelariju.

Zaključci:

- U toku monitoringa suđenja **nije primijećeno kršenje pretpostavke nevinosti od strane suda ili drugih državnih organa;**
- Iskaz vještaka u kome je neposredno ugrozio pretpostavku nevinosti okrivljenog/optuženog može se smatrati izolovanim slučajem. Sud je na adekvatan način odreagovao upozorivši vještaka;
- Pretpostavka nevinosti **nije u potpunosti poštovana od strane medija;**
- **Prisustvo optuženog na glavnom pretresu bez vezanih ruku lisicama dobra je praksa i u skladu je sa načelom pretpostavke nevinosti.**

Preporuke:

- **Sudovi bi trebalo da obezbijede da pretpostavka nevinosti bude poštovana od strane svih učesnika u postupku** u skladu sa propisima, i da upozore one koji svojim izjavama ili ponašanjem u postupku krše ovo pravo optuženog. Dobar primjer za to je slučaj u kom je sudija upozorio vještaka da pazi na terminologiju, jer može dovesti u pitanje poštovanje pretpostavke nevinosti;
- Vještaci moraju sa dužnom pažnjom i poštovanjem da se obraćaju svim stranama u postupku poštujući pravo okrivljenih/optuženih na pretpostavku nevinosti, bez obzira na subjektivni doživljaj ili prezentovano stanje u ekspertskom nalazu i mišljenju;
- Dobra praksa poštovanja pretpostavke nevinosti od strane sudova treba da se nastavi i dalje;
- **Potrebno je obezbijediti dodatne obuke za novinare i izadavače** koje bi se odnosile na poštovanje pretpostavke nevinosti od strane medija tokom izveštavanja o sudskim postupcima;
- **Pozitivnu praksu prisustva optuženih tokom glavnog pretresa bez lisica na rukama treba primjenjivati i ubuduće.**

3.3. PRAVO NA NEPRISTRASAN I NEZAVISAN SUD

Pravni okvir

Članom 10 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima predviđeno je da **svako ima potpuno jednako pravo na fer i javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom**. Takođe, članom 6 stav 1 Evropske konvencije garantovano je da svako ima pravo na raspravu pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim zakonom.

Pri analiziranju i odlučivanju da li je neki sud nezavisan, Evropski sud uzima u razmatranje sljedeće kriterijume:

- Način izbora sudija;
- Trajanje sudijske funkcije;
- Postojanje garancija protiv spoljnog pritiska;
- Pitanje da li sud odaje utisak nezavisnosti.

Evropski sud smatra da prisustvo lica sa sudskim ili pravnim kvalifikacijama u sudu predstavlja jaku indiciju njegove nezavisnosti. Takođe, ukoliko se članovi suda biraju na određeni period to se smatra garancijom nezavisnosti.

Da bi se dokazala subjektivna nepristrasnost Evropski sud zahtijeva dokaze konkretne pristrasnosti. Lična nepristrasnost postavljenog sudije se pretpostavlja sve dok se ne dokaže suprotno. Ovo je vrlo bitna pretpostavka i u praksi je vrlo teško dokazati ličnu pristrasnost. Kada je u pitanju objektivni pristup, Evropski sud je u jednom slučaju izjavio da se mora odrediti da li je, potpuno odvojeno od ličnog ponašanja sudije, bilo dokazivih činjenica koje mogu dovesti do sumnje u njegovu nepristrasnost. U ovom pogledu čak i utisak može imati izvjesnu važnost. Ono što je ovdje važno jeste povjerenje koje sudovi u demokratskom društvu moraju ulivati javnosti i, najviše od svega, kada su krivični postupci u pitanju, povjerenje koje ulivaju samom okrivljenom. Ovo podrazumijeva da je kod odlučivanja da li u nekom konkretnom slučaju postoji opravdan razlog za strah da određeni sudija nije nepristrasan, stav okrivljenog važan, ali ne i odlučujući. Odlučujuće je da li se takav strah može smatrati objektivno opravdanim. Sud je sasvim jasno stavio do znanja da se svaki sudija, za kojeg postoji opravdan razlog za sumnju da nije nepristrasan, mora povući.

Ustavom Crne Gore je proklamovano načelo nezavisnosti i nepristrasnosti sudova, kao i načelo podjele

vlasti. Ustavom, kao i **Zakonom o sudovima**, predviđena je stalnost sudijske funkcije, a izbor i razrješenje sudija u nadležnosti je Sudskog savjeta, kao samostalnog i nezavisnog organa.

Takođe, Ustavom i Zakonom o sudovima garantovano je da sudija ne može biti premješten ili upućen u drugi sud protiv svoje volje, osim odlukom Sudskog savjeta u slučaju reorganizacije sudova.

Zakonom o sudovima regulisano je pravo na prirodnog sudiju (član 8) i metoda slučajne dodjele predmeta (članovi 86-93), a bliža pravila raspoređivanja predmeta definisana su Sudskim poslovníkom (članovi 55-64).

U skladu sa Ustavom Crne Gore, sudiju i predsjednika suda bira i razrješava Sudski savjet, a Savjet je samostalan i nezavisan organ koji obezbjeđuje nezavisnost i samostalnost sudova i sudija. Sudski savjet ima predsjednika i devet članova. Predsjednik Savjeta je predsjednik i Vrhovnog suda. Članovi Sudskog savjeta su: četiri sudije koje bira i razrješava Konferencija sudija; dva poslanika koje bira i razrješava Skupština iz reda parlamentarne većine i opozicije; dva ugledna pravnika koje bira i razrješava predsjednik Crne Gore i ministar pravde. Sastav Savjeta proglašava predsjednik Crne Gore, a mandat je četiri godine (članovi 125, 126 i 127).

Uslovi i postupak izbora sudija detaljno su regulisani Zakonom o sudovima (članovi 31-42). Da bi neko bio izabran za sudiju, pored opštih (državljanstvo, pravni fakultet, položen pravosudni ispit), mora da ispunjava i posebne uslove: pet godina radnog iskustva na pravnim poslovima za sudiju osnovnog suda, šest godina za sudiju privrednog suda, osam godina za sudiju višeg suda, 10 godina za sudiju Apelacionog i Upravnog suda i 15 godina radnog iskustva za sudiju Vrhovnog suda.

Nepriistrasnost je garancija koja podrazumijeva da sudijsko mišljenje bude zasnovano na objektivnim činjenicama i prezentovanim dokazima. ZKP-om je u cilju zaštite garancije pristrasnosti predviđena **ustanova izuzeća** sudija, državnog tužioca i drugih učesnika u postupku.

Uočena praksa

Pri ocjenjivanju principa nepristrasnosti i nezavisnosti suda, posmatrači suđenja u obzir su uzimali sljedeće kriterijume:

- Da li su poštovane procesne garancije za nezavisnost i nepristrasnost sudija!
- Aspekte koji se odnose na utisak u javnosti o nezavisnosti i nepristrasnosti suda.

Primjer 1:

U predmetu koji se vodi za krivično djelo teška *krađa* pred Osnovnim sudom u Baru, **zamjenik državnog tužioca bio je prisutan u sudnici zajedno sa sudijom sa kojim je razgovarao prije početka glavnog pretresa.**

Primjer 2:

U predmetu koje se pred Višim sudom Podgorici vodi za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga zabilježeno je da su predstavnici tužilaštva razgovarali sa sudijom prije zvaničnog početka suđenja.

Zaključci:

- Slučaj u kome je sudija neposredno pred početak glavnog pretresa razgovarao samo sa jednom strankom u postupku, mogao je negativno da utiče na percepciju poštovanja garancije nezavisnosti i nepristrasnosti suda u javnosti.

Preporuke:

- Ukoliko se glavni pretres održava u sudnici, sudije moraju poštovati pravilo da stranke ne smiju biti prisustvne u sudnici prije zvaničnog početka suđenja. Ako se glavni pretres održava u sudijskoj kancelariji, moraju se preduzeti adekvatne mjere da bi se izbjegla takva situacija.

3.4. PRAVO NA JAVNU RASPRAVU

Pravni okvir

Javna rasprava predstavlja jedan od ključnih elemenata prava na pravično suđenje. Pod javnošću se ne podrazumijeva samo prisustvo onih koji su uključeni u postupak pred sudom, već se podrazumijeva svako zainteresovano lice koje izrazi želju da prisustvuje određenom suđenju, kao i pravo da bude informisano o načinu kako je pravda zadovoljena, odnosno o donijetoj sudskoj odluci.

U članu 10 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima stoji da svako ima potpuno jednako pravo na fer i javno suđenje. Članom 6 Evropske konvencije svakome se garantuje pravo na javnu raspravu prilikom odlučivanja o krivičnoj optužbi protiv njega/nje. Takođe, istim članom predviđena je mogućnost ograničenja ovoga prava, odnosno novinare i javnost moguće je isključiti iz cijelog ili dijela suđenja ako je to u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti u demokratskom društvu, kada to zahtijevaju interesi maloljetnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u mjeri koja je nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.

Jedan od osnovnih stavova Evropskog suda za ljudska prava, a koji se tiče prava na javnu raspravu je: "Javni karakter sudskih postupaka je osnovni princip svakog demokratskog društva i naglašava se da stranke imaju pravo na javnu raspravu najmanje na jednom nivou sudske nadležnosti".

Takođe, u jednoj od odluka Sud je zauzeo stanovište da je javni karakter sudskih postupka jedan od načina za postizanje povjerenja u rad sudstva. Kao dio obaveze da obezbijede javnost suđenja, nadležni organi moraju informisati javnost o datumu i mjestu održavanja ročišta. Ukoliko se suđenje ne održava u sudnici, sudski organi moraju preduzeti dodatne mjere da se omogući prisustvo javnosti i medija.

Članom 32 **Ustava Crne Gore**, takođe, je garantovano pravo na pravičnu i javnu raspravu, pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom.

U krivičnom postupku opšte je pravilo da je glavni pretres javan i da mu mogu prisustvovati sva punoljetna lica (čl. 313 ZKP-a). ZKP predviđa da se **javnost može isključiti sa glavnog pretresa ako je to potrebno radi čuvanja tajne, javnog reda, zaštite morala, zaštite interesa maloljetnika ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog** (čl. 314 ZKP-a).

Članom 92 Sudskog poslovnika propisano je da se na oglasnoj tabli suda istakne lista zakazanih suđenja, osim suđenja u kojima je isključena javnost. Listu suđenja je obavezan sedmično da priprema upravitelj sudske pisarnice, sa preciznim brojem predmeta, datumom i časom početka suđenja, kao i brojem radne prostorije u kojoj će se suđenje održati.

Uočena praksa:

Prilikom ocjenjivanja poštovanja standarda javnosti za glavne rasprave u praksi, uzeti su u obzir sljedeći kriterijumi:

- Mogućnost dobijanja informacija o mjestu i vremenu održavanja glavnog pretresa;
- Pogodnost uslova za održavanje glavnog pretresa;
- Mogućnost javnosti da bude prisutna tokom održavanja glavnog pretresa;
- Javno objavljivanje sudske odluke.

Kreiranjem veb stranice www.sudovi.me stvorena je mogućnost da sva zainteresovana lica dođu do informacije o vremenu i mjestu održavanja glavnih pretresa. Međutim, dešava se, i to u ne malom broju slučajeva, da raspored suđenja na pomenutoj veb stranici nije ažuriran od strane svih sudova. Osnovni sud u Bijelom Polju i osnovni sud u Herceg Novom često nemaju ažuriranu listu suđenja za tekući mjesec. Što se tiče ostalih osnovnih sudova u Crnoj Gori raspored se ažurira na nedjeljnom nivou. Dobar primjer je Osnovni sud u Nikšiću koji na početku svakog mjeseca objavi raspored suđenja za tekući mjesec. Na taj način omogućava se

zainteresovanim licima da blagovremeno dobiju informaciju o datumu i vremenu održavanja suđenja.

Što se tiče Višeg suda u Podgorici i Višeg suda u Bijelom Polju raspored suđenja se redovno ažurira. Međutim, uočeno je da se raspored suđenja pojedinih sudija Višeg suda u Podgorici uopšte ne objavljuje na veb stranici www.sudovi.me. Takođe, uočeno je da se suđenja ne ažuriraju u slučaju da suđenje u jednom predmetu bude zakazano dva puta u toku jednog mjeseca.

Sa aspekta prostornih kapaciteta kojima sudovi raspolažu, u pogledu organizacije i održavanja glavnih pretresa, sva posmatrana suđenja u osnovnim sudovima su održana u sudijskim kancelarijama. U višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju praćena suđenja su održana u sudnicama i sudijskim kancelarijama. Takvi prostorni kapaciteti ograničavaju prisustvo javnosti na glavnim pretresima. Nedovoljan prostor za prisustvo javnosti tokom suđenja primijećen je tokom cijelog izvještajnog perioda u skoro svim sudovima u Crnoj Gori. U jednom predmetu koji se vodi za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (iz čl. 300 st. 1 KZCG), pred Višim sudom u Podgorici, glavni pretres je održan u maloj sudijskoj kancelariji u kojoj je bilo veoma teško obezbijediti svim zainteresovanim licima da prate tok glavnog pretresa.

Posmatrači suđenja su bili uglavnom pozitivno prihvaćeni od strane sudova u Crnoj Gori. Izuzetak predstavlja slučaj u Višem sudu u Podgorici gdje su posmatrači suđenja u dva navrata naišli na negativan stav jednog sudije po pitanju njihovog prisustva na glavnim pretresima. U prvom slučaju, bez obzira na garanciju javnosti glavnog pretresa, sudija nije dozvolio posmatračima suđenja da prate glavni pretres, a kao opravdanje je naveo ograničene prostorne kapacitete. Isti sudija je u okviru drugog predmeta pitao posmatrače suđenja da li imaju dozvolu od predsjednika Suda da prate pretres, i pored garancije javnosti glavnog pretresa.

Zaključci:

- Sudovi u najvećoj mjeri poštuju garanciju javnosti glavnog pretresa;
- Situacije u kojima pojedine sudije ne poštuju garanciju javnosti glavnog pretresa trebalo bi da se smatraju izolovanim slučajevima;

Većina sudova nedjeljno ažurira rasporede suđenja i postavlja na oglasne table (raspored suđenja se može naći na veb stranici www.sudovi.me). Pojedini osnovni sudovi ne ažuriraju rasporede suđenja na veb stranici www.sudovi.me;

Veb stranice pomenutih sudova predstavljaju dobar primjer i korak su naprijed ka informisanju javnosti o radu sudova. Posebno dobar primjer jeste izrada sajta www.sudovi.me gdje se na jednom mjestu mogu naći informacije o suđenjima u svim sudovima u Crnoj Gori;

- Nedostatak prostornih kapaciteta ugrožava garanciju javnosti suđenja. Nedostatak adekvatnih prostorija (manjih ili većih sudnica) u kojima se mogu održavati glavni pretresi i dalje se javlja kao problem usljed čijeg postojanja zainteresovana javnost biva onemogućena da prisustvuje glavnim pretresima;

Preporuke:

- Predsjednici sudova trebalo bi da obezbijede poštovanje obaveze redovnog informisanja javnosti putem oglasnih tabli. Liste zakazanih suđenja trebalo bi da budu uredno ažurirane, ako je moguće, za nedjelju dana unaprijed;
- Treba ograničiti održavanje suđenja u sudskim kancelarijama i to kroz poboljšanje organizacije i koordinacije rasporeda suđenja u manjim i većim sudnicama;
- Imajući u vidu zakonske garancije prava na javno suđenje, sudovi bi trebalo da omoguće prisustvo javnosti kada god je to moguće, kao i da razmotre druge mogućnosti u slučaju ograničenih prostornih kapaciteta koji onemogućavaju adekvatan pristup javnosti i medija konkretnom suđenju;
- Uzimajući u obzir nedostatak prostornih kapaciteta u sudovima trebalo bi razmotriti mogućnost izgradnje novih zgrada sudova i/ili rekonstrukciju postojećih;

3.5. PRAVO NA JAVNO IZRICANJE PRESUDE

Pravni okvir

Članom 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima garantovano je da svaka presuda donijeta u krivičnim stvarima treba da bude javna. Član 6 Evropske konvencije glasi da će presuda biti izrečena javno i u tom smislu navedena odredba ne podliježe izuzecima koji su dozvoljeni kada je u pitanju javna rasprava.

Prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, javno objavljivanje presude ne znači da se ista mora uvijek pročitati pred sudom. Smisao ove odredbe jeste da odluka bude dostupna javnosti. *Pravo na javno izricanje presude će biti prekršeno ukoliko presuda bude javna samo za određene grupe ljudi ili kada jedino osobama koje imaju posebne interese bude dozvoljeno da ostvare uvid u presudu.* Ipak, ako presuda nije objavljena javno na pretresu, ali su stranke u predmetu dobile kopiju presude i presuda je predana u sudski registar i dostupna svima koji mogu imati opravdani interes, Evropski sud za ljudska prava ne nalazi da u tom slučaju postoji kršenje člana 6 (1) Evropske konvencije.

U vezi sa pravom na javno objavljivanje presude je i **pravo da se znaju razlozi presude i pravo da se presuda dobije u razumnom roku.** Pravo da se dobije obrazložena presuda je ključno za ostvarivanje prava optuženog na podnošenje žalbe. Pravo na suđenje u razumnom roku uključuje i pravo da se dobije obrazložena presuda (prvostepena i drugostepena) u razumnom roku.

Članom 375 ZKP-a propisano je da će presuda uvijek biti izrečena javno bez obzira da li je javnost sa glavnog pretresa bila isključena ili ne, s tim što će vijeće odlučiti da li će razlozi presude biti objavljeni javno.

Uočena praksa

U predmetu koji se vodio pred Višim sudom u Podgorici za krivično djelo iz čl. 300 st. 1 KZCG - neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, postupajući sudija nije javno objavio presudu. Kako niko od stranaka nije bio prisutan u terminu za koji je zakazano objavljivanje presude, sudija nije izvršio prozivku, tako da ni posmatračima suđenja nije data mogućnost da prisustvuju objavljivanju presude. U ovom slučaju, posmatrači suđenja su naknadno zatražili od postupajućeg sudije da ih obavijesti o donijetoj odluci.

Zaključci:

- Pravo na javno objavljivanje presude se uglavnom poštuje u svim sudovima na teritoriji Crne Gore. Situacija u kojoj postupajući sudija nije javno objavio presudu treba da se smatra izolovanim slučajem.

Preporuke:

- Kada se očekuje prisustvo javnosti u većem broju, sudovi bi trebalo da preduzmu adekvatne mjere da bi obezbijedili svoj zainteresovanoj javnosti da prisustvuje objavljivanju presude;
- Na najefikasniji način iskoristiti tehničke kapacitete pravosudnog informacionog sistema, u cilju omogućavanja da sve sudske odluke budu objavljene i u elektronskoj formi.

3.6. PRAVO NA TUMAČA

Pravni okvir

Članom 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima garantovano je da svako ima pravo na besplatno korišćenje prevodioca ukoliko ne razumije jezik koji se koristi u sudu. Takođe, član 6, stav 3 Evropske konvencije propisuje da optuženi ima pravo da koristi besplatnu pomoć prevodioca ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu. Pravo na tumača se odnosi na sve faze krivičnog postupka, uključujući i fazu istrage. Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (1998), takođe, uključuje pravo na tumača.

Pravo na besplatnu pomoć prevodioca iz člana 6 Evropske konvencije ne odnosi se samo na usmene izjave tokom suđenja, već i na sve dokumente i na postupak prije glavnog pretresa. Stav 3 člana 6 određuje da svaka osoba „koja je optužena za krivično djelo“, koja ne razumije ili ne govori jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu, ima pravo na besplatnu pomoć prevodioca za prevođenje i tumačenje svih dokumenata i izjava datih u toku postupka protiv optuženog, a što je neophodno da bi razumio jezik koji se koristi u sudu, u smislu prava na fer suđenje.

Takođe, jedan od osnovnih principa je i da usluge prevodioca moraju biti besplatne bez obzira na ishod postupka. Evropski sud je utvrdio da je došlo do kršenja prava na besplatnu pomoć prevodioca u slučaju kada su nadležni organi zahtijevali da optuženi, koji je osuđen u tom predmetu, nadoknadi troškove prevođenja.

Ustav Crne Gore u članu 79 garantuje pripadnicima manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica pravo na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi.

Članom 8 ZKP-a garantovano je pravo strankama, svjedocima i drugim licima u postupku, da koriste svoj jezik tokom cijelog trajanja postupka. Ako se postupak ne vodi na jeziku navedenih lica sud je obavezan da lica pouči o pravu na prevođenje. Ovo pravo jednako se primjenjuje na državljane Crne Gore i strance. Dakle, pravo na prevodioca jeste bezuslovno pravo, što znači da troškovi tumača spadaju u troškove krivičnog postupka, te da se okrivljenom ni u jednom slučaju ne može narediti plaćanje troškova tumača.

U skladu sa **Pravilnikom o stalnim sudskim tumačima**, za tumača se može postaviti lice koje ispunjava opšte uslove za zasnivanje radnog odnosa u državnim organima, kao i sljedeće posebne uslove: da ima visoku školsku spremu; da potpuno vlada jezikom sa koga prevodi i na koji prevodi govor ili pisani tekst; da ima najmanje pet godina radnog iskustva sa visokom školskom spremom; da u potrebnoj mjeri poznaje Ustav i organizaciju sudske vlasti. Ministar pravde donosi rješenje o postavljanju tumača. Rješenje o postavljanju tumača sadrži njegovo ime i prezime, te prebivalište i jezik za koji je postavljen/na.

Uočena praksa

Prilikom praćenja suđenja posmatrači su, analizirajući poštovanje standarda prava na korišćenje svog jezika i prava na tumača, uzimali u obzir sljedeće kriterijume:

- Kvalitet prevođenja tokom suđenja od strane sudskih tumača;
- Reagovanje stranaka na prevođenje obezbijeđeno od strane tumača;
- Da li su zakonska prava i obaveze pročitani tumačima prije početka samog prevođenja!

Od ukupno 120 praćenih glavnih pretresa u samo tri predmeta su se koristile usluge sudskog tumača, a u pitanju je bio sudski tumač za albanski jezik.

Primjer 1

U predmetu koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici za krivično djelo iz čl. 300 KZCG - neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, za vrijeme glavnog pretresa jedan od članova vijeća je upozorio predsjednika vijeća da optuženi ne mogu sasvim dobro čuti prevodioca, što su potvrdili i optuženi, pa je prevodiocu ukazano da mora biti glasnjiji prilikom prevođenja.

Zaključci:

- Sud je preduzeo adekvatne mjere da se optuženima u potpunosti omogući prevođenje i s tim u vezi predsjednik vijeća je dozvolio jednom od optuženih da sjedne bliže vještaku kako bi ga što bolje čuo.

Preporuke:

- Pozivaju se svi akteri sudskih postupaka da nastave sa poštovanjem prava optuženog na tumača.

3.7. PRAVO NA ODBRANU

Pravni okvir

U Univerzalnoj deklaraciji u članu 11 navodi se da svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da bude smatran nevinim sve dok se njegova krivica ne dokaže na osnovu zakona o javnom suđenju kojim su mu obezbijedene sve garancije neophodne za njegovu odbranu. Takođe, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u članu 14 kaže da svako ima pravo da bude prisutan na suđenju, da se brani sam ili uz pomoć pravnog zastupnika po svom izboru; da bude obaviješten o svom pravu da ga ima i, kad god interes pravde to zahtijeva, da mu se postavi branilac po zvaničnoj dužnosti (bez plaćanja troškova ako nema dovoljno sredstava da ga plati). Statut Međunarodnog krivičnog suda u članu 67 predviđa širok spektar prava optuženog. Pravo na odbranu, garantovano članom 6 Evropske konvencije, definiše, između ostalog, da optuženi ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane i da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati pravnu pomoć, da je dobije besplatno kada interesi pravde to zahtijevaju.

Prema sudskoj praksi, pravo na odbranu se sastoji iz niza prava, kao što su: pravo na ličnu odbranu ili odbranu putem branioca po svom izboru; pravo na besplatnu pravnu pomoć; pravo na povjerljivu komunikaciju sa braniocem; zabrana uznemiravanja ili zastrašivanja advokata itd.

Svako ko je optužen ima pravo da se brani sam ili uz pomoć branioca po izboru. Potrebno je da sud pouči optuženog o ovom pravu. Pravo na branioca je preduslov za ostvarivanje ljudskih prava optuženog i dio je prava na fer suđenje. Ovo pravo odnosi se na sve stadijume krivičnog postupka, kao i na one slučajeve kada je opuženi odlučio da se ne pojavljuje lično pred sudom.

Ukoliko optuženi sam ne izabere advokata on mu može biti dodijeljen po službenoj dužnosti. U vezi sa pravom na branioca je i pravo optuženog na besplatnu pravnu pomoć. Jedan od osnovnih stavova Evropskog suda je da optuženi ima pravo na besplatnu pravnu pomoć koja je stvarna i djelotvorna, a ne samo teorijska i iluzorna. Ovo pravo je uslovljeno time da optuženi nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć i da interesi pravičnosti zahtijevaju da se dodijeli besplatna pravna pomoć.

Ustav Crne Gore ovo pravo garantuje članom 37 na način da se svakome jamči pravo na odbranu, a posebno da na jeziku koji razumije bude upoznat sa optužbom; da ima dovoljno vremena za pripremanje odbrane i da se brani lično ili putem branioca kojeg sam izabere.

ZKP pravo na odbranu propisuje članom 12, na sljedeći način: da okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca koga sam izabere iz reda advokata; da okrivljeni ima pravo da njegovom saslušanju prisustvuje branilac; da sud u određenim slučajevima postavlja okrivljenom branioca, ako ga ovaj ne uzme; da se okrivljenom mora osigurati dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane. Dalje, u članu 71 ZKP-a propisuje se mogućnost da predsjednik suda razriješiti postavljenog branioca koji neuredno izvršava svoje dužnosti, kao i da postavi drugog branioca, a o razrješenju branioca se obavještava Advokatska komora. Ova odredba je veoma važna kao garant ostvarenja standarda prava na efikasnu odbranu.

Na kraju i **Kodeks profesionalne etike advokata** u opštim pravilima propisuje da advokati moraju svoj posao da obavljaju nezavisno, stručno, savjesno, što treba da bude jedna od osnovnih garancija u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava. Takođe, Kodeks propisuje da je advokat dužan da postupa stručno, sa znanjem za koje je kvalifikovan, kao i da je odgovoran za savjete koje je dao i za mjere koje je preduzeo ili propustio da preduzme.

Uočena praksa

Prilikom ocjenjivanja poštovanja prava na odbranu u praksi uzeti su u obzir sljedeći kriterijumi:

- Da li je tokom postupka odbrana stručno, savjesno i profesionalno obavljala svoju dužnost!
- Da li je sud svojim ponašanjem poštovao ovo pravo!
- Da li je postojala mogućnost kvalitetne komunikacije između branioca i branjenika tokom glavnog pretresa!

Primjer 1

S obzirom na to da su lica, korisnici opojnih droga, u najvećem broju slučajeva slabog imovnog stanja, te da nisu u mogućnosti da angažuju branioca po sopstvenom izboru, oni, u slučaju kada zakon predviđa obaveznu odbranu, pristaju da im se dodijeli branilac po službenoj dužnosti. Na osnovu izvršenog monitoringa utvrđeno je da većina branilaca po službenoj dužnosti ne pokazuje zainteresovanost za predmet koji im je dodijeljen. Tu se naročito može uočiti da su branioci po službenoj dužnosti dolazili nepripremljeni na pretres, da su često davali zamjeničko punomoćje drugim braniocima, pa nije rijedak slučaj da optuženi na svakom narednom pretresu ima i novog branioca po zamjeničkom punomoćju „glavnog“ advokata. Na taj način nije moguće adekvatno ostariti pravo na odbranu.

Zaključci:

- Nizak stepen angažovanosti pojedinih branilaca postavljenih po službenoj dužnosti je činjenica koja dovodi do ozbiljne zabrinutosti u pogledu ostvarivanja prava na efikasnu odbranu;

Preporuke:

- Branioci koji su postavljeni po službenoj dužnosti od strane suda trebalo bi da zastupaju svoje branjenike na odgovarajući način i da djeluju profesionalno i aktivno tokom glavnog pretresa. Advokatska komora trebalo bi stalno da nadzire aktivnosti branilaca postavljenih po službenoj dužnosti i da razmotri bolje načine za procjenu njihovog rada u cilju rješavanja ovog problema;

3.8. PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Pravni okvir

Prema članu 14(3) (c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, svaka osoba koja se krivično goni ima pravo „da joj bude suđeno bez odlaganja“. U skladu sa tim, Komitet za ljudska prava UN-a mišljenja je da je pravo na suđenje bez odlaganja garancija koja „se ne odnosi samo na vrijeme u kojem bi suđenje trebalo da počne, već i na vrijeme u kojem bi postupak trebalo da se završi i da se presuda izrekne; sve faze postupka se moraju sprovesti bez odlaganja“.

Član 6 Evropske konvencije garantuje, između ostalog, svakom licu da, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravično i javnu raspravu u **razumnom roku** pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, oformljenim na osnovu zakona.

Garancija prava na suđenje u razumnom roku se odnosi na zaštitu svih stranaka u postupku od pretjeranih i neopravdanih odugovlačenja u trajanju postupka. Pri ocjenjivanju da li je jedan sudski postupak okončan u razumnom roku Evropski sud za ljudska prava je kroz svoju dugogodišnju sudsku praksu ustanovio sljedeće kriterijume: (1) složenost slučaja, (2) ponašanje podnosioca predstave, (3) ponašanje organa vlasti, kao i (4) značaj prava koje je predmet spora za podnosioca.

Važan dio prava na pravično suđenje predstavlja i pravo na suđenje u razumnom roku. U tom smislu, crnogorsko zakonodavstvo je usklađeno sa međunarodnim standardima i kroz niz odredaba provijava ovo pravo.

Tako **Zakon o sudovima** u osnovnim odredbama predviđa da svako ima pravo na nepristrasno

suđenje u razumnom roku. Isto tako **ZKP** uspostavlja, kao osnovno načelo, pravo okrivljenog da u najkraćem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno bez odlaganja. Sud je u obavezi da postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogućiti svaku zloupotrebu prava koja pripadaju licima koja učestvuju u postupku.

U cilju sprovođenja prava na suđenje u razumnom roku ZKP predviđa i rokove za preduzimanje određenih radnji u sudskom postupku i posljedice propuštanja tih rokova.

Tako je članom 290 predviđeno da je, ako se istraga ne završi u roku od šest mjeseci, državni tužilac dužan da odmah obavijesti neposredno višeg državnog tužioca o razlozima zbog kojih istraga nije okončana. Viši državni tužilac će nakon toga preduzeti potrebne mjere da se istraga okonča.

Članom 304 ZKP-a propisano je da predsjednik vijeća određuje dan, čas i mjesto glavnog pretresa, a da će glavni pretres odrediti najkasnije u roku od dva mjeseca od dana prijema optužnice u sudu. Ako u ovom roku ne odredi glavni pretres predsjednik vijeća će obavijestiti predsjednika suda o razlozima zbog kojih glavni pretres nije određen. Predsjednik suda će, po potrebi, preduzeti mjere da se glavni pretres odredi.

Takođe, ZKP propisuje rokove koji se odnose na vrijeme objavljivanja presude, izradu presude i njeno otpremanje, te je propisano da predsjednik vijeća odmah objavi presudu pošto je sud izrekao. Ako sud nije u mogućnosti da istog dana po završetku glavnog pretresa izrekne presudu, odložiće objavljivanje presude najviše za tri dana i odrediće vrijeme i mjesto objavljivanja. Ako presuda ne bude objavljena u roku od tri dana od završetka glavnog pretresa predsjednik vijeća je dužan da odmah po isteku roka o tome obavijesti predsjednika suda i saopšti mu razloge za to.

Presuda koja je objavljena mora se pisano izraditi i otpremiti u roku od mjesec dana po objavljivanju, a u složenim stvarima, izuzetno, u roku od dva mjeseca. Ako presuda nije izrađena u tim rokovima, predsjednik vijeća je dužan da pisano obavijesti predsjednika suda zbog čega to nije učinjeno. Predsjednik suda će preduzeti mjere da se presuda što prije izradi.

U odnosu na neke razloge za odlaganje mogućnosti suda da reaguje bile su ograničene, kao što je slučaj sa neurednom dostavom (neuručivanje poziva, netačne adrese stranaka, itd). U svim slučajevima neuredne dostave sud je to zapisnički konstatovao, ponovo izdao poziv i zakazao glavni pretres.

U slučajevima **neopravdanog nedolaska branioca, svjedoka ili vještaka**, ZKP-om je data mogućnost vijeću da iste može novčano kazniti, dok je u slučajevima neopravdanog nedolaska svjedoka ili vještaka predviđena i mogućnost izdavanja naredbe za prinudno dovođenje.

Primjer 1:

U predmetu za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici, glavni pretres je odložen zbog nedolaska optuženih. Policija nije postupila po naredbi za prinudno dovođenje izdatoj od strane Suda, niti ga je obavijestila o razlozima nepostupanja po istoj.

Primjer 2:

U predmetu za krivično djelo pokušaj ubistva, koji se vodio pred Višim sudom u Podgorici, pretres je prekinut na sat zbog toga što je predsjednik vijeća imao zakazano još jedno suđenje. Međutim, nakon više od dva sata čekanja sudija je obavijestila stranke i prisutnu javnost da nije u mogućnosti da nastavi pretres jer, kako je navela, zbog premora nije psihički sposobna da ga nastavi, pa je glavni pretres odložen za mjesec dana.

Primjer 3:

U predmetu koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, sudija je dva puta odložila pretres iz istog razloga. Naime, kako je donijeto rješenje da se nekima od osuđenih sudi u odustvu sudija je previdjela da su se stekli zakonski uslovi za suđenje u odsustvu, pa je odložila pretres iako su bile ispunjene procesne pretpostavke za održavanje istog.

Primjer 4:

U predmetu za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici od 2004. godine, kada je optužnica stupila na snagu, održan je samo jedan glavni pretres. To je bilo 01.06.2012. godine, dakle, nakon više od osam godina od podizanja optužnice.

Primjer 5:

U svim slučajevima neopravdanog nedolaska svjedoka ili optuženog, sud je izdao naredbu za prinudno dovodjenje svjedoka ili optuženog, dok u slučaju neopravdanog nedolaska vještaka, nije zapaženo da je sud izdao naredbu za prinudno dovođenje. U svim slučajevima nepostupanja policije po naredbama suda, sud je izdao pismo urgencije za nadležne policijske organe.

Zaključci:

- Odlaganje glavnih pretresa u sudskim postupcima u Crnoj Gori je učestala pojava.
- Najčešći razlozi odlaganja glavnih pretresa su: neopravdan nedolazak svjedoka, odsustvo optuženog, nedolazak branioca, odsustvo državnog tužioca, odsustvo vještaka.
- Propuštanje državnih organa i policije u pogledu poštovanja naredbi suda iz pisma urgencije, izdatih od strane suda, jedan je od razloga za odlaganje glavnih pretresa, što nije primjer dobre prakse;
- Preuzimanje velikog broja obaveza u toku dana od strane pojedinih sudija ne smije biti razlog zbog čega dolazi do odlaganja pretresa.

Preporuke:

- Sud bi trebalo učestalije da koristi sankcije (npr. novčana kazna) protiv onih učesnika postupka čiji je neopravdani nedolazak doveo do odlaganja glavnog pretresa;
- Odgovarajuća i efikasna komunikacija i saradnja između sudova i drugih državnih organa zaduženih za izvršavanje naloga sudova, trebalo bi da bude obezbijeđena u cilju izbjegavanja odlaganja postupaka zbog neizvršavanja naloga suda od strane ovih organa;
- Sudovi bi trebalo da obrate pažnju na ispunjenje svih procesnih pretpostavki za održavanje glavnog pretresa, posebno urednog pozivanja na glavni pretres, u cilju izbjegavanja nepotrebnog odlaganja postupka i izazivanja troškova;
- Sudije bi trebalo da organizuju svoje vrijeme na najefikasniji mogući način, ali svakako da vode računa da realizacija obaveze vođenja glavnog pretresa bude prioritet.

3.9. PONAŠANJE SUDA I OSTALIH UČESNIKA KRIVIČNOG POSTUPKA

Pravni okvir

Odredbama **ZKP**-a predviđeno je da predsjednik, članovi vijeća, zapisničar i dopunske sudije moraju neprekidno biti na glavnom pretresu, dok je članom 125, stav 1 **Zakona o sudovima** propisana obaveza sudije da "sudi u sudijskoj togi".

Takođe, ZKP predviđa proceduralne mjere koje stoje na raspolaganju sudu u slučaju da neko od učesnika postupka krši procesnu disciplinu. Zavisno od ozbiljnosti kršenja bilo koji učesnik postupka može biti kažnjen usmenom opomenom, udaljenjem iz sudnice ili novčanom kaznom.

Uočena praksa

Primjer 1:

U predmetu koji se vodi za krivično djelo pokušaj ubistva pred Višim sudom u Podgorici, u toku izvođenja dokazne radnje vještaka zapaženo je da on nije u potpunosti bio pripremljen i precizan prilikom davanja svog nalaza i mišljenja. Predsjednik vijeća je reagovao i upozorio vještaka na njegovu dužnost da nalaz i mišljenje da u skladu sa zakonom i da treba da dođe pripremljen pred sud.

Primjer 2:

Zapaženo je da se članovi vijeća u većini predmeta ne uključuju u tok postupka i da prisustvuju suđenju samo *formalno*.

Primjer 3:

U predmetu koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici, za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, tužilac je tokom odvijanja glavnog pretresa razgovarao mobilnim telefonom.

Primjer 4:

U predmetu koji se vodi pred Osnovnim sudom u Podgorici jedan advokat se obratio drugom riječima: „*Kako možete da zastupate te narkomane, još im obezbjeđujete pribor da se drogiraju...*“. Na ovakvu izjavu sud je ostao bez reakcije.

Zaključci:

- Navedeni primjeri (razgovaranje preko mobilnog telefona tokom odvijanja glavnog pretresa, članovi vijeća koji djeluju potpuno nezainteresovano za tok suđenja) predstavljaju negativnu praksu;
- Nedovoljna pripremljenost sudskih vještaka za davanje nalaza i mišljenja je učestala pojava i predstavlja negativnu praksu.

Preporuke

- U vezi sa negativnim primjerima ponašanja sudija i tužilaca sudovi bi trebalo da sankcionišu svako neprofesionalno ponašanje učesnika postupka za vrijeme održavanja glavnog pretresa;
- U skladu sa njihovom dužnošću na koju obavezuju odredbe ZKP-a, vještaci bi prije početka vještačenja trebalo brižljivo da razmotre i urade precizan nalaz. Sudovi bi trebalo da nastave da podsjećaju vještake na njihove dužnosti u postupku;
- Branioci bi trebalo da se obraćaju sudu i drugim učesnicima postupka sa dužnim poštovanjem. Prilikom odlučivanja o potencijalnoj vrsti sankcije za kršenje discipline u sudu, sudovi bi trebalo da imaju u vidu rizik odlaganja postupka i da, shodno tome, upute opomenu braniocima.

3.10. PRAVO DA SE PRISUSTVUJE SUĐENJU

Pravni okvir

Član 14(3)(d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i članovi 20(4)(d) i 21(4)(d) Statuta Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu i bivšu Jugoslaviju predviđaju da svako ima pravo “da mu se sudi u njegovom prisustvu”.

Kršenje prava da se prisustvuje suđenju posebno dolazi do izražaja u situacijama kada dođe do tzv. *suđenja u odsustvu*. Iako član 6 Evropske konvencije eksplicitno ne pominje pravo lica da prisustvuje suđenju, Evropski sud za ljudska prava ističe da je suština člana 6 Evropske konvencije, uzetog kao cjelinu, upravo u tome da bi licu optuženom za krivično djelo trebalo omogućiti prisustvo tokom suđenja.

Stoga se može zaključiti da je pravo optuženog da prisustvuje suđenju sastavni dio prava na pravično suđenje. Suđenje u odsustvu prihvata se kao rješenje samo ukoliko su ispunjeni uslovi za poštovanje prava na efikasnu odbranu i drugi specijalni uslovi u vezi sa pravom na pravično suđenje. Kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava istaknuto je, ukoliko optuženi od početka nije bio upoznat sa svojim pravima u toku postupka, da on/ona imaju pravo da postupak počne iznova.

Domaće zakonodavstvo je u skladu sa međunarodnim standardima po ovom pitanju. ZKP u članu

324 određuje uslove pod kojima će se optuženom suditi u odsustvu. Ukoliko je optuženi u bjekstvu ili nedostižan državnim organima, a postoje naročito važni razlozi, sud će na prijedlog tužioca donijeti rješenje o suđenju u odsustvu.

Pored toga, ZKP u članu 431 određuje da se licu, kojem je suđeno u odsustvu, može ponoviti krivični postupak ukoliko to lice ili njegov branilac podnesu zahtjev za ponavljanje postupka u roku od šest mjeseci od dana nastupanja mogućnosti da se osuđenom licu sudi u njegovom prisutvu.

Uočena praksa

PRIMJER 1

U samo jednom predmetu koji se vodi pred Višim sudom u Podgorici, za krivično djelo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, donijeto je rješenje za suđenje u odsustvu.

ZAKLJUČCI:

- U navedenom slučaju, postupak prema optuženima kojima se *sudi u odsustvu* sprovodi se u skladu sa propisanim zakonskim rješenjima.

Preporuke:

- Sudovi bi trebalo da nastave da razmatraju procesne mogućnosti za razdvajanje postupka, i to da koriste u većoj mjeri u odnosu na suđenje u odsustvu. Upotreba razdvajanja postupka je pozitivna praksa koju treba koristiti kad god su za to ispunjeni uslovi, a u cilju izbjegavanja suđenja u odsustvu;
- Treba razmotriti i mogućnost uspostavljanja drugih oblika međunarodne saradnje u krivičnim stvarima sa ciljem izbjegavanja slučajeva *suđenja u odsustvu*. Prije svega se misli na ustupanje krivičnog gonjenja ako država nije u mogućnosti da izruči sopstvenog državljanina (primjena načela *aut dedere aut judicare*), a u skladu sa relevantnim međunarodnim konvencijama.

3.11. PRITVOR

Pravni okvir

U skladu sa članom 9 (1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima „svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne smije biti proizvoljno uhapšen ili pritvoren. Niko ne može biti lišen slobode osim iz razloga i shodno postupku koji je predviđen zakonom”.

Pravilo 6 *Standardnih minimalnih pravila UN-a o mjerama alternativnim pritvaranju* (tzv. „Tokijska pravila”) predviđa da se „pritvor do suđenja koristi kao krajnja mjera u krivičnom postupku, vodeći računa o istrazi navodnog krivičnog prestupa i zaštiti društva i žrtve”.

Članom 5 Evropske konvencije svakome se garantuje pravo *na slobodu i bezbjednost ličnosti*, uz navođenje šest razloga zbog kojih se lice može lišiti slobode. Naime, Konvencijom nisu propisani razlozi kojima se određuje pritvor, već su navedeni izuzeci od prava na slobodu, koji su taksativno pobrojani u članu 5 Evropske konvencije.

Prilikom donošenja rješenja o određivanju pritvora, jedan od uslova koji mora postojati prilikom njegovog određivanja jeste *osnovana sumnja* da je lice izvršilo krivično djelo, što svakako podrazumijeva da mora postojati obrazloženje i da se moraju navesti opravdani razlozi za postojanje sumnje. Takođe, Evropski sud za ljudska prava smatra da osnovana sumnja jeste samo jedan od uslova koji su potrebni za određivanje pritvora, te da pored toga moraju postojati „opravdani i valjani” razlozi od javnog interesa koji opravdavaju dalje lišavanje slobode lica čija se nevinost pretpostavlja. Evropski sud za ljudska prava utvrdio je četiri takva osnova, i to:

- Opasnost od bjekstva;
- Ometanje toka postupka;
- Opasnost da se ponovi izvršenje krivičnog djela;
- Čuvanje javnog reda.

U *Preporuci Komiteta ministara Savjeta Evrope od 27. septembra 2006, o pritvoru, uslovima u pritvoru i zaštiti od zloupotrebe*, zemljama članicama se preporučuje da poštuju pravila u ovoj oblasti koja imaju za cilj: da se postave striktna ograničenja na određivanje mjere pritvora; da se podstaknu na upotrebu alternativnih mjera kad god je to moguće; da mjeru pritvora, produženje pritvora, kao i alternativne mjere određuje sudska vlast; da se osigura da se pritvorene osobe drže u uslovima i pod režimom koji odgovara njihovom pravnom statusu koji je zasnovan na pretpostavci nevinosti; da postoje odgovarajući prostorni uslovi i adekvatno upravljanje njima; da se osigura uspostavljanje efikasne zaštite u slučaju eventualnog kršenja ovih pravila.

Prema ovoj preporuci mjera pritvora se generalno primjenjuje samo u odnosu na osobe osumnjičene da su počinile neko krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora. Mjera pritvora je moguća samo ako su svi navedeni uslovi ispunjeni: a) ako postoji osnovana sumnja da su on ili ona počinili neko krivično djelo; b) ako postoje značajni razlozi da se vjeruje da će on ili ona, ukoliko bude pušten/a na slobodu, ili (1) pobjeći, ili (2) počiniti neko teško krivično djelo, ili (3) će se umiješati u tok sudskog postupka, ili (4) predstavljati ozbiljnu prijetnju javnom redu; c) ako nije moguće primijeniti alternativne mjere kako bi se otklonili razlozi navedeni pod b; d) ako je ovo korak koji se preduzima kao dio krivičnog postupka. Pored toga, u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda pravde, preporuka pruža smjernice pravosudnim organima da odrede uslove pod kojima osoba može biti zadržana u pritvoru.

Članom 30 **Ustava Crne Gore** proklamuju se osnovni principi vezani za lišavanje slobode i određivanje pritvora, kao što su zahtjev za sudsku odluku, trajanje pritvora i pravo na žalbu. Takođe, osnovi za lišenje slobode, utvrđeni od strane Evropskog suda, predviđeni su i u **ZKP-u**. Među mjerama koje se mogu preduzeti prema okrivljenom za obezbjeđenje njegovog prisustva i za nesmetano vođenje krivičnog postupka, pritvor je najteža mjera koju predviđa crnogorski ZKP. Izuzetnost pritvora proizilazi iz odredbe iz čl. 174 ZKP-a koja predviđa da se pritvor može odrediti samo ako se ista svrha postupka ne može ostvariti drugim mjerom, a neophodan je radi nesmetanog vođenja postupka.

Dužnost svih organa koji učestvuju u krivičnom postupku i organa koji im pružaju pravnu pomoć je da postupaju sa naročitom hitnošću ako se okrivljeni nalazi u pritvoru. Takođe, u toku cijelog postupka pritvor će se ukinuti čim prestanu razlozi na osnovu kojih je bio određen.

Kao što je već rečeno, domaćim zakonodavstvom predviđeni su razlozi na osnovu kojih je moguće izricanje pritvora. Naime, prilikom donošenja rješenja o određivanju pritvora svaki zakonom predviđeni razlog mora biti obrazložen, uz davanje dovoljno opravdanih činjenica za njegovo izricanje. Takođe, treba imati na umu da jednom dati razlozi nisu konstanta, te da se isti mogu promijeniti u zavisnosti od okolnosti koje mogu biti olakšavajuće ili otežavajuće. Znači, neophodno je periodično preispitivati razloge za određivanje pritvora i shodno nađenom stanju isti ukinuti ili produžiti.

Uočena praksa:

U toku realizacije aktivnosti praćenja suđenja uočeno je da je određivanje pritvora u predmetima koji se održavaju pred Višim sudom u Podgorici pravilo, a ne izuzetak, kako bi trebalo da bude.

Dobar primjer predstavljaju osnovni sudovi gdje se prilikom određivanja pritvora vodi računa da li zaista postoje zakonom predviđeni razlozi i da li se prisustvo optuženog/okrivljenog može obezbijediti nekom drugim zakonom predviđenom mjerom.

Niti u jednom posmatranom sudskom postupku kao mjera obezbjeđenja prisustva optuženog/okrivljenog nije određeno jemstvo.

Preporuke

- Sudovi bi trebalo da obrate posebnu pažnju i da postupaju sa naročitom hitnošću u svim slučajevima kada se optuženi nalaze u pritvoru;
- Prilikom određivanja pritvora svaki zakonom predviđeni razlog mora biti obrazložen, uz davanje dovoljno opravdanih činjenica za njegovo izricanje;
- Sudovi u praksi moraju koristiti i druge mjere za obezbjeđivanje prisustva osumnjičenog prilikom suđenja koje su propisane zakonom, a prije svega institut jemstva. Na taj način bi se smanjio broj ponekad nepotrebno određenih pritvora što bi direktno uticalo i na uštedu sredstava koja su predviđena za pritvor, kao i na slučajeve pretrpanosti u prostorijama za zadržavanje.

ZDRAVSTVENA
ZAŠTITA
U ZATVORIMA

4. ZDRASTVENA ZAŠTITA U ZATVORIMA

4.1. ZAVOD ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA

Zavod za izvršenje krivičnih sankcija je, prema Uredbi Vlade Crne Gore (Službeni list Crne Gore br. 5/12), organ uprave u Ministarstvu pravde.

Zavod za izvršenje krivičnih sankcija obavlja poslove koji se odnose na izvršenje krivičnih sankcija, i to: kazne zatvora i maloljetničkog zatvora, mjere bezbjednosti koje se u skladu sa zakonom izvršavaju u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija; kazne zatvora izrečene u prekršajnom postupku i mjere za obezbjeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku - pritvor; kao i na druge poslove koji su mu dati u nadležnost.

- **Ministarstvo pravde** obavlja poslove uprave koji se odnose na: organizaciju i rad sudova i Državnog tužilaštva, **organa za izvršenje krivičnih sankcija**, advokature, notara, posrednika i sudskih vještaka; statusna pitanja nosilaca pravosudnih funkcija; krivično zakonodavstvo; zakonodavstvo koje uređuje obligacione, porodične i nasljedne odnose, sudske postupke, prekršajni postupak i pravnu pomoć; analitiku rada pravosudnih organa; pripremu i praćenje realizacije strateških dokumenata i projekata za oblast pravosuđa; davanje mišljenja na prijedloge zakona i drugih propisa kojima se uređuje postupak pred sudovima, prekršajni postupak i sankcije; **kontrolu izvršenja kazne zatvora i drugih krivičnih sankcija u slučajevima predviđenim zakonom**; pravosudni ispit; notarski ispit; međunarodnu pravnu pomoć u krivičnim i građanskim stvarima; ekstradiciju; saradnju u oblasti međunarodnog krivičnog pravosuđa i saradnju sa međunarodnim organizacijama u oblasti pravosuđa i ljudskih prava; pripremu, izradu i izvršenje međunarodnih ugovora u oblasti međunarodne pravne pomoći; nadovjeru dokumenata za upotrebu u drugim državama; pripremu i praćenje zakona o potvrđivanju međunarodnih ugovora za oblast pravosudnog sistema; saradnju sa međunarodnim organizacijama u postupku usklađivanja pravosudnog sistema sa međunarodnim standardima; administrativne poslove za imenovanje zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava i utvrđivanje kandidata za izbor sudije Evropskog suda za ljudska prava; pomilovanje, uslovni otpust i sporazum o naknadi štete zbog neosnovanog lišavanja slobode i prekid kazne zatvora; stalne sudske tumače; stečajne upravnike; propisivanje programa obuke za posrednike i način njegovog sprovođenja; postavljenje i razrješenje posrednika; vođenje propisanih evidencija; usklađivanje domaćih propisa, iz okvira svoje nadležnosti, sa pravnim poretkom Evropske unije; upravni nadzor u oblastima za koje je Ministarstvo nadležno; kao i na druge poslove koji su mu dati u nadležnost.

4.1.1. ORGANIZACIONE JEDINICE

Zavod za izvršenje krivičnih sankcija ima organizacione jedinice: Kazneno-popravni dom, Zatvor Podgorica, Zatvor za kratke kazne, Zatvor Bijelo Polje, Zdravstvena služba, Centar za obrazovanje i Služba za opšte poslove.

Zavod funkcioniše u okviru službi: za obezbjeđenje, za tretman, za rad osuđenih lica, za zdravstvenu zaštitu i službe zajedničkih poslova. Organizacionim jedinicama rukovode načelnici.

U Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija obavljaju se sljedeće aktivnosti:

- Obezbjedjivanje svih uslova potrebnih za izvršenje kazne zatvora i mjere pritvora;
- Odlučivanje o klasifikacionoj grupi i kolektivu u kojem će osuđeni, nakon obavljene dijagnostike, nastaviti sa izdržavanjem kazne; odlučivanje o premještanju zatvorenika na dalje izdržavanje kazne u drugu organizacionu jedinicu; odlučivanje o smještanju osuđenih i pritvorenih lica na liječenje u zdravstvenoj ustanovi;

- Sarađuje sa nadležnom službom Ministarstva pravde u pogledu izručenja i transfera osuđenog lica u drugu ili iz druge države;
- Postupanje po predstavkama, pritužbama i žalbama lica lišenih slobode i državnih službenika i namještenika;
- Postupanje po podnescima drugih državnih organa i institucija, sudova, te nevladinih i međunarodnih organizacija ovlašćenih za nadzor i zaštitu ljudskih prava lica lišenih slobode;
- Nadzor nad zakonitošću rada i postupanja sa licima lišenim slobode, te ujednačavanje rada i postupanje po organizacionim jedinicama;
- Planiranje nabavke opreme i investicija za zatvorski sistem;
- Prikupljanje, obrada i objedinjavanje svih izvještaja i dokumentacije organizacionih jedinica Zavoda;
- Međunarodna saradnja.

Upućivanje na izvršenje kazne zatvora je u nadležnosti osnovnog suda iz mjesta prebivališta osuđenog. Lica osuđena na kaznu zatvora do 6 mjeseci upućuju se u Zatvor za kratke kazne i Zatvor Bijelo Polje, dok se lica osuđena na zatvorsku kaznu dužu od pola godine upućuju u Odsjek za psihosocijalnu dijagnostiku u KPD Podgorica, gdje borave tokom prve tri sedmice od dolaska na izdržavanje kazne. Tokom tog perioda stručni tim obavlja procjenu osuđenog u cilju izrade prijedloga pojedinačnog programa izvršenja kazne zatvora.

Pojedinačni program za svakog zatvorenika sadrži:

- Procjenu rizičnosti za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, od čega zavisi upućivanje u dio zatvora prema stepenu bezbjednosti;
- Radnu sposobnost, radne navike, uslove rada i vrstu posla na koji se osuđeno lice može rasporediti;
- Obrazovni nivo i potrebu za obrazovanjem ili stručnim osposobljavanjem;
- Zdravstveno stanje, potreba za liječenjem;
- Uključivanje u posebne programe (bolesti zavisnosti);
- Potrebu za specifičnom, psihološkom, psihijatrijskom, socijalnom i pravnom pomoći;
- Prijedlog posebnih oblika individualnog ili grupnog rada;
- Sadržaje i oblike korišćenja slobodnog vremena (kulturne i sportske aktivnosti);
- Kontakt sa spoljnim svijetom (dopisivanje, telefoniranje, posjete članova porodice i drugih osoba);
- Program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta.

4.1.2. PRAVILNICI O POSTUPANJU SA PRITVORENIM I OSUĐENIM LICIMA

Pored pravnog okvira za postupanje sa pritvorenim i osuđenim licima, koji se nalazi u Zakoniku o krivičnom postupku, tj. u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, uprava ZIKS-a je razvila i dva pravilnika vezana za njihov boravak u ovoj instituciji.

Priručnik za pritvorena lica - razrada zakonskih normi sadržana je u Pravilniku o kućnom redu za izdržavanje pritvora, koji bi trebalo da bude dostupan svakom pritvoreniku. Upravnik zatvora naredbom uređuje dnevni život pritvorenika.

Priručnik za osuđena lica - status osuđenih lica u zatvorskom sistemu regulisan je i Pravilnikom o kućnom redu za izvršenje kazne zatvora u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija. Ovaj pravilnik mora da bude dostupan svakom osuđenom i prekršajno kažnjenom licu tokom izdržavanja kazne zatvora i ono ima pravo i dužnost da se upozna sa njegovim sadržajem.

4.1.3. KAPACITETI, STANDARDI I USLOVI SMJEŠTAJA

Zavod za izvršenje krivičnih sankcija raspolaže smještajnim kapacitetima koji se u odnosu na broj osuđenih lica u posljednjih par godina u Crnoj Gori pokazuju vrlo skromnim:

Org. jedinica	Kapacitet	Broj soba	Površina	Brojno stanje
KPD Podgorica	470	143	7418 m ²	730
Zatvor Podgorica	370	54	2280 m ²	295
ZZK	150	20	1860 m ²	139
Zatvor Bijelo Polje	110	17	830 m ²	164
UKUPNO:	1100	234	12388 m ²	1328

Tabela 1: Smještajni kapaciteti u odnosu na kapacitete ZIKS-a⁵²

Prema *Izvještaju o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija*⁵³ u 2011. godini, 1100 pritvorenih i zatvorenih lica imalo je obezbijeden smještaj. 77% tog kapaciteta odnosilo se na zatvorene uslove izvršavanja kazne zatvora i mjere pritvora, a 23% za poluotvorene uslove.

Godina	Pritvorenici	Osuđenici	Prekršaj	Ukupno
2001.	241	383	60	664
2002.	243	404	63	710
2003.	229	446	66	741
2004.	300	421	78	799
2005.	352	368	92	812
2006.	411	309	131	851
2007.	431	398	128	957
2008.	568	600	48	1216
2009.	685	742	68	1495
2010.	405	980	72	1457
2011.	338	909	81	1328

Tabela 2: Broj smještenih lica 2001 - 2011.⁵⁴

I pored toga što je tokom 2011. godine renoviranjem i prilagođavanjem ZIKS proširio smještajne kapacitete za 100 osoba, ostaje činjenica da je i u 2011. postojala „lista čekanja“ za izvršenje kazne zatvora za 42 lica.

Smanjeni smještajni kapaciteti nose probleme i u kategorisanju smještanja osuđenih lica, a prema težini krivičnog djela koje su počinili, godinama i sl.

„Poseban problem predstavlja što se na izdržavanju kazne zatvora u KPD Podgorica nalazi više od 100 lica osuđenih na kazne zatvora u trajanju dužem od 10 godina i spadaju u visokorizičnu populaciju sa stanovništva bezbjednosti, a smješteni su sa ostalim licima koja su u kriminološkom smislu nespecifična.“⁵⁵

⁵² *Izvještaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu*, mart 2012. godine.

⁵³ Vlada Crne Gore, Zavod za izvršenje krivičnih sankcija, *Izvještaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu*, mart 2012. godine.

⁵⁴ *Izvještaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu*, mart 2012. godine.

⁵⁵ *Izvještaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu*, mart 2012. godine.

4.2. STRUKTURA OSUĐENIH LICA

U strukturi osuđenih lica, prema vrstama krivičnih djela u 2011. godini, najbrojniju grupu predstavljali su osuđenici koji su izvršili krivično djelo protiv života i tijela (20%), imovine (24%), iz oblasti saobraćaja (16,5%) i droga (17,8%).

Od 990 osoba koje su izdržavale kaznu zatvora čak 22% je osuđeno na kazne zatvora u trajanju dužem od 5 godina, a 59% na kazne zatvora u trajanju ispod tri godine.

Od ukupnog broja lica, njih 60% je bilo sa stečenim srednjim obrazovanjem, 27,8% sa osnovnim obrazovanjem, dok je samo 1,7% bilo sa stečenim višim, odnosno 1,1% sa visokim obrazovanjem. Svaka deseta osoba koja je bila na izdržavanju kazne je bez ikakvog obrazovanja, odnosno sa nezavršenom osnovnom školom, što ukazuje na važnost procesa formalnog i neformalnog obrazovanja tokom boravka u ZIKS-u.

Posmatrajući starosnu strukturu dolazi se do zaključka da je čak 53,4% osuđenika mlađih od 30 godina.

Starosna dob	Broj osuđenih	Udio u ukupnom broju
18-20 godina	92	9,3%
20-30 godina	436	44,1%
30-40 godina	335	33,9%
40-50 godina	40	4%
50-60 godina	68	6,8%
60+	19	1,9%

Tabela 3: Starosna struktura osuđenika⁵⁶

4.2.1. OSUĐENA LICA - ŽENE

Tokom 2011. godine u zatvorskom sistemu nalazile su se 92 žene, što predstavlja 2,6% ukupne osuđeničke populacije u posmatranom periodu.

Prosječna starost osuđenica je 36 godina, dok je 51,3% od ukupnog broja mlađe od 30 godina. Najviše, njih 90%, bilo je na izdržavanju kazne zatvora izrečene u krivičnom postupku.

Krivično djelo	Broj osuđenica
Teško ubistvo	1
Krađa	8
Droga	12
Teška tjelesna povreda	1
Laka tjelesna povreda	1
Nasilje u porodici	1
Posredovanje u vršenju prostitucije	1
Saobraćaj	1
Trgovina ljudima	1
Falsifikovanje isprava ili novca	1
Prevara	1
Pronevjera	1
Razbojništvo	1

Tabela 4: Pregled krivičnih djela za koje izdržavaju kaznu osuđenice⁵⁷

⁵⁶ Izveštaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu, mart 2012. godine.

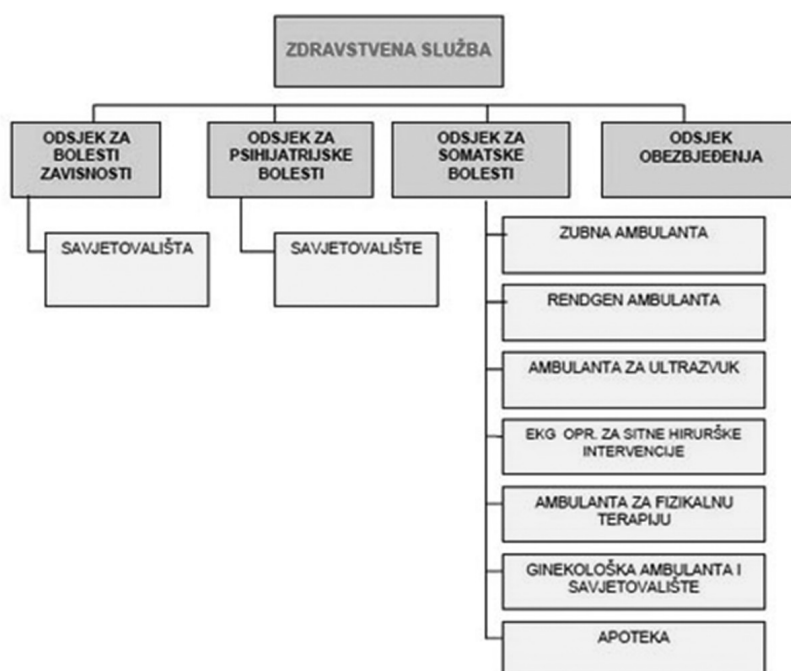
⁵⁷ Izveštaj o stanju i radu Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za 2011. godinu, mart 2012. godine.

Prema navodima Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija struktura krivičnih djela, u odnosu na ranije godine, je znatno izmijenjena, pa se žene javljaju kao počinioci krivičnih djela nekada rezervisanih isključivo za mušku populaciju. Najveći broj osuđenica je unazad desetak godina izdržavalo kaznu zbog krivičnog djela protiv života i tijela, dok sada ubjedljivo najviše izdržavaju kaznu zatvora zbog djela - krađa i droga.

Nažalost, u statističkim podacima, kako u ZIKS-u, tako ni u sudovima, ne postoji evidencija koliko je drugih krivičnih djela počinjeno od strane zavisnika od psihoaktivnih supstanci, gdje po podacima NVO *Juventas* dominiraju djela - krađa i razbojništvo.

4.3. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA U ZIKS-U

Osuđenim i pritvorenim licima zdravstvenu zaštitu pruža zdravstvena služba na primarnom i sekundarnom nivou, a obavlja se putem ambulantskog i stacionarnog dijela. Sve zdravstvene usluge pružaju se preko jednog ljekara interne medicine, jednog stomatologa, 15 medicinskih tehničara, jednog fizioterapeuta i jednog farmaceutskog tehničara. Ostale usluge pružaju se preko ljekara drugih specijalnosti, kao konsultanata koji dolaze po potrebi iz drugih zdravstvenih ustanova.

Slika 1: Prikaz organizacione šeme zdravstvene službe preuzet sa zvanične veb stranice Zavoda, www.ziks.me

Ovim se postižu preporuke Komiteta ministara u smislu dostupnosti medicinskog osoblja i usluga stomatologa. Sa druge strane, *neophodno je ispuniti preporuku Komiteta ministara o evropskim pravilima, u smislu dostupnosti oftalmologa u zatvoru.*

Specijalna zatvorska bolnica pružala je zdravstvene usluge zatvorenicima u Istražnom zatvoru i Kazнено-popravnomo domu u Podgorici od januara 2006. godine, ali više nije u funkciji.

4.3.1. PRINCIPI I NAČELA

Pravo na zdravstvenu zaštitu jedno je od osnovnih ljudskih prava, iz čega proizilazi da ostvarivanje toga prava ima izuzetan značaj. Kada se radi o zdravstvenoj zaštiti zatvorenika, treba imati u vidu da, na međunarodnom planu, postoje pravni akti kojima se štite njihova osnovna prava, pa i pravo na zdravstvenu zaštitu.

Najvažniji međunarodni pravni akti kojima se štite osnovna prava zatvorenika su:

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda;
- Standardna minimalna pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima iz 1955. godine;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine;
- Evropska minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima iz 1973. godine;
- Konvencija o transferu osuđenih osoba iz 1983. godine;
- Konvencija protiv mučenja i drugih nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine;
- Evropska zatvorska pravila iz 1987. i 2006. godine;
- Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.

Dokumenti koji na nacionalnom nivou uređuju pružanje zdravstvene zaštite su:

- Zakon o zdravstvenoj zaštiti;
- Zakon o zdravstvenom osiguranju;
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija;

Evropska zatvorska pravila propisuju obavezu zatvorskih vlasti da sačuvaju zdravlje svih zatvorenika tako što će osigurati zdravstvenu zaštitu na nivou kako je to organizovano u društvenoj zajednici. Zdravstvena zaštita zatvorenika zasniva se na medicinskom pregledu po prijemu lica u zatvor na osnovu kojeg se pruža besplatna zdravstvena njega. U slučaju da se zdravstvena njega ne može pružiti u zatvoru, lica se upućuju u odgovarajuću zdravstvenu instituciju u zajednici. Dakle, zatvorenici moraju imati pristup zdravstvenim ustanovama koje su raspoložive u društvenoj zajednici bez ikakvih ograničenja i diskriminacije.

Pravni akti kojima se reguliše zdravstvena zaštita zatvorenika na nivou društvene zajednice trebalo bi da budu usaglašeni sa zahtijevanim standardima sadržanim u međunarodnim pravnim aktima. Isto je i kada se radi o primjeni tih standarda, o čemu brine Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupanja (u daljem tekstu ćemo se rukovoditi standardima tog Komiteta).

4.3.2. EVROPSKA ZATVORSKA PRAVILA - ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Od velikog značaja za regulisanje položaja zatvorenika je *Preporuka Komiteta ministara zemljama članicama o evropskim zatvorskim pravilima* (u daljem tekstu: Preporuka o zatvorskim pravilima) koja je usvojena 11. januara 2006. godine. Ovaj dokument, između ostalog, propisuje osnovne principe izvršavanja kazne zatvora, uslove u zatvorima, zdravstvenu njegu i obaveze medicinskog osoblja u zatvorima. Osnovni principi izvršavanja kazne zatvora zasnovani su na poštovanju ljudskih prava zatvorenih, dok su restrikcije koje se odnose na ova lica minimalne. Veoma bitan je zaključak da uslovi u zatvoru kojima se krše prava lica na izdržavanju kazne zatvora *ne mogu biti opravdani nedostatkom sredstava* (član 4).

U kontekstu zdravlja, informacije koje se uzimaju po prijemu lica u zatvor odnose se na:

- Prikupljanje informacija u skladu sa standardima zdravstvene povjerljivosti koje se odnose na zdravstveno stanje zatvorenika koje može ukazivati na zlostavljanje;
- Podaci o zdravstvenom stanju lica koje je od značaja za fizičko i mentalno zdravlje samog zatvorenika

i drugih lica u zatvoru;

- Medicinski pregled na osnovu kojeg se mapira i pruža zdravstvena zaštita licu na izdržavanju kazne zatvora.

Preporuke o zatvorskim pravilima propisuju da se zatvorenicima obezbjeđuju zdravstvene usluge koje su dostupne na nivou zajednice, bez diskriminacije i ograničenja. Dostupnost medicinskog osoblja u zatvorima je od velikog značaja, pa u situacijama kada zatvor nema medicinskog osoblja sa punim radnim vremenom, redovno će posjećivati zatvor.

4.3.3. PROFESIONALNA NEZAVISNOST OSOBLJA KOJE PRUŽA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU U ZATVORU

Zdravstveni radnici bi trebalo da budu nezavisni u svom radu, profesionalni i humani. Time se postiže pretpostavka da se može formirati organizacija zdravstvene zaštite u zatvoru koja će imati rezultate kakvi se i očekuju.

Ovo osoblje se potencijalno nalazi pod rizikom. Njihova obaveza da se brinu o svojim pacijentima - zatvorenicima može često da dođe u sukob sa radom zatvorske uprave i sa aktivnostima na obezbjeđenju. Ovo ih može dovesti u situaciju teških etičkih izazova. Kako bi se garantovala njihova nezavisnost tokom pružanja zdravstvene njege važno je da osoblje djeluje u skladu sa načinima pružanja zdravstvene zaštite u zajednici. Kakva god bila formalna pozicija u kojoj zatvorski ljekar obavlja svoje aktivnosti, njegove medicinske odluke moraju biti vođene isključivo medicinskim kriterijumima. *Isto tako, nezavisnosti medicinskog osoblja može doprinijeti ocjenjivanje kvaliteta i efikasnosti njihovog rada od strane organa uprave koji je nadležan za pitanje zdravstva (Ministarstvo zdravlja). Isto tako, taj organ bi trebalo i da upravlja sredstvima koja im stoje na raspolaganju.*

Zatvorski ljekar bi trebalo da djeluje kao lični pacijentov ljekar, odnosno kao postojeći institut izabranog doktora u zajednici. Shodno tome, u interesu garantovanja očuvanja odnosa ljekar - pacijent, od njega se ne smije tražiti da obavlja tjelesne pretrese ili preglede koje zatraži neki organ vlasti, osim u hitnim slučajevima kada se ne može obezbijediti ni jedan drugi ljekar.

Iz činjenice da zatvorski ljekar ne može da bira svoje pacijente i da zatvorenici obično nemaju alternativu, proizilazi profesionalna obaveza zatvorskog ljekara i u slučajevima kada pacijent krši zdravstvena pravila ili kada pribjegava prijetnjama ili nasilju.

Kada govorimo o troškovima zdravstvene zaštite osuđenih lica, a posebno kategorija duševno oboljelih, ili lica koja pokazuju znake težih psihičkih smetnji, potrebno je usaglasiti zakonodavstvo kako bi na adekvatan način bila propisana obaveza organa uprave koji snosi troškove zdravstvene zaštite ovih lica. Predlaže se uvezivanje zdravstvene zaštite u jedinstven sistem, odnosno izmjena Zakona o zdravstvenoj zaštiti na način da planiranje, organizovanje i troškovi zdravstvene zaštite zatvorenih lica budu nadležnost Ministarstva zdravlja.

4.3.4. ODNOS PREMA SPECIFIČNIM KATEGORIJAMA UGROŽENIH ZATVORENIKA

Zatvorske zdravstvene službe trebalo bi da posvete naročitu pažnju potrebama specifičnih kategorija zatvorenika.

MAJKA I DIJETE

Posebna pažnja neophodna je kada se radi o trudnicama kojima je potreban poseban tretman, koji

uključuje prilagođenu ishranu, kao i prilagođeni pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora.

Opšte je prihvaćen princip da djeca ne bi trebalo da budu rođena u zatvoru, odnosno da porođaj treba organizovati u specijalizovanim ustanovama javnog zdravstva. Majci i djetetu trebalo bi da bude dozvoljeno da borave zajedno bar izvjestan vremenski period (npr. do treće godine djeteta).

Ukoliko su majka i dijete zajedno u zatvoru, moraju biti smješteni pod uslovima koji su jednaki onima u jaslama i koji im omogućuju pomoć od strane osoblja specijalizovanog za postnatalnu zaštitu i njegu u jaslama. O dugoročnim rješenjima, naročito o prebacivanju djeteta u zajednicu, koje podrazumijeva njegovo odvajanje od majke, treba odlučivati od slučaja do slučaja, u odnosu na pedijatrijsko-psihijatrijska i medicinsko-socijalna mišljenja.

ADOLESCENTI

Adolescencija je period koji karakteriše određena reorganizacija ličnosti, koji zahtijeva poseban napor kako bi se smanjio rizik dugoročne socijalne neprilagođenosti.

Dok su u zatvoru adolescentima bi trebalo dozvoliti da budu okruženi ličnim stvarima, u grupama koje na njih djeluju blagotvorno u socijalnom smislu.

Režim koji se na njih primjenjuje mora da bude baziran na intenzivnim aktivnostima koje uključuju socioedukativne sastanke, sport, obrazovanje, profesionalnu obuku, izlaske uz pratnju, te mogućnost upražnjavanja odgovarajućih aktivnosti po slobodnom izboru.

ZATVORENICI SA POREMEĆAJIMA LIČNOSTI

Među zatvorskim pacijentima postoji uvijek izvestan procenat neuravnoteženih pojedinaca sa anamnezom porodičnih trauma, dugotrajne zavisnosti o drogama, sukoba sa vlastima ili drugih društvenih neprilika. Oni mogu da budu nasilni, samoubilački nastrojeni, i veći dio vremena nesposobni su da se kontrolišu ili da vode brigu o sebi. Potrebe ovih zatvorenika nisu zapravo zdravstvene prirode, ali zatvorski ljekar može zahtijevati pripremu socioterapijskih programa za njih u zatvorskim jedinicama koje su organizovane, kao i u zajednici na slobodi.

Ukoliko se tokom izvršavanja kazne uoče promjene stanja koje upućuju na duševnu bolest ili poremećaj kod nekog zatvorenika, ljekari specijalisti sastavljaju stručno mišljenje o njegovom zdravstvenom stanju. Sudija može takvo lice da uputi u psihijatrijsku ustanovu u skladu sa zakonom ako je kod njega utvrđena duševna bolest ili teški duševni poremećaj.

4.3.5. PRIJEM U ZATVOR I DOSTUPNOST LJEKARA

Neposredno nakon dolaska zatvorenika u zatvor nastaju obaveze zatvorske uprave u pogledu brige o njegovom/njenom zdravlju. U tom smislu postoji obaveza zatvorske ustanove da novog zatvorenika kontaktira neko iz njihove zdravstvene službe, te da se pruži medicinski pregled odmah po prijemu, shodno zakonskim rješenjima. Bilo bi dobro da se zatvorenicima, odmah po dolasku, izda brošura koja sadrži informaciju o službi zdravstvene zaštite u ustanovi, kao i o specifičnostima održavanja higijene u ustanovi.

Zatvorenici bi trebalo da imaju pristup ljekaru u bilo kom trenutku, bez obzira na režim lišavanja slobode. Mora im se omogućiti da koriste usluge službe za zdravstvenu njegu na povjerljiv način. Zatvorska zdravstvena služba trebalo bi da je u mogućnosti da obezbijedi redovne ambulantne posjete i njegu u hitnim slučajevima.

Zatvorski ljekari trebalo bi da mogu da računaju na usluge ljekara specijaliste. U pogledu potrebe za hitnom njegom trebalo bi da uvijek postoji dežurni ljekar. Dalje, osoba stručna da pruži prvu pomoć trebalo bi uvijek da bude prisutna u prostorijama zatvora i to, po mogućnosti, neko sa priznatom stručnom

spremom za zdravstvenu njegu.

Ambulantna njega trebalo bi da bude pod odgovarajućim nadzorom zdravstvenog osoblja. Na raspolaganju bi trebalo da bude i neposredna podrška potpuno opremljene bolničke službe, bilo civilne ili zatvorske bolnice. Ukoliko se pribjegne uslugama civilne bolnice postavlja se pitanje rješenja problema bezbjednosti, čemu treba pažljivo pristupiti.

Kada zatvorenici moraju da budu hospitalizovani ili pregledani od strane specijaliste u bolnici, njihov prevoz se mora obaviti bez odlaganja i na način na koji to zahtijeva zdravstveno stanje zatvorenika.

NJEGA

U zatvorima zdravstvena služba morala bi da obezbijedi medicinski tretman i zdravstvenu njegu, kao i odgovarajući režim ishrane, te fizioterapeutske, rehabilitacione ili bilo koje druge potrebne specijalne usluge, pod uslovima koji su uporedivi sa onima koji se pružaju pacijentima u zajednici na slobodi. Zato, treba obezbijediti odgovarajuće zdravstveno, bolničko i tehničko osoblje i odgovarajuće prostorije, instalacije i opremu.

Mora postojati odgovarajući nadzor nad apotekom i izdavanjem lijekova. Priprema lijekova mora uvijek da bude povjerena stručnom osoblju (farmaceutu / medicinskoj sestri, itd). Svaki zatvorenik-pacijent mora da ima zdravstveni dosije koji sadrži dijagnostičke informacije i evidencije o toku njegove bolesti, te kojim je sve ispitivanjima bio podvrgnut. U slučaju premještanja osobe u drugu ustanovu ili civilnu bolnicu dosije mora biti upućen ljekarima u toj ustanovi. Takođe, moraju se voditi dnevne evidencije u kojima se navode incidenti u vezi sa tim pacijentima. Ova evidencija je važna jer pruža ukupan pregled situacije u vezi sa zdravstvenom zaštitom, istovremeno ističući probleme koji se eventualno javljaju.

Rad uspješne službe zdravstvene njege nalaže da se ljekari i osoblje za njegu bolesnika redovno sastaju i formiraju radni tim pod vođstvom glavnog ljekara koji je nadležan za datu službu.

U zatvorima je veoma važno da je zaposlen psihijatar, a neke od medicinskih sestara trebalo bi da budu obučene za rad sa zatvorenicima koji imaju psihijatrijske simptome. Zatvorenik koji ima neko od duševnih oboljenja trebalo bi da bude negovan u bolničkom objektu koji je odgovarajuće opremljen i koji posjeduje stručno osoblje. To može biti ili civilna duševna bolnica ili posebno opremljen psihijatrijski objekat unutar zatvorskog sistema.

S tim u vezi, važno je istaći da je potrebno obezbijediti adekvatne ustanove zatvorenog tipa za smještaj lica kojima je izrečena mjera bezbjednosti obaveznog liječenja u zdravstvenoj ustanovi.

PRISTANAK I POVJERLJIVOST

Sloboda pristanka i poštovanje povjerljivosti spadaju u osnovna prava pacijenta. Oni su, takođe, od suštinske važnosti za atmosferu povjerenja koja je sastavni dio odnosa između ljekara i pacijenta, naročito u zatvorima, gdje zatvorenici ne mogu da biraju svoje ljekare.

Pacijentima treba dati sva relevantna obavještenja (ukoliko je potrebno u obliku medicinskog izvještaja) koja se tiču njihovog stanja, toka njihovog liječenja i lijekova koji su im prepisani. Po mogućnosti, pacijenti bi morali da imaju pravo da se upoznaju sa sadržajem svog zatvorskog zdravstvenog dosijea, osim ukoliko ovo nije preporučljivo sa terapijske tačke gledišta. Oni imaju pravo da zatraže da se ove informacije saopšte njihovim porodicama i advokatima ili nekom ljekaru izvan zatvorskog kruga.

Svaki pacijent, sposoban da prosuđuje, može da odbije liječenje ili bilo koju drugu zdravstvenu intervenciju. Svako derogiranje ovog osnovnog principa mora da bude zasnovano na zakonu i mora se odnositi na jasno i strogo definisane vanredne okolnosti koje se primjenjuju na stanovništvo. Teška situacija se javlja u onim slučajevima kada je odluka pacijenta u neskladu sa opštom dužnošću ljekara da pruži zdravstvenu njegu. Ovo se može desiti kada se pacijent drži ličnih uvjerenja (npr. odbija da primi krv) ili kada nastoji da koristi svoje tijelo, ili čak da se osakati, kako bi pojačao svoje zahtjeve, protestovao protiv nekog organa vlasti, ili iskazao svoju podršku nekoj ideji.

Što se tiče pitanja medicinskog istraživanja zatvorenika, jasno je da tu treba pristupiti veoma oprezno, uzimajući u obzir da postoji rizik da je pristanak zatvorenika da učestvuje u istraživanju pod uticajem njegove krivično-kaznene situacije. Moraju postojati garancije kojima se obezbjeđuje da svaki zatvorenik da slobodan pristanak zasnovan na dovoljno informacija.

Angažovanje zatvorenika u nastavnim programima za učenike i studente, takođe, zahtijeva njihov pristanak.

POVJERLJIVOST

Ljekarsku tajnu treba poštovati u zatvorima na isti način kao i u zajednici. Ljekar bi trebalo da bude nadležan za vođenje dosijea pacijenata. Svi zdravstveni pregledi zatvorenika moraju se izvoditi tako da ih ne mogu, ni čuti, ni vidjeti zatvorski službenici. Izuzeci od ovog standarda se čine sa ciljem obezbjeđenja medicinskog osoblja prilikom pregleda, kada se ocijeni da je to neophodno.

Zatvorenici moraju biti pregledani pojedinačno, a ne grupno.

4.3.6. PREVENTIVNA ZAŠTITA

Kada govorimo o zdravstvenoj zaštiti u zatvorskim ustanovama, ona mora obuhvatiti, djelimično ili potpuno, pored zatvorenika, i zatvorsko i medicinsko osoblje, kao i ne mali broj osoba koje posjećuju zatvorenike ili obavljaju službene posjete (predstavnicima vladinih institucija, nevladinih organizacija i nezavisnih institucija). Sve u svemu, za zatvorske prostorije se može reći da u njima boravi, ili ih posjećuje, veliki broj osoba na relativno malom prostoru. U svakom slučaju mnogo više nego na drugim prostorima društvene zajednice.

To je, pored same atmosfere uzrokovane ograničenjem slobode, jedan od razloga što je problem zdravstvene zaštite zatvorenika mnogo kompleksniji nego problem zdravstvene zaštite društvene zajednice (građana na slobodi). Primjera radi, prenošenje infektivnih oboljenja je vjerovatnije u ovakvim sredinama. Zadatak zatvorskih zdravstvenih službi ne bi se smio ograničiti samo na liječenje bolesnih pacijenata već i na socijalnu i preventivnu medicinu.

HIGIJENA

Na zatvorskim zdravstvenim službama – koje na odgovarajući način rade u sprezi sa drugim nadležnim tijelima – leži odgovornost nadzora nad ishranom (količina, kvalitet, priprema i podjela hrane), higijenskim uslovima (čistoća odjeće i posteljine, dostupnost tekuće vode, sanitarni uređaji), te grijanjem, osvjjetljenjem i provjetravanjem prostorija. One bi, takođe, trebalo da razmotre i načine organizacije radnih aktivnosti i fizičke rekreacije na otvorenom.

ZARAZNE BOLESTI

Zatvorska zdravstvena služba mora da obezbijedi da se informacije o zaraznim bolestima (posebno o hepatitisu, AIDS-u, tuberkulozi, kožnim infekcijama) redovno distribuišu, kako zatvorenicima, tako i zatvorskom osoblju. Gdje je to potrebno treba sprovesti medicinsku kontrolu nad onima sa kojima je određeni zatvorenik u redovnom kontaktu (suzatvorenicima, zatvorskim osobljem, čestim posjetiocima).

Kada je riječ o AIDS-u, treba omogućiti odgovarajuće zdravstveno savjetovanje kako prije, tako i nakon opšte zdravstvene provjere, ukoliko je potrebno. Zatvorsko osoblje trebalo bi stalno obučavati o preventivnim mjerama koje bi trebalo preduzeti i stavovima koje bi trebalo zauzeti u pogledu na HIV pozitivne osobe, te dati odgovarajuća uputstva u pogledu nediskriminacije i povjerljivosti.

Istaknimo da nema nikakvog medicinskog opravdanja za izolacijom HIV pozitivnog zatvorenika koji se dobro osjeća.

PREVENCIJA SAMOUBISTAVA

Prevenција samoubistava predstavlja još jedno pitanje iz djelokruga zatvorske zdravstvene službe koje bi trebalo da osigura da svi unutar jedne ustanove budu u dovoljnoj mjeri svjesni ovog problema. Zdravstvena provjera po dolasku, kao i cjelokupan proces prijema, imaju važnu ulogu u ovom kontekstu. Ukoliko se pravilno obavljaju, tim putem se mogu identifikovati bar neki od onih koji su pod rizikom samoubistva, te donekle smanjiti strah koji osećaju svi novi zatvorenici.

Zatvorsko osoblje, bez obzira na pojedinačne poslove koje obavlja, mora biti svjesno znakova rizika samoubistva (da bude obučeno da ih prepozna). U vezi sa tim treba primijetiti da su periodi neposredno prije i poslije suđenja, a u nekim slučajevima i prije oslobađanja, upravo oni kada postoji povećani rizik od samoubistva. Osoba identifikovana kao osoba pod rizikom samoubistva trebalo bi, onoliko dugo koliko je to potrebno, da bude pod posebnim programom posmatranja. Takođe, takvim osobama ne bi trebalo da budu lako dostupna sredstva kojima bi se mogle ubiti.

SPRJEČAVANJE NASILJA

Zatvorske zdravstvene službe mogu doprinijeti sprječavanju nasilja nad uhapšenima i to putem sistematskog evidentiranja povreda i, ukoliko je potrebno, obezbjeđivanja opštih informacija relevantnim organima. Informacije se, takođe, mogu prosljeđivati kada su u pitanju specifični slučajevi, mada bi, po pravilu, takve postupke trebalo preduzimati samo uz pristanak zatvorenika na koga se slučaj odnosi.

Svi znakovi nasilja koji se uoče prilikom zdravstvene provjere zatvorenika po prijemu u ustanovu moraju biti u potpunosti evidentirani, zajedno sa svim njegovim relevantnim izjavama, te zaključcima ljekara. Ove informacije trebalo bi učiniti dostupnim samom zatvoreniku. Isti pristup trebalo bi primjenjivati i kada se zatvorenik pregleda nakon nekog incidenta unutar zatvora ili kada se npr. ponovo vraća u zatvor pošto je privremeno boravio u policijskom pritvoru zbog istrage.

4.3.7. DRUŠTVENE I PORODIČNE VEZE

Zdravstvena služba, takođe, može pomoći da se smanji pojava prekidanja društvenih i porodičnih veza koja obično prati lišavanje slobode. Služba bi, zajedno sa relevantnim socijalnim službama, trebalo da podrži mjere koje poboljšavaju kontakte zatvorenika sa spoljnim svijetom, kao što su: propisno opremljene prostorije za posjetu; posjete porodice ili supruge/supružnika ili partnerke/partnera u prikladnim uslovima; privremeni boravak u porodičnom, radnom, obrazovnom ili sociokulturnom okruženju.

U zavisnosti od okolnosti zatvorski ljekar može pokrenuti akciju kako bi dobio odobrenje za isplatu ili nastavak isplate primanja od socijalnog osiguranja za zatvorenike i njihove porodice.

4.4. PRUŽANJE ZDRAVSTVENIH USLUGA U ZATVORIMA CRNE GORE

4.4.1. KRATAK PRIKAZ REZULTATA PROJEKTA „ISTRAŽIVANJE SLUČAJEVA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA KORISNIKA DROGA U PRAVOSUDNOM SISTEMU CRNE GORE”

NVO *Juventas* je za potrebe projekta „Istraživanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore”, od novembra 2011. do maja 2012. godine, sproveo 115 strukturiranih ulaznih (terenskih) intervju i 56 dubinskih polustrukturiranih intervju sa korisnicima droga. Bazu za izbor intervjuisanih predstavljali su *Juventasovi* trenutni i bivši klijenti na programu “Smanjenje štete”. Kada su u pitanju ulazni intervjui, jedini kriterijum je bio da je osoba duže od pola godine bila aktivni korisnik droga, te da je voljna da ispuni upitnik sa *Juventasovim* terenskim radnikom/com. Kako je istraživanje urađeno na populaciji klijenata kojima *Juventas* pruža usluge, bez prethodno pripremljenog statističkog uzorka, podaci dobijeni putem terenskih intervju se ne mogu smatrati reprezentativnim na populaciji korisnika droga, ali daju dobre indicije o poštovanju prava ove populacije. Dubinski intervjui rađeni su sa onim korisnicima droga kod kojih je u ulaznom intervjuu evidentirano kršenje prava. Dubinski intervjui su imali za cilj da istraži moguće obrasce diskriminacije korisnika droga u pravosudnom sistemu, opiše slučajeve kršenja prava i odredi oblasti posebne osjetljivosti prava korisnika droga u pravosudnom sistemu. U okviru ispitivanja ovih standarda provjeravan je i način pružanja zdravstvenih usluga u zatvorima.

Od sveukupnog broja ispitanika 54% ili 62 ispitanika bila su na izdržavanju kazne zatvora. Prema rezultatima istraživanja ispitanici su većinom zadovoljni kvalitetom pružanja zdravstvenih usluga u zatvorima, uz indikacije da su u određenim slučajevima na pružanje istih čekali. Sa druge strane, 14.8% ispitanika tvrdi da im je medicinski tretman uskraćivan od strane službenika zatvora.

U okviru dubinskih intervju većina zamjerki, kada je zatvor u pitanju, odnosi se na pružanje zdravstvenih usluga u tim ustanovama, odnosno na njihovo uskraćivanje. U osnovi problema u pružanju zdravstvenih usluga u zatvorima su neadekvatni kapaciteti. U suštini, ovo ne bi trebalo da predstavlja problem budući da zakon prepoznaje upućivanje zatvorenika u odgovarajuće zdravstvene ustanove u slučajevima da se zdravstvene usluge ne mogu pružiti u zatvoru.

Međutim, značajan broj ispitanika ukazuje na loše sprovođenje postupka upućivanja zatvorenika u zdravstvene ustanove u zajednici (čeka se i do godinu dana na upućivanje u ustanovu). Takođe, određeni ispitanici govore da im je medicinski tretman bio u potpunosti uskraćen, dok su drugi čekali na ostvarivanje medicinskih tretmana i do godinu. Jedan od zastupljenijih komentara, kada je u pitanju zdravstvena zaštita u zatvorima, odnosi se na nezadovoljstvo medicinskim osobljem u zatvoru u Spužu.

Nedavno dobijeni podaci o visokoj prevalenci virusa hepatitis C u zatvorima i nedostatku pružanja tretmana za ovo oboljenje, koji su dobijeni u okviru istraživanja koje je sprovedeno od strane Instituta za javno zdravlje u saradnji sa NVO *Juventas*, ukazuju na nedostatak sveobuhvatnog medicinskih pregleda po prijemu lica u zatvore. Kako bi ovaj problem bio riješen neophodna je sistematizacija i standardizacija pružanja zdravstvene zaštite, prvenstveno kroz izradu protokola kojima bi se preciznije definisali postupci pružanja i ostvarivanja zdravstvene njege i tretmana.

4.4.2. ISTRAŽIVANJE MEĐU ZATVORENICIMA O PREVALENCI HIV-A I HEPATITISA C

Tokom marta 2012. godine Institut za javno zdravlje Crne Gore je, u partnerstvu sa Zavodom za izvršenje krivičnih sankcija i saradnji sa NVO *Juventas*, sproveo prvu bio-bihejvioralnu studiju sa licima koja su se u tom trenutku nalazila u Zavodu. Studija je rađena kao prikaz trenutnog stanja i sastojala se iz 2 segmenta - anketno ispitivanje ponašanja i uzorkovanje krvi učesnika studije, kako bi se utvrdila prevalenca HIV-a, te hepatitisa B i C. Studija je sprovedena u okviru nacionalnog projekta „Podrška sprovođenju nacionalne strategije za AIDS”, finansiranom od strane Globalnog fonda za tuberkulozu, AIDS i malariju, preko kancelarije UNDP-ja u Crnoj Gori. Iako nije testirana cjelokupna zatvorska populacija, broj registrovanih slučajeva zahtijeva preduzimanje hitnih mjera liječenja pacijenata i suzbijanja daljeg širenja infekcije.

Istraživanje je obuhvatilo 41% ukupne populacije zatvorenika u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, tj. 309 osoba, od kojih je 293 muškaraca i 19 žena. Jedna trećina ispitanih muškaraca kao razlog

zbog kog su na izdržavanju kazne navela je zloupotrebu droga, a 5 žena je kao razlog navelo kriminalne radnje vezane za narkotike.

Više od polovine muških zatvorenika (50,4%), od onih koji su odgovorili na pitanje o upotrebi droge (276), priznalo je da je uzimalo narkotike. Prosječni uzrast kada su prvi put uzeli drogu bio je 18 godina. Od njih jedna trećina je navela da je drogu koristila intravenski. Samo jedan zatvorenik je naveo da je prvi put uzeo drogu intravenski baš u zatvoru. 36,4% ispitanika je navelo da je nekad dijelilo pribor za injektiranje, a 2 ispitanika izjavila su da su to radila prilikom posljednjeg uzimanja droge. Zabrinjavajući je podatak koji je saopštila jedna petina ispitanika (19,2%) od 270 koji su odgovorili na ovo pitanje – da se droga može nabaviti u zatvoru.⁵⁸

Uzorak krvi 291 muškog ispitanika analiziran je na HIV, hepatitis B i C. Rezultati su pokazali da niko od zatvorenika nema u krvi prisustvo HIV-a, ali su 3 uzorka krvi (1%) pozitivna na hepatitis B. Na hepatitis C pozitivna je jedna petina, 59 ili 20,1% uzoraka.

Velika većina onih koji su zaraženi hepatitisom C osuđena je za krivična djela u vezi sa zloupotrebom droga. Kod nešto više od jedne trećine (34,3%) ispitanika koji su izjavili da su imali iskustva sa drogama, utvrđeno je da boluju od hepatitisa C. Isto je i sa 72,7% ispitanika koji su izjavili da su drogu koristili intravenskim putem.

Da su ikada probale drogu navele su 4 ispitanice (30-39 godina) i svaka je osuđena po osnovu kriminala vezanog za narkotike. Svaka ispitanica je koristila drogu i intravenskim putem, a samo jedna je navela da je ranije dijelila injekcioni pribor za uzimanje droge. Pet zatvorenica je smatralo da se droga može nabaviti u zatvoru, četiri su navele da je to teško uraditi, dok je jedna smatrala da se u zatvoru lako može doći do droge. Od ostalih 11 ispitanica 9 je izjavilo da se u zatvoru ne može doći do droge, a dvije nisu znale.⁵⁹

Na HIV i hepatitis B testirano je 16 uzoraka krvi zatvorenica i svi su bili negativni. Na hepatitis C je, takođe, testirano 16 uzoraka i nađen je u 5 ili 31,3% uzoraka. Kod svih ispitanica koje su izjavile da su ikad u životu imale iskustvo sa drogama, prilikom analize uzetih uzoraka, utvrđena je infekcija hepatitisom C, kao i kod onih (3) koje su izjavile da su drogu uzimale intravenskim putem⁶⁰

4.4.3. TRETIRANJE VIRUSA HEPATITISA C U ZATVORIMA CRNE GORE

Već duži niz godina evidentan je određeni broj osuđenih lica, nosilaca virusa hepatitisa C, koji iskazuju želju i potrebu za dijagnostikom i liječenjem, a koju Zavod za izvršenje krivičnih sankcija Crne Gore nije uvijek bio u mogućnosti da sprovede usljed nepostojanja protokola o daljem postupanju i drugim preprekama, uglavnog administrativnog karaktera. Pored prepreka pravno-administrativne prirode, postoje i brojne prepreke u izvršnom djelovanju (prije svega po pitanju budžetskih linija iz kojih pomenute medicinske usluge treba platiti), a sve zbog nepostojanja sporazuma između nadležnih institucija - Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija, Ministarstva zdravlja i Ministarstva pravde.

Pružanje medicinskih usluga zatvorenim licima na nacionalnom nivou uređeno je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o zdravstvenom osiguranju i Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Takođe, ostvarivanje medicinske zaštite i njege za zatvorena lica utvrđeno je, kao minimalni standard, dokumentom „Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima“ koji je usvojen na kongresu Ujedinjenih nacija 1955. godine, kao i „Evropskim zatvorskim pravilima“ iz 2006. godine. Dokumenti su donijeti u formi preporuka od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope.

Značajan napredak u upućivanju zatvorenika na dijagnostiku i liječenje hepatitisa C uočeno je početkom 2013. godine, kada je i završen monitoring pruženja zdravstvenih usluga u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija - Podgorica, a u okviru projekta „Dokumentovanje kršenja ljudskih prava korisnika droga“.

58 PRIJEDLOG - STRATEGIJA CRNE GORE ZA SPREČAVANJE ZLOUPOTREBE DROGA 2013-2020, februar 2013.

59 PRIJEDLOG – Strategija Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013-2020, februar 2013.

60 PRIJEDLOG – Strategija Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013-2020, februar 2013.

ZAKONSKI OKVIR, STANDARDI I PREPORUKE

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija predviđeno je ostvarivanje prava osuđenih lica na zdravstvenu zaštitu (član 42). Zakon propisuje da se prilikom javljanja na izdržavanje kazne utvrđuje zdravstveno stanje osuđenog lica (član 31). Usluge zdravstvene zaštite pružaju se osuđenim licima u prostorijama ustanove (ZIKS), u specijalizovanoj bolnici, ambulanti i drugim prostorijama koje ispunjavaju uslove u skladu sa propisima o zdravstvenoj zaštiti (član 43). Ukoliko ne postoje uslovi za tretiranje određenih bolesti u Zavodu osuđeni se upućuju u ustanovu u kojoj postoje odgovarajući uslovi. Vrijeme koje je provedeno na liječenju u drugim ustanovama uračunava se u izdržavanje kazne, kako i propisuje ovaj zakon.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti propisuje da se licima koja su na izdržavanju kazne zatvora sredstva za pokrivanje troškova iz oblasti zdravstvene zaštite obezbjeđuju iz budžeta, kao i licima kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana (član 13, stav 10). Zakon o zdravstvenom osiguranju propisuje pokrivanje troškova medicinske zaštite osiguranim licima u koje spadaju i lica koja su na izdržavanju kazne zatvora - Zakon o zdravstvenoj zaštiti (član 7, stav 25).

Prethodno stanje u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija predstavljalo je direktno kršenje zakonski propisanih standarda zdravstvene zaštite, budući da se stanje prevalencije hepatitisa B i C nije adekvatno registrovalo sprovođenjem medicinskih pregleda po prijemu zatvorenika, kao i da se nije sprovodila kontinuirana medicinska zaštita. Dodatni problem predstavlja činjenica da tako visok stepen prevalencije hepatitisa B i C nije zabilježen odmah po prijemu zatvorenika u prostorije zavoda, **te se samim tim ne može utvrditi da li je visok stepen prevalencije uzrokovan prenošenjem virusa u Zavodu.** Tek se početkom 2013. godine situacija popravlja uvođenjem značajnih poboljšanja u sistem zdravstvene zaštite u Zavodu.

Jedan od značajnih standarda predstavlja pružanje medicinskih pregleda i konsultacija u zatvorima koji se odnose na prenosive bolesti. Dakle, zatvori bi trebalo da sprovode, pored dijagnostifikovanja i tretiranja, programe prevencije koji se odnose i na virus hepatitisa B i C. U slučaju da Zavod za izvršenje krivičnih sankcija nema kapaciteta za pružanje medicinske zaštite i njege licima na izvršenju kazne zatvora, onda se ta lica upućuju u specijalizovanu ustanovu gdje mogu besplatno da ostvare neophodnu medicinsku njegu, dok se vrijeme provedeno u specijalizovanoj ustanovi uračunava u služenje kazne zatvora, kako i propisuje Zakon o izvršenju krivičnih sankcija.

4.5. SPECIJALNA PSIHIJATRIJSKA BOLNICA U KOTORU SA SVRHOM OBEZBJEĐIVANJA SUDSKE MJERE „MANDATORNOG LIJEČENJE NARKOMANA“

U predstojećem periodu neophodno je poboljšanje položaja Specijalne bolnice za psihijatriju u Kotoru (u daljem tekstu: Specijalna bolnica) u odnosu na cjelokupni zdravstveni sistem Crne Gore. Trenutna loša situacija je uzrokovana nedovoljnom podrškom nadležnih organa, jer i pored velikih napora menadžmenta bolnice nisu ostvareni osnovni standardi za pružanje zdravstvene zaštite pacijentima. Nemar nadležnih, te nedovoljna finansijska podrška uzrokovali su brojne probleme - izuzetno loši uslovi života za pacijente, čime se krše njihova prava i ostvarivanje zdravstvene zaštite, ali i upućivanje osuđenih lica u instituciju otvorenog tipa, čime se opstruira ostvarivanje pravde i ugrožava bezbjednost pacijenata i zajednice.

4.5.1. SMJEŠTAJNI USLOVI U BOLNICI

Smještajni uslovi u Specijalnoj bolnici su neprihvatljivi i neophodno je značajno ulaganje finansijskih sredstva kako bi se zadovoljili elementarni standardi, te riješilo kontinuirano snabdijevanje strujom, zamijenili dotrajali prozori i podne površine i obezbijedila adekvatna klimatizacija bolesničkih soba. Dodatno, uzevši u obzir zdravstveno stanje pacijenata u bolnici, prioritet mora da bude kontinuirano i adekvatno snabdijevanje bolnice svim neophodnim lijekovima.

Smještajni uslovi u Specijalnoj bolnici za psihijatriju ne zadovoljavaju minimalne smještajne standarde, a sve zbog nedostatka sredstava i neadekvatne brige od strane nadležnih organa. Suma koju bolnica dobija od države pokriva samo osnovne troškove funkcionisanja i održavanja – gotovo bez mogućnosti za neke ozbiljnije i veće investicije u cilju značajnijeg poboljšanja uslova

Pacijenti na višegodišnjem tretmanu u bolnici su većinom napušteni od strane porodica, tako da je ova ustanova jedino mjesto gdje im se ne pruža samo zdravstvena zaštita već i kontinuirana njega. Zbog toga bi poboljšanje smještajnih kapaciteta za ovu kategoriju bolesnika za nadležne organe trebalo da predstavlja apsolutni prioritet.

4.5.2. „MANDATORNO LIJEČENJE NARKOMANA“ U SPECIJALNOJ BOLNICI

Upućivanje lica u Specijalnu bolnicu kojima je izrečena bezbjednosna mjera *mandatorno liječenje narkomana*, predstavlja značajno pitanje u okviru kojeg se ugrožava bezbjednost redovnih pacijenata, zaposlenih u instituciji i građana, ali i krše osnovni principi pravde, prava pacijenata i pravo na zdravstvenu zaštitu.

Specijalna bolnica normativno nije dio pravosudnog sistema. Institucija je otvorenog tipa, dok je operativno uključena u izvršenje mjere bezbjednosti koju propisuje Krivični zakonik. Time se direktno ugrožava sprovođenje mjere bezbjednosti - *mandatorno liječenje narkomana* koja uključuje upućivanje lica u „odgovarajuću zdravstvenu ustanovu“ - instituciju zatvorenog, a ne otvorenog tipa. Takođe, Specijalna bolnica osnovana je kao organizaciona jedinica koja pruža zdravstvene usluge korisnicima droga na nivou uvođenja u apstinencijalnu krizu i medikamentoznu podršku tokom iste, te kao takva nema kapacitete da ostvari ciljeve bezbjednosne mjere. Uz to, bolnica nije predviđena za izvršenje mjera koje propisuje Krivični zakonik i kao takva nema adekvatne prostorne i bezbjednosne kapacitete za njihovo izvršenje.

U radu sa korisnicima droga u Specijalnoj bolnici akcenat je na pružanju medicinskih usluga u deinstitucionalizovanom okruženju, što predstavlja jedini adekvatni okvir za pružanje medicinskog tretmana ovim licima.

Odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti pri bolnici sastoji se od dvije cjeline. U okviru njega se tretira i pitanje zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Shodno aktivnostima, struktura i kapaciteti odjeljenja projektovani su kako bi zadovoljili potrebe korisnika droga koji zahtijevaju tretman i koji im se pruža na

dobrovoljnoj osnovi (projektovani kapaciteti odjeljenja usmjereni su na pružanje medicinskih usluga u otvorenom, deinstitucionalizovanom okruženju).

U skladu sa slovenačkim modelom koji podrazumijeva tretiranje apstinencijalne krize, za potrebe pružanja takvih zdravstvenih usluga projektovano je 9 kreveta, što je za crnogorske potrebe sasvim dovoljno, uzimajući u obzir da takav tretman traje uglavnom jedan, a najduže tri mjeseca. U suštini, prilikom projekcije aktivnosti, kapaciteta i strukture odjeljenja, nije se uzimala u obzir (potencijalna) implementacija mjere bezbjednosti - obavezno liječenje narkomana. Zbog toga je adekvatna implementacija ove mjere u Specijalnoj bolnici nemoguća.

4.6. PREPORUKE ZA UNAPRJEĐENJE ZDRAVSTVENE ZAŠTITE U ZIKS-U

Projektni timovi NVO *Juventasa* i NVO *Centra za monitoring - CeMI* kroz projekat "Dokumentovanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore" došli su do određenih zapažanja kada je u pitanju zdravstvena zaštita u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, te smatraju da je potrebno preduzeti sljedeće:

- 1. Problem:** Nedovoljno razvijeni kapaciteti za pružanje zdravstvenih usluga u zatvorima.

Cilj: Adekvatno sprovođenje Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (član 42).

Preporuka #1: U saradnji sa Institutom za javno zdravlje oformiti savjetovalište za krvlju prenosive infekcije sa akcentom na HIV i hepatitis B i C. Unutar savjetovališta bilo bi omogućeno dobrovoljno testiranje pritvorenih i zatvorenih lica na infektivne bolesti (hepatitis B, hepatitis C i HIV), te osigurana mogućnost za nastavak dijagnostike i liječenja, ukoliko postoji medicinska potreba, a u skladu sa važećim propisima Ministarstva zdravlja. Savjetovalište bi usvojilo postojeće smjernice u radu, priznate od strane Ministarstva.

Preporuka #2: Uvesti periodične posjete (minimum dva puta mjesečno) specijaliste infektologa Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija.

Preporuka #3: Nastaviti sa aktivnostima kojima se osigurava liječenje pritvorenih i osuđenih lica za koje specijalista infektolog, na osnovu kompletne dijagnostike, ustanovi da im je potrebna terapija (zbog infekcije hepatitisom B, hepatitisom C ili HIV-om), a u skladu sa važećim propisima Crne Gore. Omogućiti psihološku podršku licima koja počinu liječenje.

Preporuka #4: Uvesti preventivne aktivnosti sa ciljem podizanja opšte zdravstvene kulture. U saradnji sa Institutom za javno zdravlje i nevladinim organizacijama promovisati testiranje i tretman infektivnih bolesti.

Preporuka #5: Povećati broj zdravstvenih radnika koji su angažovani u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, te obezbijediti adekvatne stimulanse za angažovane medicinske radnike.

Preporuka #6: Obezbijediti nesmetan i blagovremen transport osuđenika i medicinskog

materijala. Po potrebi povećati kapacitete voznog parka Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija kako bi se omogućio nesmetan i blagovremen transport osuđenika i medicinskog materijala ka drugim medicinskim službama van samog zavoda.

Preporuka #7: Ustanoviti djelotvorniji mehanizam izdavanja recepata i obezbjeđivanja lijekova. Obezbijediti elektronske kartone pacijenata u ZIKS-u i uvezanost medicinskih kartona u Zavodu i van njega.

Preporuka #8: Shodno konstantaciji Komiteta ministara o evropskim zatvorskim pravilima, da uslovi u zatvoru u okviru kojih se krše prava lica na izdržavanju kazne ne mogu biti opravdani nedostatkom sredstava, *neophodno je, u što kraćem roku, obezbijediti tretiranje zatvorenika u okviru Specijalne zatvorske bolnice.*

Preporuka #9: *Izrada protokola kojima bi se standardizovala zdravstvena zaštita i obim zdravstvenih usluga koje se odnose na tretiranje infektivnih, progresivnih i mentalnih oboljenja.*

U okviru ovoga predlaže se izrada i usvajanje protokola o tretiranju virusa hepatitisa B i C u zatvorima.

Preporuka #10: Oformiti, u saradnji sa Ministarstvom zdravlja i Institutom za javno zdravlje, savjetovalište za mentalno zdravlje u ZIKS-u.

2. **Problem:** Nedostatak sistematizacije i fragmentisano upravljanje zdravstvenom zaštitom u pravosudnom sistemu.

Cilj: Osigurati lakšu i sveobuhvatniju implementaciju Zakona o zdravstvenoj zaštiti (član 13, stav 10) i Zakona o zdravstvenoj zaštiti (član 7, stav 25).

Upravljanje sistemom zdravstvene zaštite u zatvorima trenutno je podijeljeno između Ministarstva pravde i Ministarstva zdravlja. U okviru ovog rješenja budžetska planiranja ne sprovode se centralizovano što uzrokuje budžetske nedostatke u vanrednim situacijama (kao što je slučaj sa registrovanjem visoke prevalencije virusa hepatitisa C u KPD. Ovim se stvaraju pretpostavke za ograničavanje zdravstvene zaštite.

Preporuka #11: *Neophodno je centralizovati planiranje i upravljanje finansijskim sredstvima koja se izdvajaju za zdravstvenu zaštitu u zatvorima (na nivou Ministarstva zdravlja). Cjelokupno planiranje i upravljanje ovim sredstvima može biti u nadležnosti Fonda za zdravstveno osiguranje.*

Smatramo da bi ova materija trebalo da bude preciznije uređena samim zakonom ili podzakonskim aktom.

3. **Problem:** Manjak nezavisnosti u radu medicinskog osoblja u zatvorima.

Cilj: Jačanje i kontinuirano obezbjeđivanje nezavisnosti u radu medicinskog osoblja u zatvorima,

kao dodatni mehanizam za prevenciju torture i zlostavljanja u tim ustanovama.

Izrada medicinskih izvještaja o zdravstvenom stanju zatvorenika ključna je u suzbijanju torture i zlostavljanja u zatvorima, pa je zbog toga neophodno kontinuirano obezbjeđivati i unaprjeđivati nezavisnost medicinskog osoblja u zatvorima.

Preporuka #12: Obavezno pridržavanje procedura evidentiranja traumatskih povreda koje se prilikom pregleda uoče kod lica lišenih slobode. Osigurati obavljanje pregleda u prva 24 sata od prijema i osigurati procedure za obavljanje pregleda u prva 24 sata nakon nastanka eventualne traume tokom boravka u Zavodu.

Preporuka #13: Jačanje nezavisnosti medicinskog osoblja može se ostvariti kroz kontinuirano ocjenjivanje kvaliteta i efikasnosti njihovog rada od strane organa uprave koji je nadležan za pitanje zdravstva, odnosno Ministarstva zdravlja. *Uspostavljanjem organa na nivou Ministarstva, koji bi nadzirao rad medicinskog osoblja u zatvorima, značajno bi se unaprijedio kvalitet rada i, što je najznačajnije, osigurala njihova nezavisnost u obavljanju posla. Pored toga, potrebno je osigurati zaštitu prava na privatnost, te onemogućiti, osim u rijetkim i objektivnim slučajevima, prisustvo stražara prilikom pregleda zatvorenika (posebno prilikom prvog pregleda).*

4. **Problem:** Neadekvatna zdravstvena zaštita osoba koje pate od bolesti zavisnosti. Nedostatak mjera prevencije predoziranja. Nedostatak programa supstitucione terapije za osobe koje nisu ovaj program započele u zajednici. Nedostatak terapijskih programa. Nedostatak mogućnosti liječenja buprenofrinom.

Cilj: Omogućiti tretman bolesti zavisnosti u ZIKS-u u skladu sa potrebama korisnika droga.

Preporuka #14: Osposobljavanje zdravstvene službe za brzo reagovanje u slučajevima predoziranja psihoaktivnim sredstvima (PAS) kod pritvorenih i osuđenih lica. Uvođenjem ove aktivnosti ZIKS bi se obavezao da izradi medicinske procedure u skladu sa postojećim zakonodavstvom u Crnoj Gori, te specifičnostima same institucije. Pored podzakonskih akata, ZIKS bi bio u obavezi da u saradnji sa Ministarstvom zdravlja i Zavodom za hitnu medicinsku pomoć obavi obuku svojih službenika za brzo reagovanje u slučajevima predoziranja. ZIKS bi bio u obavezi da podatke dostavlja Institutu za javno zdravlje, a u skladu sa važećim propisima Crne Gore o evidentiranju i prijavljivanju bolesti. Internu evaluaciju i monitoring obavljala bi medicinska služba ZIKS-a, a eksternu Zavod za hitnu medicinsku pomoć i Ministarstvo zdravlja. Zavod bi se obavezao da u skladu sa zakonskim procedurama nabavlja potrebnu količinu medikamenata koji se koriste u ustanovama hitne pomoći u lokalnoj zajednici.

Preporuka #15: Uspostavljanje kapaciteta za brzu detoksifikaciju od psihoaktivnih supstanci pritvorenih i osuđenih lica. Otvaranje pomenute jedinice podrazumijevalo bi i uvođenje testiranja na prisustvo psihoaktivnih supstanci svih pritvorenih i zatvorenih lica po dolasku u ZIKS, a u prva 24h boravka. Testovima bi se analizirali uzorci urina, odnosno krvi, u slučajevima kada se ne može precizno utvrditi činjenično stanje, ili ako pritvoreno, odnosno zatvoreno lice, podnese prigovor na validnost rezultata testa. U tom slučaju uzorkovanje krvi bi se obavljalo ne kasnije od 4 sata od trenutka podnošenja prigovora. Rezultati analize uzorka urina bi se testiranom licu saopštavali ne kasnije od 2 sata po uzimanju uzorka, kako bi lice moglo blagovremeno da podnese prigovor, odnosno, kako organizam ne bi sam izlučio psihoaktivne supstance. U slučaju potvrđenog rezultata testa na prisustvo PAS, a po procjeni psihijatra koji ordinira u ZIKS-u, lice bi se smještalo u jedinicu

za brzu detoksifikaciju od PAS. Jedinica bi bila opremljena za medicinske procedure, a ZIKS bi objedinio protokole tretmana pritvorenih i zatvorenih lica u skladu sa specifičnostima bolesti zavisnosti (prema vrsti zavisnosti, polu, trudnoći i sl). ZIKS bi bio u obavezi da podatke dostavlja Institutu za javno zdravlje, a u skladu sa važećim propisima Crne Gore o evidentiranju i prijavljivanju bolesti. Internu evaluaciju i monitoring bi obavljao psihijatar angažovan u Zavodu, a eksternu Institut za javno zdravlje i Ministarstvo zdravlja. ZIKS bi se obavezao da u skladu sa zakonskim procedurama nabavlja potrebnu količinu testova na prisustvo PAS u krvi i medikamenata koji se koriste u ustanovama zdravstvene zaštite u lokalnoj zajednici.

Preporuka #16: Uvođenje metadonskog održavanja opoidnih zavisnika koji su lišeni slobode. Po ličnom zahtjevu lica i/ili procjeni psihijatra, pritvorenom ili zatvorenom bi se omogućilo uvođenje metadonske supstitucione terapije koju bi lice moglo da nastavi u lokalnoj zajednici po izlasku iz ZIKS-a. Lice bi se nakon odsluženja zatvorske kazne uputilo na dalji tretman u regionalne centre u Podgorici, Kotoru ili Beranama, a u skladu sa prebivalištem. Uvođenjem ove vrste tretmana bolesti zavisnosti ZIKS bi bio u obavezi da razvije podzakonska akta i medicinske protokole, a u skladu sa postojećim zakonodavstvom Crne Gore, te praksom centara ove vrste u lokalnoj zajednici. Takođe, Zavod bi bio u obavezi da u saradnji sa Ministarstvom zdravlja obuča medicinski kadar koji bi ordinirao terapiju, periodično obavljao testiranje lica na prisustvo PAS u organizmu, te usklađivao terapiju u skladu sa opštim fizičkim i psihičkim zdravljem pritvorenog, odnosno zatvorenog lica. ZIKS bi bio u obavezi da podatke dostavlja Institutu za javno zdravlje, a u skladu sa važećim propisima Crne Gore o evidentiranju i prijavljivanju bolesti. Internu evaluaciju i monitoring bi obavljao psihijatar koji ordinira u ZIKS-u, a eksternu Institut za javno zdravlje i Ministarstvo zdravlja. ZIKS bi se obavezao da u skladu sa zakonskim procedurama nabavlja potrebnu količinu testova na prisustvo PAS u krvi i medikamenata koji se koriste u ustanovama zdravstvene zaštite u lokalnoj zajednici.

Preporuka #17: Uvođenje metodologije tretmana pritvorenih i zatvorenih lica sa istorijom bolesti zavisnosti od PAS, a po ugledu na plan rada Javne ustanove za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci. ZIKS bi bio u obavezi da prilagodi smjernice rada sa pritvorenim i osuđenim licima, kako bi metodologija bila prilagođena specifičnostima ustanove. Takođe, ZIKS bi bio u obavezi da u saradnji sa Javnom ustanovom za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika PAS i Ministarstvom rada i socijalnog staranja izvrši profesionalnu doedukaciju zaposlenih. Zavod bi bio u obavezi da podatke dostavlja Ministarstvu rada i socijalnog staranja, a u skladu sa važećim propisima Crne Gore o evidentiranju o pružanju ove vrste tretmana. Internu evaluaciju i monitoring bi obavljao načelnik službe tretmana u ZIKS-u, a eksternu specijalista psihijatar koji ordinira u Javnoj ustanovi za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci.

5. **Problem:** Nemogućnost izvođenja programa edukacije u istražnom zatvoru.

Cilj: Omogućiti tretman bolesti zavisnosti u ZIKS-u u skladu sa potrebama korisnika droga.

Preporuka #18: Uvesti edukativne programe u istražni zatvor bazirane na principima smanjenja štete, a u saradnji sa nadležnim institucijama pravosudnog sistema.

6. **Problem:** Upućivanje osuđenih lica na izvršavanje bezbjednosne mjere - obavezno liječenje narkomana, u instituciju otvorenog tipa, Specijalnu psihijatrijsku bolnicu u Kotoru. Loši smještajni uslovi u Specijalnoj bolnici.

Upućivanje lica kojima je izrečena bezbjedonosna mjera „obavezno liječenje narkomana“ u Specijalnu bolnicu, instituciju otvorenog tipa, predstavlja značajno pitanje, u okviru kojeg se ugrožava bezbjednost pacijenata koji tu borave na dobrovoljnom liječenju, zaposlenih u instituciji i građana, ali i krše osnovni principi pravde, prava pacijenata i pravo na zdravstvenu zaštitu.

Takođe, izvršenje mjere bezbjednosti u odjeljenju Specijalne bolnice upitno je sa medicinskog aspekta i ne zadovoljava medicinske kriterijume i principe koje propisuje mjera bezbjednosti. Zbog toga je nepotrebno, ali i potencijalno opasno institucionalizovati osuđeno lice u odjeljenju otvorenog tipa zarad pružanja tretmana koji se podrazumijeva i koji se može obezbijediti tokom izvršenja kazne zatvora.

U praksi je uočeno da odlaganje ove mjere, zbog ograničenih kapaciteta Specijalne psihijatrijske bolnice u Kotoru, utiče na kršenje prava pacijenata koji su dostigli apstinenciju, a u zakonskoj su obavezi da se liječe u Specijalnoj bolnici.

Cilj: Osigurati adekvatnu i smislenu implementaciju Krivičnog zakonika (član 71), odnosno obezbijediti adekvatan tretman korisnicima droga u okviru pravosudnog sistema. Poboljšati položaj Specijalne bolnice u odnosu na cjelokupni zdravstveni sistem Crne Gore. Na ovaj način bi se prekinulo i uskraćivanje, odnosno ograničavanje medicinskog tretmana regularnim pacijentima bolnice.

Preporuka #19: Obezbijediti finansijska sredstva za renoviranje Specijalne psihijatrijske bolnice u Kotoru kako bi se unaprijedili smještajni uslovi.

Preporuka #20: Izgradnja Specijalne zatvorske bolnice predstavlja adekvatno rješenje za trenutnu situaciju kada je u pitanju upućivanje lica u Specijalnu psihijatrijsku bolnicu u Kotoru na izvršenje mjere bezbjednosti. Ovim bi se obezbijedio adekvatan i potpun medicinski tretman ovim licima, a sa druge strane prestalo sa ograničavanjem tretmana redovnim pacijentima Specijalne bolnice.

Preporuka #21: Ostvariti mogućnost za preinačenje mjere obaveznog liječenja bolesti zavisnosti licima kod kojih je prestala potreba za izvršenjem te mjere.

7. **Problem:** Neadekvatni programi rehabilitacije i resocijalizacije bivših korisnika droga tokom i nakon boravka u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija.

Cilj: Omogućiti adekvatne programe resocijalizacije i rehabilitacije za korisnike droga koji su dostigli apstinenciju tokom boravka u ZIKS-u.

Preporuka #22: Povećanje broja zaposlenih sa VSS spremom (psihologa i socijalnih radnika), a u cilju osnivanja individualnih i grupnih savjetovanja pritvorenih i zatvorenih lica sa istorijom bolesti zavisnosti.

Preporuka #23: Razvijanje programa doškolovanja, te profesionalne orijentacije, doedukacije, kao i sticanje vještina potrebnih za povećanje šansi za kasniju bolju reintegraciju u lokalnu zajednicu. Ova aktivnost bi npr. podrazumijevala organizovanje kurseva o korišćenju računara, stranih jezika i sl, a diplome koje bi se dobile bile bi prihvaćene od strane Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. ZIKS bi se obavezao da izradi podzakonska akta i propise potrebne za uvođenje ovog vida obrazovanja. Takođe, Zavod bi ostvario saradnju sa ZZZCG po pitanju ove aktivnosti i u saradnji sa njima započeo aktivnosti. ZIKS bi se obavezao da opredijeli smještajne uslove, potrebne materijale, opremu i pomagala za održavanje obrazovnog programa, te omogućio polaganje završnih ispita. Bio bi u obavezi da podatke šalje ZZZCG. Internu evaluaciju i monitoring programa obavljao bi načelnik Službe za obrazovanje kadrova, a eksternu Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

Preporuka #24: Uvođenje društveno korisne radne terapije za veći broj osuđenih lica. U cilju povećanja uspjehnosti procesa rehabilitacije, veći broj lica bi trebalo radno angažovati. Trebalo bi oformiti radionice za izradu potrepština, a Zavod bi ostvario dobit i na taj način povećao budžet (npr. izrada automobilskih tablica ili pak manji projekti poput izrade plastične opreme koju Crna Gora uvozi). Potrebno je bazirati se na proizvode koje Crne Gora, usljed nedostatka proizvođača, uvozi, i na taj način omogućiti ZIKS-u da stekne samoodrživost, odnosno da uspije da prihoduje dio budžetskih sredstava.

Cilj: Omogućiti adekvatne programe resocijalizacije i rehabilitacije za korisnike droga koji su dostigli apstinenciju tokom boravka u ZIKS-u.

PSIHOSOCIJALNA

PODRŠKA I ZAPOSŁJAVANJE

BIVŠIH

ZATVORENIKA

I BIVŠIH

KORISNIKA

PSIHOAKTIVNIH

SUPSTANCI

5. PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA I ZAPOSŁJAVANJE BIVŠIH ZATVORENIKA I BIVŠIH KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

5.1. TRENUTNO STANJE

5.1.1. OPŠTE ODREDNICE RADA SA NEZAPOSLENIMA

U svakoj društvenoj zajednici postoji jedan broj ljudi kojima je potrebna pojačana zaštita s obzirom na njihove lične karakteristike ili životnu situaciju u kojoj se nalaze. S tim u vezi, ona lica kojima je za uključenje u rad potrebna dodatna podrška i poseban stručni tretman i koja zbog različitih razloga nisu konkurentna na tržištu rada, smatraju se teško ili teže zaposlivim licima, prije svega zbog ranjivosti, osjetljivosti i ugroženosti usljed duže isključenosti iz radne sredine.

U grupe teže ili teško zaposlivih svrstavaju se lica sa invaliditetom, hronični bolesnici, lica sa psihičkim smetnjama, lica sa mentalnom retardacijom, dugotrajno nezaposleni, lica starija od 50 godina, lica bez obrazovanja i osipnici, zavisnici o psihoaktivnim supstancama, lica u postpenalnom tretmanu, pripadnici populacije Roma, Aškalija i Egipćana (RAE), žrtve krivičnih djela, samohrani roditelji, lica sa kombinovanim smetnjama i tehnoekonomske viškovi.

Savremena doktrina rada sa nezaposlenim licima podrazumijeva, pored ostalog, primjenu stručnog tretmana koji se naziva trijaža, a obuhvata svrstavanje lica koja traže zaposlenje prema stepenu zaposlivosti, odnosno eventualnim preprekama koje treba otkloniti na putu do zaposlenja.

Dakle, prilikom prijave lica na evidenciju nezaposlenih, prepoznaju se faktori koji utiču na zaposlivost osobe i opredjeljuju njeno uključivanje u odgovarajuće programe aktivne politike zapošljavanja. Primjenom trijaže, koja predstavlja polaznu osnovu za usmjeravanje prijavljenih lica na usluge profesionalnog izbora, psihosocijalne i motivacijske podrške i osposobljavanja za uključivanje u rad, nezaposlene osobe mogu se svrstati u jednu od sljedećih kategorija, i to:

- Neposredno zaposlive, koje se bez daljeg tretmana mogu usmjeriti na traženje odgovarajućeg zaposlenja;
- Uslovno zaposlive, kojima je potreban dodatni tretman, odnosno uključivanje u odgovarajuće programe pripreme za zaposlenje;
- Teže ili teško zaposlive osobe koje imaju takve prepreke u zaposlenju da nisu primjerene za posredovanje dok se ne riješi njihov problem.

5.1.2. TEŠKO I TEŽE ZAPOSŁIVA LICA

U sadašnjim uslovima više od trećine nezaposlenih sa evidencije Zavoda za zapošljavanje može se svrstati u neku od grupa teže ili teško zaposlivih. Ove grupe čine tzv. tvrdo jezgro za koje je karakteristična dugotrajna nezaposlenost.

Tretman prema potrebama pojedinca podrazumijeva izradu individualnog plana zapošljavanja, baziranog na prepoznavanju potreba, interesa, mogućnosti i prepreka. Međutim, kada su u pitanju bivši zavisnici od psihoaktivnih supstanci, kao i bivši zatvorenici, ovom zahtjevu nije lako udovoljiti.

Naime, kako isključenost iz radnog okruženja posljedično znači i isključenost iz šireg socijalnog okruženja, uključivanje lica iz ovih grupa u rad i zapošljavanje predstavlja jednu od najzahtjevnijih djelatnosti na području zapošljavanja. Razlog je što isključenost može dovesti do: pada radne kondicije,

nedostatka radnih i socijalnih vještina, niže motivacije za ponovno uključivanje na tržište rada, loše slike o sebi, pesimističke usmjerenosti, nesposobnosti.

Posebno otežavajuću okolnost u cilju izlaženja iz statusa nezaposlenih kod bivših korisnika psihoaktivnih supstanci, kao i lica koja su odslužila kaznu zatvora, predstavlja činjenica što se oni najčešće tretiraju kao građani drugog reda i što društvo još nije dovoljno sazrelo da ih prihvati bez stereotipa i stigmatizacije.

Drugo, lica koja su na izdržavanju kazne zatvora nemaju mogućnost uključivanja u odgovarajuće programe, pripreme za rad i zapošljavanje, jer objektivne okolnosti služenja kazne ne omogućavaju redovno uključivanje u programe aktivne politike zapošljavanja.

Ukoliko je lice na izdržavanju kazne zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci ono gubi status nezaposlenog. Evidencija o nezaposlenom licu, u ovom slučaju, prestaje da se vodi do njegovog ponovnog javljanja, odnosno do odsluženja zatvorske kazne (prava i obaveze nezaposlenog lica koje je na izdržavanju kazne zatvora do šest mjeseci - miruju).

Angažovanje bivših zatvorenika i korisnika psihoaktivnih supstanci za traženje zaposlenja i izlaza iz statusa nezaposlenosti predstavlja teže ostvarivu aktivnost, jer su oni primorani da se prilagođavaju uslovima rada i zahtjevima socijalnog okruženja koji su normirani prema potrebama i mogućnostima tzv. "ostale", konkurentne populacije. To čini da prilagođavanje bude veoma otežano.

Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje dana 20.06.2012. godine identifikovano je 29.577 nezaposlenih lica, od tog broja 8.712 lica spada u kategoriju teže i teško zaposljivih, od čega su njih 282 lica koja su bila na izdržavanju kazne zatvora ili se trenutno nalaze na izdržavanju kazne, dok njih 32 čine lica sa otežanim uslovima zapošljavanja zbog bolesti zavisnosti.

5.2. PRAVNA REGULATIVA

5.2.1. PREGLED ZNAČAJNIJIH ZAKONA IZ OBLASTI PSIHOSOCIJALNE PODRŠKE I ZAPOSŁJAVANJA

Zapošljavanje i rad teže zaposljivih lica reguliše veći broj propisa. Neki od njih su Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o radu, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija lica i dr.

- Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti ("Sl. list CG", br. 14/10), članom 64, stav 1, tačka 11, propisano je da evidencija o nezaposlenom licu prestaje da se vodi ako ode na izdržavanje kazne zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci;
- Zakonom o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje ("Sl. list CG", br: 13/07; 79/08; 86/09; 78/10; 14/12), članom 6, stav 1, tačka 22, propisano je da su obveznici doprinosa za zdravstveno osiguranje lica kojima je izrečena kazna obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana. Obveznik doprinosa za zdravstveno osiguranje za navedena lica je nadležni organ uprave;
- Zakonom o zdravstvenom osiguranju ("Sl. list CG", br: 39/04; 14/12), članom 8, stav 1, tačka 24, propisano je da su osiguranici lica koja su na izdržavanju kazne zatvora, kao i lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana;
- Zakonom o radu ("Sl. list CG", br: 49/08; 29/09; 59/11), članom 76, stav 1, tačka 3, propisano je da zaposlenom miruju prava i obaveze iz rada i po osnovu rada ako odsustvuje sa rada zbog kazne zatvora, mjere bezbjednosti, vaspitne ili zaštitne mjere, u trajanju do šest mjeseci;

- Zakonom o radu ("Sl. list CG", br: 49/08; 29/09; 59/11), članom 111, stav 6, propisano je da otac djeteta može koristiti pravo na porodiljsko odsustvo, odnosno njegu djeteta, u slučaju kada majka napusti dijete, umre ili je iz drugih opravdanih razloga spriječena da koristi to pravo (izdržavanje kazne zatvora, teža bolest i dr);
- Zakonom o radu ("Sl. list CG", br: 49/08; 29/09; 59/11), članom 130, stav 1, tačka 2, propisano je da zaposleni može biti privremeno udaljen (suspendovan) sa rada ako mu je određen pritvor; tačka 3 - zaposleni može biti privremeno udaljen (suspendovan) sa rada ako je protiv njega pokrenut krivični postupak zbog krivičnog djela učinjenog u radu ili u vezi sa radom;
- Zakonom o radu ("Sl. list CG", br: 49/08; 29/09; 59/11), članom 139, stav 1, tačka 4, radni odnos prestaje po sili zakona ako nezaposleno lice zbog izdržavanja kazne zatvora mora biti odsutno sa rada duže od šest mjeseci, danom stupanja na izdržavanje kazne; tačka 5 - ako mu je izrečena mjera bezbjednosti, vaspitna ili zaštitna mjera u trajanju dužem od šest mjeseci i zbog toga mora da bude odsutan sa rada - danom početka primjenjivanja te mjere;
- U skladu sa članom 3, stav 1, tačke 13 i 14 Pravilnika o obliku i sadržini jedinstvene prijave za regrutaciju poreskih obveznika, obveznika doprinosa i osiguranika u centralni registar ("Sl. list CG", br: 10/2010 i 32/2010) Zavod za izvršenje krivičnih sankcija je obavezan da podnese prijavu za registraciju doprinosa za obavezno socijalno osiguranje za lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, dok ustanove za smještaj i obavezno čuvanje i liječenje alkoholičara i narkomana podnose prijavu za lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja;

5.2.2. ZAKLJUČCI U VEZI SA PRAVNOM REGULATIVOM

- Nezaposlena lica koja su na izdržavanju kazne zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci gube status nezaposlenih lica, time i ostvarivanje prava iz osiguranja od nezaposlenosti, čime prestaju i sve obaveze Zavoda prema ovim licima do ponovnog prijavljivanja;
- Nezaposlenim licima koja su na izdržavanju kazne zatvora u trajanju do šest mjeseci miruju prava i obaveze po osnovu nezaposlenosti;
- Lice u radnom odnosu koje je na izdržavanju kazne zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci ili ako mu je izrečena mjera bezbjednosti, vaspitna ili zaštitna mjera u trajanju dužem od šest mjeseci, radni odnos prestaje po sili zakona;
- Licu u radnom odnosu koje je na izdržavanju kazne zatvora u trajanju do šest mjeseci miruju prava i obaveze iz rada i po osnovu rada, ako odsustvuje sa posla zbog kazne zatvora, mjere bezbjednosti, vaspitne ili zaštitne mjere, u trajanju do šest mjeseci;
- Obveznik doprinosa za zdravstveno osiguranje lica kojima je izrečena kazna obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana je nadležni organ uprave;
- Lica koja su na izdržavanju kazne zatvora, kao i lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana su osiguranici zdravstvenog osiguranja;
- U navedenim zakonima se nigdje eksplicitno ne izdvajaju zavisnici od psihoaktivnih supstanci, kao ni lica u postpenalnom tretmanu, u smislu njihove psihosocijalne podrške i stimulisanja njihovog zapošljavanja;

5.3. PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE POLITIKA PSIHOSOCIJALNE PODRŠKE I ZAPOSŁJAVANJA ODREĐENIH KATEGORIJA IZ GRUPE TEŠKO ZAPOSŁIVIH LICA

- Jačanje saradnje organizacija i institucija, zdravstva, invalidskog i penzijskog osiguranja, socijalne zaštite, nevladinih organizacija u oblasti psihosocijalne podrške i zapošljavanja lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja;
- Uključivanje svih zainteresovanih strana od kojih se očekuje kreiranje politike, izrada zakonske regulative i realizacija odgovarajućih mjera u oblasti psihosocijalne podrške i zapošljavanja lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja;
- Potrebno je sagledati pravnu regulativu i dati predložena rješenja izmjena i dopuna zakona u oblasti psihosocijalne podrške i zapošljavanja lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i lica kojima je izrečena mjera obaveznog čuvanja i obaveznog liječenja;
- Konceptualno, definisane su doktrina i tehnologija rada sa teže zaposlivim licima kao integralni dio, ili podsistem opšte doktrine pružanja kvalitetnih usluga nezaposlenim licima, ali nije oblikovana tehnologija rada sa određenim grupama iz ove kategorije lica, u ovom slučaju - bivših korisnika psihoaktivnih supstanci i bivših zatvorenika.

Posebno je važno naglasiti da za ovu kategoriju lica sama psihosocijalna podrška nije dovoljna, te da su potrebni i programi koji pospješuju njihovo uključivanje na tržište rada, odnosno, koji preferiraju njihovo zapošljavanje uz odgovarajuće stimulacije.

5.4. PRIJEDLOZI ZA UKŁUČIVANJE BIVŠIH ZATVORENIKA I BIVŠIH KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI NA TRŽIŠTE RADA

1. OBEZBJEĐIVANJE USLOVA ZA IZVOĐENJE PROGRAMA RAZVOJA KARIJERE ZA VRIJEME TRAJANJA KAZNE

U cilju povećanja stepena zaposlivosti lica u postpenalnoj obradi trebalo bi da budu informisana već za vrijeme služenja kazni o problemima zapošljavanja. Iako su uslovi pod kojima se kazne služe specifični, informacije o dinamici tržišta rada, ponudi i potražnji radne snage i mogućnostima osposobljavanja i pripreme za zaposlenje, trebalo bi da budu dostupne već oko četiri mjeseca prije izlaska iz zatvora. Tako bi se u otvorenom društvu ta lica mogla što uspješnije uključiti u socijalnu i radnu sredinu.

Takođe, pohađanjem programa psihosocijalne rehabilitacije, učenjem tehnika i metoda traženja posla, i to za vrijeme trajanja kazne, svakako da doprinosi povećanju stepena zaposlivosti lica iz ove kategorije.

Konkretan prijedlog u ovom slučaju mogao bi da se odnosi na otvaranje karijernih centara i održavanje seminara za upravljanje karijerom za vrijeme služenja kazne zatvora.

2. OBEZBJEĐIVANJE USLOVA ZA FORMIRANJE ZAŠTIĆENOG TRŽIŠTA RADA

Tržište rada se uslovno može podijeliti na zaštićeno tržište rada, gdje se pod povoljnijim uslovima (simulirana radna situacija, rezervisani prigodni poslovi, povoljna radna sredina...) osposobljavaju i

zapošljavaju pripadnici ranjivih grupa, i otvoreno tržište rada, koje funkcioniraju prema tržišnim uslovima.

U cilju ostvarivanja povoljnijih mogućnosti i uslova napredovanja pojedinaca u smislu postizanja što boljih radnih rezultata, poželjno je da se pojedinac što prije, nakon postizanja radnih rezultata koji odgovaraju zahtjevima tržišta, uključi u otvoreno tržište rada i uobičajenu radnu sredinu. Brzim prelaskom iz jedne sredine u drugu pojedinac ne gubi radne navike, ostaje u dobroj radnoj i psihofizičkoj kondiciji. Značaj obezbjeđivanja uslova za formiranje zaštićenog tržišta rada ogleda se u tome što kada uključivanje u redovno tržište rada ne uspije, pojedinac to ne smatra tragičnim, jer se, nakon neuspjelog pokušaja, odmah vraća u već poznatu, zaštićenu, radnu okolinu, gdje se osjeća prihvaćenim i sigurnim.

Projekat izgradnje i postavljanja u funkciju Centra za radnu integraciju, koji je u toku 2008. godine inicirao Zavod za zapošljavanje, predstavljao je model obezbjeđivanja uslova za formiranje zaštićenog tržišta rada. Međutim, projekat je u toku 2011. godine obustavljen zbog određenih administrativnih procedura i nedostatka finansijskih sredstava.

3. PODSTICANJE POVOLJNOSTI PREDUZETNIŠTVA

S obzirom na to da je Zavod za zapošljavanje osposobljen za realizaciju psihosocijalnih programa, odnosno pružanje usluga u okviru posredničke funkcije, i koje imaju za cilj podsticanje i usmjeravanje profesionalnog razvoja pojedinaca, nezaposleni u ovim ciljnim grupama mogu biti adekvatno tretirani. Međutim, to je samo prvi korak, dok je drugi - traženje zaposlenja i obuka za uključivanje u rad teže ostvariv, posebno što u postojećim okolnostima nije realno očekivati da se, u većem obimu, u tekućim prijavama slobodnih radnih mjesta, obezbijedi posredovanje u zapošljavanju ovih ili drugih lica. Upravo zbog toga mogućnosti koje pružaju različiti oblici preduzetništva u socijalnoj ekonomiji predstavljaju šansu za njihovo radno angažovanje u različitim djelatnostima, odnosno na poslovima koji su za njih primjereni.

4. STIMULISANJE POSLODAVACA

Bivši korisnici psihoaktivnih supstanci i lica u postpenalnom tretmanu nisu popularni na tržištu rada. Takođe, većina poslodavaca je netolerantna prema njima, te je poželjno iznaći odgovarajuće modele za stimulisanje poslodavaca u cilju zapošljavanja ovih kategorija lica.

- Predstavljanje primjera dobre prakse trebalo bi da bude jedna od značajnih aktivnosti na polju stimulisanja poslodavaca da zapošljavaju lica iz ove kategorije. Poslodavcima bi trebalo predstaviti primjere dobre prakse, da osobe u postpenalnoj obradi mogu biti sposobni i kvalitetni radnici;
- Utvrđivanje poreskih i drugih olakšica za poslodavce u cilju podsticanja zapošljavanja lica iz ove kategorije predstavlja jedan od izazova na putu većeg uključivanja bivših korisnika psihoaktivnih supstanci i lica u postpenalnom tretmanu;

Utvrđivanje poreskih i drugih olakšica za poslodavce u cilju podsticanja zapošljavanja lica koja se smatraju teže zaposlivim nije regulisano na duži rok, već se primjenjuje Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija lica ("Sl. list CG", br. 11/12) koja važi do 31. decembra 2014. godine.

Subvencije po ovoj Uredbi može koristiti poslodavac koji zaposli: lice sa najmanje 40 godina života; Rome, Aškalije i Egipćane; lice koje se nalazi na evidenciji Zavoda duže od pet godina; lice koje je zaposleno na izvođenju javnih radova; lice na neodređeno vrijeme nakon obavljenog pripravničkog staža; lice za čijim je radom prestala potreba (tehnoekonomski viškovi), a nalazi se na evidenciji Zavoda; lice koje je zaposleno radi obavljanja sezonskih poslova; nezaposleno lice sa preko 25 godina staža, a koje je korisnik novčane naknade. Prema ovoj uredbi poslodavci koji zaposle ova lica ne plaćaju doprinose za obavezno socijalno osiguranje i naknade za korišćenje komunalnih dobara od opšteg interesa na zarade zaposlenih, kao ni porez iz zarade zaposlenog.

Dakle, u navedenoj Uredbi nigdje se eksplicitno ne izdvajaju bivši zatvorenici i zavisnici od psihoaktivnih supstanci, kao ni lica u postpenalnom tretmanu, a u smislu njihovog zapošljavanja putem stimulisanja poslodavaca.

5. RAZVIJANJE I OBEZBJEĐIVANJE USLOVA ZA FINANSIRANJE PROGRAMA JAVNIH RADOVA

Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti ("Sl. list CG", br. 14/10), članom 7, stav 1, tačka 6, javni radovi se definišu kao jedni od poslova.

Osnovni ciljevi programa javnih radova su: kreiranje novih radnih mjesta i uključivanje nezaposlenih lica u rad, očuvanje i razvijanje radnih sposobnosti; obezbjeđivanje socijalne uključenosti nezaposlenih osoba; povećanje radnih potencijala, nivoa znanja, sposobnosti i vještina nezaposlenih osoba.

Javni radovi su prvenstveno namijenjeni dugotrajno nezaposlenim i nezaposlenim osobama kod kojih je primijećeno opadanje radnih sposobnosti i upravo oni mogu biti model za kreiranje programa zapošljavanja bivših korisnika psihoaktivnih supstanci i lica u postpenalnom tretmanu.

Primjer dobre prakse u cilju podsticanja zapošljavanja bivših korisnika psihoaktivnih supstanci predstavlja javni rad "Podrška klijentima u okviru vaninstitucionalnog tretmana" koji je realizovan u saradnji Javne ustanove za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci i Zavoda za zapošljavanje.

U toku 2011. godine posredstvom ovog javnog rada angažovanje je ostvarila jedna osoba, dok je i u toku 2012. radno angažovanje ostvarila, takođe, jedna osoba.

Angažovanje klijenata u okviru pomenutog javnog rada podrazumijevalo je učestvovanje u grupnim terapijama koje sprovode stručna lica, asistiranje tokom sprovođenja i organizovanja sportskih aktivnosti.

5.5. ZAKJUČAK

Dosadašnja iskustva u primjeni savremene tehnologije rada u pružanju usluga pojedinim kategorijama teže zaposljivih grupa pokazuju da je Zavod za zapošljavanje osposobljen za realizaciju programa koji su namijenjeni edukaciji lica za traženje zaposlenja, psihosocijalnoj i motivacijskoj podršci ličnom razvoju, savjetovanju kod izbora, odnosno, promjeni zanimanja ili zaposlenja. Međutim, za složenije programe namijenjene teže zaposljivim licima, bilo da imaju pretežno edukativni ili rehabilitacioni karakter, kao i oni programi za psihosocijalnu i motivacijsku podršku, Zavod nije osposobljen, niti je opravdano njegovo prilagodavanje za takvu ulogu. Umjesto toga, Zavod može u skladu sa svojim mogućnostima da inicira i, u početnoj fazi, pruža podršku formiranju određenih programa i specijalizovanih organizacija u različitim oblicima svojine.

Rad sa teže zaposljivim grupama je zbog specifičnosti korisnika usluga veoma osjetljiv sa aspekta finansiranja. Naime, finansiranje ovih programa predstavlja jedan od najvećih izazova posebno u uslovima krize, kada su sredstva kojima raspolaže Zavod za zapošljavanje u značajnoj mjeri ograničena.

PRIMJERI
SLUČAJEVA
KRŠENJA
LJUDSKIH
PRAVA
PREMA
IZJAVAMA
KORISNIKA
DROGA

6. PRIMJERI SLUČAJEVA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA PREMA IZJAVAMA KORISNIKA DROGA

Uvod

Nevladina organizacija *Juventas* je za potrebe projekta *Istraživanje slučajeva kršenja ljudskih prava korisnika droga u pravosudnom sistemu Crne Gore* u periodu novembar 2011 - maj 2012. godine sproveo 115 struktuiranih „ulaznih“ (terenskih) intervjuua i 56 dubinskih polustruktuiranih intervjuua sa korisnicima droga. Bazu za odabir intervjuisanih predstavljali su korisnici droga koji su dobijali socijalnu i zdravstvenu zaštitu kroz program Smanjenja štete u *Juventas*u, kao i osobe koje se nalaze na rehabilitaciji u Javnoj ustanovi za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju u Podgorici. Kada su u pitanju „ulazni“ intervjuui, jedini kriterijum pri odabiru bio je da je osoba u dužem periodu aktivni korisnik droga ili je trenutno u procesu rehabilitacije, te da je voljna da ispuni upitnik sa *Juventas*ovim terenskim radnikom/com. Kako je istraživanje urađeno na populaciji klijenata kojima *Juventas* pruža usluge, bez prethodno pripremljenog statističkog uzorka, podaci dobijeni putem terenskih intervjuua se ne mogu smatrati reprezentativnim na populaciji korisnika droga, ali daju dobre indicije o poštovanju prava ove populacije. Dubinski intervjuui su rađeni sa onim korisnicima droga kod kojih je u „ulaznom“ intervjuu evidentirano kršenje prava. Dubinski intervjuu imao je za cilj da istraži moguće obrasce diskriminacije korisnika droga u pravosudnom sistemu, opiše slučajeve kršenja prava i odredi oblasti posebne osjetljivosti prava korisnika droga u pravosudnom sistemu. Pored intervjuua, za period od novembra 2011. godine do maja 2012, 780 klijenata je ostvarilo usluge u okviru *Juventas*ovog programa „Smanjenja štete“, odnosno u okviru Dnevnog centra za aktivne korisnike droga u Podgorici ili putem kontakta sa terenskim radnicima/cama. Kad god je bilo moguće komunicirano je sa klijentima o njihovim iskustvima koji se odnose na rad policije.

U okviru intervjuua bavili smo se različitim pitanjima koja se odnose na rad policije, a koja uključuju:

- a) Prikupljanje informacija od građana: postupanje policijskih službenika u skladu sa ovlašćenjima; upotreba sile; vršenje torture nad korisnicima droga; nehumani tretman, koji uključuje skidanje odjeće na ulici od strane policijskih službenika.
- b) Hapšenje: postupanje policijskih službenika u skladu sa ovlašćenjima; upotreba sile od strane policijskih službenika; fizičko zlostavljanje; psihičko zlostavljanje; emotivno zlostavljanje, koje uključuje ucjenu i prijetnje porodici korisnika droga; nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje medicinskog tretmana i medicinskog supstitucijskog tretmana.
- c) Uzimanje uzorka DNK-a i korišćenje metode poligrafa.

Podaci prikupljeni tokom sprovođenja intervjuua opisuju pretežno iskustva korisnika droga u periodu od 2002. do 2012. godine. Prema podacima koje smo dobili iz intervjuua najznačajnija **kršenja prava** su se dešavala **prije 2006. godine**, dok je **u periodu nakon 2006, zabilježen trend sve većeg poštovanja ljudskih prava** i ispunjavanja standarda od strane policije, a naročito u poslednje dvije godine. **Usvajanjem novog Zakonika o krivičnom postupku** značajno su sužene nadležnosti policije, posebno u istražnom postupku, pa je time **smanjena i mogućnost kršenja prava i neispunjavanja propisanih standarda od strane policije**. Međutim, analiza pokazuje da i nakon izmjena Zakona **postoji prostor za kršenje prava** od strane policije, posebno u **dijelu sprovođenja operativnih radnji i primjeni ovlašćenja u izviđaju**.

Važno je napomenuti da su uočena kršenja prava prilikom hapšenja i zadržavanja lica u policijskoj stanici značajno narušavali povjerenje lica u instituciju policije. Nakon usvajanja novog Zakonika o krivičnom postupku policija nema pravo na saslušavanje osumnjičenog, osim uz odobrenje državnog tužioca, a uz pristanak osumnjičenog i prisustvo branioca. Takođe, policija od lica, u svojstvu građanina, prikuplja informacije, jer nema pravo da ga sasluša ako ga je pozvala kao građanina. Istovremeno, zakonskom promjenom delegiranja nadležnosti nad postupkom izviđaja tužilaštvu dodatno je sužena mogućnost

kršenja prava i standarda. Međutim, različite forme psihičkog i fizičkog zlostavljanja, iako dominantne u prošlosti, negativno utiču na povjerenje, kako korisnika droga, tako i drugih lica u institut policije, čime se otežava ostvarivanje prava i pravde. Ovo je od posebnog značaja jer korisnici droga predstavljaju značajan izvor operativnih podataka za policiju kada je u pitanju suzbijanje puštanja u promet i krijumčarenje droga.

Važna napomena: Svi opisani slučajevi predstavljaju percepciju korisnika droga koji su svoja iskustva podijelili sa istraživačkim timom. Istraživački tim nije imao kapacitet da istražuje tačnost navoda svih pojedinih slučajeva, te se opisani slučajevi moraju posmatrati sa određenom dozom opreza. Ipak, opisani slučajevi navode na zaključak da se prekoračenje dužnosti i kršenje prava korisnika droga u postupanjima policije, tužilaštva, sudstva i pri izdržavanju kazne dešavalo u prethodnom periodu.

6.1. Siže normativnog okvira – Napomene i sugestije

Da bi se obrađeni slučajevi, zbog različitosti trenutka kada su se desili i kolokvijalnog izražavanja ispitanika, mogli potpunije pratiti, u ovom dijelu je prezentovan normativni okvir, kao i data razjašnjenja pojedinih instituta i njihovog međusobnog odnosa.

Normativni okvir koji obuhvata obrađene slučajeve može se podijeliti na period do marta 2004. godine i nakon toga. Naime, u skladu sa odredbama Ustavne povelje SCG zakonodavna nadležnost za krivični materijal prelazi na države članice. Prije toga je postojao jedinstveni zakon iz 1976. godine.

- **Zakonom o krivičnom postupku iz 1976** ("Sl. listu SFRJ" br. 4/77, 36/77, 14/85, 26/86, 74/87, 57/89, 3/90 i "Sl. list SRJ" br. 27/92, 24/94, 13/01) u dijelu tretiranih prava istraživanjem, okrivljenom (ovaj zakon nije poznavao termin osumnjičeni) su se garantovala sljedeća prava:

1. Okrivljenom će se saopštiti zašto se okrivljuje i osnovi sumnje koji stoje protiv njega, pa će se pitati šta ima da navede u svoju odbranu, a saopštiće mu se da nije dužan da iznese svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja.
2. Okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca koga sam izabere iz reda advokata. **Nije postojala obaveza policije da ga upozna sa ovim pravom!** Ako okrivljeni sam ne uzme branioca sud će radi osiguranja odbrane postaviti okrivljenom branioca kad je to određeno ovim zakonom. Okrivljenom se mora osigurati dovoljno vremena za spremanje odbrane.
3. Zabranjeno je i kažnjivo od okrivljenog ili od drugog lica koje učestvuje u postupku iznuđivati priznanje, odnosno kakvu drugu izjavu.

*Zakonom je **okrivljeni** definisan kao lice protiv koga se vodi istraga ili protiv koga je podignuta optužnica, optužni prijedlog ili privatna tužba. Lice koje je bilo u poziciji osumnjičenog (**osumnjičeni** je lice prema kome je nadležni državni organ preduzeo neku radnju zbog postojanja osnovane sumnje da je učinilo krivično djelo, a u odnosu na koje još nije donesena naredba o sprovođenju istrage, niti je podnesena neposredna optužnica - čl. 22. st. 1. tč. 1. Zakonika 2009) prema važećem zakoniku **nije imalo gore navedena prava okrivljenog.***

Zakonom nije bilo predviđeno ni pravo na telefonski poziv.

Policija je imala pravo **lišenja slobode do 24 sata**, kao i određivanje **pritvora do tri dana** ukoliko postoje osnovi za to. O određivanju pritvora organ unutrašnjih poslova je bio dužan da odmah obavijesti javnog tužioca, odnosno istražnog sudiju, koji može zahtijevati da mu organ unutrašnjih poslova odmah sprovede pritvoreno lice.

- Zakonik o krivičnom postupku iz 2003. bio je u primjeni od **17. marta 2004. godine** i sve do donošenja Zakonika o krivičnom postupku 2009, odnosno dana kada je počela njegova primjena **1. septembra 2011. godine**.

Stupanjem na snagu Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore (Sl. list br. 71/2003) i početkom njegove primjene (17. mart 2004. godine), u dijelu tretiranih prava istraživanjem, osumnjičenom se garantuju sledeća prava:

1. **Upoznavanje sa pravima** - Lice lišeno slobode od strane nadležnog državnog organa mora biti odmah obaviješteno, na svom jeziku ili na jeziku koji razumije, o razlozima lišenja slobode i istovremeno upoznato da nije dužno ništa da izjavi, da ima pravo da uzme branioca koga sam izabere, da zahtijeva da se o lišenju slobode obavijesti lice koje sam odredi (čl. 5).
2. **Trajanje lišenja slobode** - Nakon lišenja slobode policija je dužna lice lišeno slobode bez odlaganja sprovesti *istražnom sudiji* prema Zakoniku 2003. godine, odnosno *državnom tužiocu* prema Zakoniku 2009. Period odlaganja je dozvoljen ne više od 8 sati (prema Zakoniku 2003), odnosno 12 časova (prema Zakoniku 2009). Ukoliko ne bude sprovedeno u datom roku uhapšeno lice mora biti pušteno na slobodu. Lice lišeno slobode uživa sva prava garantovana u prvoj tački i o istim mora biti odmah upoznato.
3. **Razlike između lišenja slobode, zadržavanja i pritvora** – Kada su u pitanju ove radnje treba praviti razliku između zadržavanja, odnosno perioda od 48 sati (u ovaj vremenski okvir ulazi i period od lišenja slobode do donošenja rješenja o zadržavanju) koji mora biti praćen rješenjem o zadržavanju, i lišenja slobode i pritvora.

Lišenje slobode je ograničenje kretanja, u smislu usmjeravanje kretanja lica i onemogućavanja njegovog bjekstva. Ova radnja može trajati koliko je neophodno da lice preduzme određenu procesnu radnju, dok je zadržavanje ograničenje kretanja u kratkom vremenskom periodu. I kod lišenja slobode i kod zadržavanja moraju postojati osnovi koji su predviđeni za određivanje pritvora.

Lišenje slobode se vrši samoinicijativno od strane policije ili po naredbi istražnog sudije (ZKP 2003) odnosno državnog tužioca (ZKP 2009).

Zadržavanje lica je prema Zakoniku iz 2003. bilo u nadležnosti policije. Zakonikom iz 2009. godine ovlaštenje da osumnjičenog zadrži ima **isključivo državni tužilac**. U oba slučaja osumnjičeni **mora imati branioca** čim se donese rješenje o zadržavanju (**obavezna odbrana**).

Mjeru procesne prinude - *pritvor* može izreći isključivo **sud**.

Lišenje slobode i zadržavanje je prevashodno u vezi sa službenim prostorijama policije (*prostorije za zadržavanje*), a pritvor isključivo u vezi sa pritvorskim jedinicama ZIKS Spuž, odnosno Bijelo Polje.

4. **Zabrana mučenja** - Zabranjeno je prijetiti ili vršiti nasilje nad osumnjičenim, okrivljenim ili drugim licem koje učestvuje u postupku, kao i iznuđivanje priznanja ili druge izjave od tih lica.

Sudska odluka se ne može zasnivati na priznanju ili drugoj izjavi pribavljenoj iznuđivanjem, mučenjem, nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem. Shodno odredbama oba zakonika (2003. i 2009).

6.2. SLUČAJEVI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA PREMA IZJAVAMA KORISNIKA DROGA

Slučajevi obuhvaćeni primjenom Zakonika o krivičnom postupku iz 2003. godine i onih koji su mu slijedili.

Slučaj PG711

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje, policijsko zadržavanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman, fizičko nasilje

Osoba ženskog pola je lišavana slobode dvadesetak puta, svega tri puta je, kako tvrdi, podignuta optužnica protiv nje. Navodi da je pri jednom privođenju dobila udarac u glavu tupim predmetom od strane policajca koji ju je prvo udario, a tek nakon toga započeo razgovor. Policajac je osobu poznavao od ranije. Pri lišavanju slobode je rečeno da je razlog lišavanja narušavanje javnog reda i mira zbog korišćenja psihoaktivnih supstanci na javnom mjestu, ali u stanici policije nije rečeno zašto je privedena.

„Uveli su me u jednu kancelariju, pretresli me... I to su me muški policajci pretresli, što znam da već nekoliko godina unazad ne smije da se dešava... Muškarci inspektori, bez prisustva ženske policajke, su me pretresli, ostavili me u donjem vešu, pretresli me... Naravno, ništa nisu našli. Onda su me počeli ispitivati, maltretirati, vezano za to što se dešavalo prije, za taj događaj u kome sam ja učestovala i za koje sam dobila oslobađajuću. - *Vrat ćemo mi tebe opet u Spuž, znamo mi ko si ti, znamo mi što ti radiš, narkomanče!* Ovakvi, onakvi, svakakvim imenima... Zaraženi, narkomani, glibovi, tako znači nešto, ne mogu tačno sad baš da se sjetim, ali u tom kontekstu su bila ta imena.“

Nije predočeno pravo na branioca, nije predočeno pravo da se brani ćutanjem. Nije predočeno pravo na telefonski poziv. Osoba je provela par sati u hodniku i u kancelariji.

Slučaj PG811

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman, fizičko nasilje

Ispitanik tvrdi da su ga skidali golog na ulici tokom zime. Tvrdi da su mu uskraćivana sva prava tokom lišavanja slobode i saslušanja: pravo da se brani ćutanjem, pravo na telefonski poziv, pravo na branioca.

Tvrdi da su ga fizički zlostavljali policajci u službenim kolima i u kancelariji.

Nije procesuiran za djelo zbog kog je priveden.

Često ga privode i tvrdi da ga policajci nerijetko nazivaju pogrđnim imenima, psuju i ucjenjuju porodicom. Tvrdi da ga je prije 15 godina istražni sudija nazivao pogrđnim imenima, kao i da je u stanici policije zadobio teške tjelesne povrede koje nisu dokumentovane.

Slučaj PG911

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje, istražni pritvor

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, fizičko nasilje, uskraćivanje medicinskog tretmana

Muškarac tvrdi da je pretučen u zatvoru 2011. godine od strane stražara.

„Sad su me isto izbili bez ikakvog razloga. Stražari... Ali od toga nema ništa. Imam mnogo većih pritužbi na njih. Međutim, to uglavnom završi po fioka. Niđe, niđe ne stigne. To jedino ako nekoga stvarno, ako mu slome nos ili tako nešto, to izađe u novine, obrate pažnju na to. A inače, šamaranje, palicom, oni tačno znaju da treba da... udaranje u pleksus, po leđima, po nogama, ono, da ne ostaju toliko modrice, to je u redu, to rade za najmanju sitnicu.“

Slučaj PG5311

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći

Tvrdi da je na informativnom razgovoru 2011. godine pretrpio fizičko nasilje.

„Tukli gore u kancelariji. Kako je koji inspektor ulazio, tako su me bili, jer nisam htio da priznam krivično djelo... Sveskama, rukama, šakama, kako god. Nekad sam bio okrenut prema zidu, pa nisam znao ko me tuče. Ili glavom u zid i vrata. Ne znam, svakako... Nisu mi ostajali ožiljci, ali povrede jesu. Poneki put u glavu, boljela me glava posle toga po jedno 10-15 dana. Krvario mi je nos... Zadnji put su bili inspektori za narkotike, oni su me udarali. Jedan, ne znam kako se zove, sa naočarima je bio, mlađi inspektor. Bio sam ovako, uz jedan zid, u ćošak, i tu me gurao glavom i stalno udarao... Glavom su me bili o sto.“

Tvrdi da su ga svakodnevno privodili bez naloga i bez razloga, te da su maltretirali njegovu porodicu.

Tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja, kao i da se u većini slučajeva ispostavljalo da nije povezan sa tim djelom, već da samo hoće da iznude priznanje za djelo koje nije počinio.

Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom na telefonski poziv, pravom da se brani ćutanjem. Tvrdi da nije imao pravo da pozove privatnog branioca, kao i da se branilac po službenoj dužnosti, koji mu je dodijeljen, nije pojavljivao na ročišta, te je morao sam da se brani.

Tvrdi da mu je uskraćeno pravo na toalet. Tvrdi da mu je uskraćena medicinska pomoć.

Tvrdi da je bio ucjenjivan istražnim zatvorom ako ne potpiše izjavu. „Onda su mi rekli - *Svi tvoji drugovi su dali izjavu kako smo mi željeli, ako ti ne daš, idete svi u istragu. Moraš to da potpišeš*, rekli su, *ili istraga ili kuća, pa izaberi što ćeš*. I onda sam potpisao. A oni su izjavu sastavili, posle kad sam čitao, na osnovu izjava mojih drugova. Istu izjavu su sastavili, samo sa mojim imenom i prezimenom.“

Tvrdi da je pred sudom rekao da je bio prinuđen da potpiše izjavu, ali da to nije uzeto u obzir. Tvrdi da olakšavajuće okolnosti nisu uzete u obzir prilikom izricanja kazne zatvora.

Slučaj PG5511

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode

Uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da mu je nakon lišavanje slobode uskraćena medicinska pomoć potrebna zbog povreda koje je zadobio prije nego što je priveden.

Slučaj PG4811

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje, istražni zatvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrdnim imenima

Osoba tvrdi da nije uvijek bila upoznata sa razlozima privođenja.

Tvrdi da je pretrpjela fizičko i psihičko nasilje.

„Dolje kod njih, u garažu, maltretiranje, svakakva imena. Da priznam i što nisam uradio i što jesam... Većinom će nema kamera. Bili su me po dvoje, troje... I šakama, šamarima i pendrekom, dok nisam pao...”

Ispitanik tvrdi da su ga nazivali pogrdnim riječima: „Klošaru, drogašu, narkomanče, lopove, džukelo”.

Tvrdi da su uslovi u pritvorskim jedinicama loši, nehigijenski. Tvrdi da mu nisu dozvoljavali da koristi toalet, uskraćena mu je hrana.

Tvrdi da mu je bilo uskraćeno pravo na telefonski poziv, nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem, niti sa pravom da ima branioca, kao i da nije bio u prilici da izabere branioca.

Tvrdi da mu je uskraćena medicinska pomoć.

Tvrdi da je u istražnom zatvoru 2008. godine pretrpio fizičko nasilje.

Slučaj CT1811

Mjesto: **Cetinje**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizički i psihički zlostavljan, povreda prava na ćutanje, telefonski poziv, na branioca, nehuman tretman, nepružanje adekvatne medicinske pomoći

Osoba tvrdi da nije bila obaviještena na prvom saslušanju 2011. godine na Cetinju koje mu se krivično djelo stavlja na teret, da nije obaviještena da ima pravo da se brani ćutanjem, da angažuje branioca. Takođe, tvrdi da joj je uskraćeno pravo na telefonski poziv.

Tvrdi da je trpjela fizičko nasilje.

„Kad su me izveli iz marice... Gura me dolje.. Ja sam mu rekao - Gurni me još jedanput i vidjećeš što će se desiti... On mi je opalio šamarčinu... Ja sam se okrenuo sa lisicama put njega i onda su me oborili dolje... Vezali su me za radijator... udario me u bubreg... Par puta... Zatvorenom pesnicom me udari u glavu... I onda me nogom gurnuo unutra.“

Ispitanik, takođe, tvrdi da mu je 2011. godine uskraćena medicinska pomoć u pritvorskoj jedinici koja mu je bila potrebna zbog nastupajućih simptoma apstinencijske krize. Tvrdi da je nehumano tretiran i da mu je uskraćena hrana i voda: „Nisu mi dali ni vode, čak ni vodu mi nisu dali“.

Iste godine uzet mu je DNK kada je vođena istraga oko slučaja koji je imao značajnu medijsku pažnju, ali da mu nije saopšten razlog zbog kog mu se uzima DNK materijal. Tvrdi da je podvrgnut poligrafu bez saopštavanja razloga za to i da o tome nije dobio nikakvu potvrdu.

Slučaj PG4611

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2011.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima

Muškarac tvrdi da su ga na informativnom razgovoru psovali i nazivali pogrđnim imenima: „Smradu, džukelo, narkomanu.“

Tvrdi da je na informativnom razgovoru pretrpio fizičko nasilje od strane inspektora u civilu.

Tvrdi da nije odmah bio upoznat sa razlozima privođenja, te da nije bio upoznat sa pravom da ima branioca, da se brani ćutanjem i na telefonski poziv.

Slučaj PG1511

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **Duži period, s akcentom na 2011.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko i psihičko nasilje, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, ucjenjivanje

Ispitanik tvrdi da 2011. godine nije bio upoznat sa razlogom privođenja i da nije bio upoznat da ima pravo da se brani ćutanjem. Takođe, tvrdi da nije upoznat sa pravom na branioca i na telefonski poziv.

Tvrdi da se probudio u prostoriji za zadržavanje sa povredom na glavi, da se ne sjeća kako je zadobio povredu i da mu je rečeno da je pao niz stepenice.

Tvrdi da je ranije lišavan slobode zbog krivičnog djela razbojništvo, a od njega je zahtijevano i

ucjenjivan je da govori o tome ko prodaje narkotike: „Oni su počeli da me ispituju ko prodaje drogu... *Ako nam ne kažeš nećemo te puštati uopšte kući, ako nam kažeš, odmah ćemo te puštiti kući...* U jednom trenutku jedan inspektor veli - *Ajde narkomanče, reci to prije ili ćemo te zatvoriti opet*“.

Tvrđi da su ga fizički maltretirali: „Morao sam sklekovati da radim dok mi prsti nisu bili crveni... I na zid da se raširim skroz... I oni su me u jednom trenutku bili po ramenima... Ja sam rekao - *nema što, ja sam uradio razbojništvo, a vi me ispitujete radi droge, ko ima oružje*“.

Tvrđi da mu nisu dali da pije vodu dok ne dâ tražene informacije.

Tvrđi da se sa advokatom nije vidio nasamo kako bi se dogovorili o iskazu.

Takođe, tvrdi da mu je inspektor prijetio da će odmah završiti u istrazi i zatvoru ako ne bude pričao sa advokatom onako kako mu je rekao da kaže.

„Advokat mi je rekao da se branim ćutanjem... Inspektor mi je bio rekao da kažem kako je bilo i što, ako to ne kažem, odmah idem u istražni, u zatvor... A ja sam normalno kako mi je advokat rekao, tako sam i postupio, da se branim ćutanjem...“

Tvrđi da je bio psihički maltretiran.

Slučaj PG3011

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2010/2011.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da je psihički i fizički maltretiran na informativnom razgovoru u Podgorici 2011. godine. Tvrđi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem i sa pravom na telefonski poziv. Tvrđi da mu je prilikom svakog privođenja bila uskraćena medicinska pomoć.

Tvrđi da su ga vrijeđali: „Nećemo da te bijemo, da ne dobijemo neku bolest od tebe“.

Tvrđi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bolji nego ranije, ali da su i dalje loši. Tvrđi da mu nije bilo uvijek omogućeno da koristi toalet.

Takođe, tvrdi da je 2010. pretrpio nehuman tretman. Kada je privođen natjerali su ga da na ulici skine odjeću.

Tvrđi da u ZIKS-u nije dobijao adekvatnu medicinsku pomoć.

Slučaj PG5411

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2010/2011.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrđnim imenima

Muškarac tvrdi da je prilikom lišavanja slobode pretrpio fizičko nasilje.

„Bili su me šakama i nogama. Bacili su me bili dolje, svezali su me bili za onaj radiator... Na onaj prolaz kad su krenuli, tamo su me išibali... Poznavalo mi se po tijelu.“

Tvrdi da mu je uskraćeno pravo na telefonski poziv, da mu nisu dozvolili da pozove branioca. Takođe, tvrdi da mu nisu dozvolili da pozove svog privatnog branioca već mu je dodijeljen po službenoj dužnosti.

Tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja.

Tvrdi, takođe, da mu nije pružena medicinska pomoć tokom policijskog pritvora. Tvrdi da mu tokom boravka u pritvorskim jedinicama nije bilo dozvoljeno da primi redovnu terapiju protiv hepatitisa, tj. da mu nisu dali da primi *intreferon* i da su nastavili da ga fizički maltretiraju i nakon što im je rekao da je bolestan. Samo su stavili rukavice.

„Onda sam ja rekao - *Nemojte ljudi, imam hepatitis!* Ali džabe, jedan je rukavice one plastične stavio.“

Tvrdi da su mu 2010. godine u istražnom pritvoru uskratili medicinsku pomoć: „Nisu mi dali terapiju za bubrege i za krizu“.

Tvrdi da je u istražnom pritvoru pretrpio fizičko nasilje: „Sprovodničari... Prebili su me kao konja“. Nije mu ukazana medicinska pomoć poslije pretrpljenih batina već su ga „samo ubacili nazad“. Tvrdi da su mu tada slomili dva zuba.

Slučaj PGNK4711

Mjesto: **Podgorica, Nikšić**

Godina: **2010/2011.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje, zatvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći

Osoba tvrdi da 2010. nije bila upoznata sa razlozima privođenja.

Tvrdi da su je na informativnom razgovoru u Nikšiću psihički i fizički maltretirali.

„Jedan stari inspektor je priletio, udario me, opalio mi je šamar. Govorili su - *Sad ćemo da te vodimo u Krupac, u jezero da te bacimo...* Ja sam se tu nasmijao. Onda su opet počeli da me udaraju.“

Isпитanik tvrdi da su uslovi u pritvorskim jedinicama loši, nehigijenski. Da je tretman prema njemu bio nehuman, da moraju da mole da im dozvole da koriste toalet, da je bio uskraćen za hranu.

Tvrdi da mu je bila uskraćena medicinska pomoć.

Takođe, tvrdi da mu je 2011. godine bio uskraćena medicinska pomoć u ZIKS-u: „Nisam mogao da dođem do doktora mjesec dana“.

Slučaj PG610

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2010.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman, fizičko maltretiranje

Osoba je deset puta privođena, nikad procesuirana, i tvrdi da je uvijek privođena kako bi dala podatke o trećim licima. U konkretnom slučaju, privedena je na ulici jer se nalazila u blizini kuće osobe koja se bavi puštanjem u promet psihoaktivnih supstanci.

„Nisam bio tamo. *Jesi*, kažu mi, *ajde skidaj se...* Skinuli me, pretresli, ništa mi nisu našli... Kako ulazi koji od inspektora u kancelariju, neko kaže - *aj ustani*, udari te šakom, šamarom, špicom od noge po miški od noge moje, šamar...”

Ispitanik izjavljuje da mu nije saopšteno da ima pravo da se brani ćutanjem, da mu nije saopšteno da ima pravo na branioca. Takođe, nije mu saopšteno da ima pravo na telefonski poziv, niti je mogao da koristi to pravo.

„I bila je to priča 24 sata, izvođenja gore u kancelarije, spuštanja u pritvor, izvođenja opet u kancelariju, šamaranje, bio si kod toga i toga, govorili mi - *Završio si... da daš izjavu, da potpišeš. Nemam ja što da potpišem, ni da dajem nikakvu drugu izjavu, ja sam vam rekao gdje sam bio i što sam radio, krenuo kući ili od kuće...*”

Prostoriju za zadržavanje opisuje kao malu, nehygienisku, hladnu, neprijatnog mirisa. Imao je mogućnost korišćenja toaleta i imao je vodu i hranu tokom trajanja zadržavanja. Međutim, tvrdi da mu je uskraćena medicinska pomoć u pritvoru, odnosno onemogućen pristup prepisanoj terapiji za hroničnu bolest od koje pati.

Tvrdi da ga policajci često na ulici, ili u stanici policije, vrijeđaju i nazivaju raznim pogrđnim imenima.

Slučaj PG3610

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2010.**

Institucija i element procesa: Istražni pritvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje medicinske pomoći

Tvrdi da je 2010. godine u istražnom pritvoru bio fizički maltretiran od strane komandira.

„Izbace te dolje. Izbiju te. Deset komandira, išutiraju te nogama, palicama... Bace me u kancelariju. Uzmu palice. Po glavi, svuda me udaraju, kažu imaju gdje da udaraju. I onda me zatvore u ćeliju. Pa me biju i u ćeliji, kako koja smjena se mijenja, tako svi ti se iskaču...”

Tvrdi da mu nije pružena adekvatna medicinska pomoć: „Doktor je rekao - *Dobro je to, jak si ti momak, treniraš*”.

Tvrdi da je pretrpio i psihičko nasilje: „To su te psovke i to.. Ne mogu da se izrazim. Svašta ti kažu”.

Slučaj PG5610

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2010.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman

Osoba tvrdi da je pretrpjela fizičko i psihičko nasilje na informativnom razgovoru: „Bilo je možda nekih par udaraca, šamara. Ali nije ništa strašno u odnosu kako je to ranije bilo. Bilo je da na momente ugasi svjetlo i tada me udari“.

Ispitanik tvrdi da je bio uskraćen za vodu i hranu, da mu nije bilo dozvoljeno da koristi toalet.

Tvrdi da je nazivan pogrđnim imenima, te da nije imao pravo na telefonski poziv.

Slučaj PG1309

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko nasilje, nehuman tretman

Osoba tvrdi da je trpjela fizičko nasilje za vrijeme informativnog razgovora, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima.

Tvrdi da nije obaviještena o razlozima za lišavanje slobode. Tvrdi da je dobila udarac u glavu tokom informativnog razgovora u stanici podgoričke policije.

Ispitanik dalje tvrdi da nije mogao da koristi toalet u pritvorskoj jedinici: „Kad tražim da idem u wc... *Sačekaj minut koji*, rekli bi. Čekao bih i po pola sata, 45 minuta“.

Tvrdi da su higijenski uslovi u pritvorskim jedinicama 2009. bili loši i da nije bilo kreveta i ćebadi za sve.

Slučaj PG109

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, policijski pritvor, zadržavanje i lišavanje slobode, pritvor

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, fizičko i psihičko maltretiranje, uskraćivanje metadonske terapije

Ispitanik je optužen za djelo razbojništva. Izjavljuje da su policajci prilikom lišavanja slobode njegovo dijete od godinu dana i ženu izveli iz kuće iako je napolju bilo vema hladno, te da su ga ucjenjivali hapšenjem i zatvaranjem žene. Saopšteno mu je zbog čega je lišen slobode i policajci su pokazali potrebnu dokumentaciju prilikom pretresa i privođenja, ali navodi da mu nije saopšteno da može da se brani ćutanjem: „*Đe da se kod nas braniš ćutanjem... Da te operu 2-3 puta onim pendrekom. Nema toga kod nas*“.

Nakon privođenja navodi da mu nije omogućeno pravo na telefonski poziv. Advokat po službenoj dužnosti je dodijeljen tek kad je završeno saslušanje i kad je potpisao izjavu u kojoj priznaje da je počinio djelo koje mu se stavlja na teret. „Na moju inicijativu da mi dovedu advokata, pitali su me - *Imaš li para?* Ne ja, rekoh, sad kod mene. Rekli su mi - *E, ako nemaš para da ga platiš, kako ćeš dobiti advokata...*“

Tvrdi da mu je prijećeno da će mu biti uhapšena žena ako ne prizna djelo i da će im dijete oduzeti, odnosno lišiti dijete roditeljskog staranja.

Tvrdi da je tokom saslušanja primio više udaraca.

„Tukli su me. Kad sam rekao da imam hepatitis C, automatski sam dobio udarac u jetru... Ja sam rekao inspektoru – *Ništa se nije promijenilo zadnjih 10 godina.* - *Kako, veli, ništa... Ništa,* rekoh, *ova vaša priča o ljudskim pravima...*“ Pola sata nakon toga, prema izjavi intervjuisanog, započelo je batinjanje: „Da bi poslije pola sata ovaj jedan tražio maltangu iz ormara i tako me ispljaskao pendrekom po rukama, po nogama“.

Osoba tvrdi da su je nazivali pogrđnim imenima „klošaru, drogašu, bitango, smeće“.

„Degradiranje potpuno ličnosti u svakom smislu, i fizički i psihički“.

Nakon što je osumnjičeni prihvatio da potpiše izjavu, pojavljuje se advokat po službenoj dužnosti: „Na potpisivanje moje izjave u SUP, pojavljuje se čovjek koga sam ja kasnije vidio na suđenju, a koji se tada predstavio da je advokat i da je sve vrijeme bio sa mnom. Tu smo se on i ja sukobili. Ja sam mu rekao da nije tačno, mogao si da budeš onih 15 minuta... Sad ću vam reći još jedno - čovjek ima pravo da kad dođe advokat, sa njim provede 10 minuta nasamo da razgovaraju... Ja to pravo nisam iskoristio, niti mi je nuđeno“. Istražni sud u postupku dodjeljuje branioca po službenoj dužnosti, dok se pomenuti advokat koji je prisustvovao samo potpisivanju izjave pojavljuje u svojstvu svjedoka.

Nakon potpisivanja izjave, supruga osumnjičenog je puštena na slobodu, a njemu je određen policijski pritvor.

Osoba kaže da su policijske prostorije za zadržavanje veoma neuslovne, nehigijenske, bez grijanja. Poseban problem predstavlja dugo čekanje na korišćenje toaleta i nespremnost stražara da povedu pritvorenika u toalet kad god ovaj za tim ima potrebu. Tokom pritvora mu je uskraćena metadonska terapija, iako je obavijestio policiju da je na terapiji i zahtijevao da je dobije. Zbog apstinencijalne krize reagovala je hitna medicinska služba.

Nakon prijema u pritvor, odmah nakon boravka u policijskim prostorijama za zadržavanje (koji je trajao kraće od 48 sati), osobu je u prvih 24 sata u pritvoru (istraga) pregledao lekar koji nije u izvještaj unio podatke o vidljivim povredama nanešenim tokom policijskog ispitivanja. Intervjuisani tvrdi da je imao vidljive povrede u vidu modrica na ekstremitetima.

Osobi je omogućena dalja terapija metadonom, a zatvorski lekar savjetovao je da sa ostalim zatvorenicima ne dijeli informaciju da je nosilac virusa hepatitis C.

Slučaj PG3109

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element rocesa: **Pritvor**

Fizičko maltretiranje, nehuman tretman

Osoba tvrdi da je 2009. godine u istražnom pritvoru fizički maltretirana od strane komandira, jer je tražila da joj se ukaže medicinska pomoć zbog apstinencijalne krize.

“I ja samo što sam korak ispružio jedan, on mi je zaljepio šamar, po glavi me udario. Od toga udarca sam ja glavom udario u ivičnjak od metalnih vrata i rascijepao glavu...”

Slučaj BD209

Mjesto: **Podgorica, Budva**

Godina: **duži period, s akcentom na 2009.**

Institucija i element procesa: **Policija, lišavanje slobode i saslušanje**

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, fizičko i emotivno maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman

Ispitanik se žali da su ga policajci tukli ispred kuće tokom hapšenja.

„Žalim se na privođenje. Iz čista mira su mi upali iza zgrade. Sreli su me, prišao je jedan momak i rekao da je policajac, inspektor. Ja sam se nasmijao, mislio sam da mi je drug od prijateljice. I odjedanput samo su ulećela kola sa strane, ekipa inspektora. Samo su me spustili ispod jedne zgrade, stavili mi lisice i po meni. - *De droga, de droga? Pojma nemam, rekoh, o kakvoj drogi pričate?* I narod se okupio. *Molim vas, rekoh, ako ćete već da me bijete, vodite me u stanicu. A taman tu... Nemoj ovđe komšije da me gledaju...*“

„Ništa mi nisu našli. Povelu su me u MUP, tamo su me maltretirali, znači, satima. Čitavu noć batine, i to gologa su me držali. Onda je ovaj jedan inspektor stavio higijenske rukavice, kao, da se ne zarazimo, veli, od tebe. Kao, ko zna, ja sam narkoman, imam možda sidu, hepatitis, ne znam ni ja... I sa higijenskim rukavicama me tuče... I po meni, ono, čitavo vrijeme, bez prestanka. I onda su me na kraj stavili iza vrata, i kako koji inspektor ulazi, i tobož ono, kao slučajno, nogom vrata otvara, i mene kvaka bije u rebra. Tada su mi napukla dva ili tri rebra. Nisu bila slomljena, nego, napukla. I to je trajalo, Boga mi, to je bilo oko deset uveče do jedno dva-tri sata.“

Osoba tvrdi da su je privodili 30-40 puta, a da su je gotovo svaki put policajci fizički maltretirali „makar šamar, ako ne što drugo“. Nikad nije podignuta opužnica protiv ove osobe.

Tvrdi da nikada nije mogao da iskoristi pravo na branioca, ali da mu je od pomenutih 30-40 privođenja, par puta ponuđeno da iskoristi pravo na advokata. Međutim, kada je osoba tražila da pozove svog advokata, inspektori su tvrdili da za tim nema potrebe. Osoba tvrdi da je u većini slučajeva ipak zadržavana tokom noći.

Ispitanik tvrdi da nikad nije dobio pravo na jedan telefonski poziv, te da nikada nije dobio tretman hitne medicinske službe iako ga je zahtijevao. Takođe, žali se na nehuman tretman u vidu uskraćivanja prava na toalet tokom trajanja policijskog pritvora.

Tvrdi da je često trpio udarce pendrekom po rukama, po tabanima, jer udarci na ovim mjestima ostavljaju najmanje vidljive tragove.

Tvrdi da su ga emotivno ucjenjivali, te nazivali pogrđnim imenima: „Klošaru, narkomanče, uličarče, ti si ljiga, ti ništa čovjek, ma sve najgrđe... nikad me po imenu mom nisu nazvali, nego sve...“.

Takođe, tvrdi da mu je zapriječeno, kao i da nikada nije otišao kod doktora da dokumentuje povrede i sačini izvještaje, te da mu je svaki put rečeno da je bio samo na informativnom razgovoru, bez ikakvog izdavanja dokumentacije o istom.

Tvrdi da su ga često skidali u policijskim kolima ili ispred kola, iako ga ispred auta nikada nisu skidali u potpunosti.

Slučaj PG409

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: **Policija, lišavanje slobode i saslušanje**

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, fizičko i emotivno maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman

Ispitanik tvrdi da po lišenju slobode nije odmah dobio pravo na advokata, na jedan telefonski poziv i na branjenje ćutanjem. Tvrdi da je dva dana bio vezan za stolicu u policijskoj stanici. Nisu ga tukli, ali su vikali i nazivali ga pogrđnim imenima. Kada je dobio advokata, nije imao pravo sa njim da razgovara nasamo.

Podvrgnut je poligrafu. Tvrdi da nije obaviješten zašto je priveden, a nije dobio ni zabilješku da je podvrgnut poligrafu.

U istrazi je imao pravo na povjerljiv razgovor sa braniocem.

Žali se na sam sudski postupak čije detalje nećemo navoditi kako ne bi kompromitovali identitet ispitanog.

Žali se da je na specijalistički ultrazvučni pregled u ZIKS-u u periodu 2009/10. čekao godinu dana.

Slučaj PG5409

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima

Ispitanik tvrdi da je kao stariji maloljetnik bio izložen policijskoj torturi: „Sa šesnaest godina su mi pušku stavljali u usta, lomili mi nos, udarali po tabanima...“.

Tvrdi da su ga 2009. godine obukli u policijski pancir da bi ga tukli preko njega.

Tvrdi da su ga fizičko maltretirali prilikom privođenja i kada nije pružao otpor, te da ga nazivali pogrđnim imenima („narkomanče“).

Tvrdi da su pokušavali fizičkim nasiljem da iznude priznanje da je počinio krivično djelo ubistvo: „Slomili su mi nos tada, i dan danas imam ožiljak tu kako su me puškom ubili...“.

Tvrdi da mu je bila uskraćena voda i hrana, kao i da mu nije bilo dozvoljeno da koristi toalet.

Slučaj PG909

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Istražni pritvor

Fizičko nasilje, uskraćivanje medicinskog tretmana

Tvrdi da je trpio fizičku torturu 2009. godine u istražnom pritvoru. „Tukli su me u istrazi dva puta. Istukli me... Istukli su me jednom dobro, jednom su me išamarali.. Jednom su me čak palicama (tukli), dok je bio pretres... Momak je spavao, ja samo reko, nemojte... na drugom spratu... Uhvatio ga je i krenuo da ga baci, ovako. Jer momak nije čuo kad su ušli da je pretres... Ja reko, izvini, evo ja ću, samo polako, da ne padne momak, mlad, dvadeset godina, nema u njega pedeset kila, bolestan, reko, evo ja ću da ga spuštim... I onda je on tu krenuo na mene palicom, da me udari u stomak. Izbacio me, onda su se ovi izredali... tu desetak njih na mene, kako smo onda izašli, svi redom, lupa, lupa, lupa... Vratih se, sav otečen... A kome da se žališ, nema kome...“

Nije zadovoljan prvim pregledom u istražnom pritvoru, smatra da je neadekvatan i da nije detaljan.

Nije zadovoljan ni medicinskom uslugom u istražnom pritvoru jer nije mogao da dobije potrebnu stomatološku intervenciju, što povezuje sa činjenicom da ima hepatitis C.

Slučaj PG4209

Mjesto: Podgorica

Godina: 2009.

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima

Osoba tvrdi da ni u jednom slučaju privođenja nije bila upoznata sa pravom na branioca, da ima pravo da se brani ćutanjem i na telefonski poziv.

Tvrdi da je prilikom saslušanja 2009. godine u Podgorici pretrpjela fizičko i psihičko nasilje: „Skinu te golog, pa pretres. Tukla su me dvojica. Šakama po stomaku najviše...“.

Tvrdi da je nazivan pogrđnim imenima („narkomanče, klošaru, lopove“).

Slučaj BA2309

Mjesto: **Berane, Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na privatnost.

Ispitanik tvrdi da je prilikom privođenja i u policijskoj stanici pretrpio fizičko nasilje.

„Komandiri su me povelili posebno na drugi sprat i počeli da me nabadaju. Prvo šakama u glavu, pa kad padnem dolje, čizmom u glavu. Pa me usprave, pa opet šakama u glavu. Pa opet čizmom u glavu ili stomak... Počeo je da me gura, da me gurne glavom da udarim o ormar ili tako nešto, a fizičko maltretiranje se ponavljalo više puta.“

Tvrdi da nije upoznat sa pravom da se brani ćutanjem. Tvrdi da su ga psihički maltretirali i prijetili mu: „Reci mi da ti je on prodao, inače ću te izbaciti kroz prozor, ili ću ti slomiti kosti... pričaj, da te ne slomimo sad ovđe, slomićemo kosti u tebe, majku ti, oca ti!“.

Tvrdi da nije upoznat sa pravom da ima branioca i telefonski poziv. Tvrdi da su ga nazivali pogrđnim imenima: „Narkomanu, džukelo... klošaru jedan... pričaj da te ne razvalimo od batina“.

Tvrdi da su mu povrijedili pravo na privatnost.

„Telefon mi je, normalno, uzeo odmah bez pitanja. Počeo da čačka po njemu, da traži poruke, pozive. Javljao se na moj telefon. Dok mi je zvonio telefon, on se javljao, da vidi ko me zove...“

Tvrdi da se dodijeljeni advokat po službenoj dužnosti nije pojavio na prvom pretresu kod istražnog sudijske.

Tvrdi da su uslovi u pritvorskim jedinicama nehigijenski, te da medicinsku pomoć nije dobio kada je i tražio.

Slučaj PG2409

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv

Osoba tvrdi da je tokom informativnih razgovora bila više puta psihički zlostavljana. Tvrdi da prilikom privođenja na informativni razgovor nije bila upoznata sa razlozima privođenja, kao i da su joj prijetili da će joj „nakačiti“ krivično djelo ako ne dâ policiji određene informacije.

Ispitanik tvrdi da je trpio psihičko maltretiranje od strane komandira u zatvoru prilikom primanja metadonske terapije: „Ovaj komandir kaže – *E, crkao da Bog dâ od toga*“.

Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem, kao i sa pravom na telefonski poziv.

Kaže da je trpio nehuman tretman u pritvorskim jedinicama i da mu nisu dozvolili da koristi toalet. Tvrdi i da je higijenski neuslovno u pritvorskim jedinicama.

Tvrdi da je prilikom informativnog razgovora pretrpio fizičko maltretiranje: „Kad sam bio na ispitivanje, jedan me udario petom u preponu“.

Takođe, tvrdi da je i prilikom privođenja bio fizički maltretiran: „Zavežu me, udaraju pendrecima. I znaš kako, ja sam tada intravenski bio, oni svi me udaraju po rukama, da imaju pokriće, mene su ruke bile modre“.

Tvrdi da ljekarski pregled nije bio obavljen u prva 24 sata po privođenju. Tvrdi da su ga u zatvoru stražari fizički maltretirali, odnosno da je došlo do prekomjerne upotrebe sile: „To nije premnogo trajalo... pet ljudi pendrecima te istamburaju. Ja nisam 3-4 dana mogao normalno da idem“.

Slučaj PG5509

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija

Fizičko i psihičko maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima

Tvrdi da je 2009. godine pretrpio od strane policije fizičko i psihičko nasilje: „Uglavnom je to bilo šamaranje, zavrtnje ruku“.

Tvrdi da je nazivan pogrđnim imenima: „džukelo, narkomanu, lopove...“.

Slučaj NK5609

Mjesto: **Nikšić**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca

Ispitanik tvrdi da je u Nikšiću 2009. godine bio lišen slobode zbog krivičnog djela učestvovanje u tuči i da mu je tom prilikom uskraćeno pravo na telefonski poziv, kao i pravo na branioca. Smatra da postoji diskriminacija prema korisnicima narkotika.

Slučaj PG4109

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009/2010.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, zadržavanje, ZIKS, istražni pritvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, uskraćivanje medicinske pomoći, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman

Tvrdi da je privođen 2009. godine i da je na informativnom razgovoru pretrpio fizičko nasilje: „Razvalili su me od batina, da tako kažem, da sam padao u nesvijest dva-tri puta, zube su mi lomili“.

Tvrdi da je uskraćen za medicinsku pomoć: „U krizi sam bio, nisam mogao na noge da stojim. Tražio sam pomoć. Krvario sam, ruka mi je slomljena bila. Tražio sam doktora, nisu htjeli da mi daju“.

Tvrdi da nije bio upoznat da ima pravo na branioca, da se brani ćutanjem i na telefonski poziv.

Tvrdi da doktori nisu u izvještaju naveli da ima vidljive rane po tijelu zadobijene u pritvorskim jedinicama: „Bukvalno ništa ne napiše... Jer on vidi podlive i po licu, i ispod rebara, i po butinama, svugdje podlive vidi. Ja mu kažem da su mi i zubi slomljeni i sve. On napiše tamo sitnice neke“.

Tvrdi da su mu 2010. godine kada je bio u istražnom pritvoru uskratili medicinsku pomoć.

Slučaj DN4409

Mjesto: **Danilovgrad**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima

Muškarac tvrdi da je prilikom saslušanja pretrpio fizičko nasilje.

„Tukli su me nekih pola sata, 40 minuta. Tri policajca, šakama, nogama, šamarima... Ispred pumpe u Danilovgrad su me tukli četiri sata, da kažem, čime smo došli, kako smo došli. Nogama, rukama, stavljali su me u onaj *defender*, kombi njihov. Tu su me šakama tukli. Dok su dvojica zvali tetku, trojica su me u onom kombiju udarali u bubrege, u rebra... Onda je taj inspektor prišao, udario me nogom i tu sam se onesvijestio. Kad su me probudili opet su me digli uz onaj *defender* i opet tukli.“

Tvrdi da su ga nazivali pogrđnim imenima: „klošaru, narkomanu, psu, smrdo, džukelo narkomanska.“

Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem, sa pravom na branioca i na telefonski poziv.

Tvrdi da su tada uslovi u pritvorskim jedinicama bili loši, nehigijenski.

Tvrdi da ga ljekar nije pregledao u prvih 24 sata po dolasku u istražni zatvor (2009. godine).

Slučaj PG4509

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje medicinske pomoći

Osoba tvrdi da su je pretresali policijski službenici ne pokazujući prethodno značku. Takođe, tvrdi da su službenici bili osobe suprotnog pola.

„I tri-četiri momka se zalijeću, tad nisam znala ni da su inspektori, ni ništa. Odmah bacanje mene i ovoga momka sa stepenica. *Đe je gudra, đe je gudra* - pitali su“.

Tvrdi da je nazivana pogrđnim imenima - „narkomanče“.

Tvrdi da su je na informativnom razgovoru fizički maltretirali: „Opalili su mi dva šamara. Ključevima o glavi, da me kuckaju, i to“.

Tvrdi da nije bila upoznata sa pravom na branioca, sa pravom da se brani ćutanjem i na telefonski poziv.

Tvrdi da su tada uslovi u pritvorskim jedinicama bili loši, nehigijenski: „Drveni krevet, bez dušeka, bez ičega. Čebe ti glibavo postavljeno“.

Tvrdi da joj nije uvijek bilo dopušteno da koristi toalet.

Kaže da je medicinska pomoć pozvana tek 6 sati nakon što je ona tražila, kao i da nije obavljen lječarski pregled prva 24 sata po dolasku u istražni zatvor.

Tvrdi da je pretrpjela fizičko nasilje u istražnom zatvoru: „Jedna komandirka je znala da izađe na prag, dva šamara i vrati nazad u sobu“.

Tvrdi da joj je u zatvoru glavna šefica prijetila: „*A, uveče ako čujem da si tražila medicinsku pomoć, zalupala na vrata, kunem ti se, pendrekom ću te nagrditi* - rekla je“.

Slučaj PG5009

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja.

Tvrdi da je pretrpio fizičko nasilje u pritvorskim jedinicama: „Pucali su batinama da priznam odakle kupujem drogu... Bili su me nogama rukama. Znali su patike da mi skinu, pa da me pendrekom biju po tabanima“.

Tvrdi da su fizičkim nasiljem pokušali da iznude priznanje.

Kaže da mu je bila uskraćena medicinska pomoć: „Kad nećeš da priznaš, nećeš ni dobiti, ni injekciju - kažu mi. *Usluga za uslugu*“.

Tvrđi da mu je uskraćeno pravo na telefonski poziv, da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem.

Ističe da je trpio psihičko nasilje, da su ga ucjenjivali. Tvrđi da su mu privodili članove porodice da bi od njega iznudili priznanje.

Tvrđi da su i njegovog oca fizički maltretirali: „Otac je devet operacija imao u roku dva mjeseca... Treba nas dvojica, ja i brat da ustanemo, da ga podignemo. Oni su ga tako digli, kao da je on momak od 15 godina“.

Kaže da nije dobio službenu zabilješku na uvid prije nego što je potpisao, te da bi bio fizički maltretiran ukoliko bi je tražio.

Tvrđi da je suđenje bespotrebno odlagano.

Dalje kaže da je u KP domu pretrpio fizičko nasilje od strane komandira: „Došao je, čini mi se, prvi sprat, drugi i treći, čitav Dom 2 - 15 komandira“.

Tvrđi da nije dobio medicinsku pomoć poslije dobijenih batina.

„Znam da nisam 20 dana ustao. U ćebe sam se povio kao dijete. Nisam mogao ni sa kreveta da siđem. Dok nije to zaraslo, samo po sebi. Slomili su mu dva rebra. Pa, me nede i drug pomalo masirao, da bi to prošlo... Bacali su me kao vreću.“

Tvrđi da mu nije pružena medicinska pomoć kada je bio u apstinencijalnoj krizi.

Tvrđi da su batine od strane komandira dobijali „po zaslužu“. Smatra pak da je u redu da budu nasilni samo ako – „napraviš problem, da se pobiješ, ili da ti uhvate telefon, ili, ne daj Bože, supstancu neku da uneseš“.

Kaže da su službenici KP doma fizički nasrnuli na njega u prostoriji u kojoj se obavljala posjeta, i to pred maloljetnim licima: „Znam da nisam mogao da ustanem tri dana. Znam da nisam mogao da popijem čašu vode, da otvorim usta. Sav sam bio iscijepan, čini mi se. Baš sam bio iscijepan“.

Tvrđi da mu nije pružena medicinska pomoć, niti ga je sanitetska služba posjećivala svakog dana kao što je to uobičajeno.

Kaže da je 2011. godine priveden na razgovor zbog krađe koju je odmah priznao, ali su inspektori iznudili priznanje za još nekoliko djela koja, tvrdi, da nije počinio.

Slučaj PG4009

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2009.**

Institucija i element procesa: **Policija, privođenje i saslušanje**

Fizičko i psihičko maltretiranje, uskraćivanje medicinske pomoći, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca

Osoba tvrdi da je prilikom lišavanja slobode bila fizički maltretirana. Tvrđi da su pred roditeljem, koji je u lošem zdravstvenom stanju, primjenjivali silu da bi je priveli, iako se osoba prethodno prijavila i vratila iz Srbije da bi došla na informativni razgovor: „Pred mojom majkom su me izbacili, bukvalno, glavački iz kuće, bacili me pod noge i stavili mi đon od čizama na facu“.

Ispitanik tvrdi da su ga na informativnom razgovoru ucjenjivali i da su tražili od njega da prizna djela koja nije počinio: „Ucjenjivali me. Držaće me tu ko zna koliko, biće me, maltretiraće me“.

Tvrđi da mu je bila uskraćena medicinska pomoć.

Tvrđi da su ga nazivali pogrđnim imenima: „Govorili su da sam organizator građevinske mafije, da sam ja klošar, da sam ja džukela jedna narkomanska, da sam ja narkoman... Inspektor mi je rekao - *U stanju sam, kretenčino jedna, da te odrobijam, klošaru jedan, narkomanu*“.

Govorili su mu da će pričati „i što jeste i što nije“.

Tvrđi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem i da mu je bilo uskraćeno pravo na telefonski poziv.

Tvrđi da mu je priječeno oružjem u toku informativnog razgovora.

„Gađao me tim pištoljem. Sjećam se da je bio *kolt* niklovan, sa drškom jednom, jer to ne može biti njihov pištolj, nego mu je to privatni, sigurno. Srećom, ja sam eskivirao taj udarac. Gađali su me stolicom.“

Tvrđi da mu nije bio dodijeljen bralilac po službenoj dužnosti.

Tvrđi da je pretrpio fizičko nasilje na narednom saslušanju kada su htjeli da iznude priznanje za djela koja nije počinio: „Opalio mi je stolicu na koju sam ja sjedio, bila je bez naslona. Udario me je jedanput. Prepadali su me riječima - *ubit, nagrdit, zadavit!*“.

Tvrđi da su uslovi u jedinicama za zadržavanje tada bili jako loši, ne higijenski, kao i da mu je u Kotoru 4 dana bilo produženo obavezno liječenje bez obavještenja i razloga.

Slučaj CT3908

Mjesto: **Cetinje**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko maltretiranje, uskraćivanje medicinske pomoći, povreda prava na branioca, nehuman tretman

Tvrđi da je na informativnom razgovoru 2008. godine pretrpio fizičko nasilje, da je bio vezan za radijator i da su ga tako vezanog tukli nogama.

Tvrđi da mu je iste godine na Cetinju u policijskoj jedinici za zadržavanje bila uskraćena medicinska pomoć. Naime, nakon što je dva puta dobio pomoć, treći poziv za pomoć nije uslišen: „Lupao sam na vrata... Rekoh, trebam kod doktora. *A, veli, lupni još jedanput, pa ću ja tebe čitavog izlupati*“.

Takođe, tvrđi da je pretrpio fizičko nasilje: „Njihov inspektor za narkotike mi je prišao. Udario me dva puta“.

Tvrđi da su uslovi u jedinicama za zadržavanje bili loši, da nije bilo kreveta i da su uslovi bili ne higijenski.

Kaže da ga je na drugom ili trećem ročištu 2008. godine, nakon što je reagovao na iskaz svjedoka, sprovednik fizički maltretirao i prijetio mu. „Sprovednik je bio iza mene, povukao me pozadi, okrenuo me i rekao mi - *Progovoriš li još jednu, lobanju ću ti otvoriti*. I sio me dolje, samo što me nije zakucao... Kad mi je stavljao lisice, udario me dva-tri puta ispred sudnice. I kad mi je skidao lisice, uhvatio me za vrat, pribio me pri zidu i udario me jedanput u stomak.“

Slučaj PG1808

Mjesto: Podgorica

Godina: 2008.

Institucija i element procesa: Zatvor

Fizički i psihički zlostavljan, povreda prava na ćutanje, telefonski poziv, na branioca, nehuman tretman, nepružanje adekvatne medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da su ga 2008. godine u zatvoru tukli bez ikakvog razloga: „Bez ikakvog razloga... Jer je jedan rekao da sam ga ja udario šakom... I veli, ti ćeš da dižeš ovde, ti si kao mangup cetinjski, došao ovde da dižeš ruke na našeg kolegu, kosti ćemo da ti slomimo... Na koga sam ja, rekoh, digao... Znaš ti na koga... Pa, reci mi na koga, kažem. Sad ću ti ja reći, i tu me ubio šakom... Onda su mi stavili lisice i izlupali me nogama par puta“.

Tvrdi da mu je nakon pretrpljene fizičke torture u toku istrage, kao i u zatvoru, uskraćena medicinska pomoć: „I posle sam vidio da mi je to modro... Ja sam tražio ljeekarsku pomoć, nijesu mi je dali“.

Tvrdi da je nazivan pogrdnim imenima: „Nazivali su me narkomane, klošaru, zapamtićeš ti nas!“.

Tvrdi da su ga psovali i da je psihički maltretiran.

Slučaj PG1908

Mjesto: Podgorica

Godina: 2008.

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, policijsko zadržavanje, istražni pritvor

Fizički i psihički zlostavljan, povreda prava na telefonski poziv, na branioca, nehuman tretman, nepružanje adekvatne medicinske pomoći

Osoba tvrdi da u ZIKS-u i prilikom boravka u pritvorskim jedinicama nije dobila adekvatnu medicinsku pomoć.

Tvrdi da je prilikom privođenja i tokom informativnog razgovora 2008. godine pretrpjela fizičko nasilje: „Šamarima prvo u auto, kao da me prepadnu. Šamarima sve počinje. Vidi da od šamara nema ništa i onda uzme pendrek, po leđima, plexus, sve“.

Ispitanik vrdi da nije obaviješten da ima pravo na branioca, pravo na telefonski poziv, pravo na odbranu ćutanjem od momenta lišavanja slobode.

Kaže da u policijskim jedinicama za zadržavanje nije bilo kreveta, da su uslovi bili nehygijenski. Tvrdi da je bio uskraćen za hranu, te da nije imao pristup toaletu kad god je imao potrebu.

Ističe da medicinski pregled prilikom prijema u ZIKS nije bio detaljan, kao i da su ga zatvorski službenici, „komandiri“, tokom izdržavanja kazne fizički i psihički maltretirali: „Prebili me pendrecima, baš me masakrirali“.

Tvrdi da su ga nazivali pogrdnim imenima: „Džukelo, sve najgore...“.

Slučaj PG2008

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, zadržavanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima, nehumani tretman

Osoba tvrdi da je 2008. godine nisu upoznali sa pravom da se brani ćutanjem. Takođe, nije upoznata da ima pravo na branioca i pravo na telefonski poziv.

Osoba tvrdi da je u stanici policije podvrgnuta fizičkom i psihičkom maltretiranju: "Psovanje, to traje možda neko vrijeme, i onda počinje fizičko maltretiranje. Šamari, pesnice, ćupanje za kosu".

Ispitanik kaže da su ga nazivali pogrđnim imenima - „smradu, džukelo“, te da su ga psovali.

Tvrdi da su uslovi u pritvorskim jedinicama bili loši i izuzetno nehygijenski: „Jedna prostorija je bila sa krevetom, a jedna je bila bez kreveta, velika“.

Tvrdi da su ga psihički zlostavljali, da su ucjenjivali njegove članove porodice. Tvrdi da je prilikom saslušanja u kancelariji bio uskraćen da koristi toalet.

Kaže i da je ranije, 2003. godine, fizički maltretiran u istražnom pritvoru.

Slučaj PG708

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje, policijsko zadržavanje, medicinski pregled

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman, fizičko nasilje, uskraćivanje adekvatnog medicinskog tretmana

2008. godine osoba je privedena zbog osnovane sumnje da je učestvovala u činjenju teškog krivičnog djela. Kasnije je oslobođena. Međutim, u stanici policije zadobila je povrede uslijed, kako opisuje, policijske torture: „Rukama su tukli. Imaju kao u američkim filmovima onaj pendrek sa drškom na sredini. Time su me lupkali po nogama, po koljenima, po cjevanicama, po šakama, ono užasno boli, ne daj Bože nikome. Imala sam udarac jedan u predjelu dijafragme. Imala sam modricu jednu ogromnu, možda jedno 20 cm u dužinu i 10-ak cm u širinu. Znači, ovako, baš na dijafragmi, od tog pendreka“.

Osobi je te iste godine, kako tvrdi, uskraćena i medicinska pomoć: „Bila sam u krizi najstrašnijoj. Posle dva dana, kakva je kriza. Još isprebijana sva, strahota. Stizala je hitna pomoć, bila je za drugog jednog momka. A rekli su ovim stražarima dolje, u betonjerci, da mi ni slučajno ne dozvole da me vidi hitna. I kad sam čula da je hitna došla, kroz vrata se čuje, otvorene su one špijunkice male, ja sam lupala na vrata i pitala, je li to hitna došla. Onaj stražar je otvorio špijunku i rekao, jeste, ali nije za tebe. I zalupio mi onu špijunku ispred nosa“.

Uslove u prostorijama za zadržavanje opisuje kao izuzetno nehygijenske. Tvrdi da joj nije dozvoljen odlazak u toalet, te da je bila primorena da fiziološke potrebe obavlja u prostorijama za zadržavanje. Trpjela je uvrede.

Zatvorski doktor u istražnom pritvoru nije konstatovao povrede, tvrdi ispitanica: „Imam izvještaj u kome sam bez povreda, s tim što od ranije imam dijagnostikovan hepatitis C. Pomenula sam zatvorskom doktoru da treba moje povrede fotografisati i da treba o tome napisati izvještaj, koji ja planiram posle da upotrijebim protiv službenika CB. Na to mi je on rekao - *Važi, ja sad moram da idem kući, pa ćemo drugi neki dan*“.

Slučaj BD5508

Mjesto: **Budva**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, povreda prava na branioca

Ispitanik tvrdi da je 2008. godine prilikom privođenja i u pritvornim jedinicama u Budvi pretrpio fizičko nasilje kada su policajci iznudili od njega priznanje za djelo koje nije počinio i za koje je kasnije i osuđen: „Bacili su me dolje i skakali trupačke, bukvalno trupačke, u mene. Prvo su me u wc držali nekih dva sata, zaključanog. I onda su me izveli, svezali za radijator u hodnik i tu su me tukli. Njih dvojica, ti inspektori koji su me priveli, oni su me tukli tu cijelu noć. Od nekih 23h do 8h ujutru sam bio vezan za radijator. Tu je bilo nogama, lampama i pendrecima. Tu su me urnisali od batina“.

Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem, sa pravom na branioca i pravom na telefonski poziv. Tvrdi da nije bio poučen o pravu da može da se dogovori sa braniocem o načinu odbrane.

Slučaj PG5508

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode

Nehuman tretman

Ispitanik tvrdi da je pretrpio nehuman tretman kada je privođen - na ulici su ga natjerali da skine odjeću.

Slučaj HN4308

Mjesto: **Herceg Novi**

Godina: **2008.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, policijsko zadržavanje, istražni pritvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći

Muškarac tvrdi da je u Herceg Novom 2008. godine bio fizički maltretiran, vezivan za radijator.

Tvrdi da u bolnici nisu htjeli da mu daju izvještaj o povredama koji je tražio nakon što je pušten iz policijskog pritvora.

Kaže da ga je ljekar pregledao u istražnom pritvoru tek 3-4 dana po dolasku.

Slučaj PG4307

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći

Osoba tvrdi da u policijskoj stanici nije bila upoznata sa pravom da se brani ćutanjem, sa pravom na branioca i na telefonski poziv.

Tvrdi da je na informativnom razgovoru pretrpjela fizičko nasilje: „Tu je počelo šamaranje, zatvaranje. Trojica njih. Onda izvadili bejzbol palicu i udarali po rukama. Posle toga kad su videli da neću ništa da pričam, onda je počelo šamaranje, pendrekom, bejzbol palicom, vođenje u ćelije, gašenje svjetla... Onda su mi ulećeli njih sedmoro-osmoro. U ćeliju su ugasili svjetla i sedmoro-osmoro njih mi ulećelo. Ubili me od batina. Posle toga su me vodili u Hitnu. Krvav sav bio. Nos mi bio slomljen tad. Posle sat i po-dva, opet su me zvali na razgovor i opet su me mlatili. Tog puta su me četiri puta u Hitnu vodili. Većinom su me po leđima palicom i nogama tukli“.

Ispitanik kaže da su tada uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili loši, nehigijenski. Tvrdi da su nehumano prema njemu postupali, da je bio uskraćen za korišćenje toaleta. Takođe, tvrdi da su mu bile uskraćene hrana i voda, te da su ga psihički maltretirali i ucjenjivali.

Slučaj PG3807

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje medicinske pomoći

Osoba tvrdi da je odmah po privođenju na informativni razgovor pretrpjela fizičko i psihičko nasilje: „Čim sam ušla u SUP, inspektorka mi je opalila šamarčinu. A ja, kako sam u krizi bila, tako sam pala automatski u nesvijest. Bez ikakvog pitanja. I onda su me sjeli na stolicu i rekli - *Pričaj sama, da te ne bi više šamarali. Pričaj, da te ne vodimo dolje, pa kad budeš malo više krizirala, propričaćeš... A advokata ćemo ti dovesti kad mi budemo htjeli i ako budemo htjeli*“.

Tvrdi da nije bila upoznata da ima pravo da se brani ćutanjem, da ima pravo na branioca, pravo na telefonski razgovor. Takođe, tvrdi da su je nazivali pogrđnim imenima.

Ispitanica kaže da joj je bila uskraćena medicinska pomoć kada je prolazila kroz apstinencijalnu krizu: „Kumila sam na vrata i padala u nesvijest. Doktora nisu htjeli ni da zovnu“.

Tvrdi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili loši, nehigijenski, kao i da joj nije bilo uvijek dozvoljeno da koristi toalet.

Kaže da je u istražnom zatvoru pretrpjela fizičko nasilje od strane komandirke.

Tvrđi da je nakon odležane kazne na koju je bila osuđena pretresao policijski službenik bez razloga i da je bio suprotnog pola.

Slučaj PG907

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policijsko zadržavanje

Uskraćivanje medicinskog tretmana

U policijskoj jedinici za zadržavanje ispitanik je 2007. godine dobio pristup vodi, hrani i mogao je po potrebi da koristi toalet. Međutim, tvrdi da mu je uskraćen adekvatan medicinski tretman.

Slučaj PG307

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrdnim imenima, nehuman tretman, ispitivanje pod apstinencijalnom krizom

Ispitanik tvrdi da ga policija nije informisala o razlozima lišavanja slobode. Tvrdi da po privođenju nije odmah dobio pravo na advokata, na jedan telefonski poziv i na branjenje ćutanjem.

Kaže da je ispitivan dok je bio pod apstinencijalnom krizom i da nije dobio traženu medicinsku pomoć kako bi se izborio sa tegobama. Tvrdi da je nazivan pogrdnim imenima. Boravio je u policijskim jedinicama za zadržavanje i tvrdi da su tamošnji uslovi nehumani.

Slučaj PG5307

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje maloljetne osobe

Ispitanik tvrdi da je kao maloljetnik 2007. godine pretrpio fizičko nasilje kada su pokušavali da iznude od njega priznanje za krivično djelo krađa: „Šakama su me bili. Inspektori za krađe su bili, inspektori razbojništva, za narkotike. Koji je god inspektor ulazio... Jer većina mojih drugova, tada što su bili u krivično djelo sa mnom, su priznali. Jedini ja nisam htio da priznam. I tako su nekako pokušavali da ja priznam, da me maltretiraju, da me biju, da me udaraju. Rukom, sveskom, rokovnicima, šakom, šamarima, glavom u sto, o zid, o vrata, kako god. Razdvojili su nas u četiri zida i rekli nam da se ne okrećemo. Ja sam se okrenuo. I ovaj mi je prišao, uzeo mi glavu i o zid me udario glavom. I tako isto u vrata“.

Slučaj BR3707

Mjesto: **Bar**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, informativni razgovor, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje medicinske pomoći, saslušavanje maloljetnika bez prisustva zakonskog zastupnika

Ispitanik tvrdi da je 2007. godine saslušan u Baru i da mu je uskraćeno pravo na telefonski poziv.

Tvrdi da je pretrpio fizičko i psihičko nasilje: „I oružje su nam stavljali u usta, i repetirali, šamarali nas, skinuli svu robu i dali su mi nekakvu uniformu policijsku. Vezanog su me držali u ćeliju. Bosog. Temperatura u ćeliji je bila 10 stepeni. Nisu ni gledali čime će da me tuku. Udario sam glavom o zid, tu sam se rasjekao. Lice mi je u podlivima bilo. Imam svu dokumentaciju za to. Bubnu opnu su mi probili. U jednom trenutku ovaj kako me je tukao, udario me limenim kaišem od sata. Sjećam se i sat da je spao. Ali najgore mi je što nisam mogao ja glavu da zaštitim jer su mi ruke bile sve vrijeme vezane iza leđa. Nisam mogao nikako da zaštitim makar glavu. Molio sam Boga... Nek idem i u zatvor, nije problem, samo da me maknu odatle“.

Tvrdi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje 2007. godine bili loši, nehigijenski.

Kaže da mu je bila uskraćena hrana: „A, kako su mi mogli dati da jedem kad sam svezan bio. Kako sam mogao da jedem, kao kukco, je li?! Davao mi je ovaj što je bio sa mnom. Ovako mi je nudio, a ja sam grizao“.

Tvrdi da nakon zadobijenih povreda u policijskoj jedinici za zadržavanje, u Hitnoj službi nije dobio adekvatnu medicinsku pomoć: „Upalila mi je lampu i ugasila. Samo je potpisala nešto“.

Ističe da su mu u Hitnoj u ljekarskom izvještaju naveli da je učestvovao u tuči.

Tvrdi da su, nakon što je dao izjavu advokatu o fizičkom nasilju u pritvorskim jedinicama, službenici MUP-a promijenili tretman prema njemu na bolje: „Sve je bilo, i da pijemo, i da jedemo, čak su slatkiše donijeli bili, kao da smo negdje na eskurziji, a ne... Kafa, cigari, čaj, sve mi donose“.

Tvrdi da ima svu dokumentaciju o zadobijenim povredama.

Slučaj PG4607

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje, ZIKS

Fizičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje prava na branioca, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrđnim imenima

Tvrdi da je 2007. godine fizički maltretiran kada je priveden za krivično djelo krađa: „Mene su udarali u autu do SUP-a dok smo stigli. Rukama. Bilo ih je četvorica u autu. Kako je koji stizao, tako su me udarali - po glavi, i po tijelu, svuda. Nije bilo mjesta, siguran budi, đe me nisu udarali“.

Tvrdi da se fizičko nasilje nastavilo u kancelariji MUP-a: „Druga su odveli u drugu kancelariju. Čujem njega tamo kako kuka, kako vrišti i kako ga biju. I kako je koji inspektor ulazio, tako me udarao. Rukama i nogama“.

Tvrđi da su tada uslovi u pritvorskim jedinicama bili loši, nehigijenski.

Tvrđi da mu je uskraćena medicinska pomoć: „Nema nikakve hitne sad, no je tebi dobro, ne fali tebi ništa, no sjedi tu jer si zdravo“.

Tvrđi da je u ZIKS-u također trpio fizičko nasilje: „I tad sam dobio batine od sprovodničke“.

Slučaj PG1407

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko i psihičko nasilje, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima, povreda prava na branioca, uskraćivanje obroka, iznuđivanje priznanja

Osoba tvrdi da je pretrpjela fizičko nasilje prilikom informativnog razgovora u stanici policije: „Počeli su šakama, pa onda gumenim nekim pendrekom, pa onda, otprilike, što im je palo pod ruku. Po glavi, kuda su stigli, samo nisu po stomaku... ili te zavežu za radijator dva sata da sjediš. To ti je par udaraca otvorenom šakom i dolje kad padneš nabode te neko nogom ili te ne nabode, otprilike u stomak, u leđa. Kako si pao dolje, šutnu te dva-tri puta, ono, da opomene, da vidiš što te može snać otprilike, to je standardno“.

Tvrđi da nije bio upoznat sa razlogom lišavanja slobode. Tvrđi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili loši: „Samo obična prostorija, iz koje izduvava gore hladan vazduh, dolje kvasno, linoleum, mokro, zima“. Takođe, tvrdi da su higijenski uslovi loši.

Tvrđi da nije obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, kao i da ima pravo na odbranu.

Tvrđi da su mu uskratili hranu: „Dali su mi jedan sendvič za dva dana“.

Tvrđi i da mu nije dozvoljeno uvijek da se koristi toaletom: „Jesu, da ih premoliš. Lupaš na vrata od ćelije“.

Tvrđi da nije razgovarao nasamo sa advokatom i da ga nisu upoznali sa pravom na telefonski poziv.

Tvrđi da se prilikom ljekarskog pregleda pri prijemu u istražni pritvor žalio doktoru na povrede koje su mu zadali policajci par dana ranije, ali da je doktor odbio da ih upiše u medicinski izvještaj: „Osamdeset posto povreda koje sam imao na tijelu nije htio da upiše. Što su mi ovi iz SUP-a napravili, modrice, podlivi, zube su mi polomili tamo, ništa to nije htio da upiše“. Tvrđi da je doktor zabilježio samo par manjih modrica, kao i informacije o hroničnim oboljenjima, ali da nije htio detaljno da zabilježi povrede. Čak je odbio da unese podatak da su mu tokom saslušanja polomljeni, kako tvrdi, porculanski zubi.

Ispitanik kaže da je pretrpio i psihičko maltretiranje, kao i da su mu policajci tada prijetili: „Ili te maltretiraju pričom, uradićemo ti to, to, to, biće ti tako, tako, tako, pa te psuju. Nemam pojma što ti sve govore, prijetite, baš te ono maltretiraju. A, ti ne smiješ da odgovoriš ništa. Jer ako odgovoriš, biće ti neki napad na službeno, pa će te opet ubiti tu kao konja. Onda ćutiš. Pa, prijetnja sa ovim, i ovo ćemo ti prikačiti, pa i ovo ćeš da robijaš, i tuđe djelo, i svoje djelo, bićeš deset godina u zatvor. Umriješ od krize. Pogledaj, ti si narkoman, ti si navučen, sad ćeš dva dana dolje, dosta ti je ta dva dana, ti ćeš da umreš dolje od zime i od krize, ništa ti drugo ne treba, ne treba ti zatvor“.

Dva puta je privođen kako bi dao uzorak za DNK, 2010. i 2011. godine. Nije dobio izvještaj.

Slučaj PG5507

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca

Osoba tvrdi da 2007. godine nije bila upoznata sa razlozima privođenja na informativni razgovor.

Tvrdi da nije bila upoznata sa pravom da se brani ćutanjem i sa pravom na telefonski poziv.

Kaže da se branilac po službenoj dužnosti najčešće nije pojavljivao na ročištima.

Slučaj PG2207

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje

Ispitanik tvrdi da je fizički zlostavljan prilikom hapšenja 2007. godine.

“Kad su me izbili, nisu imali lisice, nego su me zavezali od moje trenerke lastikom i bacili me u gepek moj, od mojih kola... Tako da je jedan od ovih inspektora prišao i udario me. Prvo nogom, tu u grudi i posle toga još par puta.”

Tvrdi da nije obaviješten da ima pravo na telefonski poziv, da ima pravo da se brani ćutanjem. Kaže da se ipak branio ćutanjem, kao i da je zbog toga bio fizički maltretiran.

Tvrdi da je psihički zlostavljan i ucjenjivan: „Rekli su, privešćemo ti brata, cijelu porodicu izmaltretirati, dignut u vazduh cijelu kuću“.

Tvrdi da je u pritvorskim jedinicama bio uskraćen za obroke: „U ta dva-tri dana koliko sam bio, znači, dobio sam dva obroka“.

Tvrdi da nije dobio adekvatnu medicinsku pomoć: “Tražio sam pomoć, hitna da dođe, pošto sam bio navučen, u krizi sam bio. Samo su mi je jedanput doveli“. Kaže da je medicinsko osoblje u Hitnoj bilo veoma korektno, ali da nije dobio medicinski izvještaj.

Tvrdi da su uslovi u pritvorskim jedinicama loši, da mu je bilo hladno i da nema dovoljno pokrivača.

Slučaj PG2807

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca

Ispitanik tvrdi da je 2007. godine na ulici pretresen „do gole kože“, zatim lišen slobode. Tvrdi da nije bio obaviješten o razlozima za hapšenje i da mu je bilo uskraćeno pravo na telefonski poziv i na branioca.

Tvrdi da su tada policijski službenici primjenom fizičke sile, psihičkim maltretiranjem i ucjenama

probali da iznude priznanje.

Slučaj PG3206

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2006.**

Institucija i element procesa: Izvršenje krivične sankcije, ZIKS

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman

Osoba tvrdi da je u istražnom zatvoru 2006. godine pretrpjela fizičko nasilje: „Ja se nisam obrijao, jer sam bio ostavio bradu. I tu sam dobio batine“.

Slučaj PG3306

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2006.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje, pritvor

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, uskraćivanje medicinske pomoći

Osoba tvrdi da je pretrpjela maltretiranje. Kaže da joj je pri lišavanju slobode uskraćeno pravo da se brani ćutanjem i pravo na telefonski poziv.

Tvrdi i da joj je uskraćena potrebna medicinska pomoć, kao i da je u policijskim jedinicama za zadržavanje bilo neuslovno: „Nekad zapadne soba koja ima krevet, nekad po dvoje bude na jedan krevet“. Takođe, tvrdi da su uslovi bili veoma nehygienski.

Ispitanik tvrdi da su nehumano postupali prema njemu, da mu nisu uvijek dozvoljavali da koristi toalet.

Tvrdi da su ga sa više osoba koje su lišene slobode policijski službenici sprovodili od policijske stanice do suda, vezanog lisicama naočigled građana: „Znate de je bio stari SUP i de je bio sud? I opet, stavi ti lisice i vodi te kroz grad, neka je to 300m, ali... Ili, svežu nas dvoje, troje, jednog za drugog, kao ovce“.

Tvrdi da se sam branio kod istražnog sudije iako mu je bio dodijeljen branilac po službenoj dužnosti, te da nije zadovoljan dodijeljenim braniocem.

Kaže da je u istražnom pritvoru trpio fizičko i psihičko maltretiranje: „Čim je pročitao zbog kog djela sam došao, dobio sam dva šamara, tri“.

Slučaj PG506

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2006.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima, nehuman tretman.

Osoba je privođena 20 puta na informativne razgovore, a jednom je okrivljena za prekršaj - narušavanje javnog reda i mira.

Navodi da je 2006. godine privedena iz kuće u kojoj živi u 2 sata ujutro: „Probudili mi komšiluk cio, kao da me traže, ono, đe sam... *Trebaš sa nama* - rekli su mi. Pitao sam, *zašto?* Rekli su mi - *Tamo ćemo ti objasniti*. Svedeno mi je bilo i zbog drogiranja, ono što sam radio“. Ispitanik dalje navodi da se nalazio u blizini mjesta izvršenja teškog razbojništva, da nije odgovarao opisu osobe za kojom se traga, ali da je i pored te činjenice priveden. U stanici su mu rekli *zašto ga privode*. „S tim što su me prvo stavili na razbojništva. Onda je ovaj vidio o čemu se radi i rekao - *Sačekaš kolege pošto ovo nije slučaj za mene, ti treba kolege da sačekaš*. Pretpostavljao sam da su ovi sa narkotika. I onda su ovi sa narkotika govorili - *Reci ko se drogira, znaš li zašto si ovde, reci ko se drogira? Nećemo mi reći nikome, ali to volimo da znamo*, pa ono, *sad ćemo svima kroz grad ispričat da si nam rekao i špijao, đe god te vidi ko od nas ima da te privodi, ima da te maltretiramo đe god te sretnemo kroz grad...* Nije fizički bilo, ali je bilo pritisaka, ono, džukelo, govorili su mi. Koleginica dolazi, a oni mi govore, vidi kakav je, pogledaj kako nam je lijep, daj da ga slikamo. Ja sam tad bio debelo bolestan i svjestan sam toga... Vezali su me lisicama za onaj stub, šinu što drži, u CB, ispred narkotika, u hodnik. Ko god je prošao tu, ono te šupi ili ti nešto dobači, što si tu“.

Navodi takođe da nije obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, da može zvati branioca, niti da ima pravo na jedan telefonski poziv. Pušten je nakon 8 sati bez pokretanja postupka. Tvrdi i da je jednom prilikom privođen isključivo zbog posjedovanja sterilnog pribora i da je pušten tek nakon nekoliko sati.

Par godina ranije, izjavljuje, da je pretrpio fizičko maltretiranje u stanici policije koje nije prijavio, niti je pribavljao medicinsku dokumentaciju, jer ne vjeruje da bi imao koristi od takvog čina. Navodi iskustvo bliske osobe kojoj ljekari prije više od 10 godina nisu htjeli da potpišu izvještaj o povredama znajući da su ih nanijeli policajci.

„Prije mog drogiranja prebili su jednoga moga druga, koji je bio sav na modrice. Čak je imao fotografije toga, ali doktor u Hitnu nije htio da potpiše to, jer su napravili policajci te modrice na njemu“.

Slučaj ŠN4206

Mjesto: Šavnik

Godina: **2006.**

Institucija i element procesa: Policija

Fizičko i psihičko maltretiranje

Ispitanik tvrdi da je 2006. godine pretrpio fizičko nasilje počinjeno od strane saobraćajnih policijskih službenika iz Šavnika sa ciljem da od njega iznude priznanje.

Slučaj PG2105

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2005.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima

Muškarac tvrdi da su ga tokom saslušanja 2005. godine fizički i psihički zlostavljali kako bi iznudili iskaz.

Primjeri slučajeva kršenja ljudskih prava prema izjavama korisnika droga

Tvrđi da tada nije bio obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, niti koje mu se krivićno djelo stavlja na teret.

Tvrđi da je u pritvorskim jedinicama trpio nehuman tretman, da je bio uskraćen za vodu i korišćenje toaleta: „Ja sam morao da molim, da lupam na vrata, da bi mi dali vode da pijem i da bih mogao da koristim toalet“.

Tvrđi da su uslovi u pritvorskim jedinicama nehygijenski, kao i da su ga u tim istim prostorijama polivali vodom.

Tvrđi da je po prijemu zdravstveni pregled urađen veoma površno.

Slučaj PG3405

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2005.**

Institucija i element procesa: Policija

Fizićko i psihićko maltretiranje, nehuman tretman, nazivanje pogrđnim imenima

Osoba tvrdi da kada se 2005. godine nije odazvala naredbi da zaustavi auto, a nakon što su policajci uspjeli da je zaustave, nad njom su primijenili prekomjernu upotrebu sile.

„Oni su otvorili vrata i prvo mi je ćizma pukla u glavu i sve ostalo. Tako su me prebili tu, zatvorili su mi oba oka.“

Slučaj PG2505

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2005.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode

Fizićko i psihićko maltretiranje, nehuman tretman

Ispitanik tvrdi da je 2005. godine nakon lišavanja slobode u potpunosti skinut na prijavnici.

Tvrđi da nije bio obaviješten da se protiv njega vodi postupak pred Višim sudom, te da je policija samo došla po njega i sprovela ga kao okrivljenog u Sud.

Tvrđi da su ga zatvorski službenici fizićki maltretirali: „Ako se prepadneš i digneš ruku, to je odmah dizanje ruku na njih... Onda ove ostale uvedu, tebe ostave i ubiju Boga u tebe.“

Slučaj PG4907

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2007.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje, zatvor, istraga

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrđnim imenima, diskriminacija po nacionalnoj osnovi

Ispitanik tvrdi da je pretrpio fizičko nasilje jer je tražio od inspektora da prije nego što potpiše pročitati policijski zapisnik: „Kako sam ja ono krenuo da pročitam. Njih je bilo trojica ili četvorica u toj kancelariji de su me ispitivali. I ovaj jedan mi je zalijepio jednu šamarčinu dobru. Ja sam udario u zid... uhvatio me bio za dio ramena, stegao me, da bih se ja malo ukočio, pomjerio se. Tu je nastala svađa. Guranje tog papira, da ja potpišem. Naravno, ja da izbjegnem tu frku i sve to, jedva čekajući da se to završi, potpisao sam. Posle toga se neke stvari iskomplikovale“.

Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem, kao i sa pravom na telefonski poziv.

Tvrdi da je pretrpio i psihičko nasilje, da su mu prijetili: „Prijetili su mojoj porodici, prijetili su bratu. Da će bratov stan preresti, da će njegov posao zaustaviti, da će porodicu maltretirati“.

Tvrdi da mu je tokom boravka u pritvornim jedinicama bila uskraćena medicinska pomoć. Tvrdi da mu je ukazana tek 10 sati nakon što je tražio.

Ističe da je trpio nehumani tretman u pritvoru i da mu nisu dozvoljavali da koristi toalet.

Tvrdi da su mu policijski službenici prijetili u trenutku kada su ga sprovodili na saslušanje u Viši sud: „Prije samog prvog, ja mislim, saslušanja, dok su me sprovodili u Viši sud, zapriječeno mi je bilo da će me dovesti u određenu situaciji, da mi znaju kretanje“.

Tvrdi da je u istražnom zatvoru pretrpio fizičko nasilje: „Imao sam jedan udarac od komandira, šamar“.

Tvrdi da nije obavljen ljeakarski pregled u prva 24 sata po dolasku u istražni zatvor nego tek nakon jednog dana.

Kaže da sanitet u istražnom zatvoru nije uvijek reagovao kada bi im se obratio za medicinsku pomoć, da je osjećao diskriminaciju od strane medicinskog osoblja. Tvrdi da mu nije dozvoljena operacija kada mu je bila potrebna: „Kad sam ja dobio od doktora dozvolu da radim operaciju, trebali su da me povedu... I nisu me paveli! Imao sam jedan udarac na fudbalu, tu nisu mogli i htjeli da me pregledaju, niti da me snime“.

Tvrdi da je u vrijeme popisa stanovništva postojala diskriminacija prema jednom dijelu zatvorske populacije. Tvrdi da su im uskraćivali medicinsku pomoć, hranu: „Dosta toga su znali da preskoče. Od same terapije... Hrana koja je dobijana do tada kod nas je zadnja dolazila, dosta nekih stvari...“.

Slučaj PG2705

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2005.**

Institucija i element procesa: Istražni pritvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman

Ispitanik tvrdi da su ga službenici u istražnom pritvoru 2005. godine fizički maltretirali: „Ako se prepadneš i digneš ruku, oni to odmah tumače kao dizanje ruku na njih. Onda ove ostale uvedu, tebe ostave i ubiju Boga u tebe“.

Slučaj PG5104

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2004/2005.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrdnim imenima

Ispitanik tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja 2005. godine.

Tvrdi da nije imao pravo na telefonski poziv, pravo na branioca, pravo da se brani ćutanjem. Tvrdi da je pretrpio psihičko maltretiranje, vrijeđali su ga.

Ističe da je pretrpio i fizičko nasilje: „Grubo ponašanje dok te vode uz one stepenice. Pa te gurkaju, pa te bacaju sa jednoga na drugoga, pa lisice stegnute“.

Kaže da je nazivan pogrdnim imenima: „Ti si jedna džukela“.

Tvrdi da prilikom saslušanja 2004. godine nije imao pravo na telefonski poziv.

Tvrdi da je potpisao neke izjave bez prethodnog čitanja i da su to upotrijebili kasnije protiv njega. Takođe, tvrdi da nije bio upoznat sa tim što potpisuje. Kaže da je bio prevaren od strane inspektora da će ga osloboditi svih sumnji ako potpiše te izjave, te će se na sudu pojavljivati samo u svojstvu svjedoka.

Tvrdi da se u jednom momentu u stanici pojavio branilac koji se nije predstavio i sa kojim ispitanik nije razgovarao. Braniocu su, kaže, inspektori saopštili da je sa ispitanikom „već sve dogovoreno“ i da nema potrebe da se dalje zadržava.

Tvrdi da mu nije bilo dozvoljeno da koristi toalet u prostorijama za zadržavanje kada je za tim imao potrebu.

Kaže da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem.

Tvrdi da je pretrpio fizičko nasilje: „Samo sam jedan šamar od njih dobio, ali je zato bilo cimanja, gurkanja“.

Tvrdi da se postupak koji se vodi protiv njega stalno odlaže bez opravdanih razloga.

Ispitanik ističe da se mučenja najčešće dešavaju u inspektorskim kancelarijama, kao i da je odnos policijskih službenika prema korisnicima narkotika lošiji u odnosu na druga lica: „Možda imaju neko drugačije viđenje nas, da smo neka niža vrsta ljudi ili džukele, tučaroši, kriminalci, tako... Obično najgore vrste pogrdnih riječi budu nama upućene, uživaocima narkotika“.

Slučaj PG1604

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2004/2005.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizički i psihički zlostavljan, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava da odbranu ćutanjem

Osoba tvrdi da nije bila upoznata da ima pravo da se brani ćutanjem, kao i da ima pravo na telefonski poziv.

Tvrđi da su joj prijetili prilikom privođenja: „Čim sam sjeo u džip, počele su priče - *Sad ćemo svašta da ti radimo, nećeš izaći odatle nikad više, dok nam ne kažeš da si kupio robu...*“.

Ispitanik kaže da su ga u pritvorskoj jedinici fizički maltretirali. Tvrđi da su ga tukla trojica ili četvorica u mraku i to 15-20 minuta: „Skidanje odjeće, pa vezanje za radijator... onda su ugasili svjetlo u prostoriji, i onda su ušli. Ne znam koliko njih, ja sam bio vezan, 20 minuta sam stajao u mrak, i onda su ulećeli sa pendrecima i onako čizmama, ulećeli u mene“.

Tvrđi da mu je bilo uskraćeno da koristi toalet kada je imao potrebu za tim.

Tvrđi da je psihički maltretiran u toku lišavanja slobode.

Slučaj PG3904

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2004.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje

Fizičko maltretiranje

Osoba tvrdi da su je prilikom privođenja 2004. godine fizički maltretirali: „Neko me udario, sad ne znam, pištoljem ili lampom“.

Slučaj PG1204

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2004.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nazivanje pogrđnim imenima, povreda prava na telefonski poziv, ucjenjivanje, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da je u pritvoru u Podgorici 2004. godine trpio fizičko i psihičko maltretiranje i da su na taj način policajci od njega htjeli da iznude priznanje: „Ucjenjivali, kao što samo oni znaju, da će mi namjestiti nešto, da će mi napraviti nešto...“.

Tvrđi da su higijenski uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili izuzetno loši i nehumani. Takođe, tvrdi da su umjesto kreveta bile postavljene daske, te da je morao da moli da mu se dozvoli odlazak u toalet: „Treba da moliš onoga da te pušti do wc da pođeš... Lupaš na vrata, pa kad mu dosadiš, onda ti otvori“.

Tvrđi da su ga ucjenjivali da će mu dozvoliti pravo na medicinsku pomoć u zamjenu za priznanje: „Dok ne priznam nešto, nisu htjeli da mi zovnu medicinsku pomoć“.

Slučajevi kršenja ljudskih prava prije stupanja na snagu Zakonika o krivičnom postupku iz 2003. godine

U ovom dijelu su predstavljeni slučajevi kršenja ljudskih procesnih prava korisnika droga prije nego što je na snagu stupio Zakonik o krivičnom postupku iz 2003. godine, a sa kojim je započeta reforma krivičnog postupka u Crnoj Gori, kao i unaprjeđenje procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih lica. Iskazi se temelje na svjedočenju učesnika istraživanja.

Pregled ovih slučajeva dat je u cilju komparativne analize stanja prije i nakon započinjanja procesa reformisanja krivičnog procesnog zakonodavstva i u tom dijelu može ukazivati na napredak u pogledu poštovanja garantovanih prava osumnjičenog i okrivljenog u postupanju državnih organa, dok prethodno predstavljeni slučajevi ukazuju potrebu za daljim unaprjeđenjima.

Slučaj TV3203

Mjesto: **Tivat**

Godina: **2003.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrdnim imenima

Ispitanik kaže da je 2003. godine nekoliko puta privođen na, kako mu je saopšteno, informativni razgovor.

Tvrđi da je te iste godine lišen slobode i u stanici u Tivtu pretrpio fizičko nasilje: „Izvukli su me iz kola, vezali lisicama, stavili na kola i udarali šakama i nogama u trbuh... Dobio sam batine električnim pendrekom. Isprobavali su ga na meni i otvoreno se sprdali - *A od ovoga ti neće ništa ostati, neće se videti tragovi, ovo je humani pendrek...* Izveli su me u hodnik i lisicama za hidrant vezali. Onda su me držali u onaj hodnik, tako skinutog, pola sata. I onda kako ko prođe, tako mi dobaci ili mi šamar opali... I u ćeliji sam dobio batine, zato što sam cigar zapalio, a nisam smio, jer su bile kamere postavljene. Pa su ušli...“.

Tvrđi da je prepoznavanje obavljano tako što je stajao između tri policijska službenika.

Tvrđi da nije bio upoznat sa razlozima lišavanja slobode.

Takođe, tvrdi da su ga i psihički maltretirali: „Dok su me mlatili - *Narkomane jedan, oće majka da se ubije zbog tebe, treba te ubiti*“. Tvrđi da su ga nazivali pogrdnim imenima („narkomanče“).

Kaže da nije bio upoznat da ima pravo da se brani ćutanjem, da ima pravo na branioca, kao ni pravo na telefonski poziv.

Slučaj PG3303

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2003.**

Institucija i element procesa: Izdržavanje krivične sankcije, ZIKS

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava na bezbjedno okruženje

Tvrđi da je 2003. godine u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija pretrpio fizičko i psihičko nasilje od strane drugih zatvorenika: „Spojili su me sa čovjekom koji mi je ubio brata od strica. I tu su me napali robijaši, koji su bili tu po 15-20 godina. Većinom osuđeni za ubistva, koji se nalaze u stacionaru, svi na tabletama“.

Napomena: ZIKS nije posjedovao adekvatnu strategiju za sprječavanje nasilja među zatvorenicima.

Slučaj PG4202

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2002/2003.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske dokumentacije

Ispitanik tvrdi da je 2002. ili 2003. godine saslušan 80 sati.

Ističe da je tada pretrpio fizičko nasilje: „Tri dana i tri noći sam bio u krizi. Još me tuku... Svaki pola sata-sat su nas vodili gore-dolje. Iz kancelarije dolje, pa su nas i dolje tukli... palicama, mokrim novinama. Po tabanima. Nisu po faci, nego po tijelu“.

Tvrđi da su tada uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili loši, nehigijenski. Kaže da su nehumano prema njemu postupali, da mu je bilo uskraćeno korišćenje toaleta. Takođe, tvrdi da mu je bila uskraćena i hrana. Ipak, navodi da su poboljšani uslovi 2009. godine.

Tvrđi da prilikom pregleda u istražnom pritvoru doktor nije konstatovao povrede koje je zadobio u MUP-u, već je izjavio: „To skoro svako ima kad dođe. No, samo ja terapiju da ti prepisem“.

Slučaj NK3302

Mjesto: **Nikšić**

Godina: **2002.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, sudski proces

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman

Osoba tvrdi da 2002. godine u Nikšiću prilikom lišavanje slobode nije bila upoznata sa razlozima.

Tvrđi da je tada pretrpjela fizičko nasilje: „Stegnu ti lisice, bace te ili te bace na ulicu dok te ne svežu... Tu su me bacili, njih četvoro, u glib, uvaljali me, izudarali me tu, izudarali me u auto, na sred ulice... Šakama, šamarima, nogama, koljenima“.

Osoba tvrdi da je postupak protiv nje bio namješten i da je branilac namjerno propustio da neke radnje preduzme na vrijeme.

Slučaj PG1702

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2002.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, istražni pritvor

Fizički i psihički zlostavljan, nazivan pogrđnim imenima, povreda prava na telefonski poziv, na branioca, da se brani ćutanjem, nehuman tretman, povreda člana 104 ZKP-a, neadekvatan medicinski tretman u zatvoru

Osoba tvrdi da je nazivana pogrđnim imenima i da je fizički zlostavljana: „Nazivali su me pogrđnim imenima - lopove, narkomane, šamarali me. Nisu stvarno pendrecima i to, nego su se mijenjali, kako je koji ulazio, udarao me... Maltretiranje“.

Tvrdi da nije upoznata sa pravom da se brani ćutanjem. Tvrdi da joj nije bilo dozvoljeno da neposredno pozove advokata, već preko oca, posredno: „Advokata da pozovem... Ne, nego oca, da bi on zvao advokata. Nisu mi dali odmah“.

Ispitanik tvrdi da je svjedok najprije upitan da li ga prepoznaje kao počinioca krivičnog djela, pa je tek nakon toga išao na proceduru prepoznavanja iza stakla gdje ga je trebalo prepoznati među drugim nepoznatim licima: „Utoliko dolazi ona i otvara vrata i kaže - *Jeste, to je on*. Posle toga kreće postupak, nisam, jesi, nisam, jesi, nisam, jesi... *Dobro, ideš na prepoznavanje*. Prepoznavanje treba da bude kod onoga stakla. Ispred treba da bude više osoba, da bi ona prepoznala mene. A, ona je već prije toga meni samom rekla, jeste, to je on“ (član 104 ZKP)

Takođe, tvrdi da zbog značajne razlike u visini nije mogao da odgovara opisu. U kasnijem sudskom postupku oslobođen je optužbe.

Tvrdi da je ranije bio više puta privođen, te da je fizički maltretiran i uskraćen za hranu i vodu: „Skidali patike, pendrecima po tabanima, šamaranje, držanje bez vode, bez hrane, da priznam da sam prodavao drogu“.

Tvrdi da su higijenski uslovi u pritvorskim jedinicama bili loši. Ističe i da mu nije pružana medicinska pomoć uvijek kad mu je bila potrebna: „Meni je bilo potrebno. Dolazila je hitna i dali su mi jednu injekciju u ta 72 sata, iako sam ja svaki čas tražio, jer sam bio u krizi najstrašnjoj“.

Tvrdi da zatvorski službenici u zatvoru za kratke kazne nisu uvijek korektno postupali prema njemu: „Zatvorski službenici... nikako. Pošto sam imao jednu povredu... U bolnici umjesto da mi zašiju ovo na usni, samo su mi to očistili, ništa.. I dan danas imam ožiljak od toga, ovo“.

Više puta mu je uziman DNK, uglavnom kada se obavljala istraga oko slučajeva koji su imali značajnu medijsku pažnju.

Tvrdi da postoje konkretni inspektori koji „naciljaju tako nekoga ko već ima dosije i nakače mu slučaj“.

Slučaj PG2502

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2002.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da su ga nakon lišavanja slobode nazivali pogrđnim imenima. Tvrdi da nije bio upoznat sa pravom da se brani ćutanjem. Takođe, tvrdi da mu nisu rekli da ima pravo na branioca.

Ističe da su ga policijski službenici tokom zadržavanja 2002. godine fizički maltretirali: „Punom otvorenom šakom, šamari... Sjedi uza zid, skini cipele. Oni izvade tri pendreka, one iz SFRJ, one žičane, male... *Izaberi koji ćeš* - kaže. Onda počinju pendrecima da te biju po tabanima, pa druga smjena te bije

šakama po glavi“.

Tvrđi da tada nije bio upoznat sa razlozima za hapšenje: „Nikad ti neće reći razlog zašto te privode, da ti ne bi smislio u međuvremenu priču dok dođeš do tamo“.

Tvrđi da su higijenski uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili veoma loši. Kaže da je bio uskraćen za hranu i da mu nije bilo uvijek omogućeno da koristi toalet.

Tvrđi da je uskraćen za medicinsku pomoć koja mu je bila potrebna zbog apstinencijalne krize.

Slučaj PG102

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2002.**

Institucija i element procesa: Policija, zadržavanje i lišavanje slobode.

Fizičko maltretiranje

Osoba izjavljuje da je 2002. godine pretrpjela teško fizičko nasilje u stanici policije u Podgorici. Tvrđi da joj je tada pružena hitna medicinska pomoć i zbog apstinencijalne krize i zbog povreda, ali da nije dobila prateću medicinsku dokumentaciju na uvid.

Slučaj PG2902

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2002.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje, policijsko zadržavanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da je 2002. godine u Podgorici, prilikom lišavanja slobode i saslušanja, pretrpio fizičko nasilje: „Vođa patrole počeo da me udara otvorenom šakom“.

Takođe, tvrdi da su ga nehumano tretirali, da mu nisu davali vodu tokom policijskog zadržavanja.

Tvrđi da je i psihički maltretiran, da nije imao pravo na branioca, niti da ima pravo da se brani ćutanjem.

Kaže da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili veoma loši, nehigijenski. Ističe da mu je uskraćena medicinska pomoć.

Tvrđi i da su policijski službenici fizičkim maltretiranjem iznudili od njega priznanje za djelo koje nije počinio.

Slučaj PG902

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **duži period, akcenat na 2002.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje, istražni pritvor

Povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, povreda prava na odbranu ćutanjem, fizičko nasilje, uskraćivanje medicinskog tretmana.

Ispitanik tvrdi da je nasilje koje policija primjenjuje prema korisnicima droga manje izraženo u posljednje vrijeme: „To se dešavalo, ne samo u ovom slučaju, nego i u ranijim slučajevima, i to mnogo intenzivnije nego u ovom zadnjem slučaju. Ovaj zadnji slučaj, znači, to je bilo šamaranje, nazivanje svakakvim pogrdnim imenima, psovanje, vrijeđanje“.

Tvrdi da su ga policajci često psovali i vrijeđali na druge načine: „Ne zaslužuješ da živiš, ti si narkoman! Treba da umreš“.

Tvrdi da nije dobio obavještenje zašto ga privode na informativni razgovor.

Tokom 2002. godine pretrpio je, kaže, prebijanje u stanici policije: „Biju me po tabanima, biju kundacima od nekakvih pušaka u čošku, pendrecima. I kažu – E, vidiš li onu kućicu onoga stražara? A on više od 100 metara udaljen. - Kad nam on javi da se čuje, da se dereš toliko da se čuješ do njega, e onda ćemo, veli, da prestanemo da te bijemo. A ni kriv, ni dužan. Posle toga me pušte kući“.

Ističe da mu tada nije pružena medicinska pomoć. Tvrdi da nije prijavio torturu jer se plašio reakcije, a bio je i pod dejstvom droga.

„Nisam otišao u bolnicu. To je takvo vrijeme bilo. Samo sam mogao sebi da naškodim da sam otišao, da ih nakalemim na vrat... Da se zamjerim, eto... Dok je sad drugačije.“

Tvrdi da je prilikom lišavanja slobode stalno trpio fizičko nasilje: „Svaki put. Znači, bacanje na sto... Po sedmoro-osmoro njih me bace, ovako, u čošak na sto, i onda me biju palicama, biju me da priznam što nisam napravio. Po jedno pola sata me biju, biju, dok, ono, u nesvijest ne padnem. Eto, dotle me biju, pa me onda spušte. Pa me drže tako, po jedno... To mi se dešavalo desetak puta. A nikad nisam bio okrivljen za nikakvo djelo, nikakav dokaz, nikad ništa, ništa... E, i onda me pušte... Ali, stalno su me maltretirali, skidali su me gologa, tukli su me svaki put, ali svaki put su me tukli, samo zato što im se ne sviđa moj izgled“.

Slučaj PG1001

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2001/2002.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje

Povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje, uskraćivanje medicinske pomoći, nehumani tretman (uskraćivanje hrane)

Ispitanika u dva navrata privode, jednom zbog posjedovanja droge i drugi put zbog krađe. Izjavljuje da je prilikom saslušanja trpio fizičko maltretiranje: „E, sad, radi trave sam dobio takve batine, da otkrijem kod koga sam kupio... prsti u fioku i zalupi iz sve snage. Kad mi je palio šamare, ovaj drugi je vikao - *Poker aparati, veća, manja, polovi*. Polovi je bilo ono sa dva šamara... Ne samo što ti otvori fioku i ti staviš prst, nego ti stavi pancir, pa te bije pendrekom. Ili te postave na sto, pa po tabanima. Po dva-tri sata gore te ispituju, prebiju te i onda te vrata u betonjerku“.

Tvrdi da nije upoznat da ima pravo da se brani ćutanjem, pravo na telefonski poziv i pravo na branioca. Tvrdi da nije dobio ljekarski izvještaj iz Hitne službe o pretrpljenim povredama jer je naveo da ih je zadobio od strane policije.

Tvrdi da u policijskim jedinicama za zadržavanje najčešće nije bilo kreveta ili ako je bilo, da se u njima smještalo više ljudi nego što ima kreveta.

„Nekad je imalo, nekad nije. U ove druge kad sam bio... tamo imaš dva kreveta. I jedan put kad sam bio, bilo nas je troje, pa smo se mijenjali, na krevet i na beton dolje. A u betonjerku kreveta nema.“

Takođe, tvrdi da je bio izložen vrijeđanju i uskraćivanju prava na obrok, kao i da mu advokat nikada nije bio ni dodijeljen, a samo jednom je vidio tužioca kada je upitan da li ostaje pri izjavi koju je dao inspektor.

Slučaj PG3100

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2000.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrđnim imenima

Osoba tvrdi da 2000. godine nije bila upoznata sa razlozima lišenja slobode. Takođe, tvrdi da je tom prilikom pretrpjela psihičko i fizičko maltretiranje: „Maltretirali su me dva dana i dvije noći... Sjeli su me na stolicu. Jedan me je držao za koljena, a drugi me je mlatio palicom po tabanima. Onda su me po dlanovima isto pendrekom čitavu noć skoro bili. Onda me spušte dolje u betonjerku“.

Ispitanik tvrdi da su policijski službenici pokušavali da od njega iznude priznanje za djelo koje nije učinio.

Tvrdi da je nazivan pogrđnim imenima („klošaru, narkomanu“). Tvrdi da nije bio obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, da ima pravo na branioca i na telefonski poziv.

Kaže da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili veoma loši: „Drveni je bio krevet i jedno ćebe. I ubace nas po dvojicu-trojicu unutra. Smrzavanje je bilo“. Tvrdi i da su uslovi bili nehigijenski.

Ističe da mu je u policijskim jedinicama za zadržavanje uskraćeno pravo na medicinsku pomoć.

Takođe, tvrdi da mu policijski službenici, dok je boravio u policijskim jedinicama za zadržavanje, nisu dozvoljavali da koristi toalet kada je za tim postojala potreba.

Tvrdi da je bio ispitivan tokom djelovanja apstinencijalne krize: „Rekli su, potpiši ovde, slobodan si. I nisam ni pročitao što piše tu, oni su mi dali djela da potpišem. Pošto ima 2-3 lista. I onda na onaj prvi list se ništa ne vidi. A, ja kako sam bio u krizu, nisam mogao na oči da gledam, ni od batina, ni... I ja sam potpisao“.

Slučaj PG1100

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2000.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Nazivanje pogrđnim imenima, povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje, uskraćivanje adekvatne medicinske pomoći

Muškarac tvrdi da nije mogao da informiše članove porodice da je lišen slobode: „Dešavalo se da mi nisu čak ni roditelje obavještavali. Pa da me zadrže po tri dana, da moji ne znaju đe sam.“

Takođe, tvrdi da su ga nazivali pogrđnim imenima.

Tvrđi da nije obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, da ima pravo na telefonski poziv, kao i da ima pravo na branioca.

Ističe da je prilikom privođenja bilo psihičkog i fizičkog maltretiranja: „Prvo me jedan kao nešto isteturio, nije me sad nešto posebno izudarao. Onda su me doveli do balkona, taj balkon nema ogradu, i kao da me bače... Ja sam znao da me neće baćiti. Meni je to bilo smiješno. Ja sam tu i psovao, dok su me tako držali. Sad znam valjda da je to neka vrsta maltretiranja“.

Tvrđi, takođe, da je na informativnom razgovoru trpio fizičko nasilje koje je imalo za cilj da se iznudi priznanje: „Dešavalo mi se, kriv sam za nešto i sad neću to da priznam, i ja znam da će on da me tuče, i ništa, tuče me, ja i dalje ne priznajem“. Tom prilikom tvrdi da su ga policijski službenici šamarali i tukli metalnim predmetima (lajsnom).

Prilikom zadržavanja u policijskim jedinicama za zadržavanje, pritvoru i u zatvoru, tvrdi da nije dobio adekvatnu medicinsku pomoć: „Trebalo im je pet godina da mi povjeruju i pet godina da dođe hitna, da mi daju injekciju“.

Tvrđi da su u policijskim jedinicama za zadržavanje uslovi bili izuzetno nehygienski.

Više puta, kaže, bilo mu je uskraćeno pravo na branioca odmah po lišavanju slobode, kao i pravo na telefonski poziv.

Slučaj BD1200

Mjesto: **Budva**

Godina: **2000.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava da se brani ćutanjem

Ispitanik tvrdi da je pretrpio fizičko nasilje prilikom hapšenja 2000. godine u Budvi: „Pretukli su me toliko, ja sam odmah pao u nesvijest“.

Tvrđi da tada nije bio upoznat da ima pravo da se brani ćutanjem i pravo na telefonski poziv.

Slučaj PG3400

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2000.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje, Zavod za izvršenje krivičnih sankcija

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima

Osoba tvrdi da je tokom informativnog razgovora nazivana pogrđnim imenima.

Tvrđi da nije bila upoznata sa pravom da se brani ćutanjem, da ima pravo na branioca i na telefonski poziv. Takođe, tvrdi da joj nije dodijeljen branilac po službenoj dužnosti.

Po riječima ispitanika nad njim je primjenjivano i fizičko i psihičko nasilje kako bi se iznudilo priznanje: „Tražili su od mene priznanje. Onda je počela upotreba sile. Počelo je od 100 šamara, zatim šaka u rebra. Čak mi je predlagao da se bijemo na fer. Bacio me. Slomili smo jedan plakar u njegovoj kancelariji, ja i inspektor. Tu je bilo baš batina i batina... skidali su me, tukli po rukama pendrecima. Stavljali su mi noge

na stepenište, pa udarali po tabanima... Sve se to periodično ponavljalo, ko zna koliko puta. Nisam mogao na noge, jer su me toliko iscrpili“.

Tvrđi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili nehygienski, da nije bilo kreveta. Nije mu bilo uvijek dozvoljeno da koristi toalet.

Tvrđi da je u ZIKS-u pretrpio teško fizičko nasilje: Došlo je sa interventnom jedinicom njih petoro-šestoro, stavili su kapuljače i tu me ispendrekli. Kad sam ustao, onda još jednu turu. Dali mi prnje i bacili me u samicu. Odredili su mi samicu 15 dana. Zatvorenici su štrajkovali zbog mene“. Takođe, tvrdi da su u samici uslovi bili nehygienski i da nije bilo kreveta.

Slučaj PG5200

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **2000.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje, zadržavanje, istražni pritvor

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na telefonski poziv, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći, nazivanje pogrđnim imenima

Tvrđi da ga policajci prilikom lišavanja slobode 2000. godine nisu upoznali sa razlozima tog postupka. Tvrđi da nije obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, kao i da ima pravo na telefonski poziv. Tvrđi da je tom prilikom pretrpio fizičko nasilje od strane policije: “Dva su mi rebra bila slomljena, uvo pocijepano, imao sam frakturu“. Tvrđi da ima dokumentaciju o povredama, kao i da je postupak o nanošenju tih povreda okončan na njegovu štetu. Tvrđi da je zbog maltretiranja inspektora tokom tog postupka bio prinuđen da napusti državu.

Ističe da mu je dodijeljen branilac tek pošto je dao izjavu: „Moja je izjava bila otkucana, sve je to bilo spremno. Samo, eto, formalno. Više da se upoznamo ja i on (advokat), nego što je on bio tu meni od pomoći“.

Tvrđi da je pretrpio fizičko nasilje od strane policije: „Šamaranje. Ne znam, nekakvih poteza, ajde da kažem karataških, jedan je sjedio i držao mene dolje nogama, a njegov kolega me je tukao po tabanima... krv iz uha mi je išla“.

Kaže da su ga i psihički maltretirali: „I onda su namjerno stavljali pištolj pored mene, na metar-dva, da bih ja opet krenuo da uzmem pištolj, da bi imali još jedan razlog“.

Tvrđi da su ga nazivali pogrđnim imenima: „Tursku majku, klošaru... imaš hepatitis, umrijećeš!“.

Tvrđi da su pokušavali da iznude od njega priznanje, kao i da je imao priliku da razgovara sa advokatom tek 25 dana od privođenja u istražni pritvor.

Takođe, tvrdi da istražni državni tužilac nije cijenio ono što je govorio, već je pisao po svom nahođenju i na osnovu izjave iz SUP-a: „Ono što sam ja njemu pričao, to je... Jednom mi je rekao, ta ti priča ne pije vodu. I onda više nisam htio da se trudim“.

Tvrđi da mu terapija koju je dobijao u istražnom zatvoru nije bila adekvatna: „Zato što od te terapije nisam mogao da zaspem dva mjeseca. Ne sad dva mjeseca odjednom. Ali sam mogao zaspiti sad, pa od bolova nisam mogao tri dana zaspiti, recimo... Pišem svaki drugi dan da me pregleda (ljekar) i da mi očiste uvo. Jedan dan kažu nema saniteta, drugi dan nema doktora, doktor je neđe, biće prvog... Tako po nedelju dana. Desio mi se i diskus. Dvadeset dana tražili prevoz da me prebace tamo (u Klinički centar)“.

Slučaj PG4199

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1999.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, povreda prava na prisustvo zakonskog zastupnika saslušanju maloljetnog lica, nehuman tretman

Ispitanik tvrdi da je kao maloljetno lice 1999. godine privođen i da su policijski službenici tokom privođenja imali oružje u rukama.

Tvrdi da se sve to odigralo naočigled roditelja i maloljetne sestre. Takođe, tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja, te da nisu pozvali nekog od roditelja da bude prisutan prilikom saslušanja.

Ističe da su ga na informativnom razgovoru fizički maltretirali: „Bili su me, razvalili me od batina. Čizmama, pendrecima, stolicama... Čak su me u nesvijest tada bacali“.

Tvrdi da nije bio upoznat da ima pravo na branioca, pravo da se brani ćutanjem i na telefonski poziv.

Tvrdi da su uslovi u policijskim jednicama za zadržavanje bili loši, nehigijenski. Takođe, tvrdi da je pretrpio nehuman tretman, da mu nisu uvijek davali hranu i da mu nisu uvijek dozvolili da koristi toalet: „Kako koja smjena“.

Kaže da je pretrpio i psihičko nasilje: „Maltretirali su mene, u kuću su mi upadali, pred sestrom koja je maloljetna. Gledala je sve to, stravila se. Zvali su me kući telefonom, prijetili meni, porodici mojoj“.

Slučaj PG3798

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1998.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman

Osoba tvrdi da je 1998. godine kao maloljetnik bila privođena i dovedena na informativni razgovor bez prisustva roditelja. Tvrdi da je tada pretrpjela fizičko i psihičko nasilje: „Držali su me jedno deset sati i dva-tri puta su me ošamarili“.

Slučaj PG3597

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1997.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje adekvatne medicinske pomoći, prikrivanje činjenica

Ispitanik tvrdi da nije bio upoznat sa razlozima privođenja na informativni razgovor. Tvrdi da nije znao za pravo da se brani ćutanjem, kao ni za pravo da ima branioca.

Kaže da je omalovažavan i da se prema njemu nehumano postupalo: „Pa, na primjer, kad dođete

u prostorije Centra bezbjednosti, ponašaju se prema vama kao prema uličaru nekom, kao da ste dno dna, građanin šesnaestog reda, omalovažavanje, maltretiranje, (*traže*) da nešto potpišete, napišete, što niste uradili“.

Tvrdi da je prilikom informativnog razgovora pretrpio fizičko nasilje: „Toliko su me bili pretukli da sam bio u bolnici posle toga pet dana. Na intenzivnoj. Tuklo me 4-5 momaka svaki dan ujutru i uveče, pretežno rukama“.

Tvrdi da su uslovi u jedinicama za zadržavanje bili loši, nehigijenski, te da nije bilo kreveta. Tvrdi da mu nije uvijek bilo dozvoljeno da koristi toalet.

Smatra da mu doktori iz Hitne službe nisu pružili adekvatnu medicinsku pomoć po nagovoru komandira ili načelnika. Tvrdi da je imao vidne povrede i unutrašnje krvarenje, a da je pregled doktora trajao 2-3 minuta: „Rebra su mi bila nagrđena. Treće i drugo su napukli čak... No, ja tada nisam imao gdje da se žalim“. Takođe, tvrdi da su službenici MUP-a konstatovali u službenoj zabilješci da su povrede nastale kada je udario glavom u zid.

Tvrdi da mu je prijećeno da ne govori o maltretiranju: „Ako budem pričao da su me oni bili, da se varam da ću išta dobiti“.

Ističe da ima svu dokumentaciju o zadobijenim povredama.

Tvrdi da mu je prilikom drugih privođenja bila uskraćena medicinska pomoć: „To je njima presmiješno bilo, kad im kažem da mi treba ljekar“.

Slučaj PG3697

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1997.**

Institucija i element procesa: Policija, saslušanje, zadržavanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na branioca, nazivanje pogrđnim imenima, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da pri saslušanju u stanici policije nije bio upoznat sa pravom na branioca, kao i da može se brani ćutanjem.

Tvrdi da je bio fizički maltretiran tokom saslušanja i u policijskim jedinicama za zadržavanje: „Prvo me malo šamaraju. Ja kažem, zašto me udarate tako, nisam napravio to. Onda primjenjuju neku drugu silu. Uzmü palicu, pa me palicama (*tuku*) ili me bace dolje, pa me biju po tabanima. Znali su da me kvase. Cipele mi prvo napune vode, kad me ono biju po tabanima... Stave me u betonjerku da se smrzavam. I posle pola sata, samo se otvore vrata i počnu da me prskaju šmrkom. I onda moram da se skinem. I tako me ostave da se mrznem čitavo vrijeme“.

Tvrdi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili veoma loši, nehigijenski, da nije bilo kreveta. Kaže da nije uvijek dobio medicinsku pomoć: „Neki put su mi zvali hitnu. Prije, nikad“.

Tvrdi da je bio izložen psihičkom maltretiranju i vrijeđanju i da su izrečene uvrede i psovke uglavnom bile vezane za njegovu porodicu.

Slučaj PG3696

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1996.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, fizičko i psihičko maltretiranje, nehuman tretman, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da je 1996. godine fizički maltretiran na ulici: „Prvo su me tu pretukli, na licu mjesta, na ulici, a onda su u kancelariji nastavili da udaraju kao u vreću, drvenim predmetom po glavi... Imao sam povrede i po glavi. Lijevu ruku su mi slomili, u laktu“.

Tom prilikom, kako tvrdi, nije mu pružena medicinska pomoć. Ističe da je istražni sudija izdao nalog da bude odveden u bolnicu, ali su ga umjesto toga odveli u istražni zatvor. Dobio je medicinsku pomoć tek pošto u istražnom zatvoru nisu htjeli da ga prime bez ljekarskog izvještaja.

Sudski postupak koji je uslijedio završen je u njegovu korist, te je dobio naknadu štete.

Slučaj PG5296

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1996.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode

Fizičko maltretiranje

Ispitanik tvrdi da je lišen slobode **1996. godine** kao stariji maloljetnik. Tvrdi da su tom prilikom njega i njegovog oca pripadnici policije fizički maltretirali.

Slučaj PG2195

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1995.**

Institucija i element procesa: Policija, privođenje i saslušanje

Povreda prava da se brani ćutanjem, povreda prava na branioca, povreda prava na telefonski poziv, fizičko i psihičko maltretiranje, nazivanje pogrdnim imenima

Tvrdi da je prilikom saslušanja 1995. godine pretrpio fizičko i psihičko maltretiranje: „Onda je počelo batinanje pendrecima po tabanima, šamari, malo povišeni ton, psihičko maltretiranje, tražili su na jednu nogu da stojiš“.

Tvrdi da nije bio obaviješten da ima pravo da se brani ćutanjem, niti koje mu se krivično djelo stavlja na teret, ni da ima pravo na branioca.

Slučaj PG2893

Mjesto: **Podgorica**

Godina: **1993.**

Institucija i element procesa: Policija, lišavanje slobode, saslušanje

Fizičko maltretiranje, nehuman tretman, povreda prava na telefonski poziv, povreda prava na branioca, uskraćivanje medicinske pomoći

Ispitanik tvrdi da je 1993. godine prilikom lišavanja slobode pretrpio fizičko nasilje: „I njih 8-9 policajaca, svi su krenuli da me udaraju. Glavom u zid, pendrecima po dlanovima, po bubrezima, po nogama. Polomio mi nos. Sat i po udaranja i maltretiranja. 3-4 puta i padao skoro u nesvijest“.

Tvrdi da nije bio informisan o razlozima za hapšenje.

Tvrdi da su uslovi u policijskim jedinicama za zadržavanje bili veoma loši, da nije bilo kreveta, da nije bilo moguće koristiti toalet.

Tvrdi da su ga u tim prostorijama psihički maltretirali: „Gase i pale svjetlo po 15 minuta. Znali su da nam odškrinu vrata, ugase svjetla i bacaju petarde“.

Tvrdi da mu je bila uskraćena potrebna medicinska pomoć.

Ističe da su mu prijetili kako bi od njega iznudili priznanje: „Sad ću da te pololim, dolje se ne može čuti. Izvlači šipke, daske... Kaže - *Sa ovim ću da te bijem, možeš da vrištiš koliko god oćeš, dolje se ne čuje*“.

